



BETEKINTŐ

2014/1. szám

TARTALOMJEGYZÉK

Varga Krisztián: Merényletterv Horthy Miklós ellen
Dokumentumok Sztaron Sándor bírósági anyagából

Boér Zoltán: Aki a magyar Gestapo-vezér felesége (is) volt...

Körber Ágnes: Egy kiadó alapítása
Lábjegyzetek a Rajk-perhez

Ötvös István: Többszörös koncepció, avagy létezett-e spanyol szál a Rajk-ügyben?

Varsányi Erika: Ügynökszemmel a magyar szociáldemokrata emigrációról az 1950-es évek végén

Cseh Gergő Bendegúz: A garázs
Dokumentum egy titkos belügyi objektum legalizálásáról

Takács Tibor: Helytelen
Nagy Lajos nyíregyházi operatív tiszt fegyelmi ügye 1960-ban

Csatári Bence: Szemelvények a könnyűzenei rádiózás állambiztonsági megfigyeléséről

Merényletterv Horthy Miklós ellen Dokumentumok Sztaron Sándor bírósági anyagából

A történelem folyamán sokan gondolták azt, hogy egy-egy uralkodó, államfő, jeles közéleti személyiség megölésével alapjaiban változtathatnak az események menetén. A merényletek elkövetői, ideológiai mozgatórugói, módszerei és eszközei sokfélék voltak. Számos merénylő pusztán hatalomvágyból, személyes indíttatásból folyamodott politikai ellenfele megsemmisítéséhez, de a többség idealisztikus okokból, eszméi megszállottjaként, lelkének belső – olykor ettől szétválaszthatatlanul, egy szervezet külső – parancsára akarta a „zsarnokot” elpusztítani. Akadtak persze olyanok is, akiket mindez nem érdekelt, pusztán pénzért öltek, jó zsoldosként annak végezték el a piszkos munkát, aki többet adott érte. A politikai bérgyilkostól a moralista terroristáig számtalan típus létezett. A magyar történelemben is találunk szinte mindenféle gyilkos velleítésre példákat, gondoljunk csak az újkori Magyarország néhány politikai merényletére, mint például az 1914-es debreceni pokolgépes merényletre, vagy az Erzsébet királyné és a Tisza István miniszterelnök elleni politikai gyilkosságokra.¹ Később sem hagyott alább ez a fajta vállalkozókedv. A 20–21. században világszerte megannyi politikai gyilkosság, merénylet, orvtámadás, összeesküvés vagy éppen álösszeesküvés történt és történik. Ezek egy része lett csupán sikeres vagy befejezett bűncselekmény, számos merénylet még a kísérlet fázisáig sem jutott el. Előkészületek, tervek, ötletek viszont bőven akadtak, e tekintetben az emberi leleményesség már akkor sem ismert határokat.

Az alábbi forrásközlés hazánk egyik kevésbé ismert történelmi eseményéhez kalauzolja el az olvasót. Nem köztudott, hogy Horthy Miklós kormányzó ellen több merényletterv is készült. Ezeket az eseteket sokszor még a korszakkal foglalkozó történelmi szakirodalom vagy a Horthy Miklóssal kapcsolatos életrajzi munkák sem említik meg. Valószínűleg azért nem épültek be ezek a tervek a hazai politikai emlékezetbe, mert az elkövetőknek egyet sem sikerült belőlük megvalósítani.² Hatásuk elenyésző volt ugyan a korszak politikai történéseire vagy magára Horthyra is, de az államfő biztonságáért felelős szervezeteket állandó készültségben tartották, sőt nemegyszer hozzájárultak azok fejlesztéséhez is. A különböző eszközökkel előkészített és eltérő célú merénylettervek közös vonása, hogy az államrend hivatásos védőinek még az előkészület szakaszában sikerült megakadályozni valamennyit.

Kilencven éve történt. 1924 hűvös tavaszán egy munkáskülsejű fiatalember magányosan rőtta Budapest utcáit. Zubbonya alatt töltött revolvert szorongatott, és elhatározta, hogy közvetlen közletről, több pisztolylövélssel meg fogja ölni Horthy Miklóst, Magyarország kormányzóját. A végsőkig elszánt volt. Lázasan kereste, üldözte, valósággal vadászott az államfőre, miközben sorra járta a főváros nevezetes helyeit. Megfordult Pesten, a Nagykörúton és Budán, a Vérmezőn, felkereste a belváros több forgalmas pontját, sőt jegyet váltott az MTK-stadionban 1924. április 6-án rendezendő magyar-olasz válogatott futballmérkőzésre is. Úgy tudta, a dísztribünön maga Horthy Miklós is helyet foglal. De csalatkoznia kellett, mert a kormányzó nem ment el a meccsre. Tervét mégsem adta föl, csüggedésnek semmi jelét nem mutatta. Mániákusan igyekezett Horthy „nyomára” bukkanni, folyamatosan olvasta a napilapok közéleti rovatait, hátha hírt kap a kormányzó nyilvános szerepvállalásának helyszínéről. Az újságok akkoriban még megírták az állam vezetőinek előre megtervezett kulturális, sport- és jótékonyági programjait. A merénylő így szerzett tudomást arról, hogy 1924. április 8-án a kormányzó a Nemzeti Színház egyik előadására hivatalos. A gyilkosság következő helyszínéül ezért a teátrum bejáratát választotta ki. Itt akart a közelébe férközni és lelőni. A gyilkosságot azonban ezúttal sem sikerült végrehajtania, mert a kormányzó ide sem jött el. Hazament hát, hogy újabb

alkalmat találjon terve megvalósításához. Erre azonban már nem kerülhetett sor, mivel a Budapesti Magyar Királyi Államrendőrség Politikai Nyomozó Főcsoportjának detektívjei még azelőtt „lekapcsolták”, hogy tettét megkísérelhette volna elkövetni.

Ki volt a titokzatos merénylő, és miért akarta megölni Horthy Miklóst?

A gyilkosság eltervezője, Sztaron Sándor 1901-ben született Budapesten. A vasesztergályos végzettségű fiatalember először az 1919-es Kommün alatt került közelebbi kapcsolatba az ország sorsfordító eseményeivel. Ekkor a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének önkéntese lett, majd román hadifogságba került. Szabadulását követően különböző üzemeknél nyomdai segédmunkásként helyezkedett el. 1922-ben – inkább gazdasági, mint politikai okokból – kivándorolt Ausztriába, ahol több magyar baloldali (szociáldemokrata és kommunista) emigránssal került kapcsolatba. Bécsben és Leobenben aktív közösségi munkát fejtett ki a helyi kommunista csoportokban, de formálisan tagja lett az osztrák szociáldemokrata pártnak is. Az a közösség, ahol tevékenykedett, jórészt a Tanácsköztársaság alsó- és középfunkcionáriusaiból és a Vörös Hadsereg kommunista veteránjaiból rekrutálódott, akiktől a kommunizmus radikális baloldali interpretációja, türelmetlen forradalmi hevülete egyáltalán nem állt távol. Az osztrák munkásmozgalom ez idő tájt sokféle balos attitűdöt magába olvasztó, meglehetősen tarka szellemi-ideológiai képet mutatott. A szervezett proletariátus ausztriai kollektíváinak egyaránt voltak reformista-revizionista, centrista, illetve baloldali szociáldemokrata, de velük sokszor élesen szemben álló bolsevik és antibolsevik kommunista, szindikalista, sőt az anarchizmussal több ponton érintkező krisztianus-szocialista tagjai is.³ Ezek az irányzatok jelentős identitásformáló tényezőkkel bírtak, állandó kölcsönhatásban voltak egymással, vitáik, politikai-ideológiai elképzeléseik egyszerre közelítették és távolították a mozgalmon belüli résztvevőket. Az ausztriai magyar emigráns forradalmárok csoportjaira is ugyanezen rendezőelv vonatkozott, „elvtársulásaik” ráadásul nem váltak el szervezetileg sem a kommunista, sem a szociáldemokrata párttól. Közösségeik sem ideológiailag, sem szervezetileg nem voltak stabil képződmények. Éppúgy megfigyelhető volt az új aktivisták tömeges jelentkezése, mint a gyakori fluktuáció és a munkásmozgalomról történő lemorzsolódás. A mozgalmon belüli résztvevők többnyire tisztában voltak saját politikai identitásukkal, de a kívülről érkezett szemlélő nem mindig tudta megkülönböztetni őket egymástól.

A 20-as évek közepén a kommunista mozgalomban nemzetközi szinten bekövetkező apátia a kis helyi forradalmi közösségekben is érezte hatását. Ilyen körülmények között Sztaronék, mint fiatal és tetterre kész forradalmárok, folyton azon törték a fejüket, hogy mi lehetne az az akció, amely mind az ausztrómarxista szociáldemokrata, mind a bolsevizálódó kommunista párt kimerülőben lévő politikai eszközeinél hatékonyabban tud közreműködni a magyar munkásosztály felszabadításában. Nyughatatlan lelkülete, a fehérterror miatt érzett bosszúvágya Sztaront szélsőséges cselekvésre készítette. Egyéb kiutat nem látva elhatározta, hogy az ellenforradalmi rendszer valamelyik vezető politikai személyisége ellen merényletet fog elkövetni. Bennük látta ugyanis a magyar munkásság minden nyomorúságának okozóját. Előbb Bethlen István miniszterelnökre gondolt, de később úgy vélte, hogy Horthy Miklós kedvezőbb célpontnak tűnik. Azért határozott így, mert míg a miniszterelnök megölésével szerinte a rendszer nem fog alapjaiban megváltozni, addig a kormányzó likvidálása révén a rezsím akár még össze is omolhat.

Az, hogy a merénylet technikai kivitelezésében voltak-e segítői, a nyomozás során nem derült ki egyértelműen, annyi azonban bizonyos, hogy Ausztriában és Magyarországon több közeli ismerőse tudott szándékáról. Az egyik ilyen jól értesült „bizalmasa”, amint tudomást szerzett a merénylettervről, azon nyomban a főkapitányságra sietett, hogy bejelentést tegyen. E jelzés alapján sikerült Sztaront, némi szerencsével még az otthonában elfogniuk a detektíveknek.⁴ A zsarnoklő aspiráns a rendőrségen részletes beismerő vallomást tett, bár ezt később a bíróságon visszavonta. A detektívek előtt azonban büszkén vállalta tettét. Kijelentette, hogy nem bánta meg tervét, azt kizárólag egyedül akarta megvalósítani, és ha módjában állna, újra megkísérelné elkövetni. Eszmei

motivációt, politikai indíttatást is talált a gyilkosság igazolására, amelyet saját „anarchista” hitvallásának bizonyítékául büszkén el is mondott a jegyzőkönyvben: *„Nem vagyok kommunista érzelmű, mert minden diktatúrát, lett légyen az akár bal, akár jobboldali, elítélek. De nem vagyok szociáldemokrata sem, mert a társadalmi evolúciót a munkásmozgalomban nem tartom célravezetőnek. Ellenben kimondom: anarchista vagyok, mert a meggyőződésem, hogy ennek a mai világrendnek teljesen össze kell omolnia, a létérti [sic!] küzdelemben, melynek harcnak kell lenni mindenkivel szemben, a gyöngének el kell pusztulnia és csak a megmaradó, korlátok nélkül élő erősnek lehet az a hivatása, hogy egy jobb és boldogabb jövő felépítésén dolgozhassék [sic!]. Legelsősorban tehát, le kell gyilkolni a mai rendszer minden exponensét és azután jöhet csak mindenkinek harca mindenki ellen, mert ebben a társadalmi berendezkedésben az egyén nem találja meg a boldogulását.”*⁵

Valóban magányos anarchista merénylővel volt dolga a rendőrségnek?

Az anarchizmust megjelenése pillanatától sokan azonosították a terrorizmussal vagy a köztörvényes bűncselekmények elkövetésével. Anélkül, hogy túlságosan belemennénk ennek okaiba, le kell szögeznünk, hogy az anarchizmus eszmerendszere, társadalmi-politikai irányatként történő meghatározása időtől, tértől, társadalmi beágyazottságtól, követőinek szándékától erőteljesen függött.⁶ Heterogenitása, sokszínű nézetrendszere alkalmasint olyan magatartásformákat is tartalmazott, amelyek homlokegyenest különböztek egymástól. Így fordulhatott elő, hogy az anarchisták kedvelt agitációs eszköze, a „tett propagandája” egyaránt jelenthette az egyéni terrort, a kollektív lázadást, általános tömegsztrájkot, forradalmi felkelést vagy a belső, lelki megújuláshoz vezető folyamatot, az erőszakmentesség személyes példamutatását is. Ennek megfelelően voltak magukat anarchistáknak valló aktivisták, akik az uralomnélküliség eszményének megvalósítását a koronás fők, állam- és miniszterelnökök elleni merényletek végrehajtásától remélték, de léteztek olyanok is, akik a külső kényszer minden formáját elutasították, mert hitük szerint csak az erőszak világától teljesen megtisztult egyénekből lehet életképes közösségeket, hatalom- és kizsákmányolásmentes új világrendet felépíteni.

Bármennyire diverzifikált is azonban az anarchizmus gondolati struktúrája, és akármennyire különböző mentalitású emberek kísérelték meg a „tanokban” megfogalmazott elveket a valóságba átültetni, a Sztaron által elmondottak sem akkor, sem azóta nem képezik az anarchizmus alapvetéseit. A jegyzőkönyvben szereplő negációk – a kommunista diktatúra tagadása, a szociáldemokrácia társadalmi evolucionizmusának elvetése – önmagukban még nem jelentik az anarchista eszmerendszerrel történő ideológiai azonosulást. Mégis, a fő probléma Sztaron azon „pozitív” gondolataiban, a kivételes képességekkel rendelkező individuumok totális háborújára vonatkozó víziójában rejlik, amely inkább volt egyfajta zavaros szociáldarwinista egyveleg, a természetes társadalmi kiválogatódás retrográd elve, mint a – jegyzőkönyvben rögzítettekkel szöges ellentétben álló – mutualizmust és minden ember szolidaritását hirdető anarchizmus krédója. Mindez megmutatkozik abban is, amilyen mozgalmi-intellektuális hatások érték és amilyen környezetből érkezett. Mint ahogy ő maga vall erről, *„társadalomtudományi könyveket soha nem olvastam. Nem tudom, ki vagy mi volt Bakunyin, Luchenyi [helyesen: Lucheni] s, hogy erről a mozgalomról én csupán hallomásból tudok.”*⁷ Feltűnő, hogy még követendő példaként sem hivatkozott azokra az anarchista elődökre, akik a 19. század végén sorra követtek el merényleteket uralkodók, kormányfők, politikusok ellen, de a hasonló módszerekkel operáló orosz nihilisták, majd a nyomukba lépő és az anarchizmussal eszmei szinten is kapcsolatba hozható neonarodnyikok (eszerek) sem játszottak semmiféle szerepet Sztaron gondolkodásában.⁸ Példaképpül egyedül Gavriilo Principet, Ferenc Ferdinánd gyilkosát nevesítette.⁹ Neki viszont annak ellenére sem volt semmi köze az anarchizmushoz, hogy a korabeli sajtó a gyilkos merénylet kapcsán veszélyes anarchistának kiáltotta ki.¹⁰ A „mintacselekményt” végrehajtó boszniai szerb diák

ugyanis a pánszláv nacionalizmussal, nem pedig a libertárius – azaz szabadságelvű, anarchista – szocializmussal szimpatizált.

Létezett egyáltalán anarchista „párt” vagy mozgalom a korabeli Magyarországon, amely háttérrel biztosított az efféle merényleteknek? Voltak hagyományai itthon a libertárius irányzatoknak?

A tisztánlátás érdekében szükséges elmondani, hogy az antietatista-egalitáriánus forradalmi mozgalmak a századforduló Magyar Királyságának területén periférikus politikai erőként működtek és csak időnként voltak nagyobb hatással az Alföldön elburjánzó chiliasztikus parasztközösségekre, néhány kiábrándult szociáldemokrata aktivistára vagy az eszmével kacérkodó szindikalista munkás- és értelmiségi körökre. Egyes propagandakiadványokon és sajtócikkeken kívül még a szűkebb értelemben vett anarchista mozgalmon belül sem beszélhetünk az egyéni terror módszerét igenlő jelentős csoportosulásokról.¹¹ A Budapesti Főkapitányságon nyilvántartottak ugyan néhány tucat „anarchistát”, de arra vonatkozóan nincs adat, hogy a túlnyomórészt német és olasz nevű munkásokat mi alapján gondolták a hatóságok anarchistáknak, illetve hogyan és miként kapcsolódtak ezek az emberek az anarchista mozgalmakhoz.¹² A századelő detektívjeinek nyomozásai is meglehetősen ellentmondásosak ezen irányzatokkal szemben, hisz a Magyarországon tartózkodó, erőszakot sem elvető orosz emigráns szocialista és anarchista ihletésű csoportok működését nem mélységi felderítőmunka, jól átgondolt államrendészeti koncepció révén sikerült felszámolni, hanem sűrű idegenrendészeti akciókkal, s inkább véletlenszerűen bukkantak a „héber nyelvű felolvasóesteket tartó terrorista” csoportok rejtekhelyére.¹³ A kelet-európai emigráns zsidó diaszpórákban felbukkanó extrém áramlatok a magyar radikális baloldali mozgalmak fejlődésére csak nagyon kis mértékben voltak hatással. Ennek egyik oka, hogy az oroszországitól eltérő társadalmi-politikai közegben a világvárosi viszonyok között élő, de a hagyományos zsidó életformához ragaszkodó, nem asszimilálódó közösségek nem tudtak tartós eszmei-gyakorlati kölcsönhatásba kerülni a már meglévő, de csak csírájában létező hazai szocialista-anarchista irányzatokkal. A cári Oroszország területén kétségkívül nagyszámú anarchista kollektíva létezett, de a libertárius irányzatok kibontakozásának igazi terepe Délnyugat-Európában volt. Az Ibériai- és Appennini-félszigetek munkás- és parasztszervezetei mellett Nyugat-Európában és az egész amerikai kontinensen is jelentős társadalmi-politikai közösségek vallották magukat az államnélküliség harcos hívének. Nem firtatva most az egyéb szociokulturális és „nemzetkarakterológiai” szempontokat, látható, hogy erről az oldalról mindenekelőtt azért nem tudott számottevő módon teret nyerni, meghonosodni Magyarországon az anarchizmus, mert a német marxista szociáldemokráciának kizárólagos befolyása volt a hazai munkásmozgalom fejlődésére. A kontinens legerősebb munkáspártjának uszályába kerülő Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) egyre inkább a németországi mintákat követő, eszmeileg meglehetősen ortodoxszá váló bürokrata szervezet benyomását keltette, ahol nem volt helye a pártfegyelmet és a tudományos szocializmust megkérdőjelező militáns lázadóknak. „Az első világháború előtti negyedszázadban Magyarországon a tömegpárttá vált szociáldemokrata párt a politikai élet perifériájára szorította az anarchista mozgalmakat. A kormányzati hatóságok is felismerték az anarchista csoportok összejöveteleinek vagy irodalmi megnyilvánulásainak veszélytelenségét és jelentéktelenségét, s nem tettek lépéseket ellenük” – szól a korszak radikális szocialista irányzatait elemző kutató összegzése.¹⁴ Ha mégoly jelentéktelen mértékben, de a mégiscsak létező magyarországi anarchista mozgalom az 1918–19-es forradalmak után mintha nyomtalanul eltűnt volna. A Tanácsköztársaság alatt még hírt adott magáról egy kicsiny, fővárosközpontú anarchista csoport, de sem a proletárdiktatúra, sem pedig az ellenforradalom nem kedvezett a libertárius szellemiség meggyökeresedésének. A Horthy-korszak elején semmiféle anarchista szervezetről nem beszélhetünk, az újságok néhány köztörvényes bűncselekmény kapcsán vették elő az inkább piaci fogásnak, semmint politikai minősítésnek mondható „anarchista” jelzót. Ennek megfelelően erőszakos akciókra, az egyes anarchisták kedvelt módszerének számító bombamerényletek elkövetésére sem került sor. (Ez utóbbit inkább a korszakban

előretörő szélsőjobboldali, fajvédő szervezetek militánsai művelték, akik a 20-as évek elején mintegy fél tucat, több halálos áldozattal járó pokolgépes robbantást hajtottak végre Magyarországon.¹⁵⁾

A fentiek alapján tehát teljes bizonyossággal állítható, hogy Sztaron Sándor tervéhez egyetlen hazai anarchista sejt sem szolgáltatott szervezeti vagy eszmei muníciót. Annál is inkább, mivel a detektíveknek az első pillanatban fogalmuk sem volt, hogy a merénylet kiötlőit hol keressék, eleinte fel sem merült bennük, hogy az itthoni „államtagadók” környékén kellene puhatolózniuk.¹⁶ De külföldi anarchisták sem keveredhettek bele a merénylet előkészítésébe, mivel Sztaron, a saját bevallása szerint, az anarchizmusról kizárólag az ausztriai magyar kommunista emigráció tagjaitól szerzett tudomást. Róluk ugyanis – mint az osztrák marxista (szociáldemokrata és kommunista) pártok funkcionáriusairól – még akkor is nehéz feltételezni, hogy követendő példát láttak volna az anarchisták párt-, hatalom- és államnélküli ideáljában, ha tudjuk, hogy a korabeli radikális baloldali irányzatok számos ideológiai elemet adoptáltak egymástól. Ha kétségkívül volt is némi átjárás az 1920-as évek nyugat-európai munkásmozgalmának különböző forradalmi áramlatai között, a Sztaron-féle merénylők ideológiai attitűdjét – a rendelkezésre álló források elemzése szerint – nem éppen az anarchizmus és a marxizmus szimbiózisa jellemezte.¹⁷ Többek közt ezért sem valószínű az, hogy Sztaron a társaitól bármiféle autentikus leírást kapott volna az anarchizmus életeszmejéről. Mivel azonban a nemzetközi munkásszervezetek 1920-as Horthy-rendszer elleni bojkottja nem érte el a célját, és a várva várt világforradalom sem tört ki, társaival egyetemben – valószínűleg mindenféle szervezeti és felsőbb jóváhagyás nélkül – határozott a bűncselekmény végrehajtásáról. A Horthy Miklós elleni merénylet tervét éppen ezért nem széles körű nemzetközi „cselszövés” terméke volt, miként azt a rendőrség feltételezte.¹⁸ Az ötlet gazdája mindössze 2-3 ember lehetett, a végrehajtást pedig csak és kizárólag Sztaron Sándor vállalta magára. Ha a merénylőt meg is találták a detektívek, a gyilkos szervezet létét nem tudták igazolni. Ehhez még az Ausztriában végzett bizalmas nyomozás sem tudott elég bizonyítékot találni.¹⁹ A puhatolózások és titkos házkutatások során beszerzett adatok csak azt tudták alátámasztani, amit Sztaron Sándor is elmondott. Egy-két hozzá hasonló elégedetlen társán és néhány magyarországi ismerősén kívül, akik közül az egy szem feljelentő kivételével nem vette komolyan senki a kissé egzaltált fiatalembert, sem a szociáldemokraták, sem a kommunisták, sem pedig az oktobrista emigráció tagjai – hogy csak a Horthy-rendszerrel élesen szemben álló politikai irányzatokat említsük, nem beszélve a Sztaron környezetében egyáltalán nem létező magyar és osztrák anarchistákról – nem tudtak a tervezett akcióról. Terve nem is kapcsolódott egyetlen párt, vagy szervezet programjához.

Mit akart hát elérni Sztaron a merénylettel?

„Anarchista eszközzel, Horthy Ő-főméltóságának meggyilkolásával fogunk zavart okozni – vall céljáról a merénylő kihallgatása alkalmával –, s ezzel a cselekedettel véltük megmozdítani tudni Magyarország munkásságát, vagy legalább is zavart fogunk tudni előidézni, s ezzel is gyöngíteni fogjuk a mai társadalmi rendet.”²⁰ A cél tehát – a zsarnokölés morális indíttatásán túl – a magyarországi ellenforradalmi rendszer terrorista eszközzel történő destabilizálása volt. Ehhez a művelethez azonban semmiféle kikristályosodott eszme vagy szervezeti háttér nem kellett. A lényeg a radikális tett azonnali kivitelezése volt. Ez a fajta hozzáállás alapvetően más indíttatásból táplálkozott, mint a 19. század végének anarchista merényletei. Míg az utóbbiak végrehajtói azért fogtak fegyvert, mert elképzeléseik szerint az állam mindenkor vezetői hatalmukkal, pusztán létezésükkel halálos bünt követnek el „alattvalóik” ellen, addig Sztaronéknál a hatalom birtoklásának kérdése a kevés kiválasztott egyén létért való küzdelmének függvénye volt. A Horthy elleni merénylet eltervezőinek célja nem az uralmi struktúrák végleges eltörlésére, csupán azok megváltoztatására irányult. E változás előidézése érdekében olyan szélsőséges cselekvési formát választottak, amelyet ők maguk az anarchizmussal azonosítottak, anélkül hogy az eszme bármilyen más lényegi elemét, társadalomszervező vízióját a magukévá tették volna. Ebben az értelemben a rendőrség

felfogását más szempontból erősítették meg. A Sztaron-ügy során a detektívek előtt világossá vált, hogy az anarchizmus elmélete és gyakorlata Magyarországon is az állam- és kormányfők elleni merényletekkel ekvivalens jelenségeknek tekinthető. A libertárius áramlatok azonban már akkor sem voltak azonosak a terrorizmussal. A merénylet elkövetésének ideológiai inspirációja, a szociáldarwinista jellegű érvrendszer minden valószínűség szerint a Sztaron környezetében lévő kommunistáktól származott, akik – vagy azért, mert tévesen tényleg ezt gondolták az anarchizmusról, vagy azért, mert a marxista pártokat egy magányos merénylő tetteivel nem akarták kompromittálni – csak az individuális terror útját kívánták járni, az uralomnélküliség gondolatvilágának megvalósítása nem szerepelt a terveik között.

A magyar államvédelem egészében véve tisztában volt azzal, hogy a szociáldemokraták nem követnek el merényleteket, és azt is sejteni vélték – hisz ismerték Leninnek az egyéni terror módszerét elítélő okításait –, hogy a bolsevik típusú kommunista párt céljai elérése érdekében a politikai erőszak más formáit részesíti előnyben. Azt is feltételezték ugyanakkor, hogy a Karl Marxra hivatkozó munkáspártoknál oly fontos pártfegyelem különben sem teszi lehetővé az egyéni, kalandor akciók megvalósítását. Kézenfekvő volt tehát, hogy a merénylet előkészítőit ne a marxisták között keressék. Ennek ellenére az összeesküvés ódiума végig rajtuk maradt. Ennek elsősorban az az oka, hogy a rendőrség irányítását ellátó kormányzati elit eleve a széles értelemben vett baloldalt (a polgári demokratáktól kezdve a radikális köztársaságpártiakon keresztül a szociáldemokratáig és kommunistáig bezáróan) tette felelőssé a háborús összeomlásért, a forradalmakért és Trianonért. Bennük vélték felfedezni mindazon destruktív irányzatokat, amelyek a rezsim megdöntése érdekében erőszakos cselekedetekre vetemednének és akár még az ország külföldi ellenségeivel is szövetkeznének. A detektívek szemében ez a felfogás tökéletes igazolást nyert akkor, amikor a Horthy-rendszer legfőbb ellenségeként számon tartott Kommunisták Magyarországi Pártjának (KMP) illegális-konspiratív ténykedését igyekeztek felderíteni. Az 1919-es Kommün negatív tapasztalatai, a forradalmi terror igenlése, a doktriner internacionalizmus és nem utolsósorban a kiterjedt külföldi kapcsolatrendszer működtető, moszkvai központú Komintern szigorú felügyelete miatt a párt már önmagában állandó céltáblája volt a rendvédelemnek. De nemcsak az állambiztonság gondolkodott így a KMP-ről, hanem a magyar politikai közvélemény jó része is. A „keresztény-nemzeti” közgondolkodás számára a kommunisták világforradalmi törekvései egyet jelentettek a Magyarország-ellenes külföldi ármánykodás és a nemzetközi zsidó-szabaddkőműves összeesküvés megtestesítésével. Ez a szemléletmód könnyen rávetíthető volt a rendszert ellenző más, ugyancsak jelentős külföldi kapcsolatokkal rendelkező, úgymond „nemzetietlen” baloldali pártokra, mint például a szociáldemokratákra vagy a radikális demokratákra. Bár a 20-as évek közepének politikai rendőrsége már éles határvonalat húzott a szociáldemokrata és a kommunista munkásmozgalom közé, és a detektívek tudták azt is, hogy az anarchisták aktivitása az országban a nullával egyenértékű, az államvédelem – a kormányzati elvárásoknak megfelelően – mégis megpróbált minden baloldali irányzatot egy-egy büntetőüggyel kompromittálni. Az „anarchista merényletterv”, mint bármikor bevethető aduász, sokszor csak ürügyként szolgált az emigráns baloldal lejáratásához.²¹

Az egymástól markánsan eltérő baloldali irányzatok összemosását az is lehetővé tette, hogy Magyarországon a szociáldemokrata szakszervezeti mozgalom az MSZDP politikai törekvései mellett a KMP illegális agitációjához is háttérül szolgált. Életképes, független forradalmi csoportosulás sem korábban, sem később nem tudott meggyökeresedni az MSZDP szakszervezeti bázisa nélkül. Ezért valamennyi politikai tömörülés képviselői a szociáldemokraták jól kiépített tömegszervezetein keresztül próbálta üzenetét eljuttatni – az opponens szocialistáktól kezdve az illegális kommunistákon át a szinte alig létező forradalmi szindikalistáig és anarchistáig bezárólag. A rendőrség érzékelte ezt, így azt is tudta, hogy puhatolozását a nemzetközi munkásmozgalom és az emigráns magyar baloldal háza táján kell végrehajtani. Sztaron Sándor kihallgatását követően a politikai

nyomozó főcsoport több neves detektívje indult útnak Ausztriába, hogy a merénylet előkészítésében részt vett anarchistákra rátaláljon.

A magyar detektívek ausztriai titkos nyomozása mindazonáltal sok csapdát rejtett magában. Először is a bizalmas felderítést mindenképpen az osztrák rendőrség tudtával, vagy annak támogatásával kellett végrehajtani, amelytől nem volt szász százalékig elvárható, hogy mindenben a magyar detektívek segítségére lesz. A két ország között ugyanis nem létezett hivatalos kiadatási egyezmény; ha az osztrák rendőrök és magyar kollégáik az összeesküvők nyomára is bukkantak volna, azok kiadatására – Kun Béla és társainak 1919-es ügyéhez hasonlóan – a törvény szerint nem volt lehetőség.²² Másrésztől azonban számolni kellett az osztrák belpolitika élet viszontagságaival, a kormányzó keresztényszocialista és az ellenzéki szociáldemokrata párt közötti kényes egyensúly megbomlásával, amely szituáció bekövetkezése a magyar rendőri akciónak több szempontból sem kedvezett volna. Mivel az osztrák rendőrség pártparitásos alapon működött, és némely egysége, mint például a bécsi rendőrigazgatóság, igen komoly szociáldemokrata befolyás alatt állt, a korábbi tapasztalatok alapján féltő volt, hogy az osztrák hatóságok megnehezítik a Sztaron-féle összeesküvők kézre kerítését.²³ A félelem azonban alaptalannak bizonyult. A két ország külügyi és belügyi szervei közötti információáramlás már a merénylettert megelőzően rendszeresnek volt mondható.²⁴ Nem az osztrák hatóságokon múlt, hogy a politikai nyomozó főcsoport kiküldöttjei nem találtak újabb bizonyítékokat a kormányzó elleni széles baloldali cselvetésre. Mégsem jöttek haza üres kézzel.

Miután a detektíveknek sikerült minden baloldali radikális csoportot kihúzni a listájukról – egyéb forradalmi áramlatok ismeretének hiányában –, maradtak az anarchisták, akiket már csak elvből sem köt semmiféle tekintélytisztelet, és akik már többször letették a névjegyüket egy-egy „felséges úr” elleni merénylet elkövetésével. Mindezekből kifolyólag okkal gondolhatta a rendőrség azt, hogy az (ál)forradalmi retorikával élő tettes csakis anarchista lehet. Alátámasztotta ebbéli vélekedésüket Sztaronnak a vizsgálat alatti büszke, majd hógynem dicsekvő magatartása is. A tett propagandájának hangoztatását, a jegyzőkönyvben elmondott „anarchista” gondolatokat a rendőrök könnyen beillesztették saját anarchizmusértelmezésükbe, anélkül hogy valójában tudták volna, mi fán terem ez az eszmerendszer.²⁵ A merénylő elfogásában részt vett Wayand Tibor szerint Sztaront „egy Leobenben működő anarchobolsevista szervezet” küldte Magyarországra.²⁶ De kik voltak azok a bizonyos „anarchobolsevisták”?

Annak boncolgatása, hogy létezett-e egyáltalán ilyen irányzat vagy sem, meghaladja e tanulmány kereteit. Az ideológiai zűrzavar elkerülése érdekében azt viszont érdemes megvizsgálni, hogy volt-e az anarchisták és bolsevikok között szervezeti és ideológiai átfedés az 1920-as években, ami Sztaronék szándékát befolyásolhatta.

A bolsevikokat, mint a hagyományos társadalmi-politikai rendet felforgató, intranzigens államellenes „bűnözőket” az 1917-es oroszországi forradalmak idején kezdték először az anarchistákhoz hasonlítani. A kétféle forradalmi irányzat közötti ellentét azonban csakhamar kiütközött, és az anarchisták többsége már az októberi forradalom győzelmének másnapján élesen szembekerült a bolsevikokkal. Mégis, nem egy anarchista támogatta következetesen a forradalom későbbi szakaszában is az orosz „radikális szociáldemokráciát”. Ezek közé tartoztak az akcionista Zseleznyakov testvérek vagy némely libertárius teoretikus, mint például Grosszmann-Roscsin, Karelin és Borovoj.²⁷ Együttműködésük nagyrészt a két eszmerendszer ideáljainak sajátos – igen rövid ideig tartó – egybeesésére, a forradalom kezdeti szakaszában tapasztalható államellenes tendenciák időszakára és a közös önvédelmi harcra volt visszavezethető, semmint a bolsevizmus és az anarchizmus szintézisére.²⁸

Ugyanez volt elmondható az ibér-amerikai régió „anarchobolsevik” forradalmáiról is. 1917 és 1923 között Latin-Amerika gazdag anarchista hagyománnyal rendelkező országaiban számos libertárius lázadó szédült meg az orosz forradalom sikereitől és a

leninizmus térhódításától.²⁹ Ennek hatására közeledtek a szovjet-orosz rendszerhez, sőt nem egy közülük elfogadta a kommunista párt autoritását és maga is bolsevikká vált.³⁰ Őket hívták gúnyosan „anarchobolsevikok”-nak, akik azonban ezt az elnevezést nem használták, és nem képviseltek önálló ideológiát sem. (A kifejezés ahhoz hasonló szitokszó volt az anarchista mozgalomban, mint amikor valakit „lemarxistáztak”.) Proletárdiktatúrához történő vonzódásuk, szimpátiájuk átmenetinek bizonyult, a világforradalom konjunktúrájához kapcsolódott csupán, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy a leninista államrend megszilárdulásával és főleg a sztálinizmus kibontakozásával sokan visszatértek anarchista elveikhez, vagy végérvényesen tagjai lettek a kommunista pártnak.³¹ Köztes út nem létezett.

Franciaországban a 20-as években szervezetileg és eszmeileg is elkülönült viszont a *Libertér Kommunisták Szerveződési Platformja* nevű szervezet, amely célul tűzte ki a klasszikus anarchizmus antietatista felfogásának vegyítését egy osztályharcos alapon működő, pártszerű politikai erő létrehozásával. Libertárius ellenfeleik – főleg az „ortodox” és az individuális anarchisták – a platformistákat előszeretettel nevezték „anarchobolsevikok”-nak vagy „anarcholeninisták”-nak, holott követőik, mint például Nestor Mahno és Pjotr Arsinov, az oroszországi forradalmak legemblematisabb anarchistáiként maguk is a szovjetrendszer emigránsai, a lenini diktatúra üldözöttjei voltak. Igaz, az utóbbi forradalmár több évtizedes tevékenysége folyamán sokszor maga sem tudta eldönteni, hogy anarchista vagy bolsevista elveket vall-e igazán.³²

Az 1910–1920-as évek fordulóján felívelő baloldali kommunizmus története is bővelkedik az anarchisták és kommunisták (radikális marxisták) közötti eszmei egybeesésekben, ha a korszakban jelentős tömegeket képviselő anarchokommunista és tanácskommunista irányzatok ideológiai komponenseire gondolunk. A szakirodalom tengernyi megállapítása közül elég annyit megemlíteni, hogy az alapvetően marxista velleítésű anarchokommunista – Nagy-Britanniában anarchomarxista – irányzat nem vetette el a proletariátus (össz-osztály)diktatúráját és az egyéni terror módszerét, de élesen szemben állt a bolsevik forradalmárok elitista, élcsapat párt modelljével, és az állam szerepét is az anarchizmushoz hasonlóan ítélte meg.³³ A (kollektivistá) anarchizmus és az (antiautoritárius) marxizmus kibékítése e tekintetben egy sajátos forradalmi egyveleget hozott létre, de a libertér gondolatok továbbra sem fértek össze a szigorú centralizmust hirdető leninizmussal. Az anarchizmus sokféle eszmei áramlattal alkothatott elegyet, azonban a bolsevizmus biztosan nem tartozott ezek közé. A verifikálhatatlan „anarchobolsevizmus” így nem lehetett azonos a határozottan bolsevikellenes anarchokommunizmussal, és elütött a már korábban létezett, tisztán libertárius, kropotkini kommunista anarchizmustól is.³⁴

Később, az 1936-os spanyol forradalom alatt az ibériai libertárius mozgalmon belül azokat az aktivistákat hívták „anarcho-bolsevikok”-nak, akik az anarchista mozgalmat a növekvő háborús veszélyre való tekintettel militarizálni kívánták. Az elnevezés – az antiplatformista anarchisták szándékával megegyező módon – kifejezetten pejoratív jelzőnek minősült, és azon forradalmárokat akarta kigúnyolni, akik – a „purista” anarchisták szerint – a bolsevikokhoz hasonlóan vonzódtak a katonai fegyelem és az egyszemélyi parancsnoki struktúra létjogosultságához. Mindezekre tekintettel a ragadványnév nem a bolsevizmus és az anarchizmus összeolvadását jelentette, nem egy szellemi-politikai irányzat követőire vonatkozott, pusztán az anarchisták milíciaszervezéssel kapcsolatos belső vitáit tükrözte vissza.³⁵ A bolsevikok és az anarchisták a huszadik század valamennyi forradalmában – ha taktikailag nem is mindig, de ideológiailag – élesen elhatárolódtak egymástól.

De térjünk vissza a Sztaron-féle merénylet körülményeinek konkrét bizonyítékaihoz! A vonatkozó munkásmozgalom-történeti dokumentumokat a hatósági forrásanyaggal összevetve alappal feltételezhető, hogy a magyar detektívek nem rendelkeztek egzakt, mélyreható információkkal a szélsőbaloldali irányzatok között dúló politikai csatározásokról. A rendőrség csapásirányának, KMP-ellenes felderítési prioritásának

megfelelően az anarchisták és bolsevikok ideológiai nézeteltérései a magyarországi államrend megvédése szempontjából csupán periférikus jelentőségűnek bizonyultak. Ezért mindenképpen elgondolkodtató, hogy a politikai nyomozó főcsoport milyen bizonyítékok alapján jutott arra a következtetésre, hogy a merénylet mőködés mögött konkrét szervezeti háttér, „egy titokban működő anarchisztikus irányú csoport” található, és milyen, hitelesnek mondható ismérvek alapján határozta meg a Horthy-ellenes összeesküvés ideológiai mozgatórugóit.³⁶ A rendőrségi jelentés ugyanis csak annyit közölt a tervbe vett gyilkosság egyik értelmi szerzőjéről, az anarchista elveket valló Schlesinger Illésről, hogy „Kun Béla és Pogány [József] intimusa”.³⁷ Ha elhisszük azt, hogy Sztaron Sándor közvetlen elvtársa libertárius beállítottságú volt, az már semmiképpen sem fér össze azzal, hogy az illető a korszak egyik legjelentősebb bolsevik vezetőinek a bennfentese legyen. A korabeli munkásmozgalom belső viszonyai alapján tehát egyáltalán nem tűnik életszerűnek az, hogy egy, a proletárdiktatúrával és a szovjethatalommal élesen szemben álló forradalmárt – nem éppen az anarchizmus iránti szimpátiájáról közismert – Kun Béla politikai bizalmasának tekintsünk.³⁸ Ezzel szemben ha Schlesinger valóban a bolsevikok közeli politikai kapcsolatának számított – mint ahogy azt a jelentés sugallja –, akkor viszont nem képviselhette a kommunista párt vezető szerepét negligáló libertárius eszmék egyikét sem. E kettő kölcsönösen kizárta egymást. A Horthy-rendszer mumusainak számító kommunista vezetők említésével – és az „anarchobolsevik” terminológia idecítálásával – a detektíveknek inkább az volt a szándékuk, hogy valamilyen formában belekeverjék a KMP-t a kormányzó elleni merénylet tervbe. Mindazonáltal Sztaronnak és társainak eszmei irányultságát, esetleges szervezeti bázisukat – pusztán a hatóságok által keletkeztetett dokumentumok alapján – nem lehet pontosan rekonstruálni.

A detektíveknek persze mindegy volt, hogy a merénylő szocialista, kommunista vagy anarchista alapelvek szerint készült a kormányzó meggyilkolására. Nekik csak azért volt fontos az államellenes mozgalmak eszmei hátterének feltérképezése, hogy minél élesebb képet alkossanak a forradalmi szervezetek módszereiről, taktikai repertoárjukról és az ellenük végzett elhárító munka során bevethető titkos és nyílt eszközök mibenlétéről. A merényletet eltervező terroristát a hatóságok ugyanúgy felelősségre vonták, mint bármely más köztörvényes és államellenes bűnözőt vagy azokat a jelentési kötelezettséggel terhelt ismerőseit, akik nem értesítették időben a rendőrséget Sztaron gyilkos szándékáról.

A Budapesti Királyi Ítéltábla Sztaron Sándort jogerősen „felségsértés elkövetésére irányzott szövetség bűntette” miatt tízéves, míg a merénylet tervéről tudomással bíró társait jelentési kötelezettség elmulasztása miatt több hónapi szabadságvesztésre ítélte.³⁹ Mindezzel még nem érték véget a merénylő megpróbáltatásai. A váci fegyházban 1929-ben a kommunista politikai foglyok éhségsztrájkba léptek a kíméletlen börtönviszonyok miatt. A megmozduláshoz csatlakozott Sztaron Sándor is. A büntetés-végrehajtási intézet munkatársai azonban nem bántak kesztyűs kézzel az elítéltekkel, és a korszakban bevett eljárásnak számító mesterséges táplálásban részesítették a sztrájkolókat. A brutális és embertelen módszer következtében egy fiatal aktivista, Lőwy Sándor, és Sztaron Sándor is életét veszítette.⁴⁰

A merénylet-előkészítés sikeres felszámolása új impulzust adott a szervezet fejlesztésének. A hasonló esetek elkerülése érdekében a politikai rendőrség nagy hatalmú vezetője, Hetényi Imre indokoltan találta egy állandó detektívcsoporthoz megalakítását, amely preventív eszközökkel igyekszik kiszűrni a kormányzó személye elleni kezdeményezéseket. A politikai nyomozó főcsoportban innentől kezdve egy külön detektív-csoport foglalkozott Horthy Miklós személyvédelmével. A modern kormányórság elődjeként funkcionáló úgynevezett helyszínbiztosító csoport tagjai árnyékként követték a kormányzót mindenhol. A csoporthoz tartozó 8–10 detektív feladata volt mindazon helyszínek biztosítása, ahol Horthy nyilvánosan megjelent (sport, színház, vadászat, fogadás stb.). Az egység – az előre megkapott kormányzói programok helyszínének ismeretében – tevékenységének súlyát a prevencióra helyezve eredményes munkát

végzett.⁴¹ A megelőző védelmi szolgálat magában foglalta a helyszínek rendőri ellenőrzését, Horthy mozgásának nyomon követését, de a legfontosabb feladata a Sztaronhoz hasonló merénylők kiszűrése volt.

Az alábbi forrásközlés Sztaron Sándor 1924-es bírósági perének dokumentumai közül való. A Budapest Főváros Levéltárában található iratokat az eredeti módon, de a mai helyesírási szabályoknak megfelelően közlöm. Ott, ahol szükségesnek találtam, rövid magyarázó jegyzeteket készítettem.

Dokumentumok

1. Dr. Schweinitzer József rendőrkapitány jelentése, 1924. április 9.

Bizalmas tudomásunkra jutott, hogy egy Sztaron nevű kb. 24 éves, valószínűleg r[ómai] k[atolikus] vallású, autószerelő, vagy mechanikus foglalkozású egyén, aki kb. 4 évvel ezelőtt a Tompa utca környékén lakott, – Tamás Emil főiskolai hallgatónak VII. kerület István út 3. – azt mondta bizalmasan, hogyha Szerbiában akadt egy Gavriilo Princip, aki Ferenc Ferdinánd trónörökösét meggyilkolta, úgy Magyarországon is van most egy ember, ő, aki vállalkozott arra, hogy Horthy Ő-főméltóságát láb alól eltegye. Egyidejűleg egy 7/65 mm Stop Frommer pisztolyt mutatott, fel s közölte azt is, hogy Horthy Ő-főméltóságát ő már több ízben várta és leste az Albrecht úton, megállapította már az is, hogy a Várban lévő Erzsébet múzeum egyik ablakából golyóval könnyen utolérhető volna, amikor gépkocsiba száll, de azt a helyet nem tartja terve keresztülvitelére alkalmasnak, mert a Vár figyelés alatt áll, s hogy legutóbb f[olyó] hó 6-án az olasz-magyar nemzetközi futballmérkőzés színhelyén ugyanily céllal leste Ő-főméltóságát, az azonban dacára annak, hogy az újságok megjelenését jelezték, nem jelent meg. Közölte végül azt is, hogy több ízben találomra is helyet foglalt a Nemzeti Színház táján, ahol az arra haladó autóknak lassítania kell tempójukat, azonban ez ideig nem volt szerencséje, mert Ő-főméltósága ott nem haladt el.

Tamás Emilről ezután az iránt érdeklődött, hogy nem-e adhatna neki felvilágosítást Horthy Ő-főméltóságának életrendjét illetően, s közölte azt, hogy eddig Bécsben tartózkodott, ahol jó élete volt, azonban oly csoport megbízásából jött Magyarországra és az az elhatározása, hogy Ő-főméltósága ellen intézett merénylet után azonnal öngyilkosságot fog elkövetni.

Tudomásunk szerint, Tamás a kérdéses embernek azért volt bizalmasa, mert vele együtt szolgált egy ideig a Vörös Hadseregben és mert tudta Tamás Emilről, hogy Tamás ellen, annak előzetes letartóztatása mellett Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszter úr feljelentésére egy ló kiviteli panamából kifolyólag eljárás volt folyamatban és mert Tamás ennek következtében egzisztenciáját veszítve Sztaronnak panaszkodott – mondván, hogy Magyarországon nem tud már magának egzisztenciát teremteni, – kénytelen vagy öngyilkosságot elkövetni, vagy pedig külföldre kivándorolni.

A kérdéses beszélgetés kettőjük között az utcán, f[olyó] hó 8-án 5–6 óra között a Nemzeti Színház előtt és a Röck Szilárd utcában folyt le. Ketten véletlenül találkoztak.

Személyleírását mellékelem.

Budapest, 1924. április 9-én.

Dr. Schweinitzer József⁴²
rendőrkapitány

[BFL VII. 5. c. 5010/1924. I. kötet 10. Fejléc és cím nélküli, géppel írt jelentés-másolat, Dr. Schweinitzer József rendőrkapitány aláírásával. Az irat jobb alsó részén kézzel írt szövegrész olvasható: „254/92Y pol[itikai] res[elvált].”]

2. Sztaron Sándor elfogatásáról beszámoló jelentés, 1924. április 9.

Budapesti m. kir. államrendőrség

Jelentés
1924. év április hó 9-n

Kapott személyleírás alapján Sztaron nevű állítólagos autószerelő után, aki állítólag Horthy Ő-főméltósága ellen merényletet akart elkövetni, – a fővárosunk területén kutattunk, melynek folyamán még az este, körülbelül 10 óra körül nevezettre [IX. kerület] Viola utca 29. II. 19. sz. a. ráakadtunk.

A kérdéses egyén Sztaron Sándor budapesti születésű 23 éves ág[ostai] ev[angélikus] nőtlen vasesztergályos. A kérdéses helyen Sztaron nővérénél özv. Czeising Józsefnénél lakott, ki az est folyamán nekünk ajtót nyitott. Sztaron, ki a szobában aludt kopogásunkat nem hallotta, s csak akkor ébredt fel, mikor a szobaaajtót kinyitottuk, s a szobába léptünk. Sztaront, ki belépésünkkor az ágyból kiugrott azonnal elfogtuk. Kabátja zsebében, mely a szoba melletti konyhában lógott egy 7, 65 mm Frommer típusú ismétlő pisztolyt öt tölténnyel töltve találtunk, melynek ravasza felhúzott állapotban, lövésre készen állott. Sztaron a revolverre nézve kijelentette, hogy azt még a Kommün alatt 1919. június 24-én, az ellenforradalom napján⁴³ egy ellenforradalmártól szerezte, jobban mondva vette el, s a revolvért Horthy Ő-főméltósága ellen tervezett merénylet végrehajtásához tartotta a mai napig magánál. Ugyancsak még a helyszínen elmondta [...] Sztaron, hogy Horthy Ő-főméltóságát már több ízben kereste, azonban sosem tudott a közelébe férkőzni, hogy merényletét végrehajtsa. Elmondta ugyancsak továbbá Sztaron azt is, hogy fegyverét lefogásánál ellenünk is használta volna, sajnos azonban ez neki nem sikerült, mivel mi [a] lakásba gyorsabban léptünk be, mint ő felébredett, s a konyhába revolveréért már nem juthatott.

Sztaron Sándort, ki 1917. október 24-én a Pestvidéki Törvényszék által két rendbeli lopás vétségéért és egy rendbeli mezőrendőri kihágás miatt 15 napi fogházra volt büntetve, előállítjuk, s [a] tőle lefoglalt Frommer pisztolyt 5 tölténnyel jelentésünk kapcsán beszovalgatjuk.

Kmft.

Hain Péter⁴⁴
detektív csoportvezető

Mersits Gyula⁴⁵
Wayand Tibor⁴⁶
Koszó Endre
detektívek

Látta:

Zdeborszky Oszkár⁴⁷
detektív főcsoportvezető

[BFL VII. 5. c. 5010/1924. I. kötet 17. A Budapesti Magyar Királyi Államrendőrség koronás címerű fejlécével ellátott, géppel írt jelentésmásolat, eredeti aláírásokkal. Az irat jobb alsó részén a Budapesti Királyi Ügyészség 1924. április 19/044458 számú

fejbélyegzőjének pecsétnyomata látható. A jelentés jobb felső részén kézzel írva az „1924. IV. 9. Sztaron S. elfogatása” mondat olvasható.]

3. Folytatólagosan felvett jegyzőkönyv Sztaron Sándor gyanúsított kihallgatásáról, 1924. április 9–17.

Budapesti m. kir. államrendőrség

Jegyzőkönyv

Fölvéve Budapesten, 1924. évi április hónap 9. napján délután 12 órakor [...] gyanúsított [...] kihallgatása alkalmával.⁴⁸

Jelen vannak: alulírottak.

Gyanúsított kérésére az eljáró tisztviselő intézkedése folytán a kihallgatás [...] mint hatósági tanúk jelenlétében történik.

Idézésre megjelent [...] Az előállított gyanúsított személyes viszonyaira nézve megkérdezte, előadja:

1. Családi neve (esetleg mellékneve.)
esetleges előbbi neve. Sztaron Sándor
2. Utóneve (több utónév közül, az amelyen közönségesen szólítják aláhúzendő.)
(Férjes vagy özvegy nőknél férjük teljes neve is fölveendő.)
3. Atyjának családi és utóneve: Sztaron András
4. Anyjának családi és utóneve: Janics Erzsébet
5. Születési ideje: 1901. év május hó 6. nap.
6. Születési helye: Budapest, község/város Pest vármegye [...] község/város [...] kerület [...] ország
(18 éven aluli gyanúsítottól megkérdezendő, hogy melyik lelkészi hivatalnál vagy anyakönyvi kerületben anyakönyvezték.)
7. Családi állapota: nőtlen
Nős férfinél a feleség neve: [...] 18 [...]
8. Honossága: magyar
9. Községi illetősége: Budapest [...] község/város [...] vármegye [...] község/város [...] kerület [...] ország
10. Lakhelye: Budapest, IX. Viola utca 29. II. 19.
11. Vallása: ág. evang.
12. Kora: 25 éves
13. Foglalkozása (állása, hivatása): vasesztergályos
Tüzetesen megjelölendők:
 - a) közzszolgálatnál (minőség, díjazás, eskütétel, véglegesség v. ideiglenesség) segéd
 - b) magánszolgálatnál (az alkalmazás és a foglalkozás minősége)
 - c) indítványos bűncselekménynél (az alkalmazás állandósága, díjazás minősége, fölmondás)
 - d) kiskorúaknál és önálló keresettel nem bíró asszonyoknál a családfő foglalkozása.
14. Vagyoni viszonyai: vagyontalan
(esetleg ingatlan birtok.)
15. Katonásági viszonyai: nem volt
16. Szellemi műveltsége:
 - a) ír és olvas? igen
 - b) magasabb iskolai képzettsége
17. Anyanyelve: magyar

18. Az örökösökre át nem szálló címek, rend- és díszjelek: nincsen
19. Terhelt által vitt gyámság vagy gondnokság: nem
20. Előző büntetések: 1917. október 24-én a Pestvidéki Királyi Törvényszék által lopásért 15 napi fogház.
21. A gyanúsított netán fölismerhető testi vagy szellemi fogyatkozás: nincsen
Személyazonosságának megállapítása után közöltetik terhelttel, hogy [...] kárára elkövetett [...] gyanúsítottatik.
Gyanúsított figyelmeztetvén védőválasztói jogára, fölvilágosítottván a védő kirendelésének módozatairól és az ingyenes védelem esetéről, kijelenti:
- Védőül választom [...] ügyvédet
 - Ingyenes védő kirendelését kérem.
 - Nem kívánok védőt.

Arra a kérdésre, hogy kíván-e valamit a védelmére előadni, terhelt következőleg nyilatkozik.

A gyanúsítást megértettem, magamat bűnösnek nem érzem. Nem érzem magam bűnösnek, mert a kormányzó úr Ő-főméltósága elleni merényletet meggyőződésből akartam végrehajtani és, ha ma újra visszanyerném szabadságomat és cselekvési képességemet, újból csak arra törekednék, hogy életét kioltsam.

Kérdésre előadom a következőket:

Elemi iskoláimat Budapesten, az V. és VI. kerületben végeztem. Öt elemi osztályt végeztem, majd pedig az V. kerületben két polgári osztályt. Ekkor tört ki a világháború. Édesatyám, aki molnárszegéd volt, időközben Sződligetre (Pest megye) költözött, ahová én is elkerültem. Budapesten egy évig különböző üzletekben kifizető voltam, majd pedig 1915-ben vasesztergályos-tanonc lettem a Hungária körúton lévő Fehér és Gimesi cégnél. Három hónapi itt tartózkodás után, elkerültem a Vulkan gépgyárba gépmunkásnak. Ebben a minőségben még a Hercules gépgyárban (Figyelő út) dolgoztam, majd elmentem a Wörner gyárba, ahol vasesztergályos-tanonc voltam. 1918 szeptemberében a Jakab és Hegedűs gépgyárba kerültem, ahol a Kommün kitörése ért. Mindenekelőtt önként beléptem a Vörös Hadseregbe. A június 24-i ellenforradalom alkalmával járőrszolgálatot teljesítettem. Eközben nyolc ellenforradalmárt, de lehetettek többen vagy kevesebben is, a Pálffy téri laktanyában állítottam elő, azért mert az ablakok ki voltak náluk világítva. Az embereket nem bántalmaztam, csak átadtam őket az akkori őrségnek. Nemsokára reá beosztásomban, az 1. vörös ezred kötelékében kikerültem a román frontra. 1919. augusztus 3-án azután oláh fogságba kerültem, ahonnan Abonyból 1919. október végén kerültem vissza Budapestre. Amikor visszaértem, arról értesültem, hogy édesapámat, aki harminc évig volt a Hagenmacher-féle malom szolgálatában, a Kommün bukása után kidobták a malomból. Ez végtelenül elkeserített engem. Miután a szakmámban teljesen kilátástalan volt a helyzet, beállottam nyomdai segédmunkásnak a Kazinczy utca 9. szám alatt lévő Lengyel és Társa céghez. Hat hét múlva a Hercules nyomdába, onnan a Globus nyomdába kerültem, ahol 1922. április 18-ig dolgoztam. Másnap kiutaztam Ausztriába. Három napig Bécsben tartózkodtam. Innen Garbai⁴⁹ (akivel a Viktória kávéházban, Stiftgasse és Siebensterngasse sarkán ismerkedtem meg, s akivel a Socialdemokratische Partei Deutschösterreichs⁵⁰ helyiségében is találkoztam), egy ajánlólevelével Leobenbe utaztam, s ott a Seegraben széntárnában kaptam elhelyezést. Itt is csak a szociáldemokrata pártnak voltam a tagja. Ott töltöttem az időt egészen tavaly június 24-ig vagy 26-ig, amikor is Bécsbe mentem. Itt jelentkeztem ezután a magyar követségnél, ahol útlevelemet nem akarták láttamozni, hanem az ottani rendőr-igazgatósághoz utasítottak, ahol Ausztria területén való engedély nélküli tartózkodás miatt, 24 órás elzárásra ítélték, és kényszerűtlevéllel hazautaztattak. Sopronnál léptem át a határt. Hazaérkezésem után a Hungária malomba léptem be, ahol mint napszámos az építkezésnél dolgoztam. 1923. június 30. óta pedig egészen 1924. március 29-ig ugyanott dolgoztam, csak már vasesztergályosi minőségben.

Beismerem, hogy a legkomolyabb és leghatározottabb szándékom volt az, hogy Horthy Miklós Ő-főméltóságát a nálam most megtalált Frommer pisztollyal lelőjem. Ezt a pisztolyt én még a kommunizmus [értsd Tanácsköztársaság] ideje alatt, a június 24-i ellenforradalom napján vettem el egy ellenforradalmártól és azóta tartogattam azt.

Ez az elhatározás bennem tavaly május havában érlelődött meg. Akkor, amikor Ausztriában a legjobban ment a dolgom, s arra gondoltam, hogy Magyarországon a dolgozó milliók az legnagyobb elnyomatás jármát nyögik. Benne láttam megszemélyesítve a reakciót, a kurzust, s úgy vélem, hogy ő még bűnösebb Bethlen István grófnál is, akinek megölésével rendszerváltozást nem véltem elérni. Tudtam, hogy Bethlen személyéhez könnyebben tudnék hozzáférni, s mégis csak azt ambicionáltam, hogy Horthy Ő-főméltóságát tegyem el láb alól. Erre a gondolatra az elmúlt négy esztendőnek az eseményei, főleg Somogyi, Bacsó, Cservenka meggyilkolása⁵¹ juttatott, és az, hogy Magyarországon a munkásság baromi sorban él, dacára annak, hogy véresre dolgozza magát és, hogy az uralkodó jelszó a keresztény felebaráti szeretet. Úgy éreztem, hogy életemet fel kell áldoznom a dolgozóknak eljövendő jobb sorsa érdekében.

E szándékom keresztülvitelére legelsősorban is okot kerestem a Hungária malomban arra, hogy ott hagyhassam azt. Teljesen indokolatlanul összevesztem az igazgatóval és a gondnokkal, csak azért, hogy még azonnal eltávozhassam, mert úgy tudtam, hogy az olasz-magyar nemzetközi mérkőzést március 30-án fogják megtartani, s úgy tudtam, hogy a kormányzó úr Ő-főméltósága ott meg fog jelenni. Ekkor pedig feltétlenül végre akartam hajtani tettemet. Később ezután értesültem, hogy a kérdéses mérkőzés nem ekkor, hanem április 6-án tartják meg. Április ezen napjáig az időt arra használtam fel, hogy a körutakon, a Nemzeti Színház közelében, ahol tudomásom szerint a gépkocsiknak lassan kell hajtaniuk, mindenütt Horthy Ő-főméltóságát lestem. Nálam volt állandóan, az öt töltenyre töltött, s felhúzott ravaszú Frommer pisztolyom, melyet kabátomban, könnyen hozzáférhető helyen tartottam. Néztem az újságokat azt kutatva bennük, nem-e talállok fel bennük oly közleményt, amely elárulná merre halad majd a kormányzó úr. Sőt megkérdeztem egy Tamás Emil nevű fiatalembert is, aki velem együtt szolgált a Vörös Hadseregben, s akiről tudtam, hogy tisztí nyomozó, kormányzóparti titkár és 1922-ben választási biztos is volt, de akiről tudtam azt is, hogy volt oka megutálni a mai rendszert, mert nem engedték őt érvényesülni, s aki előttem életuntságtól is panaszkodott és azt mondotta tegnap, hogy öngyilkosságot fog elkövetni. [Kérdeztem tőle] nem mondaná meg nekem, merre fordul meg a kormányzó úr, szokott-e a Vérmezőre lovagolni járni.

Április 6-án úgy értesültem, hogy Horthy Ő-főméltósága feltétlenül megjelenik a kérdéses mérkőzésen. Dacára annak, hogy rossz anyagi viszonyok között álltam, mégis váltottam 10 000 koronáért egy tribünjegyet az MTK pályára, oda pisztolyommal felszerelve elmentem és állást foglaltam a klubház közelében, a kőlépcsőknél, ahol nézetem szerint a kormányzó úrnak kellett volna helyet foglalnia. Vártam őt, s ha kijött volna, s a közelébe fértem volna, feltétlenül agyonlőttem volna. Sajnálatomra azonban nem jött meg. Csalódottan távoztam el innen. Hazamentem, meguzsonnáztam, lefeküdtem aludni. Jól és mélyen aludtam. Folyó hó 7-én ezután Budára akartam átmenni, ott akartam őt keresni, de mert megeredt az eső, úgy gondoltam, hogy ily időben úgysem fog kijönni az utcára. Tegnap délután azután a Nemzeti Színház előtt vártam őt. Úgy éreztem, hogy el fog jönni az előadásra. Itt akadtam rá Tamás Emilre, akivel közöltem tervemet, de óvakodtam attól, hogy bárki más erről tudomást szerezzen. Nem is hiszem, hogy valaki tudna, vagy tudott volna tervemről. Erről én soha senkinek, még a legközelebbi hozzátartozómnak sem tettem említést. Sőt odáig is elmentem, hogy a szociáldemokrata párt pártéletében sem vettem részt, nehogy tervem végrehajtása után rájuk valamilyen ódiom háramoljon. Engem senki ezen a világon a terv keresztülvitelére nem bujtott fel, semmiféle titkos társasággal összeköttetésben nem állottam és nem állok, amit tenni akartam, azt tisztán saját elhatározásomból, komoly és érett megfontolás után határoztam el. Hosszú ideig, nagyon hosszú ideig tartott, amíg ez az elhatározás bennem ily erőssé vált, de most már kifejezetten életcélként tekintem ennek végrehajtását.

Kérdésre előadom, hogy a Várban nem jártam, az Erzsébet Királyné Múzeumban sem tartottam terepszemlét, az Albrecht úton nem voltam. Nem vagyok kommunista érzelmű, mert minden diktatúrát, lett légyen az akár bal, akár jobboldali, elítélek. De nem vagyok szociáldemokrata sem, mert a társadalmi evolúciót a munkásmozgalomban nem tartom célravezetőnek. Ellenben kimondom: anarchista vagyok, mert a meggyőződésem, hogy ennek a mai világrendnek teljesen össze kell omolnia, a létért [való] küzdelemben, melynek harcnak kell lenni mindenkivel szemben, a gyöngének el kell pusztulnia és csak a megmaradó, korlátok nélkül élő erősnek lehet az a hivatása, hogy egy jobb és boldogabb jövő felépítésén dolgozhass[on]. Legelsősorban tehát, le kell gyilkolni a mai rendszer minden exponensét és azután jöhet csak mindenkinek harca mindenki ellen, mert ebben a társadalmi berendezkedésben az egyén nem találja meg a boldogulását.

Kérdésére előadom, hogy társadalomtudományi könyveket soha nem olvastam. Nem tudom, ki vagy mi volt Bakunyn⁵², Luchenyi⁵³ s, hogy erről a mozgalomról én csupán hallomásból tudok. Megfordultam bányászok között Ausztriában, de mert a német nyelvet nem bírom, tőlük ily felfogás propagálását nem hallottam. Ellenben beszélt erről nekem sokat Leobenben a kommunista Zelenka Gyula, aki Budapesten a Kommün alatt párttitkár volt, Schlesinger Illés, aki Budapesten üzemi termelő-biztos volt a Kommün alatt, Bandl⁵⁴ volt vörösőrségi dandárparancsnoknak sógora és Chlepkó Ede.⁵⁵

További kérdésre előadom, hogy 1918-ban egy tüdőgyulladásra estem keresztül, ezen betegségen kívül azonban semmiféle egyéb fertőző betegségen vagy sérülésen nem estem keresztül. Teljesen egészségesnek érzem magam.

Chlepkó Ede tudomásom szerint a Leoben melletti Donawitzben tartózkodott még az utolsó időkben is, míg a többiek tartózkodásáról mit sem tudok.

Végül kérdésre előadom, hogy Budapesten a következő egyénekkal érintkeztem: Szokolay József, Budapest, Liliom utca 6. Fixl Rudolf, Budapest, Mária Valéria telep, Tóth Gyula sofőr, Budapest, Tompa utca és Páva utca sarok és végül Pacona Gyula [helyesen Pacuna Géza] Budapest, Haller utca 26. Mennyasszonyom, szeretőm vagy lányismerősöm nincsen. Közösüléseimet a Liliom utcai kéjnéknél hajtottam végre.

Felolvasás után h[elyben] h[agyólag] aláíratott.

Kmft.

Dr. Schweinitzer József
ker[ületi] kapitány

Sztaron Sándor

Folytatólag felvéve 1924. április 10-én reggel 5 órakor. Jelen vannak alulírottak. Tamás Emil tanú felhívásra szemébe mondja Sztaron Sándor gyanúsítottnak a tanúvallomásában foglaltakat, mire Sztaron Sándor kijelenti: Tamás Emil előadása mindenben megfelel a színtiszta igazságnak. Az is igaz, hogy azt mondtam neki, hogy fel akarok majd még menni a Várba is, az Albrecht útra is, mert talán ott szerencsém lesz. Egyebet Tamás Emil vallomásához hozzáfűzni nem szándékozom, hacsak azt nem, hogy valóban igyekezett engem merényletem tervéről lebeszélni.

Felolvasás után h[elyben] h[agyólag] aláíratott.

Kmft.

Dr. Schweinitzer József
ker[ületi] kapitány

Sztaron Sándor
Tamás Emil

Folytatólag felvéve 1924. április 10-én délelőtt 6 óra 40 perckor. Jelen van alulírottak. Pacuna Géza vallomása ismertetése után Sztaron Sándor előadja: Pacuna vallomása megfelel az igazságnak. Felolvasás után h[elyben] h[agyólag] aláíratott.

Kmft.

Dr. Schweinitzer József
ker[ületi] kap[itány]

Sztaron Sándor

Folytatólag felvéve 1924. április 11-én. Jelen vannak alulírottak. Gyanúsított kérdésre előadja a következőket: Budapesten és Csonka-magyarországon a már megemlített egyének kivül senki mással barátságban nem voltam. Az említett egyének közül a legintimebb barátság Szokolai Józsefhez fűzött, emlékezetem szerint azonban előtte tervemről soha nem beszéltem, bár nem tartom kizártnak azt, hogy ittas, vagy fél-ittas állapotban célzásokat tettem erről. Vele ugyan egynéhányszor eljártam korcsmázni, voltunk együtt moziban és színházban is.

Ausztriai tartózkodásom ideje alatt, odautazásomkor Bécsben csak három napot töltöttem. Emlékszem, hogy szombat délelőtt érkeztem meg. Rögtön a Metallarbaiter-Verband⁵⁶ helyiségét kerestem fel (Kohlgasse), ahol előttem név szerint ismeretlen egyének intézkedésére az én kérelmemre pénzbeli segítséget kaptam. Aznap délután a városban sétáltam. Az éjszakát a fémmunkások Schlafstallejében⁵⁷, mely emlékezetem szerint a XII. kerület egyik utcájában volt, töltöttem. Vasárnap reggel és délelőtt az utcán lógtam, délután pedig elmentem a Viktória kávéházba, ahol Pirovics Károly nevű társam, akivel együtt mentem ki Bécsbe, akivel együtt is voltam, bemutatott Garbai Sándornak. Az iránt érdeklődött voltam-e vöröskatoná, miért jöttem el Magyarországról. Pirovics tolmácsolta aztán azt a kérésünket, [hogy] legyen segítségünkre abban, hogy valahol elhelyezkedhessünk. Feltárta előtte nehéz helyzetét, elmondta, hogy nemrégiben szabadult a szegedi Csillagbörtönből, ahol azért volt elzárva, mert a Kommün alatt, mint vörös századparancsnok, valamilyen bűncselekményt követett el. Garbai aztán másnap délelőttre a Hermann-gasse-be rendelt minket. Itt megjelenvén mindkettőnket a „Világosság” szociáldemokrata kör igazolt, mely ebben az időben a 2 ½ volt, most azonban már csak 2-es.⁵⁸ Ezután Garbai egy címet adott nekünk egy Radó nevű egyén útján, s azt az utasítást adta, utazzunk Eisenerzbe. Elmentünk ide, itt azonban arról értesültünk, hogy Varga elvtárs, akihez utasítottak, nem tehet érdekünkben semmit, miért is elmentünk Leobenbe, ahol a vasmunkás szövetségben jelentkezünk. Itt utassegélyt kaptunk. Itt azt a tanácsot adták, hogy menjünk el Seebrabenbe, s keressünk ott a bányában alkalmazást. Így is cselekedtünk. Alkalmaztak, s ettől az időtől kezdve mindvégig ebben a bányában, részben mint csillás, részben pedig mint lakatos dolgoztam. Visszafelé jövet Magyarországra Bécsben senkivel sem érintkeztem. Itt csupán a magyar követséget kerestem fel, ahonnan a rendőr-igazgatósághoz utasítottak, az pedig őrizetbe vett. Ez a hivatal három napig tartott fogva, majd egy rendőrrel kikísértettek a Súdhofra,⁵⁹ hol feltettek a vonatra, mellyel azután Wienerneustadtig utaztam. Itt jelentkeztem újból a rendőrségen, onnan ismét tovább utaztattak. Sopronnál léptem át a magyar határt.

Leobeni tartózkodásom idején, amely 1922. április 28-tól 1923. július 23-ig tartott, állandóan a Wartinberg tárnában dolgoztam. Ez alatt az idő alatt Leoben városában, túlnyomó részt az Erzberg kávéházban találkoztam a velem együtt elégedetlen barátaimmal. De sok esetben előfordult az is, hogy ezeknek lakásán találkoztunk. Állandóan együtt voltam a már említett Schlesinger Illéssel, Zelenka Gyulával, továbbá Pál Árpáddal, akik együtt laktak Hinterbergben, a celluloid gyár egyik legénylakásában. Pál Árpádra vonatkozólag csak annyit adhatok elő, hogy ő a bécsi kommunista párt pénztárosa vagy a kommunista segélyek kifizetője volt. Társaságunkba tartozott még Moskovits Imre is. Ez az ember érettségit tett fiú volt, aki valamikor tagja volt a kommunista pártnak, s abban aktív működést is fejtett ki, s tudomásom szerint az olasz

fasiszmus ellen is sikeresen működött, mert 1922-ben a fasiszta puccs⁶⁰ idején, Milánóban valami bombamerényletet is elkövetett, amiért Olaszország kiadatását is kérte, de eredménytelenül. Ritkábban találkoztam már Bandl volt vörös dandárparancsnokkal és Chlepkó Edével. Főleg az utóbbi, nagyon rövid idő múlva eltűnt Leobenből, s tudomásom szerint Berlinbe ment. Társaságunkhoz tartozott még Pirovics Károly volt kecskeméti munkászászlóalj-parancsnok és Hellebrandt János. Ez az utóbbi szintén érettségit tett könyvelő, előbb román, majd magyar katonaszökevény. Ezeknek személyleírását jelen jegyzőkönyvemhez csatolom.

Leobenben való együttlétünk alkalmával minden egyes alkalommal társadalomtudományi kérdések körül forgott a vita. Pál Árpád és Zelenka Gyula a kommunista álláspontot képviselték. Ugyanezt tette Pirovics Károly is, de kevesebb járatossággal, ha ugyanolyan meggyőződéssel is. Bandl kommunistának vallotta magát, de szerintem nem volt meggyőződéses, hanem csak a konjunktúrát akarta ott kihasználni. Előfordult nála az is, hogy úrnak szólíttatta magát. Schlesinger a szindikalista álláspontot védte, de krisztiánistának mondta magát és kijelentette, hogy magára nézve a pártfegyelmet kötelezőbe nem ismeri el, azonban ennek dacára tagja volt a szocialista pártnak. Én kezdetben szocialista voltam. Azonban amikor az itt lefolytatott vitatkozások és kitanítások arról győztek meg, hogy a kommunizmus és a szindikalizmus uniformizálni akarja az embereket, a szocializmusnak a társadalmi fejlődésbe vetett hite pedig csak álom, főleg Schlesinger és Zelenka befolyása folytán az anarchista elveket vallottam már magaménak. Úgy láttam és úgy látom ma is, hogy minden egyéb más megoldási lehetőség fából vaskarika. Ebben a meggyőződésemben az általuk nyert kitanításon felül, valamint Upton Sinclair⁶¹ Jimmy Hickins-e⁶² és Anatole France⁶³ Párttűő angyalain⁶⁴ kívül saját egyéni felfogásom is megerősített.

Schlesingerrel és Zelenkával 1923. május havában azt tárgyaltuk meg, hogy a Magyarország elleni bojkott⁶⁵ Magyarországon a változást nem hozta meg. Ez a külső beavatkozás tehát gyöngének bizonyult, s ezért úgy véltük, hogy az öszmunkásság kitörése fog itt rendszerváltozást előidézni. Amikor ezután Schlesingerrel és Zelenkával a kérdésnek ezt a részét megvitattuk, s ettől ők sem vártak eredményt, elhatároztuk, hogy anarchista eszközzel, Horthy Ő-főméltóságának meggyilkolásával fogunk zavart okozni – vall céljáról a merénylő kihallgatása alkalmával, – s ezzel a cselekedettel véltük megmozdítani tudni Magyarország munkásságát, vagy legalább is zavart fogunk tudni előidézni, s ezzel is gyöngíteni fogjuk a mai társadalmi rendet.

A lelkeemben ezzel az elhatározással búcsúztam el 1923. június 23-án, vagy 24-én a fentiekől azzal, hogy tettemet, amelyet végre kellett hajtanom, minden körülmények között végre is fogom hajtani. Megbeszélésünk szerint csupán annyit kellett velük közöljek, hogy szerencsésen megérkeztem, s további fejleményekről azonban őket nem volt lehetséges és szabad értesítenem, mert az 1912. évi 63. t. c.⁶⁶ alapján a leveleket még mindig cenzúrázzák és tudtunk arról, miért is nem volt tanácsos erről a témáról írni.

Hazaérkezésem után, egy ideig itthon tájékozódni igyekeztem [a] közállapotokról, majd pedig érdeklődni kezdtem abban az irányban, hol és merre fordul meg Ő-főméltósága. Ez az érdeklődésem azonban hosszú ideig eredményre nem vezetett. Ezenfelül, nem is igen mertem feltűnően érdeklődni, s nem is mertem a szándékolt merénylet véghezviteléhez hozzálátni még. Ezért munkát vállaltam, s napi elfoglaltságom után oly fáradt voltam, hogy alaposabb információkat nem tudtam beszerezni. Időközben azonban állandóan foglalkoztam a tervemmel és napról-napra erősödött meg bennem a bátorság a merénylet végrehajtásához. Miután láttam, hogy más kiút nincsen, minthogy rendeltetésemnek megfeleljek, s miután láttam azt is, hogy munkateljesítményem mellett feladatomban nem tudok eleget tenni, elhagytam munkahelyemet, s ettől a perctől kezdve most már egyedüli célomnak a merénylet végrehajtását tekintetem.

Tagadom azt, hogy a már említetteken kívül erről a dolgról más, külföldön élő ember tudott volna, avagy, hogy bárkivel is ebben az ügyben levélbeli, vagy futár útján

összeköttetésben állottam volna. Ez nagyon veszedelmes dolog lett volna, s nézetem szerint csak arra vezethetett volna, hogy a hatóságok kezeibe kerültem volna még akkor, mielőtt a merényletet végrehajthattam volna. Magyarországon csak Paconával és esetleg Szokolaival közöltem a merénylet tervét Tamás Emilen kívül. Nem tudom azonban bizonyosan azt, hogy Szokolainak tényleg említést tettem-e arról. Ezekkel az emberekkel azonban semmiféle közös egyetértésem nem volt. Más összeköttetésem senkivel ezen a világon nem volt, pénzbeli támogatást senkitől nem kaptam e terv keresztülvitelére, de más célra sem. Czeiszing Józsefné nővérem előtt úgy tüntettem fel a városban való kószálásaimat, mintha az munkakeresés céljából történt volna, s így annak elhatározásomról és tervemről fogalma sem volt.

Egyebet elmondani nem kívánok, csupán azt adom elő, hogy még ma sem tartom helytelennek azt, amit el akartam követni. Felolvasás után h[elyben] h[agyólag] aláíratott.

Kmft.

Dr. Schweinitzer József
ker[ületi] kap[itány]

Sztaron Sándor

Folytatólagosan felvétellett ugyanott ugyanazon személy által 1924. évi április hó 17-én. Az előttem kihirdetett és előzetes letartóztatásomat elrendelő határozatot tudomásul vettem, így jogaimra történő figyelmeztetés után abban megnyugszom.

Felolvasás után h[elyben] h[agyólag] aláíratott.

Kmft.

Dr. Schweinitzer József
ker[ületi] kap[itány]

Sztaron Sándor

[BFL VII. 5. c. 5010/1924. I. kötet 18–23. A Budapesti Magyar Királyi Államrendőrség fejlécével ellátott, géppel írt jegyzőkönyvmásodlat, eredeti aláírásokkal. A jegyzőkönyv 1924. április 17-én folytatólagosan felvett része kézzel írott.]

4. Tamás Emil tanúvallomási jegyzőkönyve, 1924. április 10.

Tanúvallomási jegyzőkönyv

Fölvéve Budapesten, 1924. évi április hónap 10. napján [...] gyanúsított [...] elleni bűnügyben

Jelen vannak alulírottak

Az idézésre megjelent/Az önként megjelent. Az előállított tanú a nyomozás tárgyával és a gyanúsítottak személyével megismertetvén, figyelmeztettetik, hogy köteles legjobb tudomása és lelkiismerete szerint a tiszta és teljes valóságot vallani és, hogy vallomását esetleg esküvel kell megerősítenie. Figyelmeztettetik arra, hogy ha valótlanul vallana, a büntető törvényekbe ütköző cselekményt követne el. Ezután és pedig mindegyik tanú külön és az többi távollétében a következőket vallja:

1. Neve: Tamás Emil
2. Kora: 22 éves
3. Szülőhelye: Rákoskeresztúr

4. Lakhelye: Budapest, VII. István út 3. I. 9. Koyer Károlynál⁶⁷
5. Családi állapota: nőtlen
6. Vallása: ró[m]ai kath[olikus]
7. Foglalkozása: főiskolai hallgató
8. A terhelthez, valamint az ügyben egyébként érdekelthez való viszonya: érdektelen
9. Nem szenvedett-e kárt az eljárás tárgyául szolgáló bűncselekmény következtében: nem

(A B. P.⁶⁸ 205. §-ban felsorolt egyének figyelmeztetendők, hogy nem kötelesek tanúságot tenni. Úgy a figyelmeztetés, mint a tanúnak erre tett nyilatkozata jegyzőkönyvbe veendő.)

A kommunizmus alatt bekényszerítették a Vörös Hadseregbe. Az I. vörös gyalogezredben szolgáltam. Itt ismerkedtem meg Sztaronnal. A kommunizmus bukása után beléptem katonának a Prónay-zászlóaljba⁶⁹, majd tiszti nyomozó lettem, innen a menekültügyi hivatalhoz kerültem, majd pedig a kormányzópárt titkári állását töltöttem be. Ebben a minőségemben abba a gyanúba keveredtem, hogy ló-kiviteli panamámban részt vettem, miért is letartóztattak és egy évi vizsgálati fogságot is szenvedtem. Ügyemben eddig még ítéletet nem hoztak jogerősen.

A diktatúra bukása óta Sztaronnal f[olyó] hó 8-a óta [helyesen: 8-ig] nem találkoztam. Ezen a napon délután 5 órára egy barátommal randevút beszélünk meg a Nemzeti Színház elé. Miközben rá várok, egyszerre csak megszólított engem Sztaron. Emlékeztem arcára, s lassanként ezután eszembe jutott csalási [sic!] neve is. Beszélgetésbe elegyedünk egymással. Én elpanaszoltam neki keserű sorsomat, s közöltem vele azt, hogy közel állok ahhoz, hogy öngyilkosságot kell elkövessek, mert létfenntartásomról sehogy sem tudok gondoskodni. Erre beszédes lett. Felújította a Kommün alatti emlékeinket és egyben azt a kérdést intézte hozzám, nem-e gondolkoztam azon, ki az oka keserves sorsomnak. Amikor azt mondtam neki, hogy saját magam okoztam azt, azt felelte, hogy ez nem egészen helytálló, mert azt kizárólag annak az embernek köszönhetem, aki Bethlen István grófnál is nagyobb úr, aki a kurzust ma is még fenntartja. Ekkor még nem nevezte meg Horthy Ő-főméltóságát. Kifakadva azután elmondta, hogy Ausztriában nagyon jól ment a dolga, s csak azért jött haza, hogy ugyanazon feladatot töltsen be, mint a szerbek Princip Gavrilója⁷⁰, mert véget kell már vetni végre ennek a garázdálkodásnak. Elmondta ezután, hogy két héttel ezelőtt még dolgozott, de ezt a munkahelyét is azért hagyta el, mert eleget akar már tenni elhatározásának, meg akarja és meg fogja gyilkolni Horthy Ő-főméltóságát, ha azonban munkába kell járnia, akkor képtelen ezt foganatosítani. Elmondta, hogy azóta folyton Horthy Ő-főméltóságával való találkozását szorgalmazza. Leste őt már az Albrecht úton, a Várban, az Erzsébet királyné múzeum táján, de ezek a helyek nem alkalmasak. Leste őt a Nemzeti Színház környékén és az olasz-magyar mérkőzésen is, de eddig eredménytelenül. Majd arra kért tőlem feleletet, nem-e tudom, hogy jár-e ki Ő-főméltósága lovagolni a Vérmezőre, nem-e tudom, milyen az életrendje, mert szándékát feltétlenül végre akarja hajtani. Erre lebeszélni igyekeztem őt, s amikor láttam, hogy ez a fáradozásom eredménytelen, s hiábavaló, át akartam őt adni egy rendőrnek. Időközben azonban megérkezett az általam várt barátom, aki felém köszönt. Ekkor megjött Sztaron és oly hamar elillant, hogy rendőrkezre már nem juttathattam. Azt kifejezetten nem mondta nekem, hogy Bécsből őt egy csoport küldötte haza Horthy Ő-főméltóságának meggyilkolására, csupán olyasvalamit mondott, hogy már Bécsben megfogalmaz[ód]ott benne ez a szándék, s hogy egy barátja azzal fenyegette meg, hogy inkább, mint bolondot letartóztatja, lefoghatja, semhogy valamilyen számaráságot kövessen el Magyarországon.

Egyéniségéről csak annyit adhatok elő, hogy a Kommün alatt meggyőződéses kommunistának tartottam őt. Mostani gondolkodásmódját egyébként nem ismerem.

Felolvasás után h[elyben] h[agyólag] aláíratott.

Kmft.

Dr. Schweinitzer József
ker[ületi] kap[itány]

Tamás Emil

[BFL VII. 5. c. 5010/1924. I. kötet 30–31. Fejléc nélküli, géppel írt jegyzőkönyvmásodlat, eredeti aláírásokkal.]

5. Zdeborszky Oszkár detektív főfelügyelő és Hain Péter detektív jelentése a segraabeni bányatelepről, 1924. április 29.

Jelentés

Budapest, 1924. április 29-én

Az Ő-főméltósága ellen tervezett merénylet ügyéből kifolyólag letartóztatásban lévő Sztaron Sándor budapesti szül. 1901. ág[ostai] ev[angélikus] nőtlen, vasesztergályos-segédnek a főkapitányság politikai osztályán f[olyó] év április hó 9., 10., és 11-én tett jegyzőkönyvi kihallgatásának adatai alapján, ezek felülvizsgálata, illetve valódiságuk megállapítása céljából nyomozást folytattunk le Leoben és környékén, mely eljárásunk eredményeként tisztelettel a következőket jelentjük.

Megállapítást nyert, hogy Sztaron Sándor a wieni [bécsi] emigráló-tábor [sic!] ajánlatára, mint szervezett munkás került a Leoben melletti Seegraben bányatelepre, ahol 1922. április 28-tól, 1923. június 23-ig állandó munkás volt, a „Wartinberg-Schlacht”⁷¹-ban bírt beosztása. 1923. június 23-án saját elhatározásából hagyta el munkahelyét és a bányateleptől elbocsájtó levelet kapott. Sztaron – mint megállapítást nyert – bejáratos volt a leobeni Lang Gasse 9. sz. alatti „Erzberg” kávéházba (lebúj szerű tivornyahely), hol is a fényképekről határozottan felismerték őt, mint a kávéház 1922–1923 évek-benni vendégét, s mint olyant, ki ott állandóan a Hellebrandt János köré csoportosult magyar kommunisták társaságában fordult meg. Megállapításink szerint Sztaron leobeni tartózkodása idején a következő magyar kommunisták tartózkodtak Leoben és környékén: Pirovics Károly, Zelenka Gyula György, Bandl Ferenc, Radó Árpád, Moskovitz Imre, Schlesiger Illés, Hellebrandt János, Váczi Ferenc, Pál Árpád.

E tények alapján, melyek Sztaron vallomását teljesen fedik – a nyomozást kiterjesztettük [a] fenti személyekre is. Ezen eljárásunk során azonban a merénylet tervezésére, a bizalmas jellegű házkutatások során sem sikerült tárgyi bizonyítékokat szereznünk. Am az említett személyek ellen Leobenben lefolytatott nyomozásaink adatai élénk fényt vetnek e társaság céljaira.

Meg kell jegyeznünk, hogy nevezettek mindannyian szervezett munkások, nemcsak a szocialista és a magyar kommunista párt, hanem a wieni, illetve a wiener-neustadt-i [bécsújrhelyi] magyar emigráns bizottság tagjai. Mindannyian a Kommünben Magyarországon szerepet vitt emberek, kiket Ausztria területén Chlepkó Ede szervezett meg újra. Chlepkó is megfordult Leobenben, de mindenkor bejelentetlenül. Jelenlegi tartózkodását elvtársai nem tudják. Különben nevezett működéséről [a] következőt szereztük be. 1921-ben a magyar kommunista párt Pogány⁷² útján Chlepkót igazolja, mint olyan, ki még a magyar Kommün kitörése előtt, még a Visegrádi utcában⁷³ „szép” pártépítő munkát végzett. Mint ilyen, Feldmann elvtárs ajánlatára a segélyre jogosultak megbírálására alakult munkásbizottságba hivatott meg. 1921 augusztusában Pogány egy jelentésében Kun Bélához⁷⁴ arról tesz említést, hogy Chlepkó és a köréje csoportosulók Wienben és egész Ausztriában nagyon „szép” pártépítő munkát végeztek. 1921. novemberben Kun Béla a Pogányhoz és Rudnyánszkyhoz⁷⁵ küldött felhívásában a Moszkvában tartott konferenciával kapcsolatosan igen helyesnek tartaná, hogyha [a]

Chlepkó köré csoportosuló vasasok, a párthoz eddig nem tartozott vasasokat is rábírnák arra, hogy képviseltesék magukat a konferencián. Mint látható, Chlepkó Ausztria területén pártépítő volt és az ő működésének köszönhető a leobeni kommunista tábor szervezése is. A leobeni kommunista tábor feje ma is Bandl Ferenc és Hellebrandt János.

Bandl, alias Bendl Ferenc a Leoben melletti Donawitzben Werleplats D. O. alatt lakik, veszedelmes kommunista. Bandlról az a hír, hogy ez nem az igazi neve. Körmend környéki ember, ki a Bandl nevet csak az összeomlás óta viseli, a háború alatt más volt a neve.

Hellenbrandt János Hinterbergben a papírgyár személyzeti házában lakik, 1922-óta a papírgyár alkalmazottja is egyben. Általánosan ismert veszedelmes kommunista.

Nevezettek köré csoportosulnak: 1. Pirovics Károly, 2. Zelenka Gyula György, 3. Schlesinger Illés, 4. Pál Árpád, 5. Váczi Ferenc, 6. Radó Árpád, 7. Moskovits Imre, valamint ide tartozott Sztaron Sándor is, akit még mai is, mint veszedelmes kommunistát emlegetnek Leobenben.

1. Pirovics Károly dabasi születésű 1895. r[ómai] k[atolikus], nőtlen, lakatos, 1921. december 21-én felségárulás és zendülés miatt, valamint veszélyes fenyegetésért a szegedi honv[éd] törvényszék által 1 év és 8 havi súlyos börtönre ítéltetett. Szegedi büntetésének kitöltése után Sztaron Sándorral együtt szökött át Ausztriába és vele egy napon, azaz 1922. április 28-án lépett a seegrabeni bánya „Wartinberg-Schlacht”-jének szolgálatába, ahol [a] mai napig dolgozik. Lakása Judendorf 118. sz. alatt van. Itt is kommunistának vallja magát, mégpedig a radikális kommunizmust képviseli. Állandóan kommunista akciók szükségességét hirdeti.
2. Zelenka Gyula György ezelőtt Leitendorfbán lakott, jelenleg a Hinterberg-i papírgyár alkalmazottja és az ottani munkaház lakója. Jelenleg betegállományban van. Zelenka az említett kommunista táborban hangadó szerepet visz és tudják róla, hogy anarchista elveket vall és annak is tartja magát. Csak a „tett” embere, az ő befolyása alatt cselekedhetett Sztaron, ezt persze ő megvallani nem fogja soha. Ugyanily irányú egyén,
3. Schlesinger Illés – Kun Béla és Pogány intimusa⁷⁶ ki azelőtt Donawitzban lakott, 1923. szeptember 10-óta szintén Hinterbergbe jött lakni a papírgyárba, közben Olaszországban is járt, és végül
4. Pál Árpád a szekszárdi törvényszék által 2539/1921. sz. alatt hatóság elleni erőszak és izgatás miatt körözött lakatos, ki jelenleg szintén a hinterbergi papírgyárban alkalmazás nélkül bejelentetlenül tartózkodik.

E három utóbbi anarchista Hellebrandt vezérkarát képezi mindamellet, hogy Hellebrandt nyilvánosan nem annak vallja magát, de meg kell jegyeznünk, hogy e társaságban nagyon jól ismerik az általunk is ismert Weiler Artúr⁷⁷ hírhedt svájci, magyar származású anarchistát, kit általánosan „apjuknak”, „Weiler papának” neveznek maguk között. Sztaron Sándor ez emberek társaságában volt mindaddig, amíg Magyarországra be nem jött. E csoporthoz tartozik az 1923. május 31-ig Donawitzben tartózkodott

5. Váczi Ferenc. Ez Wartinberg-Schauban dolgozott, de nagyon hanyag ember volt, több ízben volt munkanélküli és inkább turistáskodott. Friesachban (Leoben mellett) betörés gyanúja miatt letartóztatásba került és beszállított a leobeni bírósághoz, hol 1922. március 15-től április 22-ig vizsgálat fogságban ült. Innen elbocsájtva 1923. május 31-én eltávozott és pedig Budapestre, ahonnan rövid tartózkodás után Wienbe jött, megszerezte az olasz vízumot, s azóta Olaszországban tartózkodik. Hellebrandttal élénk levelezésben áll, s már olasz területről azt az értesítést küldötte, hogy az ottani magyar konzullal nagyon jó viszonyba került, s látszólag neki szolgáltatokat is teljesít. Végül megjegyezzük, hogy Váczi volt az, ki Sztaron

nővérét annak idején levélben értesítette Sztaron Sándor tervéről.⁷⁸ Sztaron cselekedetét egyébként ezek az emberek mind nagyon pontosan, minden részleteiben ismerték,⁷⁹ s elfogatásáról néhány nap alatt tudomást szereztek.

6. Radó Árpád, ki a Mészáros Pál és a Hirtler neveket is használja, szintén e táborba tartozott. Több nyelven beszélő ember (francia, olasz, cseh) Csehszlovákiában hivatásos tiszt volt, innen megszökött és Wienen át Leobenbe került. Nem dolgozott és senki sem tudta miből él, ezért kémnek nézték. 1923. év elején eltűnt Leobenből. Később hírt küldött Algírból Hellebrandtnak, jelezve, hogy belépett a francia [idegen]légióba. Egyik levelében kérdezősködött Sztaronról, hogy visszament-e már Magyarországra?
7. Moskovits Imre 1923. július 27-ig tartózkodott Leobenben s azóta Knittelfelden, vagy Linzben tartózkodik. Bandl és Hellebrandt embere. Veszedelemes kommunista-terrorista, ki ott nem is tagadta ezen mivoltát. A munkából való kilépése után egy ideig Bandl tartogatta magánál bejelentetlenül, majd később a leobeni bordélyház egyik kéjnője rejtegette őt, majd kellemetlenségei támadtak a milánói bombamerénylet körüli szereplései miatt, s azután elhagyta Leoben környékét. A milánói fasiszták elleni szereplése ugyan hatóságilag tisztázódott, de az a gyanú, hogy a milánói bombamerényletben mégis részt vett, mert ő maga is gyakran hangoztatta ezt elvtársai körében, s ezen ügy csak úgy nyerhetett tisztázást, hogy olasz elvtársai igazolták alibijét.

Felsorolt egyének, mint látható, mind kommunista-anarchista elveket vallanak. Egybevetve a Sztaron által elmondottakat a megállapított tényállásokkal, objektíve megállapítható, hogy Sztaron cselekedete egy titokban működő anarchisztikus irányú csoport tevékenységének szüleménye, miért is fokozott ellenőrzésre hívtuk fel a grazi rendőrhatalóság figyelmét. Ugyan e helyről hathatós támogatást nyertünk ezen nyomozás lebonyolításához, s végül az ott helyben lefolytatott és bizonyítékokkal (titkos házkutatások) támogatott nyomozás alapján azon ígéretet kaptuk, hogy speciel Schlesinger és Zelenka személye ellen fognak behatóbban nyomozást lefolytatni, s mihamarabb a legcsekélyebb szabálytalanságra vagy rendellenességre akadnak, kitiltják őket és áttoloncolják őket a magyar határon, miről idejében értesítést fognak küldeni, úgy hogy de facto átvehetőek legyenek.

Végül megállapítottuk Wienben, hogy Sztaron Sándor 1923. június 26-án útlevélkihágás miatt a wieni toloncházba került, majd 1923. június 28-án a magyar határra toloncoltatott kényszerútlevél kapcsán. Ezen ügye a wieni rendőrség tolonc-ügyosztályán 8220/1923. sz. alatt közöltetett.

Kmft.

Zdeborszky Oszkár
dtv. főfelügyelő

Hain Péter
detektív

[BFL VII. 5. c. 5010/1924. I. kötet 60–62. Fejléc nélküli, géppel írt jelentésmásodlat, eredeti aláírásokkal.]

6. Ismeretlen személy által írt jelentés, 1924. május 21.

Méltóságos Főkapitány Úr!

A Kormányzó Úr Ö-főméltósága ellen tervezett és előkészítettek vonatkozásaiban ide Ausztriába visszavezető merénylet dolgában, Bécsben a következőket állapítottuk meg:

Az itteni kommunista körök részletességgel informáltak az anarchista Sztaron Sándor dolgairól. Nemcsak ama időbeliekről, amelyek Sztaronnak Leobenben eltöltött hónapjairól szólnak, hanem pl. feltűnően jól értesültek arról is, hogy a merénylettervező anarchista Budapesten illetékes bírái előtt visszavonta a rendőrségen tett beismerő vallomását. Bizonyos gúnyjal engedik sejtetni, hogy nekik van olyan összeköttetésük, amely akár fogházzal, akár internálótáborral van szó, utat tör magának.

A Sztaron itteni körei révén két név kerül folyton elő, az egyik is, a másik is álnév. Az egyik, Stefan Hartl, az igazi nevén Hornyacsek István, az egri Pogonyi-féle kommunista ügyel kapcsolatban már többször említett egyén: a másik Ferdinánd Schleicher, recte⁸⁰ Schlesinger. A Sztaron ismerősi köréből való Hornyacsek Wiener-Neustadt-i, Schlesinger leobeni lakos, s e helyeken szociáldemokratáknak adják ki magukat. Itt Bécsben tudják mindkettőről, hogy Magyarországon a proletárdiktatúra alatt szerepet játszott emberek. Az itteni rendőr-igazgatóság politikai osztályának vezetője, Dr. Pollák udvari tanácsos felkérésünkre már jó ideje figyelteti őket, de eddig terhelőt nem találtak.

Természetesen az itteni rendőrség nem találhatja feltűnőnek, ha ezek az emberek elmennek az *Arbeiter Zeitung*⁸¹ szerkesztőségébe, hiszen szocialisták, az azonban nem minden érdekesség nélkül való, hogy következetesen csak Kunfi⁸² elvtársnál járnak. Aztán mélyebben beletekintünk a dolgokba, nyomára jövünk annak, hogy az „emigráció” túlnyomó többsége, amely otthon a legkisebb politikai árnyalatokban is élesen elhatárolódik egymástól, itt szépen összefér, s bizonyos, hogy az otthon, a kormány ellen fokozottabb politikai harcot hirdető úgynevezett „Kossuth”-párt⁸³, Nagy Ernő, Nagy Vince⁸⁴ és társai itt fenn Bécsben bírnak inkább hívekkel, mint odahaza. Mert pl. a Stadtpark bejáratánál újságot áruló Weisz és Hoffer nevű két „ítéletes” (akik otthon már elítéltek és megszöktek) kommunista, a fülünk hallatára dicsérte Ruppert⁸⁵ és Nagy Vincét a veszprémi nagyszerű beszédükért, amelyet azon vasárnap mondtak el, amelyet egész terjedelmében közölt a „Világ”⁸⁶ május 20-iki száma, melyet a „Magyar Légiforgalmi Rt.”⁸⁷ repülőgépen két óra alatt Wienbe hozott.

60–80 ilyen kommunista újságárus dolgozik itt Wienben kitűnő megszervezettségben, a világ minden lapja kapható náluk, s ez a világváros forgatagában nem feltűnő. Más lapra tartozó dolog, hogy Göndör Ferenc⁸⁸ „Az ember” című újságja, az *Arbeiter Zeitung* és a „Népszava” között foglal helyet.

„Már az utolsó példány” – „nagyon kapkodják!” – „sok ám itt a szerencsétlen hontalan magyar ember!” – mondja az újságárus. Az így hontalanná avatott, esetleg elvtársnak is kinevezett magyar, ha kissé távolabbról megfigyelésre érdemesíti a dolgot, látja ám, hogy felkerül az állványra egy „újabb utolsó példány.”

Ezek a hírterjesztők nagyon pontosan vannak informálva arról, hogy ki mikor mehet haza, ők, kiben, mennyire tudnak bízni és azt szeretnék tudni, pl., hogy ki volt az a gazember, aki a budapesti rendőrségnek kézre adta a szegény Sztaront. Ha az egyszer betenné a lábát Wienbe!

Ez a kicsiny, de szájas árda, rendes bejáró vendége a Schubertstrassén lévő „Arbeiter Zeitung” Expeditions [...] ⁸⁹

Még külsőségeiben is dokumentálódik tehát a kapcsolat a szociáldemokraták, kommunisták és oktobristák között. Eme észrevételeinkről informáltuk Pollák dr. udvari tanácsost, aki különben a Sztaron-ügyben minden erejével támogatni óhajt bennünket, és a jelenlétünkben adta ki a rendelkezést, hogy valami pretextus⁹⁰ alatt tartasson meglepetésszerű házkutatást Hornyacseknél és Schlesingernél.

Annyit itt Bécsben is koncedálnak,⁹¹ hogy a Sztaron-dolog [sic!] nem volt egy ember munkája és éppen ezért kell az ügyel tovább foglalkozni, mert az a társaság, amely Sztaront küldte, esetleg megismétli kísérletét. Egyáltalában, az az érzésünk támadt,

hogy egy avatott szemű megfigyelő huzamosabb tartózkodása esetén rendkívül fontos dolgoknak jöhet a nyomára.

Sztaron, a nyomorgó munkás Budapesten tud váltani 10. 000 koronás belépti-jegyet az MTK [pályán megrendezendő válogatott] meccsre.⁹² Itt Bécsben, pedig bizalmasunk állítása szerint elég sűrűn megfordult a Ringen lévő elegáns „Atlantis“-kávéházba[n], ahová bejárnak a magyar kommunisták és oktobristák. E helyen pl. gyakran szerepel a Stefan Hartl és a Ferdinand Schleicher név az „Arbeiter Consum und Sparverein”⁹³ wiener-neustadti tagjai társaságában, amely város viszont még a magyarországi kömmün óta ismeretes fészke az egész ausztriai bolsevizmusnak. Ebben a kávéházban, továbbá a vele szemben lévő „Imperial”-ban titokban és álnéven összejönnek azok, akik Magyarországról a híreket hozzák és viszik, s akik minden egyes alkalommal más-más nemzet útlevelével és más néven jönnek-mennek. Ezek között vezető szerepe van egy jelenleg Johann Bertl néven fellépő és német útlevéllel bíró ember, aki a hír szerint a budapesti defenzív osztálynál szolgált, de onnan szabálytalanságok miatt elbocsájtották, sőt le is volt tartóztatva. Johann Bertl azonban a Sztaron-ügyhöz is kapcsolódik, mert bizalmasunk állítása szerint, ő volt az, aki ide legelőször elhozta a híret annak, hogy Sztaron visszavonta a vallomását és megnevezte azokat a rendőrtisztviselőket és defenzív osztálybeli nyomozókat, akik Sztaront félig holtra verték, s nővérét a szeme láttára megkorbácsolták, mert nem akart vallani.

Ezen fantasztikumok – elég csodálatos – hitelre találnak, mikor kételkedni kezdünk benne, mikor a kezünkbe nyomják Gábor Andornak⁹⁴ a bolsevista „nagyságnak” egyik förmedvényét, amelyet tisztelettel ide mellékelünk.⁹⁵ A kommunista, oktobrista és szocialista körökben egyébként sokkal többen foglalkoznak a Kormányzó Úr Ő-főméltósága elleni merénylettervvel még ma is, mint Magyarországon. És itt helyén van megjegyezni azt, hogy itt rendőri körökben feltűnt, hogy a Kormányzó Úr Ő-főméltóságának nyilvánosság előtt várható megjelenései sűrűn publikáltak. Feltűnt – és ezt Pollák dr. a politikai osztály vezetője előttünk hangoztatta is, – hogy a Károlyi-maffia⁹⁶ kezd intenzívebben dolgozni, mégpedig sok rafinériával, mert míg odahaza a Kossuth-név hangoztatásával propagál, addig itt azt hirdeti, hogy ők Magyarország igazi szociáldemokratái. Tény, hogy Herriot-t,⁹⁷ mint ilyenek üdvözlik, míg Veszprémben, mint 48-as Kossuth-hívek szerepelnek.

Azt, hogy a magyar kormánynak ez idő szerint éppen erről az oldalról támasztják itt künn a külföldön a legnagyobb nehézségeket, előttünk egy itt élő és nem destruktív irányt szolgáló angol újságíró a következőket igazolta:

Tud arról, hogy Jászi Oszkár⁹⁸ és társai egy angol nyelven megjelentető könyvön dolgoznak, amelyet Mac Donald-nak⁹⁹ akarnak ajánlani, amely megtiszteltetés elől azonban a brit kormányelnök már eleve kitért. E könyvben először rá akarnának mutatni arra, hogy a magyar kormány – szerintük – nem képes a konszolidáció felé vezetni az országot, amire természetesen – ismét szerintük – csak ők lennének képesek. A könyv újból felsorolja a már unós-unottig ismertetett Bacsó-Somogyi-dolgot, Népszava lerombolását,¹⁰⁰ az orgoványi, izsáki, devecseri erdők rémmeséit¹⁰¹ stb. Végül ki fog térni arra, hogy még ma sem változtak meg a viszonyok, amit viszont azzal akarnak bizonyítani, hogy a csongrádi ügyben szabadon bocsájtották a szerintük főbűnösöket.¹⁰²

A könyv Károlyit olyannak kívánja feltüntetni, mintha ő volna Magyarországon a Kossuth-eszméknek és az igazi demokráciának a hivatalos megteremtője. Ugyancsak e forrás tud arról is, hogy e dolgokra a pénzt Jásziék indirekt úton a csehektől kapják. E dolgokra is felhívtuk az itteni illetékes rendőrök figyelmét, akiktől azt az ígéretet kaptuk, hogy egy bizonyos és velünk közölt kulcs szerint, időnként értesítéseket fogunk kapni haza Magyarországra, mind a háromirányú esetleges megmozdulásokról, de különösen, ami a Kormányzó Úr Ő-főméltósága körül dolgokat illeti.

Fogadja Méltóságos Főkapitány Úr alázatos tisztelem jelentését.

Wien, 1924. május 21-én

főkapitányhelyettes

[BFL VII. 5. c. 5010/1924. I. kötet 74–78. Aláírás és fejléc nélküli, géppel írt jelentés másodlata.]

¹ Az orosz és a román titkosszolgálatok közreműködésével elkövetett cívisvárosi robbantásról lásd: Bővebben: http://byzantinohungarica.hu/sites/default/files/katko_magyar_nilles.pdf (utolsó letöltés: 2014. január 1.). A merénylet nyomozásáról ad kortörténeti képet Hetényi, 1941: 38–53. A többi merénylethez lásd: Niederhauser, 1985; Pölöskei, 1988.

² Vesd össze a tisztázatlan körülmények között eltervezett 1920-as „kommunista” merénylet-előkészülettel: Kommunisták összeesküvése a kormányzó ellen. Bővebben: <http://www.huszadikszazad.hu/1920-aprilis/bulvar/kommunistak-osszeeskuve-se-a-kormanyzo-ellen> (utolsó letöltés: 2013. szeptember 28.) és a Wirth Károly-féle 1940-es nyilaskeresztes összeesküvéssel. Kovács (szerk.), 2009: 98–99.

³ BFL VII. 5. c. 5010/1924. Sztaron Sándor gyanúsított folytatólagosan felvett jegyzőkönyve 1924. április 11-én. I. kötet 22.

⁴ ÁBTL 4.1. A-795 10–11. Sztaron elfogását visszaemlékezésében részletesen ismerteti az akcióban részt vett detektív, Wayand Tibor. Vö. Varga, 2010. http://www.betekinto.hu/2010_1_varga_k (utolsó letöltés: 2013. szeptember 19.).

⁵ BFL VII. 5. c. 5010/1924. Sztaron Sándor gyanúsított jegyzőkönyve 1924. április 9-én. I. kötet. 20.

⁶ Az anarchizmus szerteágazó ideológiai viszonyrendszeréről lásd: Bozóki–Sükösd (szerk.), 1991.

⁷ BFL VII. 5. c. 5010/1924. Sztaron Sándor gyanúsított jegyzőkönyve 1924. április 9-én. I. kötet. 20.

⁸ A 19. század végének politikai merényleteiről és azok elkövetőiről bővebben lásd: Halasz–Halasz, 1972. Ugyanígy nem említi Sztaron a kortárs spanyolországi anarchistákat sem, akik pedig a 20-as évek elején még igen aktívan közreműködtek az ibériai ország politikai merényletsorozataiban. Vö. Harsányi, 2000: 90–92.

⁹ BFL VII. 5. c. 5010/1924. Tanúvallomási jegyzőkönyv Tamás Emil kihallgatásáról 1924. április 10-én. I. kötet. 30.

¹⁰ Bővebben: A szarajevói gyilkosság előzményei. <http://www.huszadikszazad.hu/1915-szeptember/bulvar/a-szarajevoi-gyilkosság-elozmenyei> (utolsó letöltés: 2013. augusztus 9.).

¹¹ A magyar anarchista mozgalmakról bővebben lásd: Bozóki–Sükösd (szerk.), 1998; Kozáry, 2004: 224–257.

¹² Vö. Anarchisták nyilvántartási könyve 1907–1911. BFL VI. 20.

¹³ Lásd az 1908-as nagy idegenrendészeti akciót. Vécsey (szerk.), 1927: 42.

¹⁴ Kozáry, 2004: 257.

¹⁵ A pokolgépes merénylet nyomozása. *Rend*, 1922a; Újabb bombamerénylet a fővárosban. *Rend*, 1922b. Lásd még az 1923 karácsonyán elkövetett csongrádi robbantást.

¹⁶ ÁBTL 4.1. A-417. 10.

¹⁷ A forradalmi mozgalmak kölcsönhatásairól bővebben lásd: Konok, 2010.

¹⁸ BFL VII. 5. c. 5010/1924. Jelentés Horthy Miklós ellen tervezett merénylet Ausztriába visszavezető szálainak vonatkozásában 1924. május 21-én. I. kötet, 76.

¹⁹ Uo. A politikai nyomozó főcsoport jelentése Sztaron Sándor vallomásának valódiságát ellenőrző bizalmas nyomozás során megállapított adatokról 1924. április 29-én. I. kötet 60–62.

²⁰ Uo. Sztaron Sándor gyanúsított folytatólagos jegyzőkönyve 1924. április 11-én. I. kötet. 22.

²¹ Lásd például az ugyancsak anarchistának aposztrofált Czibor István esetét, akit a hatóságok 1926 decemberében egy Bethlen István-ellenes merénylet eltervezésével vádoltak meg. A nem létező merényletterv – nem túl sikeres – megkonstruálásával a kormány a Horthy-rendszer ellen külföldön fellépő kommunisták, szociáldemokraták és polgári radikálisok esetleges összefogásának ellehetetlenítését kívánta elérni. Vö. Az államrendőrség politikai nyomozó főcsoportjának jelentése az országos főkapitányhoz: A Külügyminisztérium értesítése alapján nyomozást folytattak a magyar politikai emigrációban működő polgári demokratikus, köztársasági és anarchista csoportok körében. Budapest, 1926. december 3. Közli: Beránné–Hollós (szerk.), 1977: 110–113.

²² Borsányi, 1977: 209.

²³ Uo. 209–210.

²⁴ Ismeretlen eredetű összefoglaló jelentés az emigrációban élő magyar kommunisták tevékenységéről. Budapest, 1922. Közli: Beránné–Hollós (szerk.): 95–97.; Levél Khuen-Héderváry Sándorhoz, a Külügyminisztérium Politikai Osztályának vezetőjéhez a magyar kommunista emigráció megfigyeltetése, valamint a bécsi rendőrséggel való együttműködés tárgyában. Bécs, 1922. október 5. Uo. 97–98.

- ²⁵ Az anarchizmus korabeli, rendőrségi értelmezéséhez lásd, Andréka, 1921: 1–3.
- ²⁶ ÁBTL 3.1.9. V-135778 Wayand Tibor gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve 1946. február 20-án. 91.
- ²⁷ Mihail Bakunyin: *Államiság és anarchia. Két párt harca a Nemzetközi Munkásszövetségben*. Közli: Kun, 1984: 367.
- ²⁸ Sz. Bíró, 2000: 185–187.
- ²⁹ Bővebben: <http://bibliocentral.uncoma.edu.ar/revele/index.php/historia/article/viewArticle/155> (utolsó letöltés: 2013. december 19.).
- ³⁰ Hasonló jelenség Európában is megfigyelhető volt. A spanyol kommunista párt alapító atyáinak jó része a libertárius mozgalom különböző áramlataiból érkezett. Beevor, 2002: 59.
- ³¹ Bővebben: <http://www.spunk.org/texts/places/latinam/sp001324.txt> (utolsó letöltés: 2013. december 19.).
- ³² A Libertér Kommunisták Szerveződési Platformja 1926. http://www.nestormakhno.info/magyar/plat_hu/plat_hu.htm (utolsó letöltés: 2013. december 13.). Közli: Konok Péter: Arsinov: az ismeretlen forradalom: a machnoista mozgalom. <http://www.nestormakhno.info/magyar/konok.htm> (utolsó letöltés: 2013. december 13.).
- ³³ A baloldali kommunista irányzatokról bővebben: Konok, 2010; 2002: 3–75.
- ³⁴ Uo. 2002: 5.
- ³⁵ Harsányi, 2000: 94.; Paz, 1978: 333–338.
- ³⁶ BFL VII. 5. c. 5010/1924. A politikai nyomozó főcsoport jelentése Sztaron Sándor vallomásának valóságát ellenőrző bizalmas nyomozás során megállapított adatokról 1924. április 29-én. I. kötet. 62.
- ³⁷ Uo. 61.
- ³⁸ Kun Béla szerepét az anarchista Mahno-mozgalom 1920-as likvidálásában lásd: Borsányi, 1979: 221–230.; Fekete, é. n. 71–73.
- ³⁹ BFL VII. 5. c. 5010/1924. A Budapesti Királyi Ítéletábla ítélete Sztaron Sándor és társai ügyében 1925. február 10-én. II. kötet. 127–129.
- ⁴⁰ Sipos, 1992: 21–23.
- ⁴¹ ÁBTL 4.1. A-417. 16.
- ⁴² Sombor-Schweinizter József (1895–1953), dr., jogász, rendőr főkapitány-helyettes. Az 1920-as évek elejétől a Budapesti Magyar Királyi Államrendőrség Főkapitányságának Politikai Nyomozó Főcsoportjában dolgozott. 1925-től a főcsoport fogalmazáskarbelt vezetője, rendőrségi tanácsos. 1939–44 között a főcsoport jogutódjának, a Politikai Rendészeti Osztálynak tényleges irányítója, rendőrségi főtanácsos, 1940-től főkapitány-helyettes lett. A második világháború alatt részt vett a kormány angolszász hatalmakkal folytatott béketalogatásában, emiatt 1944. március 21-én a német Biztonsági Szolgálatok (SD) emberei őrizetbe vették és a flossenburgi koncentrációs táborba hurcolták el. A háború végén az amerikai katonai hírszerzésnek segített a magyar háborús bűnösök kézre kerítésében. Később az Amerikai Egyesült Államokba emigrált.
- ⁴³ A Ludovika Akadémia tisztii növendékeinek Tanácsköztársaság-ellenes sikertelen fegyveres felkelése.
- ⁴⁴ Hain Péter (1895–1946), detektív főfelügyelő, magyar királyi kormánytanácsos. Detektívként 1919-től tagja a politikai nyomozó főcsoportnak, 1924-től a szervezet baloldal elleni csoportjának vezetője. Sztaron Sándor elfogásának köszönhetően detektívfelügyelői címet kapott. Több sikeres nyomozás irányítója, a KMP elleni rendőrségi felderítések specialistája. A 30-as évek közepétől a Szálasi Ferenc vezette Nyilaskeresztes Párt szimpatizánsa, ugyanakkor a Horthy Miklós személybiztonságát végző detektív-különítmény egyik vezetője. Szélsőjobboldali kapcsolatai miatt a 30-as évek végétől kiszorult a politikai rendőrség vezetéséből. 1939–44 között formálisan a Politikai Rendészeti Osztály egyik főcsoportvezetője, detektív főfelügyelő, de a nyomozások irányításában nem vett részt. Az 1944. március 28-án felálló országos politikai rendőri szerv, az Állambiztonsági Rendészet (ÁR) vezetője, a német biztonsági szolgálatok egyik magyarországi rezidense lett. A magyar Gestapo éléről 1944. június elején távozni kényszerült ugyan, de a nyilas puccsot követően Vajna Gábor belügyminiszter az átalakított politikai rendőrség újbóli vezetésével bízta meg. A németekkel együtt menekült el az országból. 1945-ben az amerikai hadsereg hírszerzése őrizetbe vette és kiadta Magyarországnak. Háborús bűnösként halálra ítélték és kivégezték.
- ⁴⁵ Fornády (Mersic, Mersits) Gyula (1890), detektív főfelügyelő. 1919-től tagja a budapesti államrendőrségnek, a 20-as években a politikai rendőrség baloldallelenni csoportjának beosztottja, később a helyszínbiztosítási csoport tagja lett. 1936-ban a kormányzósági detektív kirendeltség vezetője, majd 1938-tól a szekták ellenőrzését végző detektívcsoporthoz került. 1941-ben bünygyi szakterületre helyezték át. 1945-ben belépett a szociáldemokrata pártba, és rendőr nyomozó őrnagyként a Rákospalotai Rendőrkapitányság beosztottja lett. 1946-ban a BRFK Igazgatásrendészeti Osztály helyettes vezetője. Leszerelték, majd géplakatosként helyezkedett el. Rákosi Mátyás 1925-ös elfogása miatt az államvédelem 1951-ben őrizetbe vette, kihallgatta, majd 1952 és 1953 között internálták. A Legfelső Bíróság háborús bűntett elkövetése miatt 1953-ban 7 évre ítélte el.
- ⁴⁶ Wayand Tibor (1890–1949), dr., jogász, detektívfelügyelő. Az első világháborúban orosz hadifogságba esett, szabadulását követően 1918-ban jelentkezett a detektívtestületnél. 1920-tól detektív, a Politikai Nyomozó Főcsoport baloldal elleni detektívcsoporthoz tartozott. A korszak szinte valamennyi KMP elleni

felderítésében aktív közreműködő. 1939. elejétől a politikai rendőrség baloldalelleni csoportjának vezetője, detektívfelügyelő. 1940–44 között a csendőrséggel és a katonai kémelhárítással együtt több nagy horderejű kommunistaellenes nyomozás irányításában részt vett. A német bevonulást követően Hain Péter eltávolította a politikai rendészettől. Előbb a bünyügyi osztály intellektuális bűncselekményeket felderítő detektív főcsoportjának egyik csoportvezetője lett, majd a Belügyminisztérium államvédelmi alosztályához került. 1944 szeptemberében újra a politikai rendőrség baloldalelleni csoportjának vezetője. A nyilas hatalomátvétel után Hain meghagyta pozíciójában és a szervezet összes nyomozásának az irányítását rá bízta. Az országból a Szálasi-adminisztrációval együtt menekült el. Németországban 1945 nyarán amerikai fogságba esett, ahonnan a magyar hatóságok 1945 novemberében hazaszállították. Háborús bűnök elkövetésének vádjával, a Budapesti Népbíróság 1946-ban életfogytiglani szabadságvesztésre ítélte, amelyet a Népbíróságok Országos Tanácsa 1948-ban halálbüntetésre változtatott. 1949-ben kivégezték.

⁴⁷ Zdeborszky-Borszéky Oszkár (1885) detektív főfelügyelő. 1924-től a politikai főcsoport vezetője, Hetényi Imre bizalmasa. Az 1931-ben őrizetbe vett Rajk Lászlót – annak sógora, Bokor Gyula rendőrkapitány közbenjárására – szabadlábra helyezette. Ezt a mozzanatot használta fel később az ÁVH a Rajk-perben annak bizonyításául, hogy Rajk László a „horthysta” politikai rendőrség besúgója volt. A nyomozás során az egykori detektív főfelügyelőt tanúként hallgatták ki a nem létező beszervezési nyilatkozattal kapcsolatban. Népellenes büntetett elkövetésének vádjával 1950-ben elítélték, 1953-ig börtönben ült, majd 1957-ben a bíróság felmentette a koholt vádak alól.

⁴⁸ A dokumentumban üresen hagyott helyeket [...] jelölöm.

⁴⁹ Garbai Sándor (1879–1947), kőművesmunkás, szociáldemokrata párt- és szakszervezeti vezető. Különböző tisztségeket töltött be az MSZDP-ben, majd az 1918-as forradalom után felálló Országos Lakásépítő Bizottság vezetője lett. Támogatta a szociáldemokraták és a kommunisták egyesülését, és 1919. március 21-től augusztus 1-jéig a Tanácsköztársaság kormányaként funkcionáló Forradalmi Kormányzótanács elnöke volt. Később szembefordult a kommunistákkal, és a Kommün bukását követően a Peidl Gyula vezette kabinet közoktatásügyi minisztere lett. Az ellenforradalom győzelmét követően Ausztriában, Csehszlovákiában, később Franciaországban telepedett le. Az emigrációban a centrista Világosság csoport egyik hangadója, majd az abból kivált és ugyancsak centrista eszmeiségű Előre csoport vezetője lett. Elítélte a fasizmust, de a franciaországi ellenállási mozgalomban nem vett részt. 1945 után az itthon újjászerveződő szociáldemokrata párt nem vette fel a soraiba.

⁵⁰ Helyesen Sozialdemokratischen Arbeiterpartei Deutschösterreichs: Német-Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártja, a centrista irányultságú osztrák szocialista párt 20-as évekbeli hivatalos elnevezése.

⁵¹ Somogyi Béla (1868–1920), tanár, szociáldemokrata újságíró, oktatáspolitikus. Több baloldali munkáslap szerkesztője, a Magyarországi Tanítók Szakszervezetének elnöke. Az 1918-as őszi forradalom után a Károlyi-kormány közoktatásügyi államtitkára, a Tanácsköztársaság alatt a Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács tagja. Mindvégig a mérsékelt szociáldemokrata politika híve, a kommunisták ellenfele volt. Az ellenforradalom hatalomra kerülése után a *Népszava* szerkesztője. Cikkeiben bátran elítélte a fehérterror. 1920. február 17-én az Ostenburg-különítmény tagjai elhurcolták és meggyilkolták. – Bacsó Béla (1891–1920), szociáldemokrata író, a *Népszava* újságírója. Somogyi Béla belső munkatársa, több cikkében leplezte a fehérterror kegyetlenségeit. 1920. február 17-én Somogyi Bélával együtt különítményesek meggyilkolták. Cservenka Miklós (1871–1920) vasesztergályos, szociáldemokrata vezető. 1902-óta tagja az MSZDP-nek, különböző szakszervezeti funkciókat töltött be. A Tanácsköztársaság alatt a Szövetséges Központi Intéző Bizottság tagja. A Kommün bukása után rövid ideig hatósági őrizetben volt. Szabadulását követően 1919 őszétől az MSZDP panaszirodájának vezetőjeként fellépett a fehérterror ellen, amiért katonai nyomozók 1920. január 16-án elhurcolták és kegyetlenül meggyilkolták.

⁵² Mihail Alekszandrovics Bakunyin (1814–1876) orosz forradalmár, az „anarchizmus atyja”. A cári hadsereg hivatásos tiszti karrierjét feladva, csatlakozott az oroszországi demokrata körökhöz. Az 1840-es években Nyugat-Európában több demokratikus pánszlávista szervezet tagja, az 1848–49-es forradalmak egyik szervezője volt. A drezdai felkelés leverése után a német hatóságok elfogták, majd kiszolgáltatták az osztrák és az orosz szerveknek. Halálra ítélték, de az I. Miklós cárhoz intézett önvallomásában (*Gyónás*) megtagadta korábbi forradalmi önmagát, amiért kegyelemből szibériai száműzetést kapott. 1857-ben Japánban és az Egyesült Államokon keresztül Európába szökött, és Londonban kapcsolatba lépett Karl Marxszal, valamint több vezető szocialistával. Támogatta a lengyelek 1863-as felkelését, az I. Internacionálé létrehozását, valamint egy nemzetközi antietatista forradalmi szervezet kiépítését. Ez utóbbi miatt ellentétbe került Marxszal, ami a Nemzetközi Munkásszövetség 1872-es szakadásához vezetett. Egy párizsi szegénykórházban halt meg. Az általa kidolgozott kollektivistá-anarchista irányzat a forradalom sikeres megvívását a néptömegek spontán lázadásától, nem pedig az erőszakos egyéni akciók kivitelezésétől remélte. Hatása főleg a latin országok (francia, olasz, spanyol és az ibér-amerikai régió) munkásmozgalmára jelentős.

⁵³ Helyesen Luigi Lucheni (1873–1910), olasz munkás, anarchista. 1898. szeptember 10-én a Genfi-tó partján halálos sebet ejtett Erzsébet királynén. Tettét az anarchizmus életesményére való hivatkozással, az uralkodók elleni merényletek helyességének indokával követte el. Életfogytiglan tartó börtönbüntetése alatt öngyilkos lett.

⁵⁴ Bandl Ferenc (1888–?), lakatosmunkás, kommunista különítményparancsnok. Részt vett az első világháborúban, majd az 1918-as forradalomban a leszerelt altisztek és katonák szabadszervezetének egyik vezetője lett. 1918 decemberétől tagja a KMP-nek. A Tanácsköztársaság alatt Budapest II. kerületi vörösörkerület parancsnoka, később a róla elnevezett vörös különítmény (dandár) vezetője lett. A Kommün bukása után Ausztriába emigrált és fokozatosan lemorzsolódott a munkásmozgalomról. További sorsa ismeretlen.

⁵⁵ Chlepko (Hlepkó) Ede (1883–1938) vasesztergályos, szociáldemokrata, majd kommunista politikus. 1906-tól vett részt a szakszervezeti mozgalomban, az első világháború alatt antimilitarista és háborúellenes tevékenységet folytatott. 1918 novemberében az egyik alapítója volt a KMP-nek, majd a Tanácsköztársaság alatt a Vörös Őrség országos politikai megbízottja lett. A Kommün bukását követően Ausztriában, Németországban és Csehszlovákiában végzett pártszervező munkát. 1922-től a Szovjetunióban dolgozott különböző párttisztviselésekben. 1938-ban a sztálini terror áldozata lett.

⁵⁶ Fémmunkás Szövetség.

⁵⁷ Éjszakai munkásszállás, alvóhely.

⁵⁸ A Világosság csoportot az Ausztriába emigráló magyar baloldali és centrista szociáldemokraták alapították 1920-ban. A csoport vezetői – Kunfi Zsigmond, Garbai Sándor, Böhm Vilmos – szemben álltak a kommunistákkal, de elhatárolódtak a reformista szociáldemokratáktól is. Eszmeileg az osztrák centrista (ausztromarxista) szocialistákhoz álltak legközelebb. A csoport az egyik alapítója volt a centrista szociáldemokratákat tömörítő, 1921–23 között működő Szocialista Pártok Nemzetközi Munkaközösségének (II ½ Internacionálé). Az osztrák szociáldemokrata párt 1934-es betiltását követően a csoport feloszlott. A II ½-es elnevezés arra utal, hogy a centrizmus politikailag félúton helyezkedett el a II., azaz a reformista szociáldemokrata pártok nemzetközi szövetségét megjelenítő Szocialista Munkásinternacionálé és a kommunista pártokat reprezentáló III., vagyis a Kommunista Internacionálé (Komintern) között. A „kétésfelesek” később egyesültek a II. Internacionáléval.

⁵⁹ Déli pályaudvar, Bécs.

⁶⁰ Benito Mussolini és az Olasz Nemzeti Fasiszta Párt 1922. október 31-i hatalomátvétele.

⁶¹ Upton Sinclair (1878–1968), Pulitzer-díjas amerikai regényíró. Demokrata és szocialista elveket vallott.

⁶² Helyesen *Jimmie Higgins*, Upton Sinclair 1919-ben megjelent regényének címe.

⁶³ Anatole France (1844–1924), szocialistákkal szimpatizáló, de a szovjet típusú kommunista államot elutasító Nobel-díjas francia regényíró.

⁶⁴ Anatole France 1914-ben megjelent regénye. Lásd még az *Angyalok lázadása* címmel megjelent fordítást.

⁶⁵ A II. Internacionáléhoz közel álló Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségének felhívása nyomán kibontakozó nemzetközi tiltakozóakció a magyarországi fehérterror ellen. A Nemzetközi Szállítómunkás Szövetség kezdeményezése alapján szervezett munkások 1920. június 20. és augusztus 8. között bojkott alá vették Magyarország vasúti és postai szállításait. Az akció nem elsősorban politikai, inkább erkölcsi sikert hozott a hazai munkásmozgalomnak. Vö. A Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségének felhívása a nemzetközi proletáriátushoz a magyarországi fehérterror bojkottálására. 1920. június 11. Közli: Nemes, 1953: 296–297.

⁶⁶ Helyesen 1912: LXIII. t. c. A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről. *Magyar Törvénytar*, 1913: 691–710.

⁶⁷ A jegyzőkönyvre kézzel, ceruzával írt személy neve megegyezik a politikai nyomozó főcsoport egyik detektívjének nevével. Vö. Varga, 2010.

⁶⁸ Büntető Perrendtartás.

⁶⁹ A Prónay Pál (1874–1946?) vezetésével 1919 nyarán, Szegeden megszervezett tiszti és altiszti csoportok formailag a Horthy Miklós fővezérsége alá tartozó Nemzet Hadsereg kötelékébe tartoztak, valójában attól függetlenül néhány száz fős különítményekbe, később zászlóaljba rendeződve tevékenykedtek a Dél-Dunántúl területén. Az alakulat Horthy Miklós budapesti bevonulását követően az ország antant csapatok által meg nem szállt részére is kiterjesztette hatáskörét. A prónaysták 1919–20-as tevékenysége – széles nyomozási jogkörrel felruházva – főként a Tanácsköztársaság hívei elleni leszámolásra, a baloldali érzelmű munkás- és szegényparaszti rétegek megfélemlítésére, valamint a zsidó lakosság terrorizálására korlátozódott. A különítménynek döntő szerepe volt az 1921-es Ausztria-ellenes nyugat-magyarországi felkelés kiobbantásában, a Prónay Pál vezette Lajtabánság kikiáltásában és a soproni népszavazás kimenetelének eldöntésében. Vezetőjének az 1921. októberi második királypuccs idején játszott ellentmondásos szerepe, a kormányzatnak egyre terhesebb szélsőjobboldali szimpátiája miatt a különítményt – több hasonszőrű fehérterrorista katonai csoporttal együtt – az 1920-as évek elején feloszlatták, tagjaikat leszerelték, vagy beolvasztották a honvédség reguláris alakulataiba.

⁷⁰ Gavrilo Princip (1894–1918), boszniai szerb nacionalista diák. Belgrádban tagja lett a Mlada Bosna (Ifjú Bosznia) nevű pánszlávista-nacionalista szervezetnek, amelyet a belgrádi titkosszolgálat a nagyszerb törekvések

érdekében manipulált. A társaság élesen ellenezte Ausztria–Magyarország balkáni térhódítását, Bosznia–Hercegovina 1908-as annektálását. Radikális nacionalista felfogásuk hatására Princip társaival elhatározta az 1914. június végén Sarajevóban tartózkodó Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolását, amelyet június 28-án sikeresen végrehajtott. A merénylet az első világháború casus bellijének bizonyult. Princip egy ausztriai börtönben halt meg, Boszniában és Szerbiában a mai napig nemzeti hősként tisztelik.

⁷¹ Leoben közelében található seegrabeni szénbánya egyik tárnája.

⁷² Pogány József (1886–1938), tanár, újságíró, szociáldemokrata, majd kommunista politikus. Egyetemista korában lépett be az MSZDP-be, több tudományos jellegű írás szerzője, rendszeres tudósítója volt a *Népszavának*. Az első világháborúban frontharcos, majd az itthoni háborúellenes újságírás egyik vezéralakja. 1918 októberében a Forradalmi Katonatanács vezetőjeként részt vett az őszirózsás forradalomban. A Tanácsköztársaság alatt hadügyi, külügyi, majd közoktatásügyi népbiztos, a Vörös Hadsereg második hadtestének parancsnoka, az antanttal szembeni katonai ellenállás szószólója. A Kommün bukását követően a bécsi magyar kommunista emigráció szervezője, 1921-ben a KMP egyik vezetője lett. Kun Bélával együtt részt vett az 1920-as krími hadjáratban és az 1921-es németországi kommunista felkelésekben. A 20-as években a Komintern megbízásából több nyugat-európai ország kommunista pártjában, valamint az USA kommunista pártjában dolgozott. Az 1930-as években a Szovjetunióban gazdaságtörténeti és újságírói tevékenységet folytatott. 1937-ben a szovjet államvédelmi szervek letartóztatták, a sztálini terror áldozata lett.

⁷³ A Visegrádi utca 15. szám alatti ház egyik bérelt helyiségében 1918. november 24-én alakult meg a Kommunisták Magyarországi Pártja. A Visegrádi utca szimbóluma lett a hazai bolsevizmus születésének.

⁷⁴ Kun Béla (1886–1939), újságíró, szociáldemokrata, majd kommunista politikus. 1902-ben lépett be az MSZDP-be, később a párt kolozsvári betegbiztosító pénztárának lett a titkára. Az első világháborúban frontkatoná, 1915-ben orosz hadifogságba esett. Az 1917-es februári forradalmat követően az orosz szociáldemokrata párt tagja, 1917 őszétől bolsevik. A magyar hadifoglyok bolsevik csoportjának egyik vezetőjeként vett részt a szovjet-orosz polgárháborúban, ahol jelentékeny szervezői és agitációs-újságírói munkát fejtett ki. Az őszirózsás forradalmat követően hazatért, és részt vett az 1918 novemberében alakult KMP megszervezésében. A Tanácsköztársaság alatt külügyi népbiztos, a magyarországi Kommün vezetője. 1919 augusztusától különböző országokban végzett pártszervező munkát, nemcsak az emigráns KMP, de a nemzetközi kommunista mozgalom egyik elismert vezetője lett. A 30-as években szembekerült a sztálini irányvonallal és a formálódó népfrempolitikával, ezért sok régi bolsevikhoz hasonlóan politikailag elszigetelődött. 1937-ben letartóztatták, majd kivégezték.

⁷⁵ Rudnyánszky Endre (1884–1943), újságíró, szociáldemokrata, majd kommunista politikus. Már az első világháború előtt kapcsolatba került a szociáldemokrata munkásmozgalommal. Az 1917-es forradalmak idején a az orosz szociáldemokrata párt tagja, a magyar baloldali hadifoglyok fő szervezője, később az orosz bolsevikok magyar csoportjának egyik vezetője lett. 1918 novemberében távollétében a KMP alapítója, 1919-ben a párt moszkvai „nagykövete”, a Komintern Végrehajtó Bizottságának elnökségi tagja. A Kommün bukását követően a bécsi emigráns kommunisták szervezője, a KMP egyik külföldi irányítója. 1921-ben a pártmunkára kapott Komintern-pénzt elsikkasztva Temesváron telepedett le, otthagyta a munkásmozgalmat, és órásüzletet nyitott. 1926-ban visszatért a Szovjetunióba, ahol letartóztatták és elítélték. 1939-ben szabadult.

⁷⁶ Bizalmasa.

⁷⁷ Weiler Artúr, szélsőbaloldali agitátor. Frontharcos volt az első világháborúban, majd az 1918-as őszirózsás forradalom alatt létrejött leszerelt altisztek és katonák szabadszervezetének egyik vezetője lett. Az 1919. február 20-i Népszava-incidentst követően rövid ideig letartóztatásban volt. A Tanácsköztársaság alatt a Hadügyi Népbiztosság egyik vezető tisztviselője. A Kommün bukását követően Svájcba emigrált, ahol az 1920–30-as években működő ultraforradalmi csoportot hozott létre. További sorsa ismeretlen.

⁷⁸ Értsd: Magánéletével kapcsolatos szándékairól, hazatelepüléséről.

⁷⁹ Az iratokban fellelhető rendőrségi jelentésekből nem derül ki, hogy az említett emigránsok pontosan milyen eseményről, Sztaron Sándor mely cselekményéről voltak ennyire tájékozottak.

⁸⁰ Helyesen.

⁸¹ Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártjának központi napilapja.

⁸² Kunfi Zsigmond (1879–1929), tanár, publicista, szociáldemokrata politikus. A századelőn kapcsolódott be az MSZDP életébe, a *Népszava* munkatársaként több cikket írt a hazai nagybirtok- és politikai rendszer demokratikus és szocialista átalakításáról. Az első világháború alatt pacifista, élesen nacionalistaellenes, ugyanakkor elutasította az 1917-es októberi forradalom nyomán kibontakozó leninizmust is. Az 1918-as őszirózsás forradalom után a Károlyi-kormány munkaügyi és népjóléti, később közoktatásügyi minisztere. A Tanácsköztársaságban közoktatásügyi népbiztos. A Kommün bukását követően Bécsben az emigráns centrista és baloldali szociáldemokrata Világosság-csoport vezetője, az osztrák szociáldemokraták napilapjának, az *Arbeiter Zeitung*nak a szerkesztője. Tagja a Kétésfeles Internacionálénak, majd a Szocialista Munkásinternacionálénak. Öngyilkos lett.

⁸³ Az Országos Függetlenségi Kossuth Pártot 1924 márciusában hozták létre a gróf Batthyány Tivadar vezette Függetlenségi 48-as Kossuth Párt és a Rupert Rezső-féle Országos Kossuth Párt egyesüléséből. Az októbrista-liberális és szabadkirály-választó elveket hangoztató parlamenti ellenzéki párt demokratikus programjával főleg a városi értelmiség polgári-demokrata gondolkodású rétegeit célozta meg. Vezetői (Rupert Rezső, Nagy Vince, 1935-ig Vámbéry Ruzstem) a Horthy-rendszer liberális-baloldali ellenzékével, így a Vázsonyi-féle Nemzeti Demokrata Párttal, a Magyarországi Szociáldemokrata Párttal, később a Független Kisgazdapárttal próbáltak választási szövetséget kötni. Magyarország 1944-es német megszállását követően a pártot betiltották.

⁸⁴ Nagy Vince (1886–1965), ügyvéd, polgári demokrata politikus. Az 1918-as őszi forradalmat követően a Károlyi-kormányban miniszterelnökségi államtitkár, a Berinkey-kabinetben belügyminiszter. A Tanácsköztársaság kikiáltása után a Tiszántúlon belső emigrációba vonult. A román megszállás alatt internáltak. A 20-as évek elejétől a Kossuth Párt egyik vezetője, nemzetgyűlési képviselő. A német bevonulást követően bujkált. 1945-től a Független Kisgazdapárt színeiben tevékenykedett, a Szálasi-per politikai ügyésze volt. Mivel ellenezte a kommunistákkal és szociáldemokratákkal történő koalíciót, kizárták a pártból. 1946-tól a Magyar Szabadságpárt alelnöke, 1947-től az Amerikai Egyesült Államokba távozott. Részt vett több emigráns magyar politikai szervezet munkájában.

⁸⁵ Helyesen Rupert Rezső (1880–1961), ügyvéd, polgári demokrata politikus. Az első világháborúban népfőlkelő. Az őszi forradalom híve, de a Tanácsköztársasággal szembe fordult, ezért a Kommun alatt rövid ideig internáltak, majd Bécsbe emigrált. Kapcsolatba lépett a proletárdiktatúra megdöntésére szervezkedő konzervatív körökkel, az ellenforradalom hatalomra kerülése után pedig a Nagyatádi Szabó István-féle kisgazdapárt nemzetgyűlési képviselője lett. Szemben állt ugyanakkor a Horthy és Gömbös vezette katonatiszti csoportokkal. 1922-ben tagja lett a Rassay Károly vezette liberálisoknak, majd 1924-től az egyik vezetője a Kossuth Pártnak. Kapcsolatban állt a rendszer baloldali ellenzékével. Következtesen demokrata nézetei, a polgári szabadságjogok kiterjesztéséért folytatott küzdelme, német- és náciellenes felfogása egy táborba sodorta Bajcsy-Zsilinszky Endrével. A német megszállás ideje alatt bujkált. 1945-ben az egyik megszervezője lett a Polgári Demokrata Pártnak, ennek feloszlata után visszavonult a közéletől.

⁸⁶ A *Világ* című napilapot 1910. március 30-án jelentették meg először a polgári radikalizmushoz közel álló újságírók. A Tanácsköztársaság alatt nevét átmenetileg *Fáklyára* változtatták, majd kiadása ezután fél évig szünetelt. 1919. szeptember 28. és 1926. április 30. között újból az eredeti néven jelent meg. Az újság a Horthy-rendszer baloldali, radikális demokrata irányultságú ellenzékének egyik szócsöve lett, amelyet az 1925 decemberében kirobbant frankhamisítási ügy nyilvánosságra hozatala miatt betiltottak.

⁸⁷ A Magyar Légiforgalmi Rt.-t (Malert) 1922-ben hozták létre a magyar polgári repülés fejlesztése érdekében. Gépei Budapest–Bécs és Budapest–Belgrád útvonalakon közlekedtek.

⁸⁸ Göndör Ferenc (1885–1954), baloldali író, újságíró. Pályafutását Nagyváradon kezdte, majd 1912-ben a *Népszava* munkatársa lett. Még az őszi forradalom előtt megindította az *ember* című hetilapot. Korábbi szociáldemokrata kapcsolatai (Pogány József sógora és Kun Béla korábbi munkatársa volt) miatt a Tanácsköztársaság alatt az újságíró szakszervezet és a sajtódirektórium elnöke lett. Később szembe fordult a proletárdiktatúrával, és Bécsbe, majd az Egyesült Államokba emigrált. Halálig újságírói, lapszerkesztői tevékenységet folytatott.

⁸⁹ Olvashatatlan szó. Valószínűleg az újság kiadóhivataláról van szó.

⁹⁰ Ürügy, kifogás.

⁹¹ Elismer, megenged.

⁹² A 10 000 koronás belépőjegy korántsem volt olyan jelentős összeg, mint azt a jelentés sugallja. A Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján 1924. március 31-én egy liter tej 4600, míg 1 kg félbarna kenyér 4400 koronába került. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a folyamatos infláció miatt a közszükségleti cikkek ára néhány hónap alatt megduplázódott, és jóval több pénz kellett érték fizetni, mint más – nem a mindennapi megélhetést biztosító fogyasztási produktumok kategóriájába sorolt – termékekért. Vö. Dobrovits, 1924. http://www.ksh.hu/statszemle_archive/viewer.html?ev=1924&szam=02&old=48&lap=5 (utolsó letöltés: 2014. február 8.). Egy Sztaron Sándorhoz hasonló vasesztergályos végzettségű szakmunkás 1924 szeptemberében Budapesten – amennyiben a szakmájában el tudott helyezkedni – 525 000 korona/hó körül keresett. Vö. Hajdrik, 1924. Uo.

⁹³ Helyesen Arbeiter Konsum und Sparverein, Munkás Fogyasztási és Takarékszövetkezet.

⁹⁴ Gábor Andor (1884–1953), író, publicista, humorista. Már az első világháború előtt ismert volt szatirikus regényeiről, humoros dalszövegeiről, emellett műfordítással is foglalkozott. A világháború alatt pacifista, 1918-ban az őszi forradalom és a radikális demokrácia lelkes híve lett. Később kapcsolatba került a Kommunisták Magyarországi Pártjával, annak egyik szimpatizánsaként vett részt a Tanácsköztársaság kulturális életében. Az ellenforradalom idején bebörtönözték, majd Bécsbe, Párizsba, Berlinbe és 1933-ban Moszkvába emigrált, közben eltávolodott korábbi radikális demokrata nézeteitől, és kommunista lett. 1945-ben hazatért, és a *Szabad Nép*, az *Új Szó* munkatársaként dolgozott, majd haláláig a *Ludas Matyi* főszerkesztője volt.

⁹⁵ A dokumentum nem található az iratok között.

⁹⁶ Károlyi Mihály (1875–1955) híveinek és az oktobrista emigrációnak a rendőrségi gúnyneve.

⁹⁷ Édouard Marie Herriot (1872–1957), francia radikális demokrata politikus, miniszterelnök. 1924–25-ben, 1926-ban és 1932-ben a francia III. Köztársaság miniszterelnöke.

⁹⁸ Jászi Oszkár (1875–1957), társadalomtudós, radikális demokrata politikus, miniszter. Alapítója volt a modern szociológiai szemléletmódot hazai viszonyokra átültető, rendszerkritikus *Huszádik Század* című lapnak és a Társadalomtudományi Társaságnak. Az 1914-ben zászlót bontott Országos Polgári Radikális Párt egyik vezetője, az első világháború alatt pacifista. 1918-ban a Nemzeti Tanács tagja, majd az őszirózsás forradalom idején a Károlyi-kormány nemzetiségügyi minisztere. A felbomló-félben lévő Monarchia népeinek összefogását hirdető demokratikus és föderalista elvei azonban nem jártak sikerrel, ezért 1919 januárjában lemondott. A bolsevizmustól mindvégig élesen elhatárolódott, a Tanácsköztársaság kikiáltását követően Bécsbe emigrált. Bécsi emigrációját követően 1925-től haláláig az Amerika Egyesült Államokban élt, és az Ohio állambeli Oberlin College politológia-professzora volt.

⁹⁹ Helyesen James Ramsay MacDonald (1866–1937), brit munkáspárti politikus, miniszterelnök. 1924-ben, 1929–1931 és 1931–35 között Nagy-Britannia miniszterelnöke.

¹⁰⁰ 1919. december 8-án Friedrich István volt miniszterelnök Vigadóban elmondott uszító szónoklatának hatására pártjának, a Magyarországi Radikális Keresztényszocialista Pártnak az emberei és a hasonszórú Országos Antiszemita Párt aktivistái elhatározták, hogy sérelmeiket a „zsidó” szociáldemokraták és liberálisok napilapjain torolják meg. A budapesti szélsőjobboldal által szervezett megmozdulás során a rendőrség végig passzív magatartást tanúsított, tétlenül nézte, amint a „keresztény blokk rohamcsapata” szétveri a *Népszava* Conti utcai épületének helyiségeit és az *Est* kiadóhivatalát.

¹⁰¹ Az 1919–20-as fehérterror során elkövetett tömeges gyilkosságok helyszínei.

¹⁰² Radikális fajvédők 1923 karácsonyán a csongrádi zsidó nőegylet bálján bombamerényletet követtek el. A robbantásban három ember meghalt és további negyven személy súlyos sérülést szenvedett. A tetteseket a rendőrség elfogta, de kellő bizonyítékok hiányában a bíróság 1924 tavaszán fölmentette őket.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.9.	Vizsgálati dossziék	
	V-135778	Wayand Tibor
4.1.	Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok	
	A-417	Dr. Wayand Tibor beszámolója horthysta politikai rendőrségi működéséről (1920–1944)
	A-795	Wayand Tibor feljegyzése horthysta politikai rendőrségi munkájáról

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

VI.	A közigazgatás területi szervei (1847–2009)	
	20.	A BRFK IV. kerületi Rendőrkapitányság iratai, általános iratok (1907–2007)
VII.	A jogszolgáltatás területi szervei	

5.	Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai (1897–1950)
c	Büntető perek iratai (1917–1950)
5010/1924.	Sztaron Sándor és társai ellen indított büntetőügy bírósági iratai

Nyomtatásban megjelent források

Andréka, 1921

Andréka Károly: Államrendészet. In *A Budapesti Magyar Királyi Államrendőrség tisztviselői részére tartott tájékoztató előadások*. Szerkesztette: Borbáth Samu, Bíró Sándor. Budapest, a Budapesti Magyar Királyi Államrendőrség Főkapitányi Hivatalának kiadása. 1–3.

Beránné–Hollós, 1977

Beránné Nemes Éva – Hollós Ervin: *Megfigyelés alatt... Dokumentumok a horthysta titkosrendőrség működéséből 1920–1944*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Magyar Törvénytár, 1913

1912: LXIII. t. c. a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről. *Magyar Törvénytár* 1912. évi törvénycikkek. Budapest, Franklin. 691–710.

Nemes, 1953

Nemes Dezső: Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon. 1919–1921. In *Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919–1945*. I. kötet. Szerkesztette: Karsai Elek. Budapest, Szikra. 296–297.

Sajtó

Rend, 1922a

A pokolgépes merényélet nyomozása. (A szerző nincs feltüntetve.) *Rend*, április 13. 72. sz.

Rend, 1922b

Újabb bombamerénylet a fővárosban. (A szerző nincs feltüntetve.) *Rend*, május 3. 86. sz.

Hivatkozott irodalom

Beevor, 2002

Antony Beevor: *A spanyol polgárháború*. Budapest, Európa Könyvkiadó.

Borsányi, 1977

Borsányi György: *Kun Béla. Politikai életrajz*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Bozóki–Sükösd (szerk.), 1991

Anarchizmus. Dokumentumok az anarchizmus klasszikusainak munkáiból.
Szerkesztette: Bozóki András és Sükösd Miklós. Budapest, Századvég Kiadó.

Bozóki–Sükösd (szerk.), 1998

Magyar anarchizmus. A magyarországi anarchizmus történeti dokumentumaiból. Szerkesztette: Bozóki András és Sükösd Miklós. Budapest, Balassi Kiadó.

Dobrovits, 1924

Dobrovits Sándor: Magyarország gazdasági jelzőtáblája 1924. március–április. *Statisztikai Szemle.* A Központi Statisztikai Hivatal tudományos folyóiratának archívuma.

Fekete (összeáll.), é. n.

Mahnovscsina. Az ukrajnai anarcho-kommunista mozgalom 1917 és 1922 között. Összeállította: Fekete Piroska. H. n., Libertér Kiadó, 71–73.

Hajdrik, 1924

Hajdrik Sándor: Reálmunkabérek nemzetközi összehasonlítása 1924. november–december. *Statisztikai Szemle.* A Központi Statisztikai Hivatal tudományos folyóiratának archívuma.

Halasz–Halasz, 1972

Nikolas Halasz – Robert Halasz: „*Tiszta szívű gyilkosok*”. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Harsányi, 2000

Harsányi Iván: Az anarchizmus Spanyolországban. *Múltunk*, 4. sz. 90–92.

Hetényi, 1941

Hetényi Imre: *Amikor a rend őre voltam.* Budapest, Pantheon.

Konok, 2002

Konok Péter: A trockizmustól a tanácskommunizmusig. A magyarországi baloldali kommunizmus és a „Hartstein-csoport”, 1928–1933. *Múltunk*, 2. sz. 3–75.

Konok, 2010

Konok Péter: *Baloldali radikalizmusok a 20. században.* Budapest, Napvilág Kiadó.

Kovács (szerk.), 2009

Sombor-Schweinitzer József: A magyarországi nemzeti szocialista mozgalmak története időrendi sorrendben. In *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb. Dr. Sombor-Schweinitzer József feljegyzése a szélsőjobboldali mozgalmakról, 1932–1943.* Szerkesztette: Kovács Tamás. Budapest, Gondolat Kiadó. 98–99.

Kozáry, 2004

Kozáry Andrea: A „tett propagandája”. Az anarchisták az 1880-as években Magyarországon. *Múltunk*, 4. sz. 224–257.

Kun, 1984

Mihail Bakunyin: *Államiság és anarchia. Két párt harca a Nemzetközi Munkásszövetségben*. Az utószót és a jegyzeteket írta, a fordítást az eredetivel egybevetette: Kun Miklós. Budapest, Gondolat Könyvkiadó.

Niederhauser, 1985

Niederhauser Emil: *Merénylet Erzsébet királyné ellen*. Budapest, Helikon Kiadó.

Paz, 1978

Abel Paz: *Durruti*. Barcelona, Bruguera.

Pölöskei, 1988

Pölöskei Ferenc: *A rejtélyes Tisza-gyilkosság*. Budapest, Helikon Kiadó.

Sipos, 1992

Sipos Péter: Fegyencek vagy politikai foglyok? Rákosi Mátyás börtönben. *História*, 3. sz.

Sz. Bíró, 2000

Sz. Bíró Zoltán: A századelő oroszországi anarchizmusa. *Múltunk*, 4. sz. 185–187.

Varga, 2010

Varga Krisztián: A politikai rendőrség és a baloldali munkásmozgalom Wayand Tibor fogságban írt önvallomásában. *Betekintő*, 1. sz.

Vécsey (szerk.), 1927

A 40 éves budapesti detektívtestület jubileumi albuma 1886–1926. Szerkesztette: Vécsey Leó. Budapest, A. M. Kir. Államrendőrség Detektívtestülete Nyugdíjpótló és Segélyező Egyesülete.

Aki a magyar Gestapo-vezér felesége (is) volt...

Az állambiztonsági dokumentumok túlnyomó többségében felülreprezentáltak a férfi hálózati személyek, így természetesen az általuk adott jelentések és az azokat tartalmazó gyűjtődossziék száma is. Ritkaságszámba megy női ügynökre való utalás, női fedőnév, pláne munkadosszié. Azonban az egykori belügyi szervek alapos dokumentálásának hála, Sándor Gizella élettörténetén keresztül megismerhetővé válik egy lehetséges női érdekérvényesítési történet.

Arra keresem a választ, hogyan tudott egy karizmatikus nő érvényesülni a magyar történelem megszállásokkal és fegyveres konfliktusokkal terhelt időszakában. Milyen lehetőségek nyíltak fiatalasszonyként a Horthy-korban, a hatalmat birtokló és azt elvesztő férfiak árnyékában? Mit tudott kezdeni képességeivel deklasszált özvegyként a sorait újrendező szocialista diktatúra fojtogató légkörében?

A feldolgozó munka nagyrészt az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (a továbbiakban: ÁBTL) található forrásokra épült. Az egykori állambiztonsági szervek saját munkájuk rögzítésére, továbbá az operatív munka elősegítése érdekében készítettek dokumentációt. Ebből kiindulva az utókor jogosan feltételezheti, hogy az olvasható bejegyzések valós tartalmat mutatnak. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt a körülményt, hogy a presszionálással együttműködésre bírt hálózati személy és az állambiztonsági tisztek között általában jelentős érdekellentét feszült. Bizonyos esetekben az alárendelt szerepű ügynöknek érdekében állhatott a dezinformálás. A feldolgozott esettanulmányban az ügynök és a tartótisztek közötti alá- és fölérendeltségi viszony fokozatosan billen át a kémnő oldalára.

Egy női–férfi kapcsolatban meghatározó hajtóerő lehet a felek egymáshoz való vonzódása. A történet főszereplője, Sándor Gizella, több mint kilencven éve, 1915-ben született. Így az érvényesülését és hálózati tevékenységét alapjaiban meghatározó szexuális életére vonatkozó információkat felhasználhattam az ábrázolás során.

Hazatérés Hollandiából

Sándor Gizella egy jeles történelmi évforduló napján, 1915. március 15-én, Budapesten látta meg a napvilágot.¹ Édesanyja, Zapletál Amália nőikalap-készítő volt. Apja, Sándor Kálmán a *Világ* újságírójaként és a *Népszava* szerkesztőségi munkatársaként több nyugat-európai országból tudósított az első világháború alatt. A Tanácsköztársaság napjaiban tanúsított magatartása, valamint egy később megjelent újságcikke miatt 1921-ben elhagyni kényszerült Magyarországot.² A családfő Hollandiába emigrált, ahova lánya 1924-ben követte, így alapfokú iskolai tanulmányait Amszterdam és Haarlem iskoláiban végezte, érettségi vizsgáját pedig Hágában tette le. Édesapja 1928-tól New Yorkban élt, egészen 1954-ben bekövetkezett haláláig. Sándor Gizella 1932-es hazatéréseig holland nevelőszülőknél élt, akkor visszatelepült Magyarországra, bátyja halála után egyedül maradt édesanyjához.

Bár apja folyamatosan támogatta őt és édesanyját, a lány törekedett az anyagi önállóságra, röntgenlaboránsi képesítést szerzett, és egészen 1936 őszéig a budapesti Szent János Kórházban dolgozott. Élve apja hírnevével, ismeretséget és barátságokat kötött baloldali művészekkel és újságírókkal. Ez az aktív társadalmi élet egy rosszakarójának is feltűnt, így 1933 májusában a magyar királyi rendőrség látókörébe

került egy névtelen feljelentés következtében. A házkutatást követően előállították, illegális kommunista szervezkedéssel vádolták meg. A lefolytatott vizsgálat ártatlannak találta, ennek azonban súlyos ára lett. Egy 1959-ből származó kérdőjegy³ szerint „nevezett a VKF/2-A. alosztályon,⁴ mint ügynök teljesített szolgálatot”.⁵ Egykori barátairól kellett jelentenie⁶ dr. Hetényi Imre⁷ és dr. Sombor-Schweinitzer József⁸ rendőri vezetőknek. A rendőrségen találkozott először jövendőbelijével: Hain Péter detektívvel.⁹

A detektívvel való viszonya nehézkesen indult. Sándor Gizella későbbi visszaemlékezése szerint véletlenül futottak össze 1937-ben, mikor Hain szemrehányást tett neki, hogy csak akkor keresi őt, ha szüksége van valamire. A találkozó után a férfi kitartóan udvarolni kezdett neki, több alkalommal kísérte el munkahelyéről otthonáig.¹⁰ Hain, miután 1940 januárjában elvált, megkérte a kezét, és feleségül vette, így Hainné Sándor Gizellának lehetősége adatott igen kiterjedt társadalmi életet élni. Rendszeresen elkísérte párját külföldi útjaira, ahol kiválóan tudta kamatoztatni német, francia és angol nyelvtudását. Járt Ausztriában, Németországban, Olaszországban, Lengyelországban, Franciaországban, Törökországban és Jugoszláviában. Férjén keresztül kapcsolatba került a korszak politikai és rendőri vezetőivel, prominens német vállalkozókkal, katonai vezetőkkel és rendőrtisztekkel. Az 1944. március 19-i német megszállás után Franz-Josef Huber¹¹ megkereste, és rávette a náci titkosrendőrséggel való együttműködésre. Hainné feladata a magyar politikai rendőrség tevékenységének, kiemelten saját férjének figyelemmel kísérése lett. A megszálló németek szolgálata során kapcsolatba került magas rangú tisztekkel, többek között dr. Humbert Achamer-Pifraderral¹² és Otto Winkelmann-nal,¹³ valamint jól ismerte a német nagyköveteket: Otto von Erdmannsdorffot¹⁴ és Dietrich von Jagowot.¹⁵ Baráti kapcsolatot tartott fent Kuno Heribert Fütterer¹⁶ légügyi attaséval és annak segédtisztjével, dr. Arimannal is. 1944 nyarára házasságuk megromlott, az asszony a válást fontolgatta. Talán ez is közrejátszhatott abban, hogy különösebb akadály nélkül együttműködött a megszálló nácikkal. Egy időre külön is költöztek, majd a front közeledtével visszatért férjéhez Budapest II. kerület Pázsit utca 1. szám alatti villájukba.¹⁷

Közös otthonukban több alkalommal fogadtak akár egész estés ott-tartózkodásra is vendégeket. Huber feleségével élvezte vendégszeretetüket, Vajna Gábor¹⁸ pedig még belügyminiszteri kinevezése előtt, több alkalommal is, így például bujkálása alatt. Hainné Sándor Gizellának Vajnával való kapcsolata komplikáltnak mondható, későbbi tanúvallomásokból kiderül, hogy igen szoros, intim kapcsolatban is álltak egymással. A nyilas hatalomátvétel előtti napon, 1944. október 15-én este Kovarcz Emilné¹⁹ a lányával, valamint Kemény Gáborné²⁰ és Fiala Éva²¹ volt elszállásolva otthonukban, további két, ismeretlen nevű SS-tiszt társaságában. Hain Péter már november elején elkezdte a politikai rendészeti osztály nyugatra telepítésének előkészületeit.²² 1944. december 23-án a házaspár elhagyta Budapestet, azonban Győrnél különváltak, az asszony nem az alsó-ausztriai Kilb városába ment férjével és annak szüleivel, hanem Szombathelyen a Pető-villában²³ rendezkedett be Vajna Gábor társaságában. Innen a front közeledtével, 1945 márciusának végén kénytelen volt az ausztriai Gmunden városába távozni, ahol újra találkozott törvényes hitvesével, kivel 1945. június 3-ig Attersee mellett rejtőzködtek egészen addig, amíg Salzburgban katonai őrizet alá kerültek.²⁴ 1945. október 26-án egy amerikai felségjelzésű bombázó szállította őket a mátyásföldi repülőtérre tucatnyi háborús bűnös társaságában, ahol nagy sajtóérdeklődés közepette fogadta őket Péter Gábor.²⁵

Kálvária

1945. november 19-én a józsefvárosi Mosonyi utcai toloncházban fogva tartott asszonyt férje ügyében kihallgatták. Vallomásából kiderül, hogy Hain Péter havi jövedelme minimálisan 1500–2000 pengő volt az elkobzott zsidó vagyonokból származó bevételek nélkül, ami fényűző életet biztosított számukra.²⁶ Beszámolt baráti körükről, Vajna

Gáborral való kapcsolatáról, arról hogy vendégül látták, és arról is, hogy három alkalommal látogatta meg őt hivatali irodájában.²⁷ A Budapesti Rendőrség Fogház és Toloncügyi Osztályának 10012/1945 számú véghatározatával 1945. december 6-án Hain Péterné Sándor Gizellát internálták. Az indoklás a befejező bekezdés kivételével – a későbbiekben meghatározó tanúkra való hivatkozás – gyakorlatilag megegyezik a Magyar Államrendőrség Budapest Főkapitányságának Politikai és Rendészeti Osztálya (a továbbiakban: PRO) által 1945. november 21-én meghozott véghatározat indoklásával: „A Pol. Rend. Osztály 20119/945. sz. átirata szerint bebizonyosodott, hogy nevezett férje politikai szerepétől függetlenül is fejtett ki a fasiszta rendszer érdekében politikai tevékenységet. Még mielőtt Hain Péter felesége lett volna, segítséget nyújtott Hain Péternek hivatali szolgálatában. Mint Hain Péter felesége, sűrűn érintkezett Vajna Gábor későbbi nyilas belügyminiszterrel és Huber német rendőrtábornokkal a későbbi bécsi Gestapo vezetőjével. [...] A nyilasok uralma alatt Vajna Gáborral barátságát még szorosabbra fűzte. Az egész Belügyminisztériumban köztudomású volt, hogy Vajna Gábor mennyire Hain Péterné befolyása alatt áll, s hogy férje miniszteri tanácsossá való kinevezése is ennek a barátságnak köszönhető.”²⁸ A véghatározat elleni fellebbezését elutasították.

1945. december 10-én Sólyom László²⁹ Budapest rendőrfőkapitánya részére írt kérelmében igen alaposan és határozottan kétségbe vonta internálásának jogosságát: „A sérelmes véghatározatot formai okból és érdemi okból támadom [...] a bizonyítási eljárás lefolytatása nélkül csupán feltételezésekre alapítva hozatott meg. [...] Valótlan, hogy leánykoromban fasiszta magatartást tanúsítottam volna [...] Valótlan az is, hogy férjem hivatalos munkájában segítettem volna. [...] Valótlanság az is, hogy Vajna Gábor volt miniszter az én befolyásom alatt állott volna.”³⁰ A befejezésben megemlített eljárási mód jól tükrözi a kommunisták által befolyásolt igazságszolgáltatás hiátusát: „Az internálási véghatározat legjogszerűtlenebb része azonban az indoklás azon mondata, hogy a vádak igazolásához szükséges tanúk egyelőre nem állnak rendelkezésre, a kihallgatási lehetőségig internálásom szükséges.”³¹ A hivatkozott rész nem került be a főkapitányi véghatározatba, az csak az előzmény iratban szerepelt. A PRO véghatározatát a következőképpen zárta: „Tekintettel Hain Péterné politikai szereplésének tisztázására, szükségesnek tartjuk Vajna Gábor, Csernetzky István, Kutassy [László] rk. kapitány, dr. Weisse [Béla] SS Sturmbannführer kihallgatását³² – nevezettek jelenleg még nem állnak rendelkezésre, addig is, míg a gyanúsítottak Népbíróság elé való állítása lehetővé nem válik,[Hain Péterné] internálását javaslom.”³³

Az internáláshoz szükséges bizonyítékok nagy részét a meghallgatott tanúk szolgáltatták. Elsőnek férje egykori jobbkezét, dr. Koltay László³⁴ detektívet idézték be. 1945. november 14-én Koltay elmondta, hogy dr. Kotsis Árpád³⁵ kollégája általában a „főnököm főnöke”-ként emlegette az asszonyt, utalva férje feletti hatására, befolyására.³⁶ Cser István³⁷ egykori detektívet 1945. november 15-én hallgatták ki. Vallomásában elmondta, hogy 1937-ben ismerte meg Sándor Gizellát, mivel a nő több alkalommal részt vett férje hivatalos fogadásain. Egy esetben konspirált körülmények között a villamos-megállóban fogadta a férjéhez érkező bizalmas vendégeket, ennél az esetnél a tanú is a lakásban tartózkodott. Az elővigyázatosság oka Hain Péter megfigyelése volt a német megszállás és a nyilas hatalomátvétel közötti időszakban. Cser továbbá elmondta, hogy ismeretei szerint az asszonyt még az 1930-as években felhasználták olyan akciókban, ahol kifejezetten női figyelőre³⁸ volt szükség. A házaspár szerelmi életéről a következőt mondta: „Budapest elhagyása után Hain Péter [...] bánáti barátnőjét elvitte Kilbbe és több alkalommal járt Kilbbe, míg Vajna Gábor és Hain Péterné Szombathelyen maradtak. Tudomásom van arról, hogy Vajna Gábor szerette Hain Péternét.”³⁹ Hajnácskőy László⁴⁰ csendőr ezredest 1945. november 20-án hallgatták ki. Vallomásából árnyaltabb kép alakul ki a belügyminiszter és Hainné viszonyáról: „Hain Péternét 1944 novemberében a Belügyminisztériumban miniszteri előszobájában ismertem meg, ahol Vajna Gáborhoz bebocsájtásra várt. Ugyanakkor Vajnánál Winkelmann német r. tábornok volt. Hainné türelmetlenkedett, hogy máskor mindig azonnal bebocsájtják, most pedig annyi ideig kell várakoznia. [...] Winkelmann távozása

után Hainné azonnal bement, hogy meddig volt bent, azt nem tudom, mert vagy Csernetzkyné, vagy Kutassy r. kapitány tudomásomra hozta, hogy ilyen látogatások hosszú ideig szoktak tartani. Többször láttam Hainnét Vajnához bemenni, vagy onnan távozni. A Budapest körülrázása előtti napon is Hainné fenn járt, és szemtanúja voltam mikor Vajna tőle elbúcsúzott, és kérte, hogy azonnal utazzon Szombathelyre. Vajna Szombathelyen a Pető villában volt elszállásolva. [...] a háztartást Hainné vezette. A háztartás az akkori viszonyok dacára luxus-háztartás volt. Vajna és Hainné külön-külön szobában a földszinten, a többiek [Csernetzkyné, Kutassy László, Szentandrassy Elek] pedig a hallból vezető lépcsőházzal összekötött emeleten laktak." Az egykori csendőr még 1935-ben a kémelhárító osztályon, beosztottjaként ismerte meg Vajnáat. Feltételezhetjük, hogy nem nézte jó szemmel viselt dolgait. Hajnácskőy így beszámolt arról is, hogy: „Többször személyesen tapasztaltam, hogy az én referádám alkalmával, de még akkor is mikor dr. Weise Béla SS Sturmbannführer német összekötőtiszt referált, Hainné jelen volt a szobában. Nekem az volt a benyomásom, hogy Hainné bizonyos politikai pozíciót tölt be. [...] Még Budán tapasztaltam, ez velem is megtörtént, hogy referáda közben a titkár távbeszélőn jelentette Vajnának, hogy Hainné megérkezett, erre akármilyen fontos volt a referáda, megszakadt, és Hainné azonnal bebocsájtást nyert. [...] A Belügyminisztériumban általában az a vélemény uralkodott, hogy Hain Péter miniszteri tanácsossá való előreléptetését feleségének köszönheti.”⁴¹ Igazi csendőrként a helyzet tisztázására javaslatot is tett: „Javaslom Hainné szerepének tisztázása végett Vajna két titkárának Kutassy r. kapitánynak és Szentandrassy cs. szds.-nak kihallgatását.”⁴²

Vajna Gábort 1945. november 29-én tudták kihallgatni. Vallomásában részletezte a Hain házaspárhoz való viszonyát, leírta, milyen körülmények között ismerte meg 1942-ben Sándor Gizellát. Elmondása szerint a szóbeszéd elől menekülve töltött 1944 októberében több napot vendégségükben. Az asszonnyal való kapcsolatáról is említést tett: „Ott tartózkodásom alkalmával feltűnően kedves volt hozzám és kedvességét csak azzal tudtam viszonzni, hogy egyszer egy rúd szalámit és két szappant vittem neki.” Beszámolt a menekülés közben eltöltött szombathelyi napokról is: „Hain Péter keveset tartózkodott Szombathelyen [...] unokahúgomon keresztül azt üzente, hogy elválna feleségétől és vegyem őt el. Hain Péternek ekkor egy Judit nevű bánáti gazdag nő volt a barátnője [...] Valószínűség szerint Hainék a fenti üzenetet megbeszélték [...] Véleményem szerint Hainné elvált volna az urától [...] tekintve, hogy belügyminiszter voltam, hozzám is jött volna feleségül. Én az üzenetre azt válaszoltam, nem tudom, hogy hogyan jutok ehhez az ajánlathoz, mert ha akar valamit, mondja meg nekem, de személyesen nem szólt.”⁴³ Vajna megemlítette továbbá azt a tényt is – természetesen más megvilágításban –, amit a korábbi tanúvallomásokban mások is megtettek, miszerint Sándor Gizella tudott rá hatni: „Budapesten hivatalomban [...] két alkalommal járt. [...] Szombathelyen [...] nem járt hivatalomban, tekintve, hogy egy házban laktunk, ha otthon voltam, együtt vacsoráztunk. Egy ilyen vacsora alkalmából vetette fel Hainné, hogy gépirónómet Cserneczky Imrénét véleménye szerint elő kellene léptetni, tekintve, hogy több esztendeje dolgozik a Belügyben és egészen jelentéktelen fizetése van. Ezután Cserneczkyt több más tisztviselővel együtt előléptettem.”⁴⁴

Új idők, új szelek

A kistarcsai internáló táborban a II. ezred volt a női fogvatartottak részére kialakítva. Hainné itt is igyekezett kialakítani számára az elérhető legjobb környezetet. A sorsközösségnek tudható be, hogy kezdetben igen szoros kapcsolatba került Szálasi Ferenc özvegyével, Lucz Gizellával, valamint Hubay Kálmánné Ischl Gizellával.⁴⁵ A reggeli sétáikat rendszeresen együtt tették meg, elkülönülve a többi fogvatartottól.⁴⁶ A kapcsolatuk azonban idővel megromlott, Lucz Gizella visszaemlékezéseiben a következőképp vélekedett Hainné Sándor Gizelláról: „Ronda egy dög volt, úgy utáltuk, mint a bűnünket.”⁴⁷ Hainné társasági lényként igényelte, hogy folyamatosan legyen körülötte közönség. Nyitottá vált más fogvatartottak irányába is, így tudomással bírt a

tábor minden mozzanatáról, eseményéről. Ebben a helyi parancsnok, Ruscsák József államvédelmi alezredes is segítségére volt, akinek „bizalmasa” lett. Intim viszonyt alakított ki az egyik őrsparancsnokkal is, így biztosítva annak lehetőségét, hogy egykori szeretőjével, Huber tábornokkal levél útján tartani tudja a kapcsolatot. Helyzetét mutatja, hogy neve napját a táborban hivatalosan ünnepelték. Az egyik ezredparancsokkal tegező viszonyban állt, még szemináriumi dolgozatát is elkészítette. 1948-ban Varga Béláné körletparancsnok bekapcsolta a hálózati munkába két másik fogvatartottal együtt.⁴⁸

Internálása első éve alatt, 1946. június 27-én, Hain Péteren végrehajtották a halálos ítéletet.⁴⁹ Már özvegy volt 1946. július 10-én, mikor Molnár László őrnagy tájékoztatta a PRO-t, hogy internálását revízió alá vette a fennálló rendelkezések értelmében. 1948. július 2-án dr. Molnár László a Népügyészség nevében kikérte özv. Hain Péterné Sándor Gizellát kihallgatás céljára a Központi Internálótábor Parancsnokságától.⁵⁰ 1948. december 14-én Gáti Emil őrnagy a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Elnöki Osztályának Fogház és Toloncügyi alosztályvezetője internálási ügyét felülvizsgálat alá vette.⁵¹ 1948. december 28-án Molnár őrnagy értesítette a PRO Fogház és Toloncügyi Alosztályát, hogy özv. Hain Péterné internálásának további fenntartását szükségesnek tartja.⁵² 1953-ig több alkalommal vitték kihallgatásra, a táborban elkövetett csempészési tevékenységéért rendszeresen sújtották kedvezményelvonással és - eltiltással.

Új életkörülményei igencsak elmaradtak a komfortosnak nevezhetőől, özv. Hain Péterné ezért kérvénnyel folyamodott szabadlábra helyezése érdekében. Önmagát, mint vétkes áldozatot mutatta be, aki csak férje kísérője volt. Így tett 1946. augusztus 7-én is: *„Internálásom alapját kizárólag az képezi, hogy Hain Péter felesége vagyok. Miután férjemen az ítéletet végrehajtották így már semmi célja nem lehet internálásomnak.”* 1949. június 19-én hasonlóan fogalmaz: *„Férjem hivatali szolgálatától természetesen távol álltam, s csak a háziasszonyi hivatásomnak éltem.”*⁵³ Az internáltak körében özv. Hain Péterné igyekezett központi szerepét megőrizni, ebben nagyban segítette magas műveltsége. Akiket ez nem nyűgözött le, azok számára egyéb erényeit mutatta fel. Több női internálttal tartott fenn intim kapcsolatot.⁵⁴ Egy 1952. október 13-án készült jelentés szerint: *„Szenvedélyei: szadizmus, homoszexualitás, egyéb szexuális perverzítások, ital.”*⁵⁵ A táborban 1951. október 10-én készült jelentés komplett személyiségrajzként tárja elénk legfontosabb tulajdonságait, a fennálló rendszerhez és az Államvédelmi Hatósághoz (a továbbiakban: ÁVH) való viszonyát. *„Befolyását arra használja fel, hogy az elégedetlenséget és az elkeseredést elmélyítse. Magatartása teljes mértékben kétkulacos. Ugyanakkor, amikor a Hatóság felé hajlandó szolgálatokra az adott esetben igyekszik pozitívnak látszani, szervezni a fasisztákat, terjeszti a kívülről érkező rémhíreket, ébren tartja az amerikai megváltásban való bizakodást. Nem véletlen, hogy a szabotálók éppen az ő legjobb és legmegbízhatóbb emberei közül kerülnek ki. [...] Senkit a világon nem szeret saját magán kívül, mindent és mindenkit elad a saját jólétének biztosítása érdekében. Gyűlöli a rendszert és megszemélyesítőjét, az ÁVH-t. Annál jobban gyűlöli, mert [ön] fenntartása érdekében szolgálatokat kénytelen tenni. A munkához való viszonya kifejezetten rossz. Állandóan arról tart előadást, hogy nem dolgozott soha életében, nem is akar dolgozni, és ha egyszer szabad ember lesz, abban bízik, hogy apja továbbra is eltartja. [...] mélyen vallásos, érthetetlen módon ezt összeegyeztethetőnek tartja a gyilkos férjjel és azzal az erkölcstelen fertővel, amelyben élt, és amelyet itt a táborban folytatott.”*⁵⁶

Az idő és a körülmények azonban megtették hatásukat, ezt tükrözi az 1951. november 29-én készített környezettanulmány, illetve a rá egy évre készített részletes jelentés: *„A legutóbbi hónapokban politikát változtatott, beszüntette a kétkulacos játékait és általában pozitív hangot visz a Hatóság felé még bizalmasai körében is. Megváltozásának oka, hogy bízik saját sorsa jobbra fordulásában, hisz a szabadításban és abban, hogy életlehetőséget nyújtanak számára. Amióta megnyilatkozásai pozitívek, elvesztette fasiszta vezéri tekintélyét, amit egyébként aláásott szenvedélyes szerelme Simon*

Katalin⁵⁷ iránt is. Hainné jó arcot mutat, mert élni akar, sőt jól szeretne élni. Világképébe jobban beleillett volna a munka nélküli jólét, amelyet apja biztosított volna számára [...] megalkuszik, és mindenáron szabadulni akar, ha kell, hasznossá is teszi magát, amire minden képessége meg is van.”⁵⁸ 1952. július 31-én Kistarcsán az ÁVH alhadnagya, Tóth Benedek hallgatta ki. Hainné ez alkalommal is a csendes, szerény háziasszonyi szerepét ecsetelte: „Férjem a baloldali mozgalom elnyomója volt. Konkrét tevékenységéről nincs tudomásom, mert ő velem nem közölt ilyen dolgokat, ezt titkon csinálta, én csak a háztartási munkát végeztem.”⁵⁹ 1953. szeptember 4-én megerősítette a korábban elmondottakat, amit rá egy hétre kiegészített azzal az információval, ami a hatóságok előtt már ismert volt, miszerint Vajna Gábor több alkalommal is vendégük volt, de bújtatása nem állt szándékában.⁶⁰

Egy rövid jelentésből kiderül, hogy a kistarcsai államvédelmi tisztek nem feltétlenül bíztak nevelő munkájuk sikerében: „Okos, ravasz ellenség, szuggesztív egyéniség. Megjátssza a rendszerrel megbékélni akaró, megjavult embert. Tudja, hogy csak így lehet élnie. Közben megátalkodott fasiszta, aki a táborban a rendszer és a Hatóság ellenes hangulat főszervezője. Egyike volt azoknak, akik Amerika hangja⁶¹ számára híryanagot szolgáltatott a tábor életéről. Amerikai beavatkozástól várja a megváltást.”⁶² 1953. december 22-én a Pest megyei bíróság meghozta ítéletét, a nyilas hatalom megszerzéséhez nyújtott segítséggel elkövetett háborús bűntett elkövetése miatt özv. Hain Péternét tíz év börtönbüntetésre és közügyektől való eltiltásra, valamint teljes vagyonek kobzásra ítélték. Büntetésébe beleszámították az 1945. június 3-tól eltelt fogságban töltött időt.⁶³ Az ítélet kihirdetése után büntetése hátralevő részének letöltése céljából Márianosztrára szállították.

„Semsei” színre lép

Özv. Hain Péterné Sándor Gizellát, mielőtt 1955. április 9-én szabadult volna, Győrbe szállították, ahol találkozott a Győr-Moson-Sopron megyei Rendőr-főkapitányság Vizsgálati Főosztályának vezetőjével, Németh Józseffel.⁶⁴ A főhadnagy rábírta, hogy szabadulása után is folytassa az államvédelmi szervekkel való konspirált együttműködést. Az állambiztonsági keresztelőben a „Semsei Andrea” fedőnevet kapta. Az esemény mindkettejük életére nagy hatással volt. A tartótiszt és a beszervezett hálózati személy hamarosan intim kapcsolatot létesített egymással. Nem sokkal ezután az ügynök 1955. június 23-án feleségül ment Liebner Sándor segédmunkáshoz. Tekintettel arra, hogy a későbbiek során nem használta új férje nevét, nem szerepel ilyen néven levéltári forrásokban, arra a következtetésre juthatunk, hogy nem volt meghatározó esemény életében, pusztán névházasságnak tekinthető. Megismerkedésük körülményeiről és új férjéről nem állnak rendelkezésre források.⁶⁵ A tartótisztjével folytatott viszonyt nem tudták sokáig titkolni. Németh egzisztenciáját, társadalmi megbecsülését és családját kockáztatta, és végül el is vesztette ezeket, amikor nyilvánosan vállalta kapcsolatukat. Ahogy az egyik állambiztonsági jelentésben olvasható: „Semsei Andrea fn. ügynök beszerzése után vele szexuális kapcsolatot épített ki, és figyelmeztetés ellenére sem volt hajlandó az ügynökkel a kapcsolatot megszakítani.”⁶⁶ Az eredmény visszafordíthatatlanná vált, Németh Józsefet 1956 januárjában az ÁVH-tól elbocsájtották, a Magyar Dolgozók Pártjából kizárták, szeretője mellett azonban kitarzott.⁶⁷

„Semsei” Budapestre költözött az Újpest rakpart 7. szám alá, ahol az ÁVH lakást bérelt számára. Ebben az időszakban több államvédelmi tiszt is tartotta vele a kapcsolatot: Kovács István őrnagy „Kristály”, Maróti János százados „Marosi” és Kovács László főhadnagy pedig „Keresztesi” fedőnéven.⁶⁸ Jelentéseit általában szóban tette meg, amennyiben mégis írásban számolt be, azt konspirációs okokból „L-né”-re hivatkozva adta.⁶⁹ Elsősorban volt katonatisztekről és deklasszált ismerőseiről jelentett. A megszálló szovjet csapatok támadása után tíz nappal, 1956. november 14-én „Semsei” jelentette, hogy felkereste egykori internált társának apját, Demény Pált,⁷⁰ aki kifejtette, hogy nem

ért egyet Kádár János politikájával. ⁷¹ Folyamatos agitációt fejt ki ellene, ennek szellemében járja a fővárosi üzemeket. ⁷² Három nap múlva, 1956. november 17-én telefonon keresztül adta le jelentését, tájékoztatta tartótisztjét arról, hogy felkereste Gábori György ⁷³ volt századost, aki a forradalmi ifjúsággal tartotta a kapcsolatot. A beszélgetés alkalmával kiderült, hogy a férfi egyik ismerőse, Garamvölgyi János alezredesként szolgál a rendőrségen, és tudomása volt arról, hogy megalakult egy különleges szerv, melynek feladata az „ellenforradalmárok” felkeresése és őrizetbe vétele. Ennek hatására több felkelő Ausztria felé indult, és az emigrálást választotta a felelősségre vonás helyett. ⁷⁴

„Semsei” 1956. november 28-án adott jelentését a „13” fedőszámú tiszt rögzítette. A szóbeli jelentés alkalmával a hálózati személy Szaniszló István egykori mérnök századossal való találkozájáról jelentett. Szaniszló 1944-ben távozott Nyugatra, a megbeszélés érdekében az ügynök ismerőse, dr. Tüdős Endréné járt közbe, aki megbízható személynek tartotta „Semseit”. Olyan embernek, akitől információt lehet szerezni a volt királyi tisztek életkörülményeiről. A cél a folyamatos információáramlás biztosítása lett volna az egykori tisztek között. Az ügynök segítőkészségét bizonyítva megadta Hajdú Elek százados és annak veje, Jakab Antal alezredes elérhetőségét. „Semsei” jelenti, hogy Szaniszló Győrből szervezi tevékenységét. A százados végül arra kérte az ügynököt, hogy keressen számára megbízható, nagy üzemekben dolgozó, funkcióval rendelkező embereket. A jelentés végén található intézkedésből kiderül, hogy az ügynökkel napi rendszerességgel tartottak találkozót, valamint hogy „magatartására részletesen ki lett oktatva”. ⁷⁵

1956. december 3-án az ügynök saját kézírásával adott jelentést, melyben tájékoztat Jakab Antallal való beszélgetéséről. Ez a találkozó meghatározó jelentőségű volt későbbi tevékenységére, ugyanis Jakab és lakótársa, Hajdú Elek nagy meglepetéssel tapasztalta, hogy „Semsei” nem élt az elmúlt napok adta lehetőséggel, és Magyarországon maradt. Az ügynöknek ez a megjegyzés lesz az állambiztonsági szervek irányába az ezután következő három hét alatt egyik leghatásosabb érve, vagyis hogy egyre nehezebb magyarázatokat kitalálnia ismerősei előtt. A beszélgetés folyamán kiderült, hogy a két férfi tudatosan távol tartotta magát a forradalmi eseményektől, valamint hogy Szaniszló százados nem kereste fel őket. Egy eljövendő harmadik világháború katonai eseményeit vázolták fel, ennek szellemében tanácsolták, hogy hagyja el Magyarországot. Hajdú jelzi „Semseinek”, mielőtt disszidálásra adná fejét, keresse meg, hogy egy bécsi címmel ki tudja segíteni. ⁷⁶

1956. december 5-én adott jelentésében az ügynök ismét megpendíti, hogy egyetlen megoldás számára az emigrálás lenne. Az internálás alatt megismert barátnője, Simon Katalin ajánlotta fel számára, hogy tartson velük. A Simon házaspárt előre megbeszélte bécsi lakhellyel várták, még az embercsempészeknek fizetendő 3000 forintban ⁷⁷ is tudtak volna segíteni számára. Kézrel írt jelentésében újabb érveket hozott fel kiutazása mellett: „Le kell szögezmem, hogy hónapok óta mióta állás nélkül vagyok, a legsúlyosabb anyagi körülmények között élek, és csak úgy tudom magam jelenleg is fenntartani, hogy nap-nap után ruhadarabjaimat kell eladnom.” Az anyagi problémáin kívül a motiváció eszközét is bevetette, hogy meggyőzze az állambiztonságot elgondolásának helyességéről: „A munka, amit jelenleg végzek, viszonyítva a kinti lehetőségeimhez igen alacsony szintű, ezért merült fel bennem a kimenetel gondolata, annál is inkább, mert jelenleg a legmegfelelőbb ehhez a lélektani pillanat.” Tovább erősítve saját pozícióját, konkrét tervet vázolt fel kitelepítésére, melyben szerepelt természetesen Németh József volt államvédelmis főhadnagy is, kivel házassága ellenére is tartotta a kapcsolatot. Indokolásában kifejtette szeretője feladatát: „Szerepének lényege a hazai szervekkel való kapcsolattartás. [...] Olyan feladatokra való elhelyezése rajtam keresztül, amit én magam nem végezhetnék.” Zárójelben a következőt írta: „Elhelyezném őt a Magyarország elleni hírszerző szerveknél, Szabad Európa stb. – állandó elfoglaltsággal.” Ehhez a művelethez az előzetes felderítő munkát az ügynök természetesen magára vállalta. Még egy férfit megemlített jelentésében, aki szintén hasznos lehetett volna idegen területen; Gábori

György kitelepítésétől azonban a magyar szervek érthető módon elálltak, tekintettel arra, hogy 1954-ben kizárták a hálózathoz. Ezen információval azonban „Semsei” nem rendelkezett. Az ügynök Nyugat-Berlinben élő ismerősét, Walter Möllendorft jelölte meg célszemélyként, akin keresztül információt tudna szerezni, és szeretője beépítését meg tudná valósítani. A gyárossal és annak családjával egy 1938-as utazás alkalmával ismerkedett meg Olaszországban, kapcsolatuk 1944-ig a legszorosabb baráti viszonynak volt mondható. A férfi 1955 óta több alkalommal hívta Nyugat-Németországba (továbbiakban: NSZK), ígéretet tett támogatására,⁷⁸ végül ez lett későbbi kitelepítésének alapja. „Semsei” gondolt fedőtörténetének – állambiztonsági szakszóval élve: legendájának – fontosságára is: „A leglényegesebbnek az egész dologban azt tartom, hogy teljesen a megszokottól eltérően kell produkálni és teljes alapossággal kidolgozni és felépíteni a tervet, ha már a körülmények úgy adódtak, hogy váratlan elmenetelem eltolódott.”⁷⁹ Tartótisztje javasolta, hogy beszéljenek a szeretőjével személyesen is, mivel az ügynök „telepítését nagymértékig korlátozza Németh József v. áv. fhdgy-al való érzelmi kapcsolata. [...] Jelenleg ügynökünk lakásán tartózkodik.”

1956. december 10-én „Semsei” Demény Pált is felsorakoztatta jelentésében azok táborába, akik rácsodálkoztak, miért van még mindig Magyarországon, bár a novemberi beszélgetés alkalmával ezt még nem hozta fel. Arra az esetre, ha mégsem hagyná el az országot, Demény felajánlotta számára, hogy segít az elhelyezkedésében, mivel sok barátja van vezető gazdasági pozíciókban. Deménynek a három héttel azelőtti álláspontja is megváltozott, már letett az agitációról: „csak csendes szemlélőként nézi a dolgok folyását”.⁸⁰ „Semsei” még aznap írásban jelentette, hogy az édesanyja lakásán⁸¹ tartózkodó egyik albérlő, Korniss Péter⁸² röplapozással foglalkozik, továbbá szervezi a gyári munkások sztrájkját, mintegy összekötőként az egyetemisták és a munkások között. A beszámolóból kiderül, hogy Korniss részt vett a fegyveres harcokban ahol megsebesült. Az ügynök idéz Korniss telefonbeszélgetéséből is: „Van itt még egy-két paksaméta, amit már nem tudtam elszórni, gyertek Ti is érte, mert még ma, de legkésőbb hajnalban a helyükre kell juttatni.” Beszélgetésbe elegyedtek, mire a fiatal fiú a következőket mondta az ügynöknek: „Természetesen sztrájk lesz, amiért a munkástanácsokat feloszlatták és az embereket tömegesen letartóztatják. Nekem szerencsém volt, szétverték és elvitték a MEFESZ⁸³ vezetőségét, onnan lógtam el, az utolsó percben, megmentettünk egy csomó anyagot, amit hajnal óta nyomtunk és már nagyrészt szétszórtuk.” A „13-as” tiszt a jelentés átvétele utáni bejegyzésében megjegyezte, hogy „Korniss Péter élesen ellenforradalmi beállítottságú ellenséges uszító propagandát terjeszt, az ellenforradalomban fegyveresen vett részt. Ma is aktív [...] Javasolom, még ma éjjel vegyük nevezettet őrizetbe, azonnal hallgassuk ki társaira, és őket is állítsuk elő.”⁸⁴

1956. december 18-án Reményik Zsigmond⁸⁵ íróval folytatott beszélgetéséről jelentett „Semsei”, aki nem kívánja újra elhagyni Magyarországot, mivel „magyar írónak itthon a helye. Akiben egy csöpp becsület van, itthon marad.” Kijelentette, hogy fenntartásai vannak az eddigi emigránsokkal kapcsolatban: „Nézze kik mentek el az írók közül? A kémek és az ellenkémek. Ignó Pál⁸⁶ feleségével, Máta Florance-szal, akinek ténykedése köztudomású volt⁸⁷ és Ignósnak sem idegen az ilyen szolgálat, ezt csinálta annak idején is Londonban. Azon kívül Pálóczi Horváth [György]⁸⁸ aki valószínűleg innen lett küldve, mert az is mindenre kapható. Kiment Ember György⁸⁹ is, róla is a legrosszabb véleménnyel vagyok.”⁹⁰ Aznap adott másik jelentésében az ügynök újfent kitelepítésével foglalkozik. Három és fél oldalon keresztül azt indokolta, miért lenne hasznos, ha nem a Magyar Népköztársaság területén belül folytatná tevékenységét. „Tehát mi az oka, hogy nem megyek? Egyre nehezebben tudok magyarázatot adni. Nálam valóban nehéz indokot találni, mivel se családom, se állásom, semmi nemű kötődésem nem magyarázható [...] Ugyanúgy kinti barátaim is feltétlen csodálkoznak már és egyre nehezebb lesz megmagyarázni, miért nem jöttem előbb már.” Mondanivalója megerősítéséhez segítségül hívta a már sikeresen emigrált, korábbi jelentésében megemléített Szarka Miklósné Simon Katalint, aki sürgöny útján értesítette arról, hogy megbízható volt az út, amin keresztül férjével együtt kijutottak az országból.

Bizonyítva elkötelezettségét, leírta az embercsempész elérhetőségét, a kapcsolatfelvétel módját. Megemlíttette továbbá Möllendorf sürgető üzenetét is, amire még nem tudott mit válaszolni. Az ügynök Ausztriát átmeneti állomáshelynek gondolta, ahonnan ismerősei segítségével tudja majd elérni áhított célját: Nyugat-Berlint. Sorait zárva még az időpontra is konkrét javaslatot tesz: *„Legkésőbb a jövő héten, pontosabban december 26-a és 28-a között kell megtörténnie.”*⁹¹

Kitelepítésének körülményei a szervezési dossziéjából derülnek ki. Az akció megkezdése előtt értékelték addigi tevékenységét. 1956. december 21-én készült összefoglaló jelentés szerint felderítő munkájának köszönhetően került őrizetbe Korniss Péter, O'sváth György⁹² és Csákányi Zoltán. Dolgozott Földváry Boér Elemér⁹³ ügyében is, azonban a fiatal író-költő 1956. október 26-án a Szikra Nyomda⁹⁴ ostrománál haslövést kapott, tragikus halála okafogyottá tette az irányában végzett tevékenységét.⁹⁵ Tartótisztje, „Keresztesi”, azaz Kovács László főhadnagy a következőképpen jellemezte „Semseit”: *„Közép termetű, világos szőke hajú, nyúlt arcú, izmos, szikár termetű nő. Életkorának megfelelő kinézésű – 45 éves.”*⁹⁶ *Elegánsan öltözködik. [...] Bátor, leleményes, igen jó kombinatív képességgel rendelkezik. Egyes ügyekben önállóan tud dönteni és határozni. A bennünket érdeklő személyek körében hamar feltalálja magát. A cél érdekében bárkivel, bármilyen módon és erkölcsi gátlás nélkül ismertséget tud kötni.”*⁹⁷

A kitelepítéshez az ügynök kizárólagos feltételként kötötte ki, hogy szeretőjét is magával vihesse. Ahogy fogalmazott: *„erkölcsi kötelességének”* tartotta az egykori „ávós” talpra állítását, aki leszerelése után kénytelen volt csiszolóként dolgozni a Forgácsoló és Finomacéláru Gyárban.⁹⁸ Az állambiztonsági szervek partnernek bizonyultak ebben: „Győri” fedőnéven⁹⁹ megtörtént Németh szervezése. „Semsei” 1956. december 21-én tizenhárom oldalon keresztül taglalta, hogy a határon való átjutásával kapcsolatban milyen magyarázatot tartana célszerűnek. Teljes részletességgel kitér olyan mozzanatokra is, mint például a megérkezés utáni ideg-összeroppanása. *„Így remélem a túl sok kérdezgetést is el fogják kerülni. Egy kis sírógörcsöt bármikor tudok produkálni, a pulzusom is akkor ver 120-at, amikor akarom.”* Gondolt Németh József biztonságára is, így elképzelése szerint Bécs városában – tekintettel a nagyszámú magyar emigránsra – nem nagyon engedné mutatkozni. *„Csak abban az esetben, ha a kockázat nélkülinek látom és látom azt, hogy olyan munkakörbe tudom beosztani, ami céljainknak megfelel. Pl: a Magyarország elleni hírszerzés, Szabad Európa Rádió, stb. Természetesen állandó alkalmazásban. Ha ilyesmi nem megy, olyan polgári foglalkozást, ami szintén lehetőleg érdekes talaj. Möllendorf révén, valamilyen gyári vagy ipari vonatkozású helyre.”*¹⁰⁰

1956. december 23-án „Semsei” megbízást írt alá a Belügyminisztérium (továbbiakban: BM) részére, melyben néhai férje után Hain Péterné néven vállalta a nemes és nagyratörő feladatot: beépülés a BND,¹⁰¹ azaz a nyugatnémet titkosszolgálat szervezetébe. Az akciót több lépésben készítették elő, az első célállomásnak az osztrák főváros lett kijelölve, ahonnan a következő állomáshely az ütemterv szerint Nyugat-Berlin. A kettéosztott városban 1957. március 25-től terveztek személyes kapcsolatfelvételt a Budapest étterem előtt. Ott minden hónap 25. napján délután 2 órakor a magyar állambiztonság egyik tisztje a következő kérdést teszi fel „Semseinek”: *„Mondja Ön nem Hollandiában járt iskolába?”* És a válasz: *„Nem kérem, én Berlinben végeztem.”* A megállapodás értelmében külföldön írásos beszámolót immár nem készíthetett, és körültekintőbben kellett viselkednie. Amennyiben nem tud részt venni a megbeszélte találkozón, egy nyílt levelezőlapon tudathatta tartózkodási helyét, pár soros üdvözlő formula kíséretében. A levelezőlapot Angyal István, Budapest VI. kerület Rudas László¹⁰² utca 27. fszt. címre kellett küldenie.¹⁰³ Ezen a következő találkozó helyét is meg kellett jelölnie, az ábrázolt objektum főbejárata lett volna az aktuális új találkozási hely. A megbízás két ponttal zárult: egyrészt garantálták számára, hogy bármikor visszatérhet a Magyar Népköztársaság területére, másrészt itthon *„gondtalan életet”* biztosítanak számára.¹⁰⁴

Németh Józsefet „Semseihez” hasonlóan hazafias alapon szervezték be, vele is aláírtak egy megbízást kitelepítése előtt. Magasztos szavakkal kezdődik a dokumentum: „A Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma Önt, mint becsületes jó hazafit egy megtisztelő feladattal bízta meg.” Feladata nem tér el attól, amit partnernőjének adtak: cél az egzisztencia megteremtése után az ellenséges hírszerző szervekkel, kiemelten a BND-vel, felvenni a kapcsolatot. A magyar szervekkel való kapcsolattartásra külön kioktatták. Minden hó utolsó napján 12 órakor Nyugat-Berlinben szintén a Budapest étterem előtt lett volna a találkozó. A jelszó hasonló logikát követ: „Mondja, ön nem pécsi születésű?” És a válasz: „Nem, kérem. Ön összetéveszt valakivel.” Kapcsolattartásra ugyanazt a címet adták meg számára, azonos feltételekkel. Megbízása végén a következő áll: „Bár feladatát hazafias alapon, önként vállalta, mégis azok végrehajtása esetére az alábbiakat biztosítjuk [...] Felesége, **105** illetve családja részére havi 800–1000 Ft-ot juttatunk el, és gondoskodunk arról, hogy ne maradjon állás nélkül.” Továbbá számára is garantálták a biztos hazatérés lehetőségét. **106**

1956 karácsonyának második napján, reggel 8 órakor a Keleti pályaudvarról kirobogó vonaton helyet foglalt a szerelmespár. A konspiráció szabályait betartva Kelenföldnél csatlakozott hozzájuk Márton őrnagy és Dömény József **107** százados, akinek jelentéséből kiderül, hogy jó hangulatban utaztak Mosonmagyaróvárig, ahol megebédeltek. A határhoz közeledve az állambiztonság tisztjei felvették a kapcsolatot a mosonszentjánosi határőrrel, ahonnan Vitéz felderítő alhadnagy érkezett segítségül. A határőr a zöldhatárra kísérte a társaságot, ahol este fél 7-kor az ügynökök átlépték a Vasfüggönyt. A helyszínen tartózkodó tisztek még 20 percig figyelték a határt. A „határsértők” számára egy legendát is kidolgoztak arra az esetre, ha az osztrák belügyi szervek kérdőre vonnák őket: „Reggel 8 órakor felszálltak a Mosonmagyaróvár felé menő vonatra, ahova 13. órakor érkeztek meg. Innen gyalog elmentek a templomtól jobbra lévő vendéglőbe ebédelni. Egy férfi csatlakozott asztalukhoz és segítségét ajánlotta nekik átjutásukhoz, fejkenként 1500 Ft-ban egyeztek meg. 3 óra után a férfivel együtt autóbusszal Mosonszentjános községbe utaztak, ahol egy házban szálltak meg a sötétedésig. Öt óra körül a férfi vezetésével a szántóföldeken haladva kb. másfél óra alatt értek el a határra. Ott tájékozódásuk könnyű volt, mert osztrák területről fényszóróval jeleztek a disszidálóknak.” Az akcióban részt vevő mosonszentjánosi határőrök előtt megőrizték az akció konspirált voltát, így nem tudták, kiket segítenek át a zöldhatáron. A gépkocsivezetőnek 30, a kísérőnek 20 Ft jutalmat adtak, mivel a fővárosi kollégák megsegítése végett nem tudtak elmenni tervezett programjukra, a helyi filmszínházban megtartott vetítésre. Dömény József jelentésében megjegyezte, hogy ugyanazon a határszakaszon aznap még kb. 50-60 személy hajtott végre tiltott határátlépést, ám tekintettel küldetésük fontosságára, nem léptek közbe. **108**

„Semsei” személyét a magyar hírszerzés igen komolyan vette, a berlini rezidentúra „E” operatív személyi dosszié 1957. január 11-i jelentése szerint az NSZK irányában működő hírszerző ügynökség öt főből állt. E mellé a forradalom után telepítettek ki további öt főt, melynek tagja volt „Semsei” is. Márkus Sándor őrnagy bejegyzése szerint „Semsei 41 éves a horthysta politikai rendőreg vezetőjének felesége. A II. Világháború előtt és alatt a német hírszerzés számára dolgozott. 1956. december 28-án telepítettük. A Gehlen hírszerzőszervbe való beépülésre kívánjuk felhasználni.” **109** A berlini rezidentúra 1957. második félévére szánt munkatervének elkészítésekor már kalkuláltak vele. Palotás Péter rezidens 1957. március 24-i utasításában az ügynök fő küldetésén túl további elvégzendő feladatként jelölte ki, hogy „teremtsen kapcsolatot Walter Möllendorf német gyárossal, Franz Hubert volt SS tábornokkal és rajtuk keresztül igyekezzen minél szélesebb társadalmi kapcsolatot kiépíteni, részben tippkutatás, részben sötét hírszerzés céljából. Derítse fel azokat a személyeket, akik Magyarországon, mint a Gestapó megbízottjai dolgoztak és létesítsen velük ismételt kapcsolatot személyes tanulmányozás céljából.” A bejegyzésből kiderül, hogy „Győri” ügynök nem szerepelt a munkatervben külön tételként. **110**

Az ügynök 1957. március 15-én a következő szöveggel adott fel képeslapot: *„Pistukám, mint látod, még mindig itt üldögélünk barátnőnknel, sajnos előre láthatólag e hónapban még nem utazunk tovább. Itt sem rossz, de jó lenne már végleges helyen letelepedni. Ha van, egy kis időd jelentkezz. Örömmel hallanék már Rólad. Jövő hét elején újra Bécsben leszek, mindnyájatoknak sok baráti üdvözetem. Téged Csókol Zsuzsa.”*¹¹¹ Palotás 1957. március 20-án utasította a bécsi rezidentúrát, hogy a levelezőlapon közölt helyszínen, a bécsi Burgtheater főbejáratánál március 25-én délután 2 órakor vegyék fel a kapcsolatot *„Semseivel”*. Az eredeti terv szerint erre az időpontra az ügynöknek már Kelet-Berlinben kellett volna tartózkodnia. A találkozó oka így az ütemezett feladatok késése volt. A rezidens utasította a tartóiszteket, hogy tegyenek meg mindent a cél érdekében: *„Ha esetlegesen anyagi vonalon nehézségei lennének, ilyen irányban is nyújtsanak segítséget.”*¹¹² Az állambiztonsági szervek ebben a pillanatban még teljes mértékben megbíztak az ügynökben. Károlyi tartóiszte öt oldalon keresztül számolt be az ügynökkel tartott első találkozóról. A jelszavas azonosítás után a közelben lévő Hubertus vendéglőben mentek, ahol beszélgetésbe kezdtek. Az ügynök beszámolt átjutásuk körülményeiről. Ebből kiderül, hogy Andauban¹¹³ leállítottak egy autót, ami Bruckig¹¹⁴ vitte őket. Másnap reggel felkeresték barátnőjét, Parczer Katalint, és utána jelentkeztek a helyi rendőrségen. Személyigazolványukat előzetesen megsemmisítették, mivel *„Győri”* igazolványában a BM volt korábbi munkahelyként feltüntetve. Ezt a körülményt a kihallgatást vezető osztrák rendőrtiszt gyanúsának találta, azonban Parczer személye, mint osztrák állampolgár, stabil igazolásnak tűnt a hatóság szemében. Ezután szerencsésen megkapták igazolványukat. *„Semsei”* beszámolt arról is, hogy levél útján felvette a kapcsolatot Möllendorffal, aki egyetértett azzal, hogy *„Győrit”* – mint a határon való átkelésben segítő személyt – magával hozta, valamint pénzt is küldött anyagi helyzete enyhítésére. A Nyugat-Berlinbe való áttelepülést azonban nem helyeselte, túl veszélyesnek tartotta. A gyáros javasolta, hogy a könnyebb áttelepülés végett hotel helyett egy lágerben jelentkezzenek szállásért. Ezt *„Semsei”* visszautasította. Ahogy fogalmazott: *„Személye jelentősebb annál, hogy lágerbe menjen, és ha ő e nélkül nem kapja meg a segítséget, akkor köszöni, de lágerbe nem hajlandó menni.”* Tíz hosszú, internálótáborban eltöltött év után érthető a reakciója. Az ügynök beszámolt hétköznapjaikról is, hogy milyen visszavonultan élnek, és hogy *„Győri”* jól halad a nyelvtanulással. Beszámolt arról is, hogy találkozott Ambrózi Imre magyar származású személlyel, aki a magyar határ közelében dolgozott az amerikai szervek részére. Ismételten találkozott – de most már Ausztriában – Gábori Györggyel, aki elmondta, hogy Egyesült Államokba készült kivándorolni. Egy alkalommal találkozott Alpári Gábor újságíróval is, aki felkérte, hogy nyilatkozzon a hírszolgálati irodáknak. Kérését azonban az ügynök visszautasította, elkerülve ezzel a feltűnést. Az állambiztonsági tiszt kiiktatta, hogy a közeljövőben kevésbé nyílt módon írja meg a levelezőlapokat. A találkozó végén *„Semsei”* anyagi helyzetére való kérdésre panaszkodásba kezdett, amire a tiszt 2000 schillinget adott át, ezt az ügynök meglehetősen kevésnek tartotta, kétszer ennyire lett volna szüksége. Elmondása szerint anyagi problémáit az 1945-ben elrejtett ékszerei eladásából fedezte. A jelentés végén Károlyi helyesnek minősítette *„Semsei”* eddigi viselkedési vonalát, megjegyezte ugyanakkor: *„Láthatóan fél attól, hogy Győri túl gyorsan utasítást kap a munkára és ez esetleg mindkettőjük lebukását eredményezheti. Többször is fölvetette, hogy ne kezdjen Győri addig dolgozni, amíg ezt vele nem beszéljük meg. [...] Fél attól, hogy Berlinbe menjen találkozóra.”*¹¹⁵

A következő találkozó előtt Palotás utasította Károlyit az ügynökkel kapcsolatos teendőkre. Kiemelte, hogy *„Semseit”* rá kell vezetni arra, hogy amint lehet, vállaljon munkát az NSZK-ban, legalizálva ezzel életkörülményeit. Ez természetesen nem zárja ki az egyéb költségek megtérítésének lehetőségét, mellyel azonban el kell tudnia számolni. Kitér arra is, hogy szeretőjét nem kell feltétlenül mindenbe beavatnia, önállóan végezze feladatait.¹¹⁶ Borsi Lukács, a BM II/2. osztályának¹¹⁷ főhadnagya 1957. április 16-án *„Semsei”* ellenőrzési tervéről készített jelentést. A javaslatból kiderül, hogy nem igazán bíztak a hálózati személy őszinteségében, tervet dolgoztak ki ellenőrzésére. *„Kettős borítékban egy előhívatlan másolópapírt adunk át, melyet egy általunk meghatározott városba, helyre, időre kell elvinni, és ezt a borítékot visszahozza [az illető, aki*

megkaptá,] melyen keresztül ellenőrizni tudjuk, hogy nem-e adta [sic!] át valakinek a borítékot tartalmának megvizsgálása szempontjából. Győri feleségére T anyag ellenőrzést vezetünk be, ezen keresztül Semseit ismét ellenőrizni tudjuk. Megállapítjuk kikkel tart még levelezési kapcsolatot, mely címekre szintén T anyag ellenőrzést vezetünk be. A későbbi időkben a lehetőségekhez mérten ügynökön keresztül ellenőrizni fogjuk.”¹¹⁸

Károlyi rezidens 1957. április 24-én adott jelentésében beszámolt az ügynökkel való április 18-i találkozájáról, melyre szintén a bécsi Burgtheater előtt került sor. „Semsei” közölte, hogy amennyiben rövidtávon nem oldódik meg átjutása, úgy kétheti kint tartózkodásra érvényes útlevelet fog igényelni, hogy egyéb kapcsolatain keresztül segítse előre ügyét. Elmondta, hogy legutóbbi bécsi útja alkalmával felkereste a Bécsi Magyar Híradó¹¹⁹ szerkesztőségét, ahol találkozott Alpári Gáborral. Az ő javaslatára kereste volna fel Daróczy Tibort, a Fórum Kulturhielpe vezetőjét, ami azonban nem járt sikerrel, mivel csak titkárát, Luby Lajost találta az irodában. Találkozott a Szabad Európa Rádió bécsi alkalmazottjával, Tormai Gáborral is, aki felajánlotta számára, hogy 100 dollár ellenében mesélhetne magyarországi tapasztalatairól. Az összeget azonban az ügynök kevesellte. Találkozott egy másik ismerőssel is, Ambrózi Imre mérnök századossal, aki az ügynök megítélése szerint a valamelyik nyugati hírszerző szervnek dolgozhat. Ambrózi, ha nickelsdorfi¹²⁰ otthonából Bécs felé tartott, gyakran meglátogatta az ügynököt. Az egyik ilyen beszélgetés alkalmával derült ki, hogy a forradalom alatt Ambrózi részt vett a Moszkva téri¹²¹ harcokban, mérnöki tudásával segítve a barikádok építését. Elmondta, hogy megbízói bőségesen ellátják anyagiakkal, és legalizálása érdekében egy határ menti községben építőanyag-kereskedést létesítenek számára.¹²² A beszélgetés folyamán Ambrózi kitért a BND ügynökének, Visnyei Sándornak¹²³ a lebukására is, minek következtében a német szervek átszervezik a Magyarország ellen irányuló tevékenységüket, amely munkát egy Szalai névre hallgató személy végzi. Ambrózi Maléter Pált¹²⁴ is felhozta, akinek helyzetéről pontos tájékoztatást kaptak.¹²⁵ Célként fogalmazták meg a német szervek Maléter Nyugatra hozatalát, aki hitelesebb képviselője volt a forradalomnak, mint Király Béla,¹²⁶ mivel „nagyon sok disszidens úgy látja, hogy az ő bátortalanságával és gyenge keze segítette elő a szabadságharc leverését”.¹²⁷ A jelentés szerint Ambrózi embercsempészettel is foglalkozott, Bíró Ferencné Szombathelyről való kihozatalára kérték meg. Az asszonnyal az ügynök szállásadója szintén jó viszonyban volt, még az anyagi terheket is vállalná. A férfi elmondta, hogy már csak a vöröskeresztes konvoj segítségével lehetséges embereket áthozni Magyarországról. A beszélgetés során Ambrózi kifejtette, hogy a nyugati hatalmak „Magyarország ellen” irányuló munkájukhoz a legtöbb segítséget az egyházaktól kapják, az osztrák és a magyar parókiák minden támogatást megadnak az illegális feladatok elvégzéséhez. A tartóiszt közölte „Semseivel”, hogy a Központ egyetértésével Ausztriában tartják vele a kapcsolatot, amíg kitelepítése nem sikerül, azonban a színház helyett egy mozinál fognak legközelebb találkozni. A további kapcsolatfelvételhez szükséges tartózkodási helyéről levelezőlapon fogja tudni tájékoztatni a magyar szerveket. „Ennek módja az legyen, hogy a fedőcímrre írjon bizonyos időközönként egy-egy lapot. Az első lapot abban a városban adja fel ahol a lakása van, a második lap szövege dolgozza be az utcát ahol lakik, míg a harmadik lapon a házsámot közölje. A második két lapot lehetőleg más városban adja fel, és ne ott ahol lakik. Amennyiben mi találkozóra hívjuk, egy képeslapot küldünk neki magyar szöveggel barátnője /Kati/ aláírásával. A lap dátumát aláhúzzuk. Az aláhúzott dátum után 14 nappal várjuk a találkozóra a Forum mozinál. Biztosító találkozó 15 és 16 óraker, illetve a következő napon ugyanezekben az időpontokban.” Feladatként lett megszabva számára annak kiderítése, hogy a régi Gestapo-hálózatból kik dolgoznak a német hírszerzés részére Magyarországon. Amennyiben „Győri” szerezne hasznos információt, úgy azt is csak „Semsei” közvetítésével továbbíthatják a magyar szervek felé. Saját feladatát azonban ne ossza meg társával, tartsa titokban előtte. További feladatai: Ambrózi tevékenységének részletesebb megismerése, ideiglenes útlevéllel az NSZK-ba utazás „Győri” nélkül, valamint a bécsi Szabad Európa Rádió-kirendeltséggel kapcsolatot építeni. A találkozó végeztével 3000 schillinget kapott az ügynök.¹²⁸

1957. április 25-én a bécsi Forum mozi előtt újra találkozott ügynök és tartótisztje. „Semsei” még nem kapta meg az engedélyt az áttelepülésre, így Károlyi arra utasította, hogy az ideiglenes útlevel birtokában utazzon ki és kezdjen bele ügyei intézésébe. „Semsei” beszámolt arról, hogy újra találkozott Ambrózzal, aki családjáról és 1956 előtti körülményeiről beszélt neki. Az ügynök nagyképűnek és nagyotmondónak értékelte őt. Újfeladatul lett szabva számára Ambrózi tevékenységének mélyebb megismerése. Az ügynök miután megadta szeretője személyes adatait, kérte a magyar szerveket Németh születési anyakönyvi kivonatának megszerzésére, mivel azt az elhagyott feleség eddig nem küldte ki. A jelentés végén Károlyi beszámolt arról, hogy „Semsei” a találkozóra tartván súlyos konspirációs hibát vétve, „Gyórit” is elhozta Bécsbe, az eredeti találkozó helyszínére, így nem a megszokott Élies kávéházban tartották meg a beszélgetést, hanem egy másik helyszínen. **129**

1957. április 26-án „Semsei” levelet kapott Walter Möllendorftól, melyben áttelepülése ügyéről tájékoztatta az ügynököt, ahogy ő szólította: „Liebe Zsizsit”. Ebből kiderül, hogy a kitelepített magyar ügynökök nem feleltek meg a szövetségi állam által támasztott követelményeknek, mivel nem német kisebbségi származásúak és nincsenek német állampolgárságú rokonaik. Möllendorf ismerőse kapcsolatait felhasználva egészen az államigazgatás központjáig, Bonnig jutott. Határozottan felszólította ugyanakkor „Semseit”, hogy a bécsi német követségen ne tegyen semmit, mert csak kárára lehet az ügyének. Megjegyezte továbbá, hogy Hain Péter németes hangzású nevének elhagyása idővesztést okozott az áttelepülési eljárás megindításában. Möllendorf kapcsolattartóként egy bizonyos Vrana urat jelölt meg számára, kivel Bécsben kell majd találkoznia. Továbbiakban a megváltozott politikai légkör tudomásulvételét nyugtázza: „Örülök, hogy te is jól megértetted, hogy az akkori barátok többnyire már nem találhatók és hogy ma már Németországban is másként gondolkodnak.” Levele végén Möllendorf megemlíti, hogy Berlinben és Bonnban is azt a választ kapta, hogy nagyon alaposan meg kell vizsgálnia a német kormánynak, kiknek ad menedéket, mivel sok magyar visszaél a vendégszeretettel, így ezek a vizsgálatok hosszabb időt vesznek igénybe. **130**

1957. május 7-én „Semsei” beszámolt Möllendorf leveléről és az abban foglaltak tartalmáról, valamint arról, hogy május 5-én Bruckban ismét találkozott Tormai Gáborral, aki javasolta neki, hogy szerepeljen a rádió egyik adásában, meséljen börtönéveiről. Az anyagot a rádió készítette volna el az ügynök útmutatása alapján: „Csupán egy néhány nevet kell [...] adni azokról, akik vele együtt töltötték büntetésüket, ill. a fegyintézet őrszemélyzetéhez tartoztak, hogy ezzel a valóság látszatát tudják kelteni.” Az ügynök elutasította a javaslatot, de megtudta, hogy a rádió olyan személyeket keres, akik a forradalom leverése után börtönben voltak. A tartótiszt helyeselte döntését, és megtiltotta számára, hogy szerepeljen a rádióműsorban. Ahogy fogalmazott: „Indokolja azzal, hogy nem akarja magát ilyen olcsón adni.” A megbeszélés végén 2000 schillinget kapott az ügynök. A jelentésre május 24-én a magyarországi felettes szerv vezetője ceruzával a következőt írta: „Hanák e. Értékeljük a jelentést valamelyik nap futárba egyben küldjük meg a további foglalkoztatás irányát is.” **131**

1957. június 26-án két sikertelen próbálkozás után összejött a találkozó az ügynökkel. Az elmaradt 19-i biztosító találkozóra konspirációs okokból nem tudott eljönni, ugyanis feltűnő lett volna barátnője előtt, hogy munkaszüneti napon és ünnepen **132** Bécsbe utazik. Beszámolt arról, hogy az áttelepülésével kapcsolatban nincs új információ a birtokában, így ideje nagy részét otthonában töltötte várakozással. A tartótiszt feladatul szabta, hogy fogjon hozzá útlevel megszerzéséhez, és vegye fel a kapcsolatot a *Bécsi Magyar Híradó* szerkesztőségével, amire megvan a lehetősége, mivel előzetesen találkozott már Alpári Gábor újságíróval, aki a lapnál dolgozott korábban. **133**

1957. július 4-én ismét találkozót tartottak. „Semsei” beszámolt arról, hogy sürgető levelet küldött Möllendorfnak. Az utasításnak megfelelően a brucki rendőrséget felkereste útlevelkérelmével, ahol tájékoztatták arról, hogy július 10-ig megkapja. Ezután az

állambiztonsági szervek utasítása értelmében köteles azonnali vízumkérelemért folyamodni. További feladatát is végrehajtotta, és találkozott a *Bécsi Magyar Híradó* szerkesztőjével, Vér Tiborral, aki tájékoztatta arról, hogy az általa ismert Alpári Gábort szélhámosnak tartják. A szerkesztő magáról elmondta, hogy a forradalom előtt Recsken és Komlón volt fogva tartva. A komlói forradalmi eseményekben való részvétele miatt szökött meg Magyarországról, hátrahagyva feleségét, kit szeretne maga mellett tudni. Érdekes körülmény, hogy Vér pont neki számol be arról a véleményéről, hogy Bécsben az újonnan érkező menekültek között igen sok ÁVH-s ügynök dolgozik. Az ügynök felvetette, arra az esetre, ha sikertelen lenne németországi áttelepülése, az osztrák-német határ melletti Bregenzbe költözne, ahol presszót nyitna, így jutva hasznos kapcsolatokhoz. A felvetésre érdemben nem reagált Károlyi, azonban kikötötte számára, hogy amennyiben a következő találkozó előtt lehetősége nyílik az NSZK-ba utaznia, úgy Hoffmann Ede aláírásával küldjön lapot a magyar követségre, melyben közli, hogy vízumügyben csak a következő hét folyamán tudja felkeresni a követséget. Az így feladott levél dátumától számított harmadik napra rögzítették a találkozót. Amennyiben a magyar szervek kívántak volna vele találkozni, úgy a Bruck, Kirchengasse 3. címre küldött üdvözlőlappal tudathatták vele. A találkozó végeztével 3000 schillinget kapott. A jelentés végén található értékelő sorokban Károlyi használható ötletnek tartotta a Bregenzbe való áthelyezést, azonban szükségesnek ítélte meg, hogy az ügynök önerőből próbálja meg az áttelepülését. **134**

Az 1957. augusztus 1-jén tartott találkozón „*Semsei*” beszámolt arról, hogy megszerezte útlevelét, valamint levelezett Möllendorffal. Közölte vele, hogy szeretné felkeresni, mikor az NSZK-ba utazik. Három levélváltás után a találkozó színhelyéül Nürnberget jelölték meg. A tartótiszt utasította, hogy amennyiben ismerőse nem tud segítségére lenni, keresse fel további kapcsolatait. **135** A találkozón az ügynök beszámolt Tichy Ludviggal való találkozásjáról is. Nevezett személy felkereste az ügynök szállásadóját. Távozása után Kati barátnője elmondta, hogy Tichy még 1948-ban szökött át katonaként Csehszlovákiából Nyugatra. Frankfurtban, majd Regensburgban élt, és az amerikaiak szolgálatába állt. Ennek köszönhetően gyakran utazik az osztrák-csehszlovák határra. Az ügynöknek sikerült fényképet **136** szereznie róla, amit átadott a magyar szervek részére. A jelentésen név nélkül, ceruzával tett bejegyzés szerint a leírtakból másolat készült a csehszlovák állambiztonsági szervek részére. **137**

1957. augusztus 30-án Palotás Péter utasította a Bécsben szolgálatot teljesítő Károlyi rezidentet az ügynökökkel kapcsolatban, mivel a legutóbbi találkozók nem hoztak megfelelő eredményt. Ahogy fogalmaz: „*Az elvtársaknak feltétlenül oda kell hatni minden vonatkozásban, hogy Semsei minnél [sic] előbb Nyugat-Németországba utazzon.*” Megállapítja továbbá, hogy meglehetősen sikertelen a kitelepített ügynökök eddigi tevékenysége, ezért négy pontból álló feladatsort határoz meg. „*Semsei azonnal utazzon Németországba és személyesen vegye fel régi ismerőseivel a kapcsolatot, annak érdekében, hogy megkapja a letelepedési*” engedélyt. „*Ha már áttelepül, akkor igyekezzen Győri áttelepítését intézni.*” Utasítja továbbá a tartótiszteket, hogy távollétében vegyék fel a kapcsolatot „*Győrivel*”. „*Magyarázzák meg Semseinek, hogy Győrivel egy régi ügyből kifolyólag akarnak tárgyalni.*” Ehhez az előzetesen megadott jelszavas azonosítást kellett használniuk. A tartóknak tisztázni kellett bizonyos dolgokat; hogy „*Győri*” mivel töltötte eddig az idejét, vállalt-e már munkát valahol, kikkel érintkezett, hogyan látja jelenlegi helyzetét, hogyan gondolja elkezdni operatív munkáját. Ezek mellett feladatul tűzték ki a kiugrott ávósok „*Semsei*” segítségét, noszogatóását az NSZK-ba való letelepedés végett. Végül, de nem utolsósorban, a negyedik pontban utasítást adott az ügynökök figyeltetésére, mivel értesültek arról, hogy nem vetik meg az alkoholos italok fogyasztását, ami megítélése szerint könnyen dekonspirációhoz vezethet. Bizonyítván, hogy a BM megbízható és szavatartó szervezet, a tartótisztek tájékoztathatták az ügynököket a „*Győri*” családjának szánt havi juttatások rendszeres folyósításáról. **138**

Távolodás

1957. szeptember 12-én ismét találkozóra került sor ügynök és tartótisztje között. „Semsei” beszámolt Möllendorffal való találkozásáról, ahol a német férfi kifejtette, nem tud segítségére lenni letelepedésében, mivel a hatóságok megszigorították a magyar emigránsok számára adható bevándorlási engedélyek kiadását. Ezen információk elhangzása után az ügynök felfedte „Győri” valódi kilétét. Tekintettel arra, hogy Möllendorf rendelkezik kapcsolatokkal a német belügyi szervek irányába, megváltozott hozzáállása. Károlyi tartótiszt ezen információk után arra kérte az ügynököt, hogy írásban részletesen számoljon be az eseményről. Ezen a kérésen igen meglepődött, igyekezett kivonni magát alóla, mivel tartott attól, hogy illetéktelen kezekbe kerülhet a jelentése. A beszámoló után agresszívan lépett fel a tartótiszttel szemben, ismét felhozta anyagi problémáit. Fenyegetőzni kezdett kettős könyvelés vezetésével, mire Károlyi úgy reagált, hogy a „könyvelési visszaéléseket” meglehetősen hamar észreveszik. A tiszt felvetésére, miszerint az egyezségük alapján visszatérhet Magyarországra, „Semsei” nem létező nyugdíjára utalt gunyorosan. Megállapodtak egy október 2-i, illetve 16-i találkozóban, ami nem jött létre a jelentés november 5-i leadásáig. Az értékelésben Károlyi kétesnek ítélte az ügynök megbízhatóságát, anyagi ügyekben viselt magatartását alaptalannak minősítette, tekintettel arra, hogy a magyar szervektől kapott pénzből elutaztak Svájcba és Luxemburgba is kikapcsolódni. A tiszt javasolta egy újbóli találkozó megtartását, annak elmaradása esetén pedig a hálózat leépítését. Kérte a Központtól, hogy az ügy tisztázásáig ne kelljen átadnia Sárosi kollégájának az ügynököt. Károlyi részére a jelentésre tintával írt üzenetet hagyott felette: *„Mindenféle kapcsolatot szakítson meg Semseivel, egy fillért se neki. Ha jelentkezik, a követségre közöljék vele, hogy a továbbiakban semmi dolgunk nincs vele.”*¹³⁹ Ezzel gyakorlatilag nyugtázták a hálózat elvesztését.

1957. november 26-án Stassák Pál jelentésében megállapította, hogy „Győri” munkájából nem profitált az állambiztonság: *„A kapcsolatot eddig nem vettük fel, mert Semsei munkájától tettük függővé [...] Eddigi értesüléseink szerint Győri egyáltalán nem törekedett arra, hogy kint elhelyezkedjen, hanem Semseivel együtt utazásokat tesznek, valamint szórakoznak. 1957. november 5-én a bécsi rezidentúra jelentése szerint Semsei nyugat-német ismerősei előtt felfedte Győri államvédelmi múltját, aminek eredményeképpen számíthatunk arra, hogy kint visszafordítják [...] javaslom, hogy a kapcsolatot ne vegyük fel Győrivel, hanem zárjuk ki a hálózatból. Itthon lévő két gyermeke részére eddig havi 800 forintot juttatunk, amit fedőnevén, postán adtunk fel 3-4 havonként.*¹⁴⁰ *Az utolsó megbeszélés értelmében fel kellett volna keresni itthon lévő családját, hogy megismerjük Győri és felesége között fennálló jelenlegi kapcsolatot [ehhez készült a feleség környezettanulmánya,] azonban ennek jelenleg semmi értelme nincs és a havi juttatás megszüntetése ezek után indokolt.”*¹⁴¹ 1957. december 5-én Palotás Péter helyesnek minősítette Károlyi értékelését. Így fogalmaz: *„Semsei annak ellenére, hogy komoly perspektívával lett telepítve és lehetőségei igen érdekesnek látszottak nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.”* A magyar szervek nem értékelték az ügynök kettős könyveléssel való fenyegetését sem, azt következtették ki belőle, hogy nem őszinte. A gyanút csak fokozta azzal, hogy nem akart írásban jelentést tenni, és attól tartott, hogy a magyar szervek dekonspirálják. Stassák „Győri” múltjának felfedését teljesen helytelennek ítélte meg. Az értékelésből kiderül, hogy az ügynök október 1-i dátummal levelezőlap útján bejelentkezett, de csak arról tájékoztatott, hogy nem járt eredménnyel. A bécsi rezidentúra tisztjeit utasította, hogy szakítsanak meg mindenféle kapcsolatot az ügynökökkel, ne menjenek el megbeszélte találkozóra, mivel elképzelhető, hogy már figyelés alatt állnak. Amennyiben a követségen „Semsei” Károlyit keresné, úgy közöljék vele, hogy már nem dolgozik ott, mindennemű kérés elől zárkózzanak el. Végül nem zárja ki a fenyegetés eszközét sem arra az esetre, hogy ha az ügynök nem törődne bele a kapcsolat megszakításába.¹⁴²

1957. december 5. és 1959. január 30. között a munkadossziéba nem került jelentés. „Semsei” mindösszesen egy darab képelepet adott fel, 1958. február 4-én, „Sok

üdvözlét a szép Bécsből” szöveggel.¹⁴³ Palotás Péter 1959. január 30-án erélyesebb hangú utasítást küldött Sas és Balog tiszték számára, miután „Semsei” az utasítás kiadása előtt öt nappal bejelentkezett levelezőlapon. A régi jól bevált módszer szerint következő hónap 13-án délután 2 órára lett tervezve a találkozó, előre kreált jelszóváltás alapján. A tizenöt hónapos szünet után „Semsei” azzal az információval jelentkezett be, hogy sikerült olyan körökbe beférkőznie, ahol megfelelő munkát tud a magyar szervek részére végezni. Réty Zoltánné fiktív névre küldött levelezőlapján a következőket írta: „Babykám végre jó hírt közölhetek [...] ¹⁴⁴ sikerült végre találkoznom a megkeresett üzlettárssal [Möllendorf,] aki révén végre elkezdhetem a tervbe vett üzletet. Nagy szerencse Jóska szakképzettsége, amit jövődöbeli társam igen értékeli. [...] Az illetőnek van pénze és hasonló üzletet akar kezdeni. Természetesen ezt szeretném a Palival is jól átbeszélni, ő mégis gyakorlottabb üzletember, tanácsa nélkül nem akarok belevágni.”¹⁴⁵ Palotás Péter a tartótiszt részére kilenc pontból álló utasítást készített. Ebből kiderül, hogy a találkozás helyszínéül választott Burgtheater a rezidentúrától, azaz a magyar nagykövetségtől mintegy 300 méterre van, így fokozott körültekintéssel kell eljárniuk. A követség említett közelsége miatt egy távolibb ponton kell megejteni a találkozót, ahol semmiféle írásos anyagot nem vehet át, csak szóban számoltathatja be az ügynököt. Sasnak a találkozó után azonnal írásban kell elkészítenie beszámolóját. Az esemény után 3-4 nap múlva egy biztosító találkozón a központtól kapott információk után kialakított feladatok kiszabása lenne a téma. Sas figyelmét külön felhívták, hogy a nő anyagi követeléseire ne reagáljon, csak a későbbi találkozón honorálja teljesítményét. Tisztáznia kell azt is, mi a teendő akkor, ha sürgősen kell találkozniuk, továbbá meg kell tiltania az ügynöknek, hogy továbbra is Réty Zoltánné nevére írjon képeslapot.¹⁴⁶ Palotás felhívja Sas figyelmét arra, hogy ha találkozójukat provokáció zavarná meg, akkor mondja azt, hogy egy magyar nő szólította meg és felvilágosítást kért tőle.¹⁴⁷

Az utolsó találkozóra 1959. február 13-án került sor, melyet Bécsben tartott meg Sas László. A felesége által legépelt három példányban készült hatoldalas jelentésből részletes információk maradtak az utókorra. A találkozó előtt két órával Fodor és felesége a közelben lévő kávéházból figyelte a területet. Sas a találkozó előtt három órával hagyta el a követséget, és állandó mozgásban volt. Mivel az ellenőrzés során gyanús körülményt, külső figyelés jeleit nem tapasztalták, a megbeszélte időpontban találkozott az ügynökkel. A jelszó kicserélése után az utasításnak megfelelő módon eltávolodtak a színháztól, az ügynök gyalogosan követte tartótisztjét, több cselként alkalmazott kitérő után tíz perc alatt érték el az amúgy öt percre található Eiles kávézót.¹⁴⁸ Sas jelentése szerint az ügynök támadólag lépett fel a beszélgetés elején, amit a tiszt megfelelő módon tudott kezelni. A beszámoló során kiderült, hogy az NSZK-ba való településben meghatározó szerepet játszó Walter Möllendorf időközben elhalálozott. Ezután jutott „Semsei” arra a következtetésre, hogy Franz-Josef Huber egykori SS-tábornokkal meghívattatja magát, kiderítendő, milyen esélyei vannak az áttelepülésre. A müncheni beszélgetés nem a tervezett módon alakult, azonban szerencséjére találkozott a SZER egyik munkatársával, dr. Benkő Zoltánnal, helyesebben annak feleségével. A házaspárnak felfedte Bécsben hagyott párja képzettségét és előéletét, valamint elpanaszolta, hogy a német fél nem akar segíteni rajtuk.¹⁴⁹ A Benkő házaspár kapott az alkalmon, és a Hotel Löwenbe irányították őt, ahol találkozott egy hivatásos német kémelhárító tiszttel. Az ügynök közölte vele is azt, amit a házaspárnak előzetesen elmondott. Másnap egy újabb német belügyi alkalmazottal, Rudolph Walterrel ismerkedett meg, aki előtt szintén részletesen feltárta saját maga és párja történetét. Indoklása szerint azért volt teljesen őszinte, mert tartott attól, hogy történetét a német belügyi szervek más magyar emigránsokon keresztül leellenőrizhetik. Vélelmezhetjük azonban azt, hogy az ügynök tudatosan osztott meg minden információt, és az átállás első lépcsőfokán állva tárta fel az igazság minden részletét. „Győrit” elmondása szerint azért nem hívták át Münchenbe, hogy az osztrák szervek figyelmét ne keltsék fel. „Semsei” a német szervektől is hasonlót kért, mint a magyar állambiztonságtól: szeretőjének is biztosítsák az áttelepülés lehetőségét, és biztosítsanak számukra egzisztenciát. „Semsei” 1958. november 25-én érkezett vissza Salzburgba, és azonnal magához rendelte „Győrit”, hogy találkozni tudjon a német tiszttel. A kihallgatás elején

„Semsei” tolmácsolt, majd őt félreállították, és egy hivatalos tolmács segítségével számoltatták be az egykori államvédelmi tisztet a magyar állambiztonsági szervek működéséről, felépítéséről, eszközeiről. A beszámoló elkészítéséhez egy magyar nyelvű írógépet is rendelkezésére bocsájtottak. Beszámolója szerint párja mintegy 20 személyről adott jelentést. Walter úgy nyilatkozott, hogy a férfi *„jó anyagnak ígérkezik, csupán az a követelmény, hogy minél előbb tanuljon meg németül”*.¹⁵⁰ Két hét múlva azzal váltak el a német tiszttől, hogy *„Győri”* egy müncheni címen jelentkezhet be, részletes javaslattal arra vonatkozóan, hogy az egykor és jelenleg is szolgálatot teljesítő munkatársai közül kiket lát alkalmasnak arra, hogy a munkába bevonják. Jellemezze őket részletesen, térjen ki gyengeségeikre, jellembeli hiányosságaikra, továbbá jelölje meg a legeredményesebb megközelítés módját.

Az esemény és a magyar szervekkel való kapcsolatfelvétel közötti eltelt két hónap alatt a szerelmespárnak volt ideje részletesen megvitatni a történeteket. Erre a következtetésre jutott Sas is. Az ügynökök német irányban tanúsított magatartásukról nincs információnk, azonban a magyar szervek felé *„Semsei”* továbbra is lojalitását bizonyítva, utasítást kért, hogyan cselekedjen a továbbiakban. A tartótiszt azon kérését, hogy a tájékoztatást írásban rögzítse, határozottan visszautasította az ügynök, arra hivatkozva, hogy a múltban sem tett ilyet.¹⁵¹ Sas a Központtól kapott utasításoknak megfelelően február 1-jére egy újabb biztosító találkozózt beszélt meg az ügynökkel. Ez a találkozó azonban nem jött létre, jelen beszámoló az utolsó *„Semsei”* munkadossziéjában. A találkozó végén *„Semsei”* ismételten felhozta *„Győri”* családjának folyósított apanázs kérdését, tájékoztatást kért az ellátás folyamatosságára vonatkozóan.¹⁵² Sas elvtárs jelentését három pontba szedett észrevételeivel zárta le, amelyekben alaposan elemezte és értékelte az eseményeket. Ebben megállapította azt, hogy a beszélgetés alatt *„Semsei”* jól betanult szerepet játszott. Példának okáért szokása ellenére ezen a találkozóon nem hozta fel anyagi követeléseit. Értékelése szerint az ügynök törekedett a kapcsolat további fenntartására, ennek volt köszönhető szerény viselkedése. A továbbiakban megállapította, hogy az ügynök nem viselkedett őszintén, beszámolójában ellentmondásokat fedezett fel, nem emlékezett *„Győri”* kihallgatásainak részleteire, izolálta párját a magyar szervektől, kizárólagos közvetítő szerepet akar betölteni. A jelentés végén Sas összegezte a helyzetet; nem sok választása maradt a magyar szerveknek. Amennyiben ellátják *„Győrit”* megfelelő anyagokkal, akkor passzív, egyoldalú szerepbe kényszerülnek, nem juthatnak információhoz, hamis anyagot nem adhatnak, mert több volt beosztott is disszidált, és rajtuk keresztül leellenőrizhető az információ. Ahogy fogalmaz: *„Nem kockáztathatjuk azt, hogy hamis anyagot adunk és az egész vonalat bukattjuk.”* Sas László következtetése lett végül irányadó: *„Semmilyen körülmények között nem célszerű a kapcsolatot fenntartani, mert ezen jóformán semmit sem nyerünk, de annál többet veszíthetünk. Az ügy megvitatására idő van, mivel a 17-i biztosító találkozó erre kifutási lehetőséget ad és így az ügyet személyes beszélgetés során is módunkban van a Központtal tisztázni.”*¹⁵³

Szabadon

A kapcsolat megszakadása után, mielőtt munka dossziéját lezárták volna, Rossz Gyula BM II/3-C alosztályának őrnagya készített egy összefoglaló jelentést¹⁵⁴ *„Semseiről”*. A rövid életrajzi ismertető után így jellemezte az ügynököt: *„A velünk való együttműködést az operatív munka iránti ragaszkodása alapján vállalta el. Az ellenforradalom ideje alatt a kapcsolatot tartottuk vele és akkor is őszintének mutatkozott.”*¹⁵⁵ A Magyarországra küldött képeslapok alapján 1960. február 22-én már Münchenben tartózkodott, ahonnan március 5-én és 19-én újfent bejelentkezett. Természetesen azonkívül, hogy sok *„újságotlani valója van”,* és *„várja, hogy Palival találkozhasson”,* érdemi információt nem tartalmaztak a városházát és a Wittelsbacher-Brunnen-szökőkutat ábrázoló képeslapok. Az utolsó bejelentkezése 1960. április 17-i és 18-i dátummal lett feladva. Ezen alkalommal egy kirándulásról küldött képeslapot, miben megadta új címét: Rumpensford str. 5/IV., valamint telefonszámát: 29-07-34.¹⁵⁶ Stassák Pár őrnagy a BM III/I

Csoportfőnökség 2-C alosztályának főoperatív beosztottja, „Semsei” avatott ismerője, 1963. július 20-án készítette el az ügynök hálózati dokumentálásának végét jelentő határozatot, dr. Papp Sándor őrnagy csoportvezető és Tóth László százados alosztályvezető-helyettes támogató aláírásával, amit dr. Mészáros József alezredes osztályvezető engedélyezett. A belügyminiszter 006. számú parancsa és a csoportfőnök 029. számú utasítása alapján elvégezte a munka és a szervezési dossziék felülvizsgálatát. Megállapította, hogy az „áruló ügynök” működését dokumentáló iratok a nyilvántartási szabályzatnak megfelelő módon vannak rendezve, valamint hogy „a dosszié koncepciók anyagokat nem tartalmaz. Anyagok rendezésére, vagy kivételére nincs szükség.” Az ügynök rövid munkájának ismertetése után beszámolt az utolsó, 1959. február 6-i találkozó után történt eseményekről is: „1960 márciusáig provokációs célokkal állandóan bejelentkezett a tőlünk kapott fedőcímen.” Az őrnagy javaslatot tett a dosszié irattárazására.¹⁵⁷ Négy nappal később ugyanezen eljárási úton hoztak határozatot Németh József anyagára vonatkozólag, azonban esetében javaslatot tettek munka dossziéja megsemmisítésére.¹⁵⁸ Az utolsó bejegyzést 1982-ben Komáromi Tamás főhadnagy, a BM III/I-3 osztályának beosztottja tette. Feljegyzéséből kiderül, hogy a 45-78-34-91/80 parancs alapján felülvizsgálta a szervezési dossziét, és egy fő ellenséges kategóriához tartozó személyt nyilvántartásba vett belőle, s kitöltötte a szükséges 5-ös kartont.¹⁵⁹

¹ A levéltári források között születési helyként szerepel még a német Paderborn városa is. Lásd: ÁBTL 2.2.1. I/40.7/971-972. Sándor Gizella Marianna (Hain Péterné).

² ÁBTL 3.1.9. V-43464. Önéletrajz, 1952. október 10. 33.

³ A kérdőjegy a BM központi és helyi nyilvántartásaiban történő ellenőrzésre szolgáló állambiztonsági nyomtatvány volt.

⁴ A bejegyzést író állambiztonsági tiszt tévesen rögzítette a kapcsolatot, mivel a politikai rendőrségnek semmi köze nem volt a VKF/2. osztályhoz.

⁵ ÁBTL 3.1.9. V-43464. Jelentés, 1951. november 29. 40.

⁶ A következő jelzeteken lévő levéltári anyagok sajnálatos módon nem maradtak fent: Sz-554, P-1027, O-2244/3, SZ-1948, O-162, O-2244/6., O-1251, O-893, O-752, V-98785, Dok/58536. 1953. október 1. ÁBTL 3.1.9. V-43464. Kérdőjegy, 1959. július 2. 67/3.

⁷ Dr. Hetényi Imre (1871–1946) 1914-ben gróf Tisza István miniszterelnök személyes felkérésére detektívfelügyelőként irányítója volt a debreceni görög katolikus püspökség elleni merénylettel kapcsolatos nyomozásnak. 1918-ban detektív főnök-helyettes lett. 1924 és 1938 között a Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Nyomozó Főcsoportjának fő szervezője, egyben az útlevel- és az államrendészeti osztályok vezetője. 1932-től budapesti főkapitány-helyettese lett 1938-as kényszernyugdíjazásáig.

⁸ Dr. Sombor-Schweinitzer József (1895–1955) 1923-tól a Budapesti rendőrkapitányság politikai osztályán dolgozott. 1938-tól bűnügyi osztályvezető-helyettes volt, 1939 elejétől pedig irányította a teljes politikai nyomozó osztály munkáját. Tevékenysége miatt a német hatóságok a flossenbürgi koncentrációs táborban tartották fogva 1944–45-ben.

⁹ Hain Péter (1895–1946) 1924–1938 között a politikai detektívcsoporthoz vezetője, majd 1938–1940 között a kormányzó személyes biztonságáért felelős detektívcsoporthoz irányítója volt. Az 1944. március 28-tól felállított országos hatáskörű Állambiztonsági Rendészet első számú irányítója lett. 1944 júniusában a szerv működésében tapasztalható törvénytelenések miatt felfüggesztették beosztásából. Kiváló kapcsolatokkal rendelkezett a német biztonsági szerveknél, valamint Vajna Gábor belügyminiszternek köszönhetően a nyilasoknál, ezért lehetőséget kapott az 1944. október 16-i nyilas puccs után, hogy újjászervezze az Állambiztonsági Rendészetet. Háborús bűnösneként 1946. június 27-én kivégezték. A háború alatti tevékenységének részletes megismeréséhez lásd: Szita, 2002.

¹⁰ ÁBTL 3.1.9. V-43464. Önéletrajz, 1952. október 10. 33.

¹¹ Franz-Josef Huber (1902–1975) SS-Brigadeführer, az Anschluss után az osztrák államrendőrség és a bécsi, valamint a bécsi központú Alsó- és Felső-dunai Gestapo vezetője volt. 1939-től Himmler és Heydrich szűk köréhez tartozott. A Harmadik Birodalom 17. és 18. katonai körzetparancsnokának politikai tanácsadójaként határvédelemért felelős vezető, így a szlovák, magyar, jugoszláv, olasz és svájci határ biztonságáért is felelt. Felügyelte a Titkosrendőrséget (SiPo) és a Biztonsági Szolgálatot (SD). Hain Péterrel különösen jó viszonyt ápolt, így nagy befolyással bírt a magyarországi eseményekre is.

¹² Dr. Humbert Achamer-Pifrader (1900–1945) kormánytanácsosként SS-Oberführer beosztásban 1944-ben rövid ideig a Gestapo parancsnoka volt.

¹³ Otto Winkelmann (1894–1977) 1944. március 31-től a magyarországi német rendőri és SS-erők főparancsnoka (Höherer SS und Polizeiführer „Ungarn”) volt.

¹⁴ Otto von Erdmannsdorf (1888–1978) budapesti német nagykövet 1937. május 11. és 1941. július 19. között.

¹⁵ Dietrich von Jagow (1892–1945) SA-Obergruppenführer, budapesti német nagykövet 1941. július 20. és 1944. március 19. között.

¹⁶ Kuno Heribert Fütterer (1894–1963) 1938 és 1944 között a budapesti német követség légügyi attaséja, 1944. április 1-jétől december 13-ig a magyarországi német légierő vezénylő tábornoka volt.

¹⁷ ÁBTL 3.1.9. V-43464. Önéletrajz, 1952. október 10. 35.

¹⁸ Vajna Gábor (1891–1946) 1939-től nyilas parlamenti képviselő, az Országos Szociális Pártszolgálat vezetője. A nyilas hatalomátvétel után 1944. október 16-tól belügyminiszter. 1945. május 15-én amerikai fogságba esett, majd kiadatásra került. 1946. március 12-én háborús bűnösként kivégezték.

¹⁹ Férje, Kovarc Emil (1899–1946) a nyilas párt „forradalmi” szárnyának vezetője volt. 1919-ben az Ostenburg-különítmény tagjaként részt vett a Somogyi-Bacsó-gyilkosságban. 1940-ben Wirth Károllyal puccskísérletet szerveztek Horthy Miklós ellen, ezért Németországba menekült. A nyilas hatalomátvétel után a Szálasi-kormány tárca nélküli minisztere lett, feladata a nemzet totális mozgósítása és harcra állítása volt. Háborús bűnösként 1946. május 2-án kivégezték.

²⁰ Férje, Kemény Gábor (1910–1946) 1939-ben csatlakozott a nyilas mozgalomhoz, 1941 szeptemberétől a párt külügyi vezetője lett. A Szálasi-kormány külügyminisztere volt. Háborús bűnösként 1946. március 19-én kivégezték.

²¹ Férje, Fiala Ferenc (1904–1988) a Nyilaskeresztes Párt sajtófőnöke volt. 1946-ban a népbíróság, mint háborús bűnöst, golyó általi halálra ítélte, amit később életfogytiglani fegyházbüntetésre változtattak. 1956 októberében szabadították ki forradalmárok, ezután emigrált és Nyugat-Németországban telepedett le.

²² Közli: Kovács, 2009b: 173.

²³ Dr. Pető Ernő (1886–1959) lakhelye. Pető a szombathelyi kórház megalapítója, első igazgatója. 1944 áprilisában felmentették állásából. A háború után visszatérhetett munkahelyére és otthonába. 1952-ben elbocsájtották, Sárvarra telepítették ki. Egykori lakhelyén jelenleg a Vas megyei Markusovszky Kórház Oktatási Központja működik. Címe: Szombathely, Markusovszky Lajos utca 5. Életéről bővebben: Széll, 2000: 971–976.

²⁴ ÁBTL 3.1.9. V-43464. Önéletrajz, 1952. október 10. 35/a.

²⁵ Péter Gábor (1906–1993), 1945 januárjában kinevezték a Politika Rendészeti Osztály vezetőjének. Ezután az ÁVO, majd az ÁVH vezetője lett. 1952-ben leváltották tisztségeiből, kizárták a pártból is. 1954-ben a Katonai Felsőbíróság életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte, a Legfelsőbb Bíróság Katonai Tanácsa azonban 1957-ben négy évre szállította le büntetését, majd 1959 januárjában egyéni kegyelemmel szabadult. Nyugdíjazásáig könyvtárosként dolgozott.

²⁶ Ez jóval több volt, mint amit más rendőri vezetők kerestek. Összehasonlításképpen, vitéz Kudar Lajos alezredesnek, az Államvédelmi Központ parancsnok-helyetteseként 1944 áprilisában 1386 pengő volt a havi fizetése. Közli: Kovács, 2009a. http://www.archivnet.hu/hadtortenet/csendorfizetesek_1944_aprilisabol.html (Letöltés: 2014. január 8.).

²⁷ ÁTL V-477426/a. Hain Péterné tanúvallomási jegyzőkönyve. 1945. november 19. 71–72.

²⁸ ÁBTL 3.1.9. V-43464. Véghatározat, 1945. december 6. 141.

²⁹ Sólyom László (1908–1950) hivatásos vezérkari tiszt lett, de zsidó származása miatt leszerelt. Az Egyesült Izzóban került kapcsolatba az illegális kommunistákkal. 1942-től párttag, de utasításra belépett a Független Kisgazdapártba is. Az újjászervezett kommunista párt egyik vezetője, Budapest rendőrfőkapitánya 1945–1946 között, de a magyarországi németek kitelepítése miatti tiltakozásul lemondott, áthelyezését kérte a honvédséghez. 1946 májusában vezérőrnagyként a HM katonai főcsoportjának vezetője lett. 1948 decemberétől a honvédség vezérkari főnöke, altábornagy. 1950. május 20-án koholt vádak alapján letartóztatták, halálra ítélték és kivégezték. A Legfelsőbb Bíróság 1990-ben valamennyi ellene emelt vád alól felmentette.

³⁰ ÁBTL 3.1.9. V-43464. Fellebbezés, 1949. június 19. 33.

³¹ Uo. 34.

³² Őrnagy.

³³ ÁBTL 3.1.9. V-43464. Véghatározat, 1945. november 21. 140.

³⁴ Dr. Koltay László (1902–1946) 1944-ig a Budapesti Rendőr-főkapitányság bünyügyi osztályán működő intellektuális bűncselekményeket felderítő detektív-főcsoport vezetője volt. 1944. március végétől az Állambiztonsági Rendészet IV/4. alosztályának ún. zsidóügyi főcsoport-vezetője lett. Hain Péter bukásakor elvezényelték bünyügyi szakterületre, de az 1944. októberi nyilas puccs után az 1945-ös hadifogságáig egyszemélyi irányítója maradt a zsidónak bélyegzettekkel szemben lefolytatott nyomozásoknak. 1946. július 31-én népbírósági ítélet alapján kivégezték.

- ³⁵ Kotsis Árpád (1902–1946) detektív-főfelügyelő az Állambiztonsági Rendészet személyügyi osztály vezetőjeként Hain Péter szervezetszerű helyettesítését is ellátta. 1944. október végétől 1945 májusáig az Elnöki Osztály irányítója volt. Döntési jogköre volt az őrizetbe vett személyek sorsa felől is. Az amerikaiak 1945 őszen kiadták a magyar hatóságoknak, 1946-ban háborús bűnösnek kivégezték.
- ³⁶ ÁBTL 3.1.9. V-43464. dr. Koltay László tanúvallomási jegyzőkönyve. 1945. november 14. 8.
- ³⁷ Cser István Huba (1908–1947) detektívfelügyelőként Hain Péter egyik bizalmasa volt. Szakmai és politikai téren az egyik legmegbízhatóbb emberének számított. Az Állambiztonsági Rendészet megalakulásakor az elsők közt emelte ki Hain, és a baloldali alosztály vezetőjévé tette meg. 1944. október végétől a szabotázs-ügyekért felelős alosztály vezetője lett, majd 1945-ben amerikai hadifogságba került. Kiadatása után a népbíróság 1946-ban háborús bűncselekmények elkövetése miatt halálra ítélte. 1947. június 4-én végezték ki.
- ³⁸ Az akció körülményei nem derülnek ki a tanúvallomásokból.
- ³⁹ ÁBTL 3.1.9. V-43464. Cser István tanúvallomási jegyzőkönyve. 1945. november 15. 11.
- ⁴⁰ Hajnácskőy (Halbich) László (1895–1947) a szovjetellenes kémelhárítási arcvonal vezetője 1935–1942 között. 1942. december 15-től 1944. október 25-ig a pécsi IV. csendőrkerület parancsnoka. A nyilas uralom idején a Belügyminisztérium VII. Közbiztonsági osztályának vezetője. A háború után népbíróság elé állítják, 1946. november 22-én halálra ítélik. 1947. február 24-én végezték ki.
- ⁴¹ ÁBTL 3.1.9. V-43464. Hajnácskői László tanúvallomási jegyzőkönyve. 1945. november 20. 15.
- ⁴² Uo. 16.
- ⁴³ Vajna Gábor ekkor már elvált zsidó származású feleségétől, azonban továbbra is egy háztartásban élt vele. Feleségéről bővebben: <http://www.huszadikszazad.hu/cikk/zsidoszarmazasu-a-kivegzett-nyilas-belugyminiszter-vajna-gabor-felesege> (letöltés: 2014. január 8.).
- ⁴⁴ ÁBTL 3.1.9. V-43464. Vajna Gábor tanúvallomási jegyzőkönyve. 1945. november 29. 13.
- ⁴⁵ Pál, 2010: 68.
- ⁴⁶ Vitéz, 1990: 158.
- ⁴⁷ Lucz Gizella visszaemlékezéseiből részleteket közöl: Ungváry, 2012: 68.
- ⁴⁸ ÁBTL 3.1.9. V-43464. Környezettanulmány, 1952. október 13. 32.
- ⁴⁹ ÁBTL 3.2.1. Bt-589. Összefoglaló jelentés, 1956. december 21. 7.
- ⁵⁰ ÁBTL 3.1.9. V-43464. Kikérés, 1948. július 2. 23.
- ⁵¹ Uo. Tájékoztatás, 1948. december 14. 24.
- ⁵² Uo. Értesítés, 1948. december 28. 25.
- ⁵³ Uo. Kérvény, 1949. június 19. 159.
- ⁵⁴ Uo. Jelentés, 1951. október 1. 38.
- ⁵⁵ Uo. Jelentés, 1952. október 13. 32.
- ⁵⁶ Uo. Jelentés, 1951. október 1. 38–39.
- ⁵⁷ Simon Katalin 1915. december 28-án született, az állambiztonsági szervek szerint foglalkozása táncosnő volt.
- ⁵⁸ Uo. Környezettanulmány, 1952. október 13. 32.
- ⁵⁹ ÁBTL 4.1. A-644. Kihallgatási jegyzőkönyv, 1952. július 31. 293.
- ⁶⁰ ÁBTL 3.1.9. V-43464. Jelentés, 1949. április 4. 43.
- ⁶¹ A Voice of America, (VOA) az Amerikai Egyesült Államok Tájékoztatási Hivatalának külső rádióállomásaként működött. Az első adásokat németül, a náci Németország propagandáját ellensúlyozandó sugározták. A második világháborút követően minden héten 3200 programot adott 40 nyelven. A rádióadó fő elvei a következők voltak: a híreket pontosan, a valóságnak megfelelően kell közölni, a kommentárokat úgy kell megfogalmazni, hogy abból a hallgató tisztán érzékelje az Egyesült Államok álláspontját.
- ⁶² ÁBTL 3.1.9. V-43464. Jellemzés, d. n. 44.
- ⁶³ Uo. Ítélet, 1953. december 22. 68.
- ⁶⁴ Németh József (1926–?) 1945-től gyakorló színészként dolgozott a pécsi színháznál két évadon keresztül. 1948 októberében került az ÁVH-hoz operatív munkásnak. Pécsen, Szekszárdon és Kaposváron dolgozott, majd vizsgálóként Budapesten és Győrben. Először 1946 őszen nősült, majd válása után 1949-ben újra megházasodott. Lásd: ÁBTL 3.2.1. Bt-586. Összefoglaló jelentés, 1957. április 23. 7.
- ⁶⁵ Ezt 1957. május 9-én tett jelentésében tartótisztje megerősíti. ÁBTL 3.2.3. Mt-474/1. Jelentés, 1957. május 9. 53–55.
- ⁶⁶ ÁBTL 3.2.1. Bt-586. Összefoglaló jelentés, 1957. április 23. 15.
- ⁶⁷ Uo. Jelentés, 1959. október 30. 7.
- ⁶⁸ Uo. Összefoglaló jelentés, 1956. december 21. 7.
- ⁶⁹ ÁBTL 3.2.3. Mt-474/1. „Semsei Andrea”, 17–123.
- ⁷⁰ Demény Pál (1901–1991) a Tanácsköztársaság idején a VII. kerületi ifjómunkások vezetője, később belépett a Vörös Hadseregbe, ahol tüzerként szolgált. 1919 őszen letartóztatták, de két hónap múlva kiszabadult. 1921 augusztusában forradalmi szervezkedésért ismét letartóztatták. 1938-ban háborúellenes röpcédulák terjesztéséért perbe fogták és két évre ítélték. Budapest ostromának befejezése napján Péter Gábor letartóztatta. 1946. július 7-

én a Budapesti Népbíróság népellenes büntett miatt négy év hat hónap kényszermunkára ítélte. 1950-ben Kistarcsára internálták, 1953-ban szervezkedés vezetésének büntette miatt újabb tíz évre ítélték. 1956. október 13-án szabadult. A legutolsó ítéletét a Legfelsőbb Bíróság 1957 elején megsemmisítette, de politikai rehabilitálására csak 1989-ben került sor. 1990-ben országgyűlési képviselővé választották.

⁷¹ ÁBTL 3.2.3. Mt-474/1. Jelentés, 1956. november 14. 17.

⁷² A sors pikantériája, hogy Demény Pált 1938 szeptemberében, a Csehszlovákia feldarabolása elleni tiltakozó akciója miatt „Semsei” néhai férje, Hain Péter parancsára helyezték kényszervallatás alá, aminek következménye kétéves börtönbüntetés lett. Közli: Varga, 2009. http://www.betekinto.hu/2009_1_varga_k (letöltés: 2014. január 8.).

⁷³ Gábori György 1942-től a Szociáldemokrata Párt tagja volt. 1950-ben a jobboldali szociáldemokraták elleni eljárás során őrizetbe vették, majd internálták. Az internálótáborban 1953-as koncepciók alapján „Kaska György” fedőnéven beszervezték, internált társaira foglalkoztatták szabadulása után is. 1954 szeptemberében a hálózatból kizárták. Kihaszánva a szovjet csapatok 1956. november 4-i bevonulását, Nyugatra emigrált. ÁBTL 2.1. IX/63. 18.

⁷⁴ ÁBTL 3.2.3. Mt-474/1. Jelentés, 1956. november 17. 18–19.

⁷⁵ Uo. Jelentés, 1956. november 28. 14–16.

⁷⁶ Uo. Jelentés, 1956. december 3. 20–21.

⁷⁷ Az összeg a kor viszonyai között a megélhetéshez nyilvánvalóan elégtelen 600 forintos minimális bér ötszöröse volt.

⁷⁸ ÁBTL 3.2.1. Bt-589. Összefoglaló jelentés, 1956. december 21. 8.

⁷⁹ ÁBTL 3.2.3. Mt-474/1. Jelentés, 1956. december 5. 25–28.

⁸⁰ Uo. Jelentés, 1956. december 10. 29.

⁸¹ Budapest, Apponyi tér 1. III. emelet 20.

⁸² Korniss Péter (1937) családjával 1949-ben költözött Kolozsvárról Budapestre. 1955-ben érettségizett, ezt követően felvették az ELTE jogi karára. Itt a forradalom alatt az egyetem forradalmi bizottságának tagja volt, emiatt kizárták az egyetemről. Kizárása után segéd munkásként dolgozott különböző munkahelyeken. 1958-tól a Budapesti Fényképész Szövetkezetben tevékenykedett. Eleinte mint a szövetkezet segéd munkása, majd 1959-től fényképészként. 1961-től a *Nők Lapja* szerkesztőségében dolgozott, 1986-tól 1991-ig a lap művészeti szerkesztője volt. Ezután a *Színház* című szaklap képszerkesztőjeként folytatta pályafutását.

⁸³ Magyar Egyetemisták és Főiskolai Egyesületek Szövetsége.

⁸⁴ ÁBTL 3.2.3. Mt-474/1. Jelentés, 1956. december 10. 32–33.

⁸⁵ Reményik Zsigmond (1900–1962) vidéki nemesi családból származott. A nagyváradi jogakadémián tanult. Abbahagyva jogi tanulmányait, 1920-ban Dél-Amerikába ment, ahol hat évet töltött. Az első chilei avantgárd csoport vezetője volt. 1922–1923 között két spanyol nyelvű kötete jelent meg. Hazatérése után kapcsolódott be az irodalmi életbe. Első írásait *A Hét*, a *Ma* és a *Nyugat* közölte. 1932-ben adta ki az *Apocalipsis Humana* sorozatban első regényét. A *Szép Szónak* mindvégig munkatársa, majd egyik szerkesztője volt. 1939-ben anyagi nyomorúsága miatt kivándorolt az Egyesült Államokba, de 1941-ben hazatért. 1945 után írta az *Apocalipsis Humana* regénysorozat nagy részét. Ezekben a század első negyedének széthulló úri társadalmát, a vidéki kúriák süllyedő világát ábrázolta éles szatírával és erős kritikával.

⁸⁶ Ignotus Pál (1901–1978) 1920 után polgári liberális publicistaként az *Esti Kurír* vezércikkírójaként vált ismertté. 1938 végén Angliába emigrált. 1945-től a londoni magyar követség sajtóattaséja volt, ahonnan 1949 nyarán hazarendelték. 1949 szeptemberében kémkedéssel és a szociáldemokrata „szervezkedésben” való részvétellel vádolták meg, majd 15 évi börtönbüntetésre ítélték. 1956-ban rehabilitálták. Kiszabadulása után a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézetében kapott kutatói állást. A forradalom leverése után újra elhagyta Magyarországot és ismét Londonba ment, ahol 1962-ig az *Irodalmi Újság* főszerkesztője volt.

⁸⁷ Faludy György is megerősíti visszaemlékezéseiben, hogy Mátai már külügyminisztériumi ténykedése alatt gyanúsán viselkedett, Kéthly Anna is óva intett a vele való kapcsolattartástól. Faludy, 2006: 93.

⁸⁸ Pálóczi-Horváth György (1908–1973) tanulmányait a bécsi egyetemen, majd az Egyesült Államokban végezte. Hazatérése után a *Pesti Napló* munkatársa, majd külügyi rovatvezetője volt. 1939-től a *Független Magyarország* külpolitikai szerkesztője, majd 1940-től a *Magyarország* című kormánylap külpolitikai rovatát is szerkesztette. Teleki öngyilkossága után elmenekült Magyarországról és Kairóban a brit hírszerzés szolgálatába lépett. 1943 tavaszán Isztambulban részt vett a Kállay-féle kiugrási kísérlettel kapcsolatos tárgyalásokon. 1945-ben Londonba ment és az angol rádió magyar osztályán dolgozott. 1947 májusában hazatért, a Magyar Rádió idegen nyelvű osztályát vezette, majd a Hungaria Könyvkiadó irodalmi vezetője volt. 1949 szeptemberében koholt vádak alapján letartóztatták és elítélték. 1954-ben került sor rehabilitálására, az MTA Történettudományi Intézetének munkatársa és az *Irodalmi Újság* cikkírója lett. 1956 végén elhagyta Magyarországot és Londonban telepedett le. Életről és munkásságáról bővebben: Rainer, 2007: 50–57.

⁸⁹ Ember György Rajk László 1956. október 6-i temetését közvetítette a Magyar Rádió riportereként. Lásd: Moldova, 2004: 232.

⁹⁰ ÁBTL 3.2.3. Mt-474/1. Jelentés, 1956. december 18. 36.

⁹¹ Uo. Jelentés, 1956. december 18. 40–41.

⁹² O'sváth György (1931) édesapja, O'sváth László 1946 nyaráig vezető beosztásban dolgozott a Belügyminisztériumban. 1951-ben összeesküvés és tiltott határátlépés kísérletének vádjával négy év nyolc hónapi börtönbüntetésre ítélték. 1954-ben szabadult, ettől kezdve a Katolikus Hittudományi Főiskolán folytatott tanulmányokat. Tevékenyen részt vett az 1956-os forradalomban a Keresztény Ifjúsági Szövetség egyik vezetőjeként és a Budapesti Forradalmi Tanács tagjaként. A várható megtorlás elől Nyugatra menekült. Csatlakozott a Magyar Kereszténydemokrata Unióhoz, annak ifjúsági, majd európai fődelegátusa lett. 1963-tól 1970-ig az Európai Ifjúsági Kereszténydemokrata Unió alelnöke, 1975-től 1982-ig a Kereszténydemokrata Unió külügyi, majd európai bizottságának tagja volt. 1990-ben Antall József miniszterelnök felkérésére személyes tanácsadóként dolgozott.

⁹³ Földvály Boér Elemér (1930–1956) dzsenti családba született. 1948-ban, kilátástalannak találva a politikai helyzetet, elhagyta az országot, de egy év múlva hazatért. Ekkor kémkedés gyanújával letartóztatták és meghurcolták, internálták a budai, majd a recski táborba. Tanulmányait nem folytathatta, szénhordóként, kazánfűtőként volt kénytelen dolgozni a megélhetéséért. Recski élményeit *A kiszolgáltatottak* című művében örökítette meg, ami azonban csak 1991-ben láthatott napvilágot.

⁹⁴ Címe: Budapest, V. kerület Honvéd utca 10.

⁹⁵ ÁBTL 3.2.1. Bt-589. Összefoglaló jelentés, 1956. december 21. 8.

⁹⁶ Valójában 41 éves volt ekkor.

⁹⁷ ÁBTL 3.2.1. Bt-589. Összefoglaló jelentés, 1956. december 21. 8.

⁹⁸ Uo. Összefoglaló jelentés, 1957. április 23. 7.

⁹⁹ Egykori állomáshelyére utal a fedőneve.

¹⁰⁰ ÁBTL 3.2.1. Bt-589. Jelentés, 1956. december 21. 28–31.

¹⁰¹ BND, azaz Bundesnachrichtendienst, magyar fordításban: Szövetségi Hírszerző Iroda.

¹⁰² Jelenleg: Podmaniczky utca.

¹⁰³ Az 1957. január 5. és március 18. között feladott levelek címzettje tehát Angyal István (Budapest, VI. Rudas László utca 27. fsz.) volt. 1957. október 18-tól azonban már Réti Zoltánné (Budapest, VIII. Rákóczi út 30. III. 10.) a címzett.

¹⁰⁴ ÁBTL 3.2.1. Bt-589. Megbízás, 1956. december 23. 9–10.

¹⁰⁵ Horváth Ilona 1947–52 között az ÁVH alkalmazottja, majd a Fővárosi Ügyészség ügyésze volt. Lásd: ÁBTL 3.2.1. Bt-586. Környezetanulmány, 1957. július 22. 19.

¹⁰⁶ Uo. Megbízás, 1956. december 23. 11–12.

¹⁰⁷ Dömény József (1928–?) a kereskedelmi érettségi után kazánházi munkásként dolgozott, majd 20 évesen felvették az ÁVH V. Főosztályára. Mielőtt a kémelhárításért felelős I/3. osztályra került volna, 1952-ban állambiztonsági operatív iskolát végzett a Szovjetunióban. 1953-ban a belügyminiszter első helyettesének személyi titkára, majd 1956-ig attasé a belgrádi nagykövetségen. Önéletrajza szerint 1956. október 23. és 30. között a BM József Attila utcai épületében, majd november 9-ig a szovjet csapatokkal tartózkodott. 1957-től a Nagy Imre-ügy vizsgálatában vett részt, 1958-ban Vásárhelyi Miklós, Haraszi Sándor és Erdős Péter vizsgáló tisztje volt. 1964-től különböző hírszerzéshez köthető beosztásokban alosztályvezető 1987-es nyugdíjba vonulásáig. ÁBTL 2.8.2.1. 1069. Dömény József.

¹⁰⁸ ÁBTL 3.2.1. Bt-589. Jelentés, 1956. december 29. 11–12.

¹⁰⁹ ÁBTL 3.2.6. 8-0211. A berlini rezidentúra munkaterve, 1957. január 11. 9–10.

¹¹⁰ Uo. A rezidentúra munkaterve 1957. második felére, 1957. június 25. 67.

¹¹¹ ÁBTL 3.1.9. Bt-589. Levelezőlap, 1957. március 15. 34/3.

¹¹² ÁBTL 3.2.3. Mt-474/1. Utasítás, 1957. március 26. 108–110.

¹¹³ Település Ausztriában, közvetlenül a magyar határ mellett. Magyar neve: Mosontarcsa.

¹¹⁴ A Lajta bal partján található település, Alsó-Ausztria tartomány keleti határán, Béctől 35 km-re.

¹¹⁵ ÁBTL 3.2.3. Mt-474/1. Jelentés, 1957. március 27. 38–41.

¹¹⁶ ÁBTL 3.1.9. Bt-589. Utasítás, 1957. pontos dátum nélkül. 42–44.

¹¹⁷ Kémelhárításért felelős osztály.

¹¹⁸ ÁBTL 3.1.9. Bt-589. Jelentés, 1957. április 16. 52.

¹¹⁹ Az ENSZ menekültügyi főbiztosának támogatásával 1957. január 11-én alakult az ausztriai magyar menekültek tájékoztatására.

¹²⁰ A település Hegyeshalommal szemben fekszik az osztrák oldalon.

¹²¹ 2011-től újra Széll Kálmán tér a neve.

¹²² A jelentés ezen részéhez a felettes parancsnok ceruzával a következő megjegyzést írta: „N + II. fő. + határőrség elhárítás.”

¹²³ Visnyei Sándor (1917–?) 1945 előtt hivatásos tiszt volt, a háború után belépett a kommunista pártba. 1948-ban amerikai segítséggel emigrált, és a BND-nek kezdett el dolgozni. 1949 és 1953 között kiképző és

beszervező, majd 1956-ig kihallgató tiszt volt. Az 1956-os forradalom idején hírszerzési feladatokkal Magyarországra küldték, azonban 1956. december 9-én a magyar szervek letartóztatták. Kihallgatása nyomán a magyar elhárítás értékes információkhoz jutott.

¹²⁴ Maléter Pál (1917–1958) 1945 januárjában Debrecenben az Ideiglenes Nemzeti Kormányt védő őrszázlólaj parancsnoka lett, és belépett a Magyar Kommunista Pártba. 1956. október 25-én átállt a felkelők oldalára. November 1-jén Nagy Imre kinevezte helyettes honvédelmi miniszternek, majd november 2-án honvédelmi miniszternek, és vezérőrnagyi rangot is kapott. November 3-án a magyar tárgyalóköldöttség tagjaként a tököli szovjet főparancsnokságra ment, ahol letartóztatták. Nagy Imre perében a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés büntette miatt halálra ítélték. Az ítéletet 1958. június 16-án hajtották végre a Kozma utcai Gyűjtőfogház udvarán.

¹²⁵ A magyar szervek nem az ügynöktől értesültek erről elsőként, a megjegyzés szerint a „Szalay” fedőnevű hálózat személy is adott erre vonatkozólag jelentést.

¹²⁶ Király Béla (1912–2009), 1935-ben avatták tisztté, 1942-ben kiválóan végzett a Ludovika Akadémián. 1943 és 1945 márciusa között, a Honvédelmi Minisztérium Szervezési Osztályán századosként az elvi alosztály vezetője volt. 1950-ben tábornokká nevezték ki, majd a Honvéd Akadémia parancsnoka lett. 1951. augusztus 17-én az ÁVH letartóztatta. 1952. január 15-én koncepciók perben kötél általi halálra ítélték, ám ítéletét életfogytig tartó börtönbüntetésre módosították. Az 1956-os forradalom és szabadságharc alatt a Nemzetőrség főparancsnoka és Budapest katonai városparancsnoka volt. A forradalom leverését követően Ausztriába, majd az USA-ba emigrált. 1989 nyarán hazatelepült. Az első szabad választásokon országgyűlési képviselő lett.

¹²⁷ Ehhez a részhez szintén megjegyzést tettek: „Ezt már Szalay is jelentette Bécsinek!”

¹²⁸ ÁBTL 3.2.3. Mt-474/1. Jelentés, 1957. április 24. 46–50.; ÁBTL 3.1.9. Bt-589. Jelentés, 1959. április 24. 45–49.

¹²⁹ ÁBTL 3.2.3. Mt-474/1. Jelentés, 1957. április 25. 51–52.; ÁBTL 3.1.9. Bt-589. Jelentés, 1959. április 25. 50–51.

¹³⁰ ÁBTL 3.2.3. Mt-474/1. Levél, 1957. április 26. 56–61.

¹³¹ Uo. Jelentés, 1957. május 9. 53–55.

¹³² 1957-ben erre a napra esett a húsvéti ünnepet lezáró pünkösdvasárnap után két héttel tartandó Úr Testének és Vérének ünnepe.

¹³³ ÁBTL 3.2.3. Mt-474/1. Jelentés, 1957. július 5. 63.

¹³⁴ Uo. Jelentés, 1957. július 5. 64–65.

¹³⁵ Uo. Jelentés, 1957. augusztus 7. 66.

¹³⁶ Uo. Borítékban fotó, d. n. 75/1.

¹³⁷ Uo. Jelentés, 1957. augusztus 7. 76.

¹³⁸ Uo. Utasítás, 1957. augusztus 30. 77–78.

¹³⁹ Uo. Jelentés, 1957. november 5. 79–81.

¹⁴⁰ 1957. április 17-én és 1957. augusztus 27-én is 2400 forintot adtak fel számára. Lásd: ÁBTL 3.2.1. Bt-586. Nyugta, 10/1–2.

¹⁴¹ Uo. Összefoglaló jelentés, 1957. november 26. 21–22.

¹⁴² ÁBTL 3.2.3. Mt-474/1. Utasítás, 1957. december 5. 82–83.

¹⁴³ Uo. Levelezőlap, 1958. február 4. 75/2.

¹⁴⁴ Uo. Utasítás, 1959. január 30. 116.

¹⁴⁵ Uo. Levelezőlap, 1959. január 30. 84/10.

¹⁴⁶ Hiába, „Semsei” továbbiakban is erre a címre írt. Lásd: ÁBTL 3.2.3. Mt-474/1. Levelezőlapok, 1959. május 24. – 1960. április 17. 84/4–9.

¹⁴⁷ Uo. Utasítás, 1959. január 30. 116–117.

¹⁴⁸ Uo. Jelentés, 1959. február 6. 119.

¹⁴⁹ Uo.

¹⁵⁰ Uo. 121.

¹⁵¹ „Semsei” külföldre telepítése óta nem adott írásban jelentést, ám ez egyébként is tilos volt számára.

¹⁵² ÁBTL 3.2.3. Mt-474/1. Jelentés, 1959. február 6. 122.

¹⁵³ Uo. Jelentés, 1959. február 6. 123.

¹⁵⁴ Uo. Jelentés, 1959. október 30. 99–104. vagy az ÁBTL 3.2.1. Bt-589. Jelentés, 1959. október 30. 71–76.

¹⁵⁵ ÁBTL 3.2.3. Mt-474/1. Jelentés, 1959. október 30. 100.

¹⁵⁶ Uo. Levelező lapok, 1957–1960 között, 75/2–3. és 84/1–13.; ÁBTL 3.2.1. Bt-589. Levelező lapok, 1957–1960 között, 34/3–8.

¹⁵⁷ Uo. Határozat, 1963. július 20. 85.

¹⁵⁸ ÁBTL 3.2.1. Bt-586. Határozat, 1963. július 24. 23.

¹⁵⁹ ÁBTL 3.2.1. Bt-589. Feljegyzés, 1982. február 4. 87.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- | | | |
|----------|--|--|
| 2.1. | Zárt anyag | |
| | IX/63. | Javaslat a B dossziék rendezésére, megsemmisítésére |
| 2.2.1. | Operatív nyilvántartások | |
| | I/40.7/971-972. | Sándor Gizella Marianna (Hain Péterné) |
| 2.2.2. | Hálózati nyilvántartások | |
| | 6-os karton | „Pál” (H-12418) |
| 2.8.2.1. | A III/I. csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottjainak iratai | |
| | 1069 | Dömény József |
| 3.1.9. | V-dossziék | |
| | V-43464 | Hain Péterné |
| | V-77426/a. | Hain Péter, Koltay László, Cser István |
| 3.2.1. | Bt-dossziék | |
| | Bt-586 | „Győri” |
| | Bt-589 | „Semsei Andrea” |
| 3.2.3. | Mt-dossziék | |
| | Mt-474/1. | „Semsei Andrea” |
| 3.2.6. | Rezidentúra-dossziék | |
| | 8-021/1. | Berlini rezidentúra, E operatív szervezési dossziéja |
| 4.1. | A-dossziék | |
| | A-501 | 1950-es kistarcsai iktatókönyv |
| | A-644 | Dr. Wilhelm Höttl volt SS őrnagy ügye |

Hivatkozott irodalom

Faludy, 2006

Faludy György: *Pokolbeli napjaim után*. Budapest, Alexandra Kiadó.

Kovács, 2009a

Kovács Tamás: Csendőrfizetések 1944 áprilisából. *Archívnet*, 2. sz.

Kovács, 2009b

Kovács Zoltán András: *A Szálasi kormány Belügyminisztériuma*. Budapest, Attraktor.

Moldova, 2011

Moldova György: *Az utolsó tőltény* 1. Budapest, Urbis Könyvkiadó.

Pál, 2010

Pál Zoltán: Internálások Magyarországon (1945–1953). *Kommentár*, 2. sz.

Rainer, 2007

Rainer M. János: Esetek a magyar hírszerzés történetéből, 1957–1967. *Rubicon*, 1. sz.

Szita, 2002

Szita Szabolcs: *A Gestapo Magyarországon*. Budapest, Korona Kiadó.

Széll, 2000

Széll Kálmán: Dr. Pető Ernő (1886–1959), a szombathelyi kórház elfelejtett megalapítója. *Orvosi Hetilap*, 18. sz.

Ungváry, 2012

Ungváry Krisztián: Szálasi Ferencné. *Múlt-Kor*, 3. sz.

Varga, 2009

Varga Krisztián: Az 1945 előtti politikai rendőrség Wayand Tibor detektívfelügyelő önvallomásában. *Betekintő*, 1. sz.

Vitéz, 1990

Vitéz Szendi József: *Csendőrsors Hernádnémetitől Floridáig*. Miskolc, MDF Miskolci Szervezete.

Egy kiadó alapítása Lábjegyzetek a Rajk-perhez

Ez az írás négy élettörténetet idéz fel: Justus Pálét, Tarisznyás Györgyiét, Balabán Péterét és Pődör Lászlóét. A Corvina négy lektoráét, akik irracionális okokból belekeveredtek a Rajk-, illetve a Pálffy-perbe, majd kiszabadulván az akkor alakuló Corvina Kiadó szerkesztőségének meghatározó munkatársai lettek. Mint egykori kollégájuk igyekeztem rekonstruálni a perekben játszott szerepüket és kisebb mértékben későbbi pályájukat. A kiadónak volt még egy, a Rajk-perben érintett munkatársa, Noël H. Field, az ő sorsát azonban – tekintettel alapos feldolgozottságára – csak futólag érintem.¹

1955. január 1-jén az addig alig egy tucatnyi magyar könyvkiadóhoz újabb csatlakozott: hivatalos és teljes nevén a Corvina Idegennyelvű Könyvkiadó Vállalat. Az intézmény, amelynek alapításáról Darvas József népművelési miniszter 1954. december 28-án rendelkezett, azzal a céllal alakult, hogy külföldön is megismertesse Magyarországot, a magyar kultúrát. Az alapvető, ki nem mondott szándék a szocialista politika propagálása volt, annak folytatása, amivel korábban a Külügyminisztérium Tájékoztatási Főosztálya foglalkozott.

„... – a dolog tragikus volta mellett – szerencsés időpontban indult; ekkor szabadultak a börtönből azok a barátaink, akik a Rajk-ügyben méltatlanul, keserves éveket töltöttek el.”² Így kommentálja önéletírásában Cserépfalvi Imre, a kiadó első igazgatója a kezdőcsapatot.

A koncepciók perek életben maradt áldozatainak perújrafelvétele, majd szabadon bocsátása 1954 második felében – 1955 elején zajlott, s noha valamennyiük esetében megalapozatlannak nyilvánították az eredeti vádat, a hatóságok nem szívesen hagyták volna felügyelet nélkül a frissen szabadultakat. Egy esetben konkrétan bizonyítható és legalább még egy esetben valószínűsíthető, hogy a börtönviseltek elhelyezéséről „központilag gondoskodtak”. Noël Field ügyében az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött egyik dossziében megtalálható az az irat, amely Vályi Gábort, a Corvina irodalmi vezetőjét mint „kapcsolatunkat” felszólítja Field foglalkoztatására.³ Tarisznyás Györgyi felvételét Cserépfalvi szerint a kiadó személyzetise⁴ megnevezetlen forrásra hivatkozva ajánlotta neki. De párhuzamot jelenthet az a későbbi példa is, amelyről Vásárhelyi Miklós számol be visszaemlékezéseiben. Amikor 1956-os tevékenysége miatt elszünetelt börtönbüntetéséből kiszabadult, egy Aczél Györggyel folytatott beszélgetés után hajdani mozgalmi kollégáját, az Európa Kiadó akkori – és a Corvina későbbi – igazgatóját, Bíró Líviát kellett felkeresnie, hogy szigorúan megszabott feltételek mellett munkát kaphasson.⁵

A Rajk-per tárgyaló *Kék könyvben*⁶ név szerint két jövendő corvinás szerepel: Justus Pál, a nyolcadrendű vádlott, és Tarisznyás Györgyi, akire az egyik tanú szerepét osztották. A velük azonos időben letartóztatott Balabán Pétert „konceptióváltás” okán egy másik perben ítélték el. Ugyancsak felesleges szereplőnek bizonyult a harmincas évek közepétől a szovjeteknek (és talán az Egyesült Államoknak is) kémkedő amerikai Noël H. Field, akit Prágából hurcoltak Budapestre, hogy általa bizonyítsák Rajk kémtevékenységét. Pődör Lászlót többek között a Pálffy György tábornokkal való ismeretsége miatt tartóztatták le – a Rajk-ügy egyik ágának, a Pálffy-pernek a befejezése és a tábornok kivégzése után.⁷

Justus Bernát Pál (1905–1965) fiatakorától élénk politikai érdeklődést mutatott. Ennek intenzitásához csak az irodalom iránti vonzalma mérhető. A MÁV-felügyelő fia, akinek zeneszerző fivére, Justus György a holokauszt áldozata lett,⁸ másik testvére, Justus János pedig részt vett a francia ellenállási mozgalomban,⁹ a Kölcsey Gimnáziumban érettségizett. 1924–1926 között Bolognában és Párizsban járt egyetemre, huszonöt évesen állította össze első verseskötetét,¹⁰ a húszas évek végétől Kassák Munkaköréhez csatlakozott, ahonnan Kassák – politikai nézeteltérései miatt – hamarosan kizárta.

Justus felfogásának leginkább a szociáldemokrácia, annak is baloldali iránya felelt meg. 1930-tól – a munkaszolgálat hónapjait, közöttük a Borban töltötteket leszámítva¹¹ – a két munkáspárt fúziójáig egyre jelentősebb szerepet játszott a Szociáldemokrata Pártban, támogatója volt a két párt egyesülésének. Politikai aktivitása alig ismert határokat. Írt és fordított, szerkesztett és tanfolyamokat szervezett, emellett volt az MTI, majd letartóztatásakor a Rádió alelnöke.¹²

Tevékenysége már röviddel a háború után szemet szúrt a kommunista vezetésnek, a róla szóló jelentések feltehetőleg azonnal a párt legfőbb embereinek íróasztalán landoltak.¹³ Justus – mint ezt a magyar szociáldemokrácia végnapjait feldolgozó tanulmányában B. Kádár Zsuzsanna megállapítja – minden szempontból ideális alanya volt egy koncepció pernek: „...kiválóan beleillett a sztálini sémába: nemcsak mint baloldali szociáldemokrata, hanem mint nyugati emigráns, aki ráadásul értelmiségi és zsidó is.”¹⁴

A Rajk-perben „1/besúgással elkövetett népellenes büntett; 2/közhivatali állás felhasználásával elkövetett hűtlenség büntette; 3/demokratikus államrend és közrend megdöntésére irányuló szervezkedés büntette” miatt életfogytiglani fegyházra ítélték.¹⁵ Az ellene felhozott vádak szinte szó szerint megegyeznek a többi – ebben a perben és később, a mellékperekben – elítélteivel.

Amikor 1954 tavaszán megkezdődött a koncepció perekben bebörtönzöttek perújrafelvétele, Justus ügyét is elővették. Egy 1954. szeptember 17-i jelentés megállapítja, hogy „ügyében a korábbi vizsgálatot nem megnyugtatóan folytatták le. Fizikailag bántalmazták és kényszerítették, hogy hamis vallomást tegyen. A fizikai kényszeren kívül rábeszélést is alkalmaztak. Fenyegették, ha nem tesz vallomást, feleségét nem engedik szabadon és bántalmazását is kilátásba helyezték. Végül a párt érdekeire hivatkozva vettek fel tőle a tényeknek meg nem felelő vallomásokat.”¹⁶ Ugyanakkor új vádat emeltek ellene: trockizmust és szovjetellenességet róttak a terhére.¹⁷ Részben a már említett iratcsomó egyes dokumentumaiból, részben a Vándor(i) Györgyi ügyében összegyűlt iratok tartalmazó dossziéból kiviláglik, hogy Justus e második esetben lényegében Máriaassy Félixné és a már említett Vándor Györgyi áldozata lett.¹⁸ Az 1954-es perújrafelvétel tárgyalásán mindketten (az utóbbi jól érezhetően bosszúból, mert Justus iránt táplált szerelme viszonzatlan maradt¹⁹) trockista nézetek terjesztésével és a szovjet, illetve magyar párt elleni megnyilvánulásokkal vádolták a még mindig a Kozma utcai büntetőintézetben fogva tartott Justust. Nyilván ennek lett a következménye, hogy míg a koncepció per többi áldozatát 1954 végén, 1955 elején szabadon bocsátották, az ő ügye megrekedt. 1955. június 27-én az alábbiakat írta:

„Igen tisztelt Örnagy Úr

Tisztelettel kérem a következők jelentését az arra illetékes szervhez:

Több mint hat éve vagyok börtönben el nem követett bűncselekményekért. Nem beszélek arról, mit szenvedtem a vizsgálat során, majd öt és fél éves magánzárka alatt. Azt azonban, ami az utolsó év alatt történt velem, a szocialista törvényesség és az elemi emberiség megsértésének tartom, és tovább nem tudom elviselni. Előadóm és az ügyész megállapította, hogy az eredetileg terhemre rótt bűncselekményeket nem követtem el, és két hét múlva ügyemben tárgyalás lesz. Azóta egy év telt el, és semmi sem történt. Önuralmam a végét járja, és idegeim felmondják a szolgálatot. További

fogva tartásom esetén nem vállalhatok felelősséget magatartásomért. El vagyok szánva, hogy e törvénysértés elleni tiltakozásomat kifejezzem.

*Teljes tisztelettel
Justus Pál”20*

Ez a végső kétségbeesés szülte beadvány nem lendített a fogoly sorsán. Ügyének tárgyalását 1955. november végén folytatták, amikor ugyan izgatásért kilenc év börtönre ítélték, de a büntetés hátralevő részére az 1953-as közkegyelmet alkalmazták.²¹

A szabadulást hozó ítélet után Justus Pálnak már csak tíz év adatott. Mintha be akarta volna pótolni, amit a politikával töltött években elmulasztott, megszállottan dolgozott: verseket, több mint harminc regényt, novellát fordított magyarra és franciára is.²² A börtönből hozta *Shakespeare Szonettjeinek* magyarítását. Alig-alig lehet elképzelni, hogyan tud valaki a legprimitívebb eszközök híján, nagyrészt fejben tartani, csiszolgatni 154 szonettet, pedig az 1956-ban megjelent kétnyelvű kis kötet bizonyítja: a páratlan memóriájú Justus képes volt erre a bravúrra.²³ Emlékezőtehetségének egyik dokumentumát vizsgálati dossziéja is őrzi: 1949. szeptember 2-i dátummal ötvenöt oldalon foglalja össze a Magyar Szociáldemokrata Párt történetét. A dossziében fennmaradt másolat szélére – hátoldalára, valószínűleg egy későbbi időpontban, évszámmal ellátva addigi verseinek és versfordításainak szövegét másolja, mintha abszurd helyzetében összegezni akarná, mit ért el a börtönévekig.²⁴

Ha valakiről el lehet mondani, hogy a jogtalanul elszenvedett fogság nem törte meg, az kétségtelenül Justus. 1956. november 2-án őt keresi meg a Corvina Kiadóban, közös munkahelyükön Gimes Miklós, és két héttel később, a forradalom bukása után indított *Október Huszonharmadika* című lap szerkesztőségi stábjába is bevonja.²⁵ Gimes (akinek 56-os tevékenységével Justus nyilvánvalóan tisztában volt) letartóztatása se rettent vissza: részt vesz a „revizionista és szociáldemokrata értelmiségiek ellenzéki mozgalmá”-ban (valójában baráti körben lefolytatott, gyakran tényleg politikai tartalmú beszélgetéseken), amelynek tagjait sorra letartóztatták. A Hungaricus kör és a pszichológus Mérei Ferenc perét előkészítő dokumentumokban többször is felbukkan a neve, a hatóságok azonban végül a párt Politikai Bizottságától nem kaptak engedélyt az őrizetbe vételére.²⁶ Kitartó figyelmüket igazolja az a „Borisz”-nak – Nagy Péter irodalomtörténésznek, a Corvina későbbi irodalmi vezetőjének – adott utasítás, hogy igyekezzen megtudni minél többet Justus „ellenséges tevékenységéről”.²⁷

Élete végéig megnyilvánuló legendás segítőkészségéről paradox módon ügynökjelentések tanúskodnak. Az 1961-ben „Kerekes” fedőnéven nyitott munkadosszié néhány dokumentuma igazolja, hogy álláshoz-munkához igyekezett juttatni olyanokat, akik 1956 után nehéz helyzetbe kerültek.²⁸ Az, hogy ezekről a beszélgetésekről a szervek hamarosan tudomást szereznek, és azt következtetik belőlük, hogy Justus megint „szervezkedik”, ha meg is fordult a fejében, nyilvánvalóan nem érdekelte.

„...Justus tevékenységéből figyelemreméltó, hogy feltűnően sokat foglalkozik az ellenforradalom alatt kompromittálódott és elítélt személyek kiszabadulása utáni helyzetével és elhelyezésével. Erre mutat »János« és »Boros« és »Kerekes« jelentése is. Lehetséges, hogy Justus ezeket a személyeket meg akarja a maga számára nyerni és lekötöztetettjévé tenni. Adataink szerint ilyen kérdéseket megbeszél Vásárhelyi Miklóssal is. A részletek lebonyolításába bevonja Zsámboki Zoltánnét és Veres Gábort is. Láthatólag velük bizalmas, szoros kapcsolatot tart fenn Justus Pál. [...] »Kiss Tibor« jelentései szerint Gera György, Gara László és Fejtő Ferenc kapcsolata, múlt évben Párizsban járt, ahol Fejtő Ferencet és Gara Lászlót is felkereste.”²⁹

„Kerekes”, „János”, „Boros”, „Kiss Tibor” olyan személyek, akik bejártak a Corvinába (erre utalás történik a jelentésekben), esetleg ott dolgoztak.³⁰

Közeli barátja, Horváth Zoltán „egyedüljáró”-nak, magányosnak és visszahúzódónak jellemezte Justust. ³¹ Ennek ellene mond, hogy a rituális reggeli szerkesztőségi kávézásoknak ő volt a főszereplője, és élénk társasági életet élt a kiadóban. (Erről az ügynökök hűségesen jelentettek.) Az ő révén lett állandó látogató, külső-belső munkatárs a franciából fordító Kelemen Imre, aki mellesleg Cserépfalvi korábbi kiadójában is működött (és nem mellesleg 1956 után ugyancsak megfordult Mérei Ferenc és Fekete Sándor körében, mindaddig, amíg le nem tartóztatták), ³² a börtönt megjárt Széll Jenő, Bálint Endre, Justus unokatestvére, az avantgárd festészet egyik legkitűnőbb mestere és a vonzásukban sokan mások.

Justus 1965. december végén, útban Temesvár felé halt meg. Halála mélyen megrázta kollégáit, egyszermind átrendezte a kiadó szellemi viszonyait. Sajátságos történelmi szerepe és sorsa azonban hamar feledésbe merült. Emlékét egy, a születésének századik évfordulóján rendezett konferencia, illetve annak nyomtatásban csak három évvel később nagyon szerény formában megjelent előadásai őrizték meg, valamint Ungvári Tamás egy írása. ³³

A Rajk-perben egyszerű tanúnak maszkírozott Tarisznyás Györgyi (1921–1979) sorsát csak a „kafkai” jelzővel lehet illetni. Börtönt járt kollégái 1945–1949 tavasza között magas pozíciókat töltöttek be, és olykor megérezhették a rájuk leselkedő veszélyt. Tarisznyás Györgyiben, a paksi középiskolai tanárban azonban fel sem merülhetett, hogy valaha is köze lesz a nagypolitikához. ³⁴ Pedig ez történt.

Az erdélyi örmény származású paksi főjegyző lánya Budapesten, az Erzsébet Nőiskolában járt gimnáziumba, majd a bölcsészettudományi karon végzett német–francia–művészettörténet szakon. Szakdolgozatát néprajzi-művészettörténeti témából írta. ³⁵ A két háború közötti egyetemi szokásoknak megfelelően egy szemesztert Münchenben töltött – utóbb vizsgálati anyagában ebből is próbáltak vádat koholni. ³⁶ A diploma megszerzése után visszatért szülővárosába, ahol a frissen alakult középiskola nyelvtanára lett. Ezzel párhuzamosan élte a harmincas–negyvenes évek vidéki értelmiségének életét: társaságba járt, és olykor Budapestre jött színházba, hangversenyre. Ez a rendezett, bizonyos formákat betartó polgári élet megbosszulta magát.

A család baráti körébe tartozott a környék volt kispapja képviselője, a németek ellen bátran kiálló Klein Antal, ³⁷ akit politikus ismerősei, Dinnyés Lajos volt miniszterelnök, illetve a majdani államfő, az ekkoriban ugyancsak kispapárti Dobi István rábeszéltek, hogy a diplomáciai testület részére rendezzen vadászatot. Ezen részt vett Karlo Mrazović, egykori partizán, jugoszláv követ, az azt követő összejöveteleken pedig Tarisznyás Györgyi is. Kettejük ekkortól datálódó kapcsolata, rövid életű szerelme okozta a fiatal tanárnő vesztét. ³⁸

Amikor 1949 tavaszán Rákosi Mátyás elhatározta, hogy szovjet mintára leszámol ellenfeleivel, letartóztatási hullám söpört végig a vezetők körein. Kihallgatások, kínzások, fenyegetések követték egymást, de a monstre per csak nem akart összeállni. ³⁹ Rákosi végül segítséget kért Moszkvából. Magyarországra érkezett Mihail Iljics Belkin, a koncepció per „szakértője”, és röviddel utóbb kialakult az, amit ma a Rajk-perről a köztudat számon tart. A történetnek Tarisznyás Györgyit érintő szála azonban nem Belkin gombolyagjából tekeredett le.

Rajk László ellen az egyik vádpont az volt, hogy 1948 őszén titkon, egy paksi csőszkunyhóban találkozott Rankoviccsal, az akkori jugoszláv belügyminiszterrel. A találkozó létrehozásában a vádirat szerint szerepet játszott Klein Antal és Tarisznyás Györgyi.

A Rajk-per iratait két menetben, 1958-ban és 1962-ben megsemmisítették, ⁴⁰ ezért csak a perújrafelvétel során, a hajdani kihallgatók vallomásaiból tudható, hogy a csőszkunyhó

motívumával a vizsgálatok egyik vezetője, Szűcs Ernő ezredes „gazdagította” a képtelen történetet.

„A felülvizsgálat során vallott Berán Iván, [...] aki vallomást tett arról, hogy a Rajk-ügy tárgyalása után Szűcs Ernő előtte félreérthetetlenül kifejezésre juttatta, hogy Rajk és Rankovics közti találkozó nem történt meg, az az ő (Szűcs) fejében született meg...”

Réh Alajos „Szűcs Ernőtől azt a feladatot kapta, hogy a jugoszláv határszélen tetszése szerint készítsen fényképfelvételeket olyan határszakaszról, ahol alkalmas hely van Jugoszláviából Magyarországra átjönni. Ezt a határszakaszt Réh Alajos Udvard község környékén fényképezte le. [...] Réh vallomása szerint kb. 50 csőszkunyhót fényképezett le, és átadta a felvételeket Szűcsnek. [...] Vallomása szerint a találkozó nem történt meg, mert ő bármelyik határszakaszt lefényképezhetett volna, és csőszkunyhót is lefényképezhetett volna bárhol, az a felvétel a találkozót bizonyította volna.”⁴¹

Ugyanez a tény Klein Antal per-újraképfelvételi irataiban még cinikusabb formában olvasható:

„...a Rajk ügy tárgyalása után Szűcs Ernő félreérthetetlenül kifejezésre juttatta előtte, hogy Rajk és Rankovics között az ún. paksi találkozó a valóságban nem történt meg és csak az ő, mármint Szűcs fejében született meg. Dicsekedve hozzátette, nagyon örül, hogy ilyen jól sikerült dokumentálni ezt a valótlanságot Klein és Tarisznyás tanúk vallomásával, továbbá a bemutatott fényképfelvételekkel...”⁴²

Mindabból, ami a „nagy per”-ből megismerhető, nehéz indokát találni annak, miért volt szükség erre a közvetlenül vagy közvetve tucatnyi ember életét tönkretévő fiktív történetre. Utóbb az ÁVH alkalmazottai is rendre azt vallották: sohasem értették, miért osztottak szerepet Tarisznyás Györgyinek a Rajk-perben.⁴³

Az 1949. június 15-én szülővárosából elvitt tanárnő, aki csak akkor jött rá, mibe keveredett bele, amikor – már fogságban – francia fordításra odaadták neki a Rajk-per anyagát, eljátszotta az utcáról behívott tanút. A fő vádlottakkal ellentétben nem a párt érdekeire hivatkozva kényszerítették rá ezt a szerepet (amit annál kevésbé tehettek, mert nem volt az MKP tagja, sem bármi néven nevezhető szimpatizánsa), hanem hazafias érzelmeit vették célba. Légből kapott vallomását annak reményében tette meg, hogy rossz élményekkel a háta mögött, de megszabadulhat az ÁVH-tól. Ami ezután történt, Örkény István tollára való, aki a korábbi történéseket *Ballada az igazságról* címen beillesztette abszurdjai közé.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára Tarisznyás Györgyi kézírásával őrzi perújraképfelvételhez szükséges vallomását, amiben felsorolja kálváriájának valamennyi állomását.⁴⁴ Miután a perben az előre megírtak szerint tanúskodott, úgy látszott, a hatóság teljesíti ígéretét, és szabadon engedi. Haza ugyan nem mehetett, egy budai villában, a Virányos úton őrizték, és el kellett viselnie korábbi kihallgatója, Szűcs Ernő zaklatásait, körülményei azonban kétségkívül javultak, dolgozhatott. Ezzel párhuzamosan egy fiktív házasságkötést dokumentáltak egy bizonyos Ács Péter és Tarisznyás Márta között (akinek adatai teljes egészében megegyeztek Tarisznyás Györgyiével; a Márta név minden bizonnyal elírás, esetleg egy máshol nem szereplő második keresztnév. Az emberben óhatatlanul felmerül, vajon a tanú védelmének az Egyesült Államokban azóta gyakorlattá vált formáját próbálták-e megvalósítani, aminek lényege az illető „új” identitásának megteremtése).⁴⁵ Egy idő múltán őrizetét is megszüntették.

Érezni lehetett azonban, hogy az ÁVH vár valamire. ÁVH-s őreinek későbbi vallomásaiból azonban kiviláglik,⁴⁶ hogy Tarisznyás Györgyi rettegve nézett jövője elé. Mint utólag kiderült, nem alaptalanul: az Államvédelmi Hatóság 1950 őszén már a Szűcs-perhez gyűjtötte az áldozatokat. Az újabb letartóztatás hamarosan bekövetkezett. Forma szerint azért, mert Tarisznyás Györgyi barátnőjének, Záboji Endrénének – titoktartási kötelezettségét megszegve – elmondta, hogy a Rajk-perben valótlant állított.⁴⁷ (Többek

között barátságuk miatt figyelték meg Zábojinét, előbb beszervezték, majd rögtön utána letartóztatták, sőt éveket töltöttek közös cellában.⁴⁸⁾

Az említett vallomásból és Tarisznyás Györgyi évekkal később elejtett néhány megjegyzéséből kiviláglik, hogy fogva tartásának első, 1949 júniusa és 1950 szeptembere közötti szakaszában mintha nagyobb szerep jutott volna az abszurd fordulatoknak, az 1950. szeptember 18-i letartóztatás utáni időszakot viszont egyértelműen a kegyetlenség jellemezte. Ez a második őrizetbe vétel már nemcsak Tarisznyás Györgyit, hanem egész családját, szüleit és nagymamáját (!) is érintette. Vallatói azt akarták a szó szoros értelmében kipofozni belőle, hogy Szűcs Ernő szeretője volt. Az ezredes elleni tanúskodás azonban mintegy magától megszűnt, mert Szűcsöt kihallgatói agyonverték.⁴⁹⁾

A hatóságok ezek után láthatólag nem tudtak mit kezdeni a „tanúval”. (Nem ő volt az egyetlen, aki erre a sorsra jutott. A Rajk-per szinte valamennyi mellékszereplője letartóztatásban maradt, és elítélésüket – tanácsstalanságból (?) – húzták-halogatták.⁵⁰⁾

Tarisznyás Györgyit csak három év után, 1952 júniusában ítélték el „a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel bűntette miatt” – hat évre. További két és fél évet töltött börtönben, ahol a korábban elsajátított német, francia és angol mellé megtanult oroszul. 1955. január 26-án rendelte el Czakó Kálmán legfőbb ügyész Tarisznyás azonnali szabadlábra helyezését.⁵¹⁾

A kiadó Tarisznyás Györgyi börtön utáni életének egyetlen munkahelye lett. Eredeti szakmájához, a tanításhoz nem tudott, talán nem is akart visszatérni, bár pedagógus énje ki-kibukott belőle a szerzők meggyőzésében csakúgy, mint a fiatalabb munkatársak türelmes oktatásában. 1965-től betöltött vezető beosztásában (előbb főszerkesztő-helyettes, majd főszerkesztő volt) őt is érintették a kultúrpolitika kiszámíthatatlan húzásai, a szerkesztőségben mégis biztonságban érezhette magát. Stílusérzéke, nyelvtudása alkalmassá tette arra is, hogy a szerkesztők többségéhez hasonlóan fordítson, szépirodalmat – oroszról.⁵²⁾ Kegyetlen betegség végzett vele; még 58 éves sem volt.

Életéről, elsősorban a Rajk-perbeli szerepéről és a börtönévekről Veressné Deák Éva jelentetett meg szerény füzetet, amely – mivel nagyrészt évekkal, sőt talán évtizedekkel korábbi szóbeli visszaemlékezéseken alapul – sok fontos tényben eltér Tarisznyás Györgyinek a perfelújítás során leírt vallomásától, illetve a más forrásokból kihüvelyezhető tényektől.⁵³⁾ 2002 végén, 2003 elején férje, Farkas István újságíró, rövid ideig a Corvina angol szerkesztője, két hosszabb cikket szánt az *Élet és Irodalom*nak, amelyben leírt néhány jellegzetes epizódot Tarisznyás Györgyi háború előtti, illetve szabadulása utáni életéből. ⁵⁴⁾

Balabán Pétert (1917–2002) 1949. június 18-án vette őrizetbe az ÁVH, és a „svájci csoport”⁵⁵⁾ tagjaival, többek között Vági Ferencsel, Földi Ivánnal, Demeter Györggyel, Ács Tamással együtt „hűtlenséggel, valamint a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétellel” vádolták.

A jómódú polgári családból származó Balabán édesapja a Magyar Általános Biztosító vezérigazgatója volt, aki pályája folytatójának szánta a fiát. Ennek megfelelően egy londoni biztosító céghez küldte tanulni, ahonnan a fiú – tartózkodási engedély hiányában – hamarosan Genf-be került, és a közgazdaságtan mellett érdeklődési körének megfelelően bölcsészetet hallgatott, de részt vett fordító- és tolmácsképzésben is. Újságíró akart lenni. Ebben szerepet játszhatott, hogy anyai nagyapja a 19. század végén alapított Singer és Wolfner kiadó egyik tulajdonosa volt, a perújrafelvételéhez készült név és dátum nélküli jelentés pedig a család több zeneszerző és művész tagjáról tud.⁵⁶⁾

Balabán Péter nem politikusnak született. Ha Svájcban mégis részt vett az ott élő magyarok antifasiszta akcióiban, cikkeket írt részben svájci újságoknak, részben az emigráció kiadványainak, az egy tisztességes ember természetes reakciója volt a második világháború rémségeire. Egyik ismerőse, Hámori László összehozta egy amerikai segélyszervezettel (American Friends Service Committee), amelynek megbízásából hazai lapok hírei alapján angol nyelvű összefoglalót állított össze a magyarországi helyzetről, főként a zsidóüldözésekről, deportálásokról, majd tagja lett a Szőnyi Tibor vezette Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontnak. Ebben szerepet játszott egykori iskolatársa, későbbi főnöke, Nagy Péter is. Balabán részt vett a Front összejövetelén, cikkeket jelentetett meg a kiadványában, és többek között mint a szervezet megbízottja került – akkor még futó – ismeretségbe Noël Fielddel.

A háború után, Svájcban bulletint szerkesztett, vallomása szerint azzal a céllal, hogy propagálja Magyarország újjáépítését, és rávegye a kint élő, demokratikus érzelmű magyarokat a hazatérésre.⁵⁷ Ő maga 1947 márciusában jött vissza Budapestre – apja heves tiltakozása ellenére. Előbb a Rádiónál, majd az MTI-nél volt a hírszerkesztőség turnusvezetője, és lazán bár, de továbbra is tartotta a kapcsolatot svájci ismerőseivel.

Letartóztatása, a súlyos fizikai bántalmazásokkal kísért kihallgatások⁵⁸ és a „gyanúsított” ellen hozott ítélet között majd egy év telt el. Tíz év fegyházra ítélték, de 1951-től már a váci börtönben bevonták az ottani fordítócsoporthoz munkájába, 1952 áprilisától pedig „áthelyezték” a gyűjtőfogház fordítói közé. Ott írta róla az alábbi jellemzést elítélt társa, Dr. Szalai Sándor:

„Börtönbeli érintkezésünk során nem tapasztaltam, hogy Balabánt a politika túlságosan érdekelné, vagy hogy különösebb politikai elgondolásai lennének. Ideológiai kérdések iránt sem viseltetik – s azt hiszem nem is viseltetett – különösebb érdeklődéssel. Mint gyakran mondogatta előttem, ő már legjobban szeretne csak nyugodtan, valami kuckóban élni, könyveket olvasni, jó zenét hallgatni. Mivel »szerelme az újságírás«, el van keseredve amiatt, hogy az, ami történt, éppen e hivatás folytatását teszi számára lehetetlenné, még ha büntetését letöltve szabadul is. Erről többször panaszkodott. Egyébként azonban igen jó idegei vannak és elég jó humora is, úgyhogy nincs különösen rossz lelkiállapotban.”⁵⁹

Elviselhető lelkiállapotához nyilván nagymértékben hozzájárult, hogy dolgozhatott. A munka mindig fontos szerepet játszott az életében. Még sok évvel azután is, hogy a Corvina irodalmi vezetője lett, gyakran előfordult, hogy ha pár óráig nem akadt elfoglaltsága, egy-egy korrektúra olvasásával tette magát hasznossá.

Az elsők között került a kiadóba, és angol szerkesztőként kapta szobatársul Noël Fieldet, akivel a jelek szerint jó kapcsolatot ápolt. Utóbb, amikor a Cserépfalvi eredeti szándékai szerint kevés embert foglalkoztató, jól áttekinthető kiadó létszáma felduzzadt, a „szerkesztőség” mellé idegen nyelvű szerkesztőséget hoztak létre. Ennek lett a főnöke Balabán Péter, hogy utóbb irodalmi vezetővé nevezzék ki. Az Országos Széchényi Könyvtár központi katalógusa szerint hozzávetőleg hatvan könyvön olvasható: Fordította Balabán Péter. A 20. századi amerikai irodalom állt közel a szívéhez, egyik kedvence Saul Bellow volt, és monográfiát írt Sinclair Lewisről.⁶⁰

A Rajk-perből kinőtt Pálffy-ügy szereplőjének szánták Pődör Lászlót (1911–1984) – ha a történet mégsem egészen így alakult, arról egyedül az ÁVH tehetett. A csornai születésű Pődör a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett magyar–francia szakos diplomát – mint Eötvös-kollégista, Gyergyai Albert és Aurélien Sauvageot tanítványa. Ezután egy évet Párizsban töltött az École Normale Supérieure ösztöndíjasaként, majd a miskolci Fráter György gimnázium tanára lett. Itt érték a háború utolsó hónapjai.

Egyik gimnáziumi tanítványa, illetve annak édesapja révén kapcsolatba került az amúgy igencsak gyér magyar ellenállási mozgalommal, ⁶¹ részt vett a Miskolc környéki

antifasiszta akciókban, majd belevetette magát az újjászerveződő politikai életbe. 1944–45-ben tagja volt az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, dolgozott kabinetfőnökként a Külügyminisztériumban, utána Rómában lett követségi tanácsos, ezt követően ismét a Külügyminisztériumban kapott állást mint protokollfőnök. 1945-ben belépett az MKP-be, ahonnan azonban 1949-ben, a tagrevízió alkalmával kizárták. Ezután került rövid időre a Madách Gimnáziumba tanárnak. Egy 1948. január 25-én írott összefoglaló⁶² már arra utal, hogy kiterjedt kapcsolatai és legkevesbé sem doktriner gondolkodásmódja hamarosan gyanút keltettek:

„Pődör László követségi tanácsos, régebben a miskolci gimnázium francia-olasz szakos tanára. 1944-ben bekapcsolódik a Miskolc környéki partizán-akciókba, a Mokán szervezetbe, rövid időn belül az intellektuális csoport vezetője lesz. A felszabadulás után Debrecenbe került, ahol a megalakulandó nemzeti kormány külügyminiszterével, Gyöngyössy Jánossal kerül barátságba. Gyöngyössy maga mellé veszi, előbb titkára, majd később kabinetirodájának vezetője lesz. Belép a Kommunista Pártba, Rákosi Mátyás ajánlására osztálytanácsossá nevezik ki. Gyöngyössytől különböző segítségekben részesül, a minisztériumban kap lakást. Pődör lekötöztette Gyöngyössynek s ahelyett, hogy fontos pozíciójában ellenőrizné őt, teljesen lefekszik neki. A kommunista frakció vezetője lesz, elve, hogy mindenkin segíteni kell, nem baj, ha a demokrácia érdekei azt másképpen is kívánják. 1946-ban Nyugaton jár, olyan jelentéseket ad le a disszidensekről és nyugatosokról, mintha azok demokratábbak lennének az itthoniaknál. A római követség első beosztottja lesz, teljesen elszakad pártjától, felesége befolyása alatt áll. Tisztázatlan kapcsolatai vannak a Vatikán felé, igyekszik minél szélesebb klerikális kapcsolatokat kiépíteni a maga számára.”

Mindez, Pálffy György honvédelmi miniszterhelyetteshez fűződő kapcsolatával együtt, bőségesen elegendő volt letartóztatására.⁶³ Hogy erre miért egy évvel a Rajk-per többi résztvevőjének elfogása, illetve hónapokkal a tábornok kivégzése után, 1950. május 30-án került sor, nem világos. Bíróság elé sohasem állították, a jelentésekben szereplő tisztázatlan anyagi ügyeket nem vizsgálták, el sem ítélték, így csak annyit lehet tudni, hogy kémkedés és szervezkedés gyanúja miatt vették őrizetbe. Még letartóztatása évében, 1950 októberében a kistarcsai internáló táborba került, ahol egy évvel később, 1951. október 10-én Müller Károly államvédelmi őrmester írt róla jelentést.⁶⁴ A jelentő – logikusan – Pődör külföldi kapcsolatai felől próbált tájékozódni:

„...feltételezhető Pődörről, hogy a francia hírszolgálat ügynöke volt. Római kapcsolatairól megállapítható az a tény, hogy elég széleskörű, és így lehetséges, hogy későbbi idők folyamán a Vatikánnak is dolgozott. Ügynökünket a fenti kérdések tisztázására utasítottuk, hogy tudja meg, hogy Pődör Lászlót hol, mikor és kik szervezték be, milyen feladatokat kapott, kik voltak felső és alsó kapcsolatai, feladataiból milyen cselekményeket hajtott végre.”

Az ügyet ezen a ponton mintha abba is hagyták volna. Pődör további két évet töltött Kistarcsán; 1953. augusztus 26-án szabadult. Büntetését azonban nem szüntették meg, csak enyhítették. Mindaddig, amíg 1955. február 7-én szerkesztői állást nem kapott a Corvinában, segédmunkás, majd raktáros volt. Ő is terjedelmes fordítói életművet hagyott maga után; fordított franciából és franciára, olaszból és németből.⁶⁵ Fantasztikus franciatudása felkeltette a budapesti Francia Intézet figyelmét is, ami viszont nem maradt titokban a Belügyminisztérium III/I Csoportfőnöksége előtt sem. 1963. december 27-én lezárt dossziéjához 1968. július 31-én csatoltak egy szolgálati jegyet, amelyen iratai tanulmányozását kéri azzal az indokkal, hogy a Francia Intézet vezetése fordítási problémák megoldására Pődört ajánlja a hozzá fordulóknak.⁶⁶

Az Eötvös-kollégistaként megalapozott és az École Normale Supérieure-ön tökéletesített műveltség és nyelvtudás nemcsak a kiadónak és más munkaadóinak hajtott felbecsülhetetlen hasznot, hanem szó szerint mindenkinek, aki kapcsolatba került vele. A nagyon közlékeny Pődör valamennyi beszélgetőpartnerével megosztotta munkájával

kapcsolatos problémáit, különböző témákról alkotott véleményét, és – a koncepciók perек érintettjei közül egyedülként – beszélt kistarcsai élményeiről is.

¹ Barth–Schweizer, 2005; 2007.

² Cserépfalvi, 1989: 219–245.

³ Uo. ÁBTL 2.1. I/107-g 92. Radványi Kálmán áv. őrnagy jelentése 1955. június 30. „Noël Field elhelyezése ügyében megbeszélést folytattam kapcsolatunkkal, Vályi Gáborral, a Corvina Idegennyelvű Könyvkiadó helyettes igazgatójával. Vályi Gábor közlése szerint vállalatuknál szükség van angolul tökéletesen beszélő szuperlektorra. Feladata lenne a Párt által havonta kibocsátott angol nyelvű bulletinok szuperlektorálása. Ez 80 lap. Ezen kívül kisebb-nagyobb lektorálási munkákat tudnak neki adni, amely havonta 4-500 forint jövedelmet jelentene számára. Az angol nyelvű bulletinok lektorálásáért havi 640 forintot kapna. A fenti munkakört nem státus-szerűen töltené be, miután a vállalatnak nincs szabad státusza, külső lektorként alkalmaznák. A lektorálási munka általában napi 4-5 óra elfoglaltságot jelentene. Amennyiben Noël Field ügyében a fenti munkakör megfelelne, úgy szükséges a Corvina igazgatójával, Cserépfalvi Imrével beszélni a Párt vagy a Belügyminisztérium vezetése részéről.”

⁴ Weinberg Lászlóné, aki ismereteim szerint nem volt járatos azokban a körökben (egyetem, tudományos intézmény, újság, folyóirat), ahonnan „normális esetekben” a kiadói szerkesztőket toborozni szokás.

⁵ http://server2001.rev.hu/oha/oha_document.asp?id=431&order=1 (letöltés dátuma: 2013. október 20.).

⁶ Rajk, 1949.

⁷ ÁBTL 2.1. I/107-d. 68–75. Décsi Gyula vallomása, 1954. május 16. A vallomás találoán foglalja össze a minden logikát nélkülöző, taláalomra zajló letartóztatásokat és kihallgatásokat.

⁸ Dalos, 2008.

⁹ Ungvári, 2011.

¹⁰ Justus, 1931.

¹¹ Csapody, 2011.

¹² Írásai: *A faszizmus gazdasági és társadalmi alapjai; A szocializmus útja: az osztályháború új feltételei.* Mindkettő 1945. Ő fordította Engels *A család, az állam és a magántulajdon keletkezése* című művét is.

¹³ B. Kádár, 2012: 50., 56. jegyzet.

¹⁴ Uo. 51.

¹⁵ ÁBTL 2.1. I/84. 4. Kiértékelő jelentés, 1954. július 5.

¹⁶ Uo. 216. Jelentés, 1954. szeptember 14.

¹⁷ Uo. 284. Jelentés, 1956. május 16. „A perújítási tárgyalás során a bíróság Justus Pált bűnösnek mondta ki igazítás büntetésében, ezért 8 évi börtönbüntetésre, egyes jogainak 4 évi eltiltására és fele vagyonának elkobzására ítélte.” A trockizmus vádja már Justus 1949-es letartóztatásakor is felmerült, akkor azonban, mint a Rajk-perbe be nem illő elemet, ejtették. Munkatársa, Vándor Györgyi per-újrafelvételi dokumentumai között viszont szerepel annak megállapítása, hogy „az ÁVH 1949. jún. 30-án vette őrizetbe Justus Pállal folytatott trockista szervezkedés gyanúja alapján”. ÁBTL 2.1. I/101. 5. Jelentés, 1953. június 11.

¹⁸ ÁBTL 2.1. I/101. Vándor Györgyi vallomása, 1954. augusztus 17: „A fúzió után Justus a Rádió alelnöke lett, én is a Rádióhoz kerültem rendezőnek. [...] Ebben az időben már gyakrabban találkoztam Justusszal Angyalék lakásán, a régi Justus-féle művész-szeminárium több tagjának társaságában. [...] Justus meg egyre gyakrabban és nyíltabban tett párt- és rendszerellenes kijelentéseket, amelyekből azt lehetett kiérteni, hogy ne is várjunk ebben a rendszerben művészeti szabadságot, itt párt-diktatúra van...”, illetve: „Az összejövetelek irányítója Justus Pál volt, aki párt- és szovjetellenes nézeteket vallott. Justus ilyenkor azt fejtegette, hogy az a szocializmus, ami a SZU-ban létezik, és ami itt épül – nem igazi szocializmus, hanem párt-diktatúra.” A Justus elleni tanúskodás nem mentette meg Vándor Györgyit attól, hogy perújítási tárgyalásán ne vádolják őt is igazgatással, és ne az utolsó egyike legyen, akit szabadrábra helyeznek. ÁBTL 2.1. I/84. Máriássy Félixné vallomása 1954. augusztus 17. „A SZU-val kapcsolatban többször kifejtette azt a nézetét, hogy ott nincs szocializmus, hanem államkapitalizmus van, ami nagyon hasonlít a faszizmusra. [...] A Bolsevik Párt vezetőjéről – mint diktátorról beszélt –, aki semmiben sem hasonló Leninhez. [...] 1948 tavaszán egy alkalommal kölcsönadta nekem egyik legkedvesebb könyvét, Arthur Koestler: »Zéro és a végtelen« c. regényének francia kiadását. Ez a trockista írás szerinte megrázóan igaz képet ad a SZU-ról, és mikor elhozta nekem, külön megjelölt nekem egy-egy részt, mint legjellemzőbbet és legigazabbat. [...] De nemcsak a SZU hanem a KP vezetőit is szidta. A »moszkvai« utasítások »szolgalelkű« végrehajtóinak nevezte őket. Az MKP vezetőit erkölcsstelen embernek tartotta.” Máriássy Félixné (MáriássyFélix rendező felesége) besúgótevékenységéről lásd például ÁBTL 3.1.2. M-18523.

¹⁹ ÁBTL 2.1. I/101-a. Justus Pál vallomása, 1954. július 26. Vándor Györgyiről többek között ezt mondta: „Hozzám feltűnően ragaszkodott, nekem azonban nem sok időm volt vele foglalkozni, csak letartóztatásom után közölte velem az előadó, hogy szerelmes volt belém és ezt naplójában meg is írta.”

²⁰ ÁBTL 2.1. I/84. Justus Pál levele, 1955. június 27.

²¹ Uo. Jelentés, 1956. május 16. Ügyében 1955. november 28–29-én tartottak perújítási tárgyalást, rehabilitálására 1956 szeptemberében került sor.

²² Ő fordította magyarra többek között Schwartz-Bart *Igazak ivadéka*; Simone de Beauvoir *Könnyű halál*; Paul Sartre *Szavak*; Maupassant *Egy asszony élete*; *Undor*; Voltaire *XII. Károly svéd király élete* című írásait, Majakovszkij, Éluard, Prévert verseit.

²³ William Shakespeare: *Szonettek. The sonnets of William Shakespeare. /Kétnyelvű klasszikusok./* Budapest, Corvina Kiadó, 1956 (1957).

²⁴ ÁBTL 2.1. I/84. Feljegyzés, 1949. szeptember 2. A Magyar Szociáldemokrácia Története. A másolatban őrzött összefoglaló margóján-hátlapján.

²⁵ Révész, 1999: 325., 346.

²⁶ Például ÁBTL 3.1.5. 0-10986. Idézi Gál, 2009: 9–74. Fekete Sándor szerint az ún. Hungaricus körnek talán Justus volt a legaktívabb tagja. Idézi Szőnyei, 2012: 123.

²⁷ ÁBTL 3.1.2. M-18523. 1961. november 9. „Borisz”-nak adott utasítás.

²⁸ ÁBTL 3.1.2. M-24845. 1961. augusztus 30. Jelentés Révész Andrásról, 1962. október 12. Jelentés, 1962. november 13. Jelentés, 1963. május 31.

²⁹ ÁBTL 3.1.2. M-24845. Jelentés, 1961. december 21.

³⁰ A „Kerekes” néven szervezett Kántás László pszichológus – munkadosziéja (ÁBTL 3.1.2 M-24845) szerint – Justus szinte minden rezdülését jelentette. A „Boros” néven számon tartott Dr. Rákos Jenő közgazdász a Szociáldemokrata Párt megyei titkára volt. „Kis(s) Tibor” néven Gál Éva (Gál, 2013: 204. és 274. számú jegyzetek) Kelemen Imrét, a kiadó állandó külső és rövidebb ideig belső munkatársát azonosította, ezt azonban kérésre az ÁBTL nem tudta megerősíteni. A „János” fedőnév nem azonosítható.

³¹ B. Kádár, 2012: 51.

³² Kelemen Imréről lásd még a 30. és 31. számú jegyzetet.

³³ Jemnitz, 2008; Ungvári, 2011.

³⁴ Őrizetbe vételéig tagja volt a Nemzeti Paraszt Pártnak (ÁBTL 2.1. I/22.), de ennek inkább társadalmi, mint politikai meggyőződésbeli okai lehettek.

³⁵ Tarisznyás, 1943.

³⁶ ÁBTL 2.1. I/22. 7–10.

³⁷ Klein Antal beszámolója letartóztatása és kihallgatása körülményeiről, valamint Rajk-perbeli szerepéről: http://betiltva.com/files/fiala_egyszeru_tortenet5.php (letöltés dátuma: 2013. december 5.).

³⁸ Karlo Mrazović (1902–1987) 1947–1948-ban volt budapesti követ. A Tájékoztató Iroda Titót elítélő határozata után váratlanul áthelyezték Moszkvába, ami a továbbiakban lehetetlenné tette kettejük kapcsolatát. Mrazović csupán egyetlen, álnéven írt levelezőlapon adhatott hírt magáról.

³⁹ Hajdú, 1992; ÁBTL 2.1. I/107-d. 68–75. Décsi Gyula vallomása 1954. május 16. „*Június közepén már ott tartottunk, hogy a vallomások áttekinthetetlen tömege az ügyet teljesen összezavarta: beismerések és visszavonások, igaz és valótlan vallomások, ellenőrzött és mesterségesen összehangolt vallomások, egymásnak ellentmondó vallomások az ügyet majdnem áttekinthetlenné tették, már senki nem ismerte ki magát, se nem tudta, mi igaz és mi nem. Ekkor a párt kérésére segítségünkre jöttek a szovjet tanácsadók, Belkin altábornagy vezetésével. Belkin altábornagy néhány napi itt tartózkodás után különválasztotta a fő személyeket, akik később a fő ügy vádlottai lettek. Őket s az ügyükkel kapcsolatos tanúkat szovjet és magyar kihallgatók közösen hallgatták ki. Rajkot és Brankovot (s a tanúkat) Belkin és Szűcs hallgatták ki, valamint Justust és Cseresznyést Jevdokimenko és Farkas Vladimir. Ezek a kihallgatások konspiráltan folytak...*” Noël Field ügye többek között ÁBTL 2.1. I/107/1. és 2.1. I/107-a. stb.

⁴⁰ A megsemmisítés nem történhetett eléggé körültekintően, mert a dossziékban gyakran találni utalást arra, hogy a Rajk-perrel kapcsolatos iratokat csak későbbi időpontban távolították el az anyagból.

⁴¹ ÁBTL 2.1. I/22. 22. Jelentés, 1954. június 18. Réh Alajos vallomása.

⁴² ÁBTL 2.1. I/24. Berán Iván volt ÁVH-s alkalmazott vallomása.

⁴³ Huszár, 2009.

⁴⁴ ÁBTL 2.1. I/22.

⁴⁵ Uo. külön borítékban.

⁴⁶ ÁBTL 2.1. I/22a. Réh Alajos vallomása.

⁴⁷ ÁBTL 2.1. I/22. külön borítékban. Tarisznyás Györgyi ügyének rövid összefoglalása: „*1949 végétől Tarisznyás Györgyi egy konspirált villában volt elhelyezve két nyomozó felügyelete alatt, ahol minden kívánságát teljesítették és egyenrangú félként kezelték a Rajk-ügyben tett vallomásáért. 1950 júniusában már több esetben egyedül is kiengedték a városba vásárolni, majd szüleit Budapestre költöztették, és teljesen szabadlábra helyezték. 1950 szeptemberében ismét őrizetbe vette az ÁVH abból a célból, hogy Szűcs Ernő volt áv. ezds.-re terhelő vallomást tegyen. [Itt másfél sor olvashatatlaná téve.] Beismerő vallomást tett arról, hogy az alatt a néhány hónap alatt, amíg szabadlábon volt, Záboji Endréné barátját tájékoztatta arról, hogy a Rajk-*

ügyben tett vallomása nem felel meg a valóságnak, és hamis tanúvallomását kényszerítő eszközök hatására tette.”

⁴⁸ Záboji Endréné ügye: ÁBTL 3.1.9. V-113410/a.

⁴⁹ Huszár, 2009.

⁵⁰ Décsi Gyula 1954. május 16-i vallomásában a következő olvasható: „A főügy tárgyalása után maradt kb. 60 fő őrizetes, akiknek az ügye lényegében még kivizsgálatlan volt, s akikkel kapcsolatban még rengeteg tisztázatlan probléma merült fel.” Lásd a 7. sz. jegyzetet.

⁵¹ ÁBTL 2.1. I/22.

⁵² Az ő fordításában jelent meg Dzsingiz Ajtmatov *Dzsamila szerelme*; *Piroskendős jegenyécském*; Valentin Katajev *Gyógyír a feledésre*; Anatolij Malcev *Térj be minden házba!*; Ilja Ehrenburg *Julio Jurenito*; *A D.E. tröszt. Tizenhárom pipa*; Lev Nyikulin *A gyáva*; Alekszandr Nyeverov *Élni akarok*; Fjodor Gladkov *A lélek mélyén* című műve.

⁵³ V. Deák, 1993.

⁵⁴ Az írások, tudomásom szerint, nem jelentek meg, de Farkas István pár régi kollegának – köztük nekem – eljuttatta, „Györgyi emléke kedvéért”, ahogy a kísérőlevélben fogalmazott.

⁵⁵ „Svájci csoport”-ként azokat tartották számon, akik a háborút Svájcban vészelték át, és a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front létrehozásával, valamint egyéb, a rendelkezésükre álló, ugyancsak csekély eszközzel igyekeztek harcolni a fasizmus, a zsidóüldözés és a deportálás ellen, a hazaiak lehetőleg korrekt tájékoztatásáért. Mint hosszabb időt Nyugaton töltött személyek váltak a negyvenes évek második felétől gyanússá, hasonlóan az „angol csoport” tagjaihoz.

⁵⁶ ÁBTL 2.1. I/43. 45. Jelentés név és dátum nélkül.

⁵⁷ ÁBTL 2.1. I/50-a. Balabán Péter vallomása Ács Tamás ügyében, 1954. június 23.

⁵⁸ „Amíg én kihallgattam, Balabán meg lett verve, de tudomásom szerint előzőleg és később is meg lett verve. A Rajk-ügyben három őrizettest hallgattam ki, és többet én is megvertem, ezért nem tudok már visszaemlékezni, hogy Balabán is ezek között volt-e. Tény azonban, hogy egyik este, amikor nem akart terhelő vallomást tenni saját maga ellen, átadtam a Princz-féle csoportnak, akik súlyosan megverték, és kb. ½ óra múlva, amikor visszahozták, Balabán hajlandó volt beismerő vallomást tenni. Amikor Balabán visszajött, tántorgott, nehezen lélegzett a veréstől. Általában kényszerítő eszközként alkalmaztuk az őrizeteseikkel szemben a kihallgatásokon a tornáztatást, homlokukkal való fálhoz állítást, földre tett ujjal való körben járást, a cellában éjszakákon keresztül való állítást, stb. Valószínűnek tartom, hogy Balabánnal szemben is voltak ezek a kényszerítő eszközök alkalmazva.” ÁBTL 2.1. I/43. Toldi Ferenc kihallgatási jegyzőkönyve a perfelújítás során.

⁵⁹ ÁBTL 2.1. I/50-a. 47–49. Jelentés, 1953. július 31.

⁶⁰ Ő fordította magyarra többek között Philip Roth *Zuckermann*; *A szellem árnyékában*; Saul Bellow *Herzog*; *Késő bánat*; *Napjaid gyümölcse*; Henry James *Európai látogatók*; *Egy hölgy arcképe*; Károlyi Mihályné *Együtt a száműzetésben* (Justus Pállal közösen); Ernst Roth *Zene és üzlet egy zeneműkiadó emlékeiből*; Gerald Moore *Túl hangos vagyok? Egy zongorakísérő emlékiratai*; Sinclair Lewis *Babbit*; *Királyi vér*; John Steinbeck *Késik a szüret*; Henry Fielding *Joseph Andrews és barátja*; Poe válogatott művei; Gábor Ferencné *Utazás a múltba*; Elie Wiesel *Az éjszaka*; *Visszaemlékezések és beszélgetések Fejtő Ferencsel*; Fejtő Ferenc *Budapesttől Párizsig. Emlékeim*; Gideon Hausner *Ítélet Jeruzsálemben. Az Eichmann-per története*; Isaac Bashevis Singer *Örök szerelmi szonettkoszorú* című művét. Kötete: *Sinclair Lewis világa*.

⁶¹ Gecse Gusztáv interjúja Fekete Sándorral: <http://www.gecse.eu/fekete-htm> (utolsó letöltés dátuma: 2013. október 6.). Az interjúban Fekete elmondja, hogy Pödör hosszas kényszerítés után ugyan hajlandó volt aláírni a rá erőltetett vallomást, de a végén valamennyi aláírása fölé odatette: „Ez nem az én vallomásom”. A dátumok azonban ellentmondanak ennek az elbeszélésnek. Pálffy Györgyöt, akivel Pödör közvetlen kapcsolatban volt, még 1949. október 24-én kivégezték, Pödört viszont csak 1950. május 30-án vették őrizetbe. De aki ismerte őt, teljes joggal gondolhatja: akár így is történhetett volna.

⁶² ÁBTL 3.2.4. K-424. 10. Összefoglaló, 1948. január 25.

⁶³ ÁBTL 3.2.4. K-424. Pödör László távirata Pálffy Györgynek, 1947. szeptember 15., illetve jelentése ugyancsak Pálffynak 1947. november 18.

⁶⁴ ÁBTL 3.2.4. K-424. 11. Jelentés, 1951. október 10.

⁶⁵ Többek között magyarra fordította Blaise Pascal *Gondolatok*; Edmond és Jules de Goncourt *A XVIII. század művészete és egyéb művészettörténeti tanulmányok*; Armand Lanoux *Watrin őrnagy*; Arnaud *A félelem bére*; Thomas Mann *A Doktor Faustus keletkezése. Egy regény regénye*; Elio Petri *Róma 11 óra*; Saint-Exupéry *Citadella*; Charles de Tolnay *Michelangelo. Mű és világkép* című művét. Franciára Örkény István *Kulcskeresők*; Pamlényi Ervin *Magyarország története*; *Ha Mozart naplót írt volna*; *Ha Bach naplót írt volna*; *Ha Csajkovszkij naplót írt volna* című művét.

⁶⁶ ÁBTL 3.2.4. K-424. Szolgálati jegy, 1968. július 31.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

2.1.	A volt Zárt irattár levéltári anyaga	
	I/d. (V-142755/4.)	Noël H. Field
	I/22. (V-142742)	Tarisznyás Györgyi
	I/24. (V-143411)	Klein Antal, Tarisznyás Györgyi, Gyöngyösi István
	V/37. (V-150318)	Záboji Endréné
	I/43. (V-142719) I/50a. (V-143410/1.)	Balabán Péter Rosta Endre, Ács Tamás, Balabán Péter, Hódos György, Földi Iván, Vági Ferenc, dr. Kálmán András
	I/84. (V-142712)	Justus Pál
	I/101. (V-142726)	Vándori Györgyi
	I/107/g. (V-142755/7.)	Noël H. Field
3.1.2.	Munka dossziék	
	M-18523	„Borisz”
	M-24845	„Kerekes”
3.1.5.	Operatív dossziék	
	O-10986	Hungaricus
3.2.4.	Kutató dossziék	
	K-414	Pődör László

Sajtó

Dalos, 2008

Dalos Anna: Egy másik magyar zenetörténet. Hanglemez a holokauszt magyar zeneszerző-áldozatainak műveiből. *Muzsika*, november.

Ungvári, 2011

Ungvári Tamás: Justus és az igazság. *Amerikai Népszava*, május 7.

Hivatkozott irodalom

Barth–Schweizer, 2005

Bernd-Rainer Barth – Werner Schweizer: *Der Fall Noël Field. Schlüsselfigur der Schauprozesse in Osteuropa*. Herausgegeben von Bernd-Rainer Barth und Werner Schweizer. I. kötet: *Gefängnisjahre 1949–1954*. Berlin.

Barth–Schweizer, 2007

Bernd-Rainer Barth – Werner Schweizer: *Der Fall Noël Field. Schlüsselfigur der Schauprozesse in Osteuropa*. Herausgegeben von Bernd-Rainer Barth und Werner Schweizer. II. kötet: *Asyl in Ungarn 1954–1957*. Berlin.

B. Kádár, 2012

B. Kádár Zsuzsanna: *Elrabolt remények. A magyar szociáldemokrácia a párt felszámolása után*. Budapest, Napvilág Kiadó.

Csapody, 2011

Csapody Tamás: *Bori munkaszolgálatosok. Fejezetek a bori munkaszolgálat történetéből*. Budapest, Vince Kiadó.

Cserépfalvi, 1989

Cserépfalvi Imre: *Egy könyvkiadó feljegyzései 1945–1963*. Budapest, Gondolat Kiadó.

Gál, 2009

Gál Éva: Mérei Ferenc és társai „ellenforradalmi szervezkedése” 1957–1959. In *Kádárizmus: Mélyfúrások. Évkönyv*. Budapest, 1956-os Intézet.

Gál, 2013

Gál Éva: *Lejáratás és bomlasztás. Tudósok, tanárok a titkosrendőrség látókörében*. Budapest, Corvina Kiadó.

Hajdú, 1992

Hajdú Tibor: A Rajk-per háttere és fázisai. *Társadalmi Szemle*, 11. sz. 17–36.

Huszár, 2009

Huszár Tibor: *A pokol malmai. Szűcs Ernő ÁVH-s ezredes ügye és elágazásai, 1946–1955. Dokumentumok, interjúk Szűcs Ernő tevékenységéről, a tettestársak és áldozatok vallomásai*. Budapest, Corvina Kiadó.

Jemnitz, 2008

Justus Pál. Szerkesztette: Jemnitz János, Székely Gábor. Budapest, k. n.

Justus, 1931

Justus Pál: *Az utak éneke*. H. n., k. n.

Rajk, 1949

Rajk László és társai a Népbíróság előtt. Budapest, Szikra.

Révész, 1999

Révész Sándor: *Egyetlen élet. Gimes Miklós története.* Budapest, 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete.

Szőnyei, 2012

Szőnyei Tamás: *Titkos írás.* I–II. Budapest, Noran Kiadó.

Tarisznyás, 1943

Tarisznyás Györgyi: *Örmény karácsony.* /Német néprajzi tanulmányok, 11./ Budapest, Egyetemi Nyomda.

V. Deák, 1993

V. Deák Éva: *Az elítélt neve: Tarisznyás Györgyi.* Paks, k. n.

Többszörös koncepció, avagy létezett-e spanyol szál a Rajk-ügyben?

Már a Rajk-per számos korabeli megfigyelőjének is feltűnt, hogy az eljárás során bornírt állítások hangzottak el.¹ Az egyik legnyilvánvalóbb hazugság Rajk László spanyol polgárháborús múltjára vonatkozott. A perben nem kevesebbet állítottak, mint hogy a veterán kommunista már Spanyolországban is trockista volt, miközben – természetesen – az „ellenség kémjeként” már ott is a pártot gyengítette. Hogy mit jelent a trockizmus, azon persze el lehet gondolkodni, de hogy kém lett volna Rajk, azt józan ésszel már akkor sem hitték.

Az 1949-es eljárásban a nyomozóknak nem volt egyszerű dolga. A párt eredményt követelt, tehát valamit barkácsolni kellett, ugyanakkor bizonyítékok nem léteztek. Utóbbiak hiányában általában az őrizeteselek életrajzából indultak ki, és Rajk esetében rátaláltak a spanyol polgárháborús múltra. Ez a tény nem számíthatott újdonságnak. A vezető kommunista politikus semmiképp sem tagadhatta meg múltját, hiszen korábban számos esetben beszélt erről, és Gerő Ernő vagy Münnich Ferenc a tanúi voltak.

A perben Rajk László nyilvánosan is elismerte, hogy „bűnös” tevékenységét Spanyolországban kezdte. Mindebből tehát úgy tűnhet, hogy a spanyol polgárháborús múlt tényleg közrejátszott a Rajk-per kialakulásában. Ráadásul a per néhány mellékperében ugyanezt a vádat további terheltekre is kiterjesztették. A benyomást tovább erősítheti, hogy kicsit később, a csehszlovákiai koncepciók perekben is helyet kapott a polgárháborús Spanyolország: „Lassan kiderül, hogy a kihallgatásokon a Nemzetközi Brigádok volt önkénteseit veszik célba” – állította Arthur London is.² Az interbrigadista múlt egyet jelentett a trockizmussal, a szereplők majdnem egy kategóriába kerültek azokkal a „fehérekkel”, akik 1918 után harcoltak a bolsevikok ellen.³

Joggal merülhet fel a kérdés, miért válhatott perek tárgyává a spanyol polgárháborús részvétel Közép-Európában több mint 10 évvel a népfront-kormány bukása után? Hiszen a spanyol polgárháborút a kommunista legendárium általában a „haladó” és az ellenforradalmi erők közötti heroikus összecsapásként mutatta be. Az nemzetközi brigádok katonái a perek előtt – és azok lezárulta után ismét – a nemzetközi munkásmozgalom hőseinek számítottak. De a közép-európai perek alapján úgy tűnhet, mintha a brigádok élén valójában kémek és ügynökök álltak volna.⁴

Jelen tanulmányban arra keressük a választ, milyen politikai megfontolás vezetett ahhoz, hogy a spanyolos múlt a koncepciók perek részévé vált.⁵ Hiszen azt is tudhatjuk, hogy a közel ezer, név szerint is azonosítható magyarországi „spanyolos” veterán⁶ közül valójában keveseket érintett a sztálinista törvénytelenység. A szociáldemokraták esetében valóban beszélhetünk az „adminisztratív eszközök tömeges alkalmazásáról”, hiszen az internálás, rendőri felügyelet tömegesen érintette a párt aktivistáit. A „spanyolosok” esetében ez nem így történt. De akkor tényleg a „spanyolosság” jelentett problémát, vagy valami egészen másról szólt ez a történet is?

I.

1. Rajk esetében adott volt – több más tényező mellett persze – a spanyol polgárháborús múlt. Ez azonban általánosan megfogalmazva még nem lehetett vád tárgya. A nyomozás

első szakaszában őrizetbe vett Cseresnyés Sándor vallomása azonban segített: „Azt velem nem közölte [ti. Rajk], hogy hogyan ment tovább, de Csehszlovákiából legálisan tovább mehetett, mert ott legális volt a KP abban az időben.”⁷ A nyakatekert megfogalmazás azért születhetett, mert Cseresnyés vallomása már a felülvizsgálat idején született. Ekkor már az volt a feladata, hogy azt támassa alá, miért volt törvénytelen az 1949-es eljárás. Azonban a furcsa megfogalmazás is arra utal, hogy eredetileg éppen ő volt az, akinek vallomása révén megértették a nyomozók, hogyan is lehet a „spanyolos” múltból vádat kreálni.

A kulcskérdés ugyanis nem az, hogy Spanyolországban járt-e Rajk? Sokkal fontosabb probléma, hogy hogyan jutott el odáig. Elvileg egy kommunistának ehhez pártengedélyre volt szüksége. Nem a meggyőződés számított; ha valaki engedéllyel ment harcolni, akkor a párt politikáját követte, ha azonban anélkül, akkor az – párt-szempontról – illegálisnak számított. Erre vonatkozik Cseresnyés közbevetett megjegyzése a CSKP legális létezéséről: Prágában az engedélyhez könnyebben hozzá lehetett jutni, mint illegális körülmények között Magyarországon. Cseresnyés nem válaszolt – talán nem is tudott – arra a kérdésre, hogy Rajknak volt-e engedélye, de az eredeti eljárásban kiváló labdát dobott fel a nyomozóknak: erre a bizonyos engedélyre kell rákérdezni...

Cseresnyés azért tudta, mit kellett csinálni, mert maga is veterán volt. Neki is meg kellett várnia a román kommunista párt engedélyét még 1936-ban ahhoz, hogy Spanyolországba utazhasson.⁸ Tudatában lehetett annak is, hogy vallomásával kész koncepciót adott kihallgatói kezébe: csak azt kell jegyzőkönyvezni, hogy Rajknak nem volt pártengedélye, és már készen is áll a vád.⁹

Egy másik „spanyolos”, Ráth Károly egészen másként emlékezett minderre: „1938. elején Rajk – úgy tudom Sebes Sándorral, Imrével és Dénessel, valamint Tömpe Andrással együtt meg is érkezett Párizsba, majd Spanyolországba. Mindezt a magyar párt utasítására, majd a csehszlovák párt segítségével tette. Rajkot – magyarországi múltja alapján – az egyik század politikai biztosává nevezték ki.”¹⁰ A két vallomás különbsége magáért beszél. Cseresnyés feldobta a labdát – amit kihallgatói persze lecsaptak –, Ráth védeni próbálta társát. Ezért hangsúlyozta, hogy Rajk Párizsba érkezett társaival, mert ott működött a Komintern által irányított szervező központ; és ezért állította, hogy odaérkezésekor már illegális múltjának ismeretében nevezték ki századparancsnoknak, mert ez bizonyította, hogy a párt „tudott” Rajkról.

2. Az 1920-as évek végére az európai kommunisták számára egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy politikai taktikájuk zsákutcába jutott. Elsősorban azért, mert a Marxtól örökölt, Lenin által továbbfejlesztett és Sztálin által következetesen képviselt forradalmi elmélet azt követelte tőlük, hogy ne működjenek együtt parlamenti rendszerekkel és pártokkal. Nemzetközi szinten a Komintern 1919-es létrehozása jelezte, hogy minden párt választás elé került: dönteni kellett, hogy a továbbiakban az új internacionáléhoz csatlakozik, vagy a régienél marad.¹¹ A kommunisták persze a Kominternt választották, és szinte az első perctől kezdve összetűzésbe kerültek a központtal. A „terepen” dolgozó európai vezetők – finoman fogalmazva – nem voltak meggyőződve arról, hogy a Komintern forradalmi taktikája helyes.¹²

A baloldali, illetve marxista pártok egységének gondolata ugyanakkor nem számított újdonságnak. Az 1928-as romániai helyhatósági választásokon a kommunisták már egy „munkás-paraszt blokk” tagjaként indultak, nem is sikertelenül. Azonban a Komintern bécsi rezidentúrája – kezdeti engedélye ellenére – az akciót végül elítélte.

A 30-as években a francia kommunisták fogalmazták újra az egység-gondolatot. Számukra a fenyegetés érezhető bel- és külpolitikai valósággá vált. Ez vezetett a baloldali – de nem csak marxista – pártok 1934. július 27-én kötött együttműködési

megállapodásához és a baloldal 1936. májusi győzelméhez. Már csak az a kérdés maradt nyitva, hogy megkapják-e a szovjet jóváhagyást.

Általában el szoktuk fogadni azt a nézetet, hogy a francia népfront-politika moszkvai engedélyezése a *belpolitikai* helyzet reális felismerésén alapult. De nem feledkezhetünk meg arról, hogy az erősödő, majd hatalomra jutó népfront erőteljesebben támogatta az időközben létrejött francia–szovjet kölcsönös segítségnyújtási egyezményt, mint a Laval vezette jobboldali kormány. A jobboldal vezetője, szkeptikusan viszonyult a szovjet ígérethez. Így az egyezmény ratifikációjára tíz hónapig – és a népfront kormány hivatalba lépéséig – kellett várni.¹³

Időközben a Komintern 7. kongresszusa 1935 júliusában–augusztusában jóváhagyta, hogy a kommunista párt tagja lehet a francia népfrontnak.¹⁴ Paradox módon tehát a népfront-politika engedélyezése valóban a realitások felismeréséből fakadt, csak hogy messze nem úgy, ahogy azt a baloldaliak gondolták. A moszkvai diktátort elsősorban külpolitikai érdekei és nem a mozgalmi helyzet inspirálta. Tudta, hogy ha az európai konfliktus éleződik, akkor előbb-utóbb háborúra kerül sor. Ez persze veszélyes is lehet, ugyanakkor lehetőségeket is teremt számára: az elszigetelt Szovjetunió beavatkozhat az egyes országok belpolitikai viszonyaiba. Az a tény, hogy a háború után az első adandó alkalommal leszámolt a közép-európai népfrontokkal, arra enged következtetni, hogy nagyhatalmi érdekei vezették a szovjet diktátort.¹⁵

A kommunisták, különösen a Komintern ülésén, egyértelműen megfogalmazták távlati céljaikat. Dimitrov leszögezte, hogy a Népfront akcióegysége szükségszerű, de rögtön emlékeztette is elvtársait a trójai faló történetére, és hozzátette: „A forradalmi munkásoknak nem kell szégyellniük a hasonló taktikát.”¹⁶ Thorez pedig egyenesen úgy fogalmazott, hogy a kommunisták a népfronton belül is a „szovjet hatalomért harcolnak, a proletariátus diktatúrájáért”. De tisztában voltak azzal is, hogy a népfront az egyetlen módja annak, hogy véget vessenek a krízisnek, amibe a kommunista pártok kerültek.¹⁷ A résztvevők értették a szóból, itt valójában taktikai változás történt.

3. A szovjet szándékokat illető megfontolás igazsága ellenére tény, hogy a baloldal népfront-konceptiója immár létező politikai stratégiává vált. Kommunista szempontból azonban két nyitott kérdés mindenképp maradt. Az egyik, hogy marxista alapon szerveződik-e a népfront, azaz a polgári pártok milyen súllyal vesznek benne részt, a másik, hogy egy alulról vagy felülről építkező népfront jön-e létre az egyes országokban?

A franciaországi helyzet a szovjet külpolitikával is összefüggött. A másik nagy népfrontos győzelem Spanyolországban azonban nem. A spanyol baloldal belső struktúrája eltért a franciáétól. A baloldali pártok támogatottsága – elsősorban a szakszervezetek ereje miatt – lényegesen nagyobb volt. A Szovjetunót tisztelték, és példaként tekintett rá minden spanyol baloldali, de a kommunistáknak egyáltalán nem voltak támogatóik. Andre Nin, aki korábban Moszkvában is élt, Trockij kiátkozása után visszatért Spanyolországba és egy antisztálinista kommunista csoportot hozott létre.¹⁸

Ilyen körülmények között nem csodálkozhatunk, hogy a Kominternhez csatlakozó kommunista pártok 1931 júniusában még 1000 tagja sem volt, de a Komintern politikájának megváltozása és Primo de Rivera diktatúrájának bukása után a politikai helyzet számukra is kedvezőbbé vált. 1933-ban már 400 000 szavazatot kaptak a választásokon, de taglétszámuk még mindig csak 20 000 fős volt.¹⁹

A Komintern taktikájának módosulása éppen Spanyolországban érzékelhető a legvilágosabban. Primo de Rivera bukása után azonnal felmerült a baloldali pártokban, hogy a „reakció” ellen szövetséget kössenek a liberális polgári köztársaságiakkal, azonban Moszkva ezt elutasította.²⁰ A kommunisták még 1934-ben sem voltak abban a helyzetben, hogy az anarchistákat vagy a szocialistákat rávegyék egy osztályalapon

szerveződő együttműködésre.²¹ Így az 1936. február 18-án tartott választásokon az összes baloldali erő – beleértve a republikánusokat is – népfrontba tömörült, és győztek. Mindez azonban nem jelentette azt, hogy a kommunistáknak a parlamentáris rendszerrel szemben táplált ellenséges érzelmei megváltoztak volna.²²

A spanyol kommunisták egy négylépcsős programot gondoltak el. Ennek csak első lépése lett volna a pártközi együttműködés. A következő lépésben a népfrontnak kellett megvalósulnia, majd – ez a harmadik lépcsőfok – kormányra kerülnie. Ezután a szakszervezetekkel együtt kellett volna létrehozni a proletariátus egyetlen pártját.²³ Lényeges volt számukra, hogy minden a menetrend szerint alakuljon, hiszen ez tette lehetővé, hogy kormányra kerüljenek és tömegtámogatáshoz jussanak anélkül, hogy a tömegek bizonytalan kimenetelű győzködésével kellene foglalkozniuk.

Spanyolországban a szocialista Caballero fogott hozzá ennek megvalósításához, aki a „spanyol Lenin” szeretne volna lenni. Szakszervezeti támogatóival a háta mögött gyakorlatilag függetleníttette magát a szocialista párt vezetésétől. A pártegyesítés első lépéseként egyesítette a kommunista és a szocialista ifjúsági szervezeteket. Itt nyilvánvalóvá is vált, mit jelent az együttműködés: a szocialista szervezet 200 000, míg a kommunistáké kevesebb mint 50 ezer tagot számlált, mégis a kommunisták kezébe került az ellenőrzés. A párt hivatalos vezetője, Prieto, keserűen figyelte a bolsevizálódási folyamatot.²⁴

A bonyolult spanyolországi politikai képlet minden elemére most talán nem kell kitérnünk, két eseményt mégis fontos hangsúlyoznunk. Az egyik, hogy bár Caballero elindult a pártegyesítés rögzös útján, valójában a Népfronton belül a háború nagyobb részében kisebbségben maradtak a kommunisták. A baloldali szocialisták ugyanakkor egy, a kommunistákéhoz nagyon hasonló, „maximalista” stratégiát fogalmaztak meg. Folyamatosan nyomást gyakoroltak a kormányra a minél radikálisabb reformokért. Eközben a párt centruma folyamatosan erodálódott, a kompromisszumos politika lehetősége szűkült. A „maximalista” stratégia legfontosabb képviselője, Caballero vonakodva csatlakozott a burzsoáziával együtt alapított Népfronthoz, mert nem hitt annak jövőjében.²⁵ Követői a proletariátus diktatúrájáról beszéltek és a „marxista szocializmust” kívánták megvalósítani, bármit is jelentsen az. A polgárháború kitörése előtt Caballero már a republikánusokat akarta rávenni, hogy hátráljanak ki a koalícióból, és hagyják a kormányzást a „dolgozókra”.²⁶ Szavakban persze elutasította az osztályharcot, de azt is sietett hozzátenni, hogy szükségesnek látja, hogy az egyik osztály eltűnjön Spanyolországból, és ehhez mégiscsak osztályharcra lett volna szükség.

A forradalommal szemben folyamatosan növekvő – és mesterségesen is növelt – elvárások oda vezettek, hogy 1936 májusára a szocialisták balszárnya már leginkább egy fegyveres felkeléstől várta a „munkásosztály győzelmét”. Mivel a baloldal kormányzott, és nehéz elképzelni, hogy egy kormány önmaga fegyveres megdöntésére tegyen kísérletet, az összecsapást kizárólag az „ellenforradalmi erőktől” várhatta. Mindezt persze Prieto „kriminális ostobaságnak” minősítette.²⁷ Prieto még a későbbiekben is hajlandó lett volna arra, hogy esetleg felélessze a polgári baloldallal kötött koalíciót, de Caballero ezt folyamatosan megvétózta. A vita lényegében arról szólt, hogy a baloldal a nehezen definiálható „szabadságért” küzdött, miközben a kommunisták – különösen Caballero – az osztályhataloméért.

Mindezzel persze nem azt akarjuk állítani, hogy a kommunista párt tudatosan provokálta ki a jobboldali államcsínyt és végül a polgárháborút. Csupán annyit, hogy elfogadta a polgárháború kockázatát. Utólag az igazság kideríthetetlen, hiszen a polgárháború után a baloldal bűneit vették sorra. De úgy tűnik, hogy a baloldali kormányzat egészen elképesztő módon rontott neki a társadalomnak, az egyház elleni fellépés például teljesen értelmetlen és durva kultúrharccá kezdett változni, ahol a meggyőzés legfontosabb eszközevé a bebörtönzés vált.²⁸

Két dolog mindenesetre világosan látszik. Az egyik, hogy ha nem is írták le, de a kommunista szereplők fejében kétségkívül létezett egy „menetrend”, hogyan akarnak a baloldali pártok szövetségén át a népfront kormányra kerüléséig eljutni, majd pártjuk egyeduralmát megteremteni. A másik pedig, hogy miközben a népfrontos politika látszott győzedelmeskedni a baloldalon, a kommunisták valójában nem adták fel céljaikat. A spanyol polgárháború végül a baloldal bukását hozta, azonban a háború után már újabb országokban lehetett kísérletezni.

4. A háború utáni magyar helyzet kísértetiesen hasonlított a korábbi spanyolhoz. A kommunista mozgalom nemcsak gyenge volt, hanem erősen megosztott is, több „frakciója” is kritikusan szemlélte a sztálini modellt. Ráadásul a szociáldemokráciával és a Nemzeti Parasztpárttal is számolni kellett, tehát a baloldali pártok között is harc folyt az elsőségért. Mindezt tetézte, hogy a háború alatt kialakult szovjet–amerikai viszonyra való tekintettel elvileg demokratikus keretek között kellett munkához látni, nem mellőzve a polgári pártokat sem. Az 1945-ös választások során kialakul belpolitikai helyzet egyenesen megkövetelte az együttműködést. Sem a csehszlovákiaihoz hasonló puccs, sem a romániaihoz hasonló agresszivitás – például a szociáldemokraták ellen – nem jöhetett szóba.

Másrészt viszont a szovjet jelenlét merőben más jellegű volt Közép-Európában – hiszen a világháború legitímálta a katona jelenlétet; ráadásul formailag a SZEB keretén belül gyakoroltak nyomást a politikai szereplőkre. Ilyen körülmények között a szovjetek hatékonyabban támogathatták politikai szövetségeiket, mint a polgárháborús Spanyolországban.²⁹

Az szinte közhelyszerű tény, hogy a háború utáni belpolitikai helyzet népfrontos politikát követelt. Az újjáépítés nehézségei, a korlátozott szuverenitás körülményei is ebbe az irányba terelték a politikai szereplőket. Ráadásul nemcsak a politikai, de a társadalmi erők – elsősorban az értelmiség – is a népfront mellett foglaltak állást. Persze az értelmiség sem volt egységes, de – különösen a kezdeti időszakban – a „társutasok” jelentős része nem ismerte fel a veszélyt. A helyzet fokozatosan, a politikai helyzettel párhuzamosan változott meg. Másrészt viszont a Kominternhez kötődő magyar párt számos tagja a népfrontos szakaszban, azaz a '30-as évek derekán szocializálódott a mozgalomban. Maga Rajk is, 1932-es belépése után, inkább a népfrontos jellegű politikával találkozott a párton belül is.

A háború utáni magyar politika egy sajátos antipolitika, a szónak abban az értelmében, hogy mindegyik jelentős szereplő a korábbi korszakkal szemben – és attól balra – határozta meg magát. Ez teremtette meg az átmenetileg létrejött egység elvi alapját. Ugyanakkor a jövőbeli politikában már korántsem értettek egyet. Egy Boldizsár Iván típusú értelmiségi baloldalisága beleillett a népfrontos gondolkodásba, azonban nem feltétlenül értett egyet a sztálini modell alkalmazásával. De még az olyan „intellektuel” kommunista párttagok, mint Schöpflin Gyula – aki részt vett az illegális mozgalomban és ezért még börtönbe is került –, olyannyira nem azonosult a sztálini modellel, hogy végül inkább az emigrációt választotta.

De 1945-ben még nem tartott itt a folyamat. Két fontos jelenség vált meghatározóvá. Az egyik, hogy mindegyik politikai párt elutasította a korábbi rendszert. Másrészt viszont a háború után nem egyszerű elitcsere történt. A két világháború között ugyan léteztek ellenzéki pártok, de vezetőik jó része az értelmiségből került politikai pozícióba, a háború előtt még zömmel „civilék”, nem professzionális parlamenti politikusok voltak. Korlátozottabban, de igaz ez a szociáldemokratákra is, akiknek legfeljebb néhány képviselőjük rendelkezett képviselőházi mandátummal 1945 előtt.

Jellemző az előbb említett Boldizsár Iván megjegyzése, mely szerint már Budapest ostroma idején is azon tűnődött, hogy milyen típusú közéleti szerepet vállaljon el az

újjászülető országban. Író maradjon-e, vagy politikussá legyen?³⁰ De nem csupán arról volt szó, hogy *politikailag* léptek túl az előző rendszeren. Boldizsár Iván megjegyzése Babits *Gólyakalifájának* „századelejiségéről” jelzi, hogy a múlttal való leszámolás szándéka még esztétikai szinten is megjelent.³¹ A politikához közelebb álló Kovács Imre még határozottabb álláspontot képviselt: az egész rendszerrel való leszámolás gondolata vezette.³²

A népfrontosság és a baloldali fordulat tehát egyaránt jellemezte az ország szellemi és politikai állapotát 1945-ben. Ugyanakkor ez a baloldal nem a kommunizmussal és különösen nem a sztálini típusú kommunizmussal való azonosulást jelentette. Ahogy Spanyolországban a '30-as években, úgy Magyarországon is a baloldal egy nehezen definiálható „szabadságért” és „társadalmi igazságosságért” küzdött. Ez sokak számára – főleg a középosztály soraiban – szimpatikus célnak tűnhetett. De ezek a polgári támogatók már nem szívesen küzdöttek egy osztályuralomért, különösen, hogy az az osztály, melynek tagjaihoz számíthatták magukat, éppen az ellenséges kategóriába tartozott.

5. Az 1945 utáni népfrontos korszak végét a Kominform Szklarska Poręba-i megalakulása jelölte ki. Utólag persze számos eseményt tekinthetünk jelzésértékűnek, de a kortársak számára a kép nehezebben állt össze.

Az a tény, hogy a társutas pártokat fel kell számolni, nem jelentett volna újdonságot, és Rákosi sem szorult ilyen jellegű iránymutatásra. Az újabb fordulat lényege, hogy a győzelem után azokkal kellett leszámolni, akik a párton *belül* gondolkodtak egy kicsit másként. Az átmeneti időszakban középosztálybeli támogatókra vagy a mesterségesen felduzzasztott párttagságra szükség volt. Az új helyzetben azonban már nem.³³

Rajk esetében persze nem arról volt szó, hogy nem akarta volna pártja egyeduralmát – mindent megtett érte –, vagy nem hitt volna a Szovjetunióban, vagy akár csak „nemzetibb” gondolkodású lett volna. A problémát az őt körülvevő lehetséges közeg jelentette. Rajk számára a népfrontban tömörülő illegalitás és egy értelmiségi kör jelenléte is hozzátartozott a kommunizmushoz. Nem véletlen, hogy az olyan „intellektüel” kommunisták, mint a fentebb már említett Schöpflin Gyula vagy Fejtő Ferenc is társa lehetett a mozgalomban. Rajk számára ők partnerek, Rákosi Mátyás számára pedig osztályellenségek...

A magyarországi kommunista mozgalom két forrásból táplálkozott. A Román József által a „proletár akol melegéből”³⁴ érkezőknek nevezett „prolik”, a másik egy középosztálybeli, értelmiségi társaság, akiknek a „marxizmus humánus és erkölcsi gyökerei” voltak fontosak.³⁵ A korszak szóhasználatát kölcsönözve, az „intellektuelek” és a „proli” kommunisták közötti ellentét messze nem 1945-ben kezdődött.³⁶

És itt kapcsolódhatunk vissza a spanyol polgárháborúhoz, hiszen a legfontosabb bukás ott nem a katonai vereség volt – azt meg lehetett magyarázni. Hanem az, hogy kiderült, mit is jelent a szovjetek által képviselt kommunizmus a gyakorlatban. Persze ez inkább az „intellektuelek” számára okozott problémát, pontosan azért, mert lerombolta a marxizmus humánusáról szóló elképzeléseiket. Azonban az a kérdés még mindig nyitva maradt: hogyan is szabaduljanak meg azoktól, akiknek párthűsége nyilvánvaló volt, de már nem kellett?

II.

1. A fenti áttekintés után egyértelmű, hogy az 1945 utáni politikai helyzet egyik legfontosabb elemének számít, hogy a kommunista párt és vezetői egy népfrontos helyzetben találták magukat. Erről azonban az olyan, Moszkvát megjárt vezetők, mint

Rákosi, pontosan tudhatták, hogy csak átmeneti állapot. A Tito körül fokozatosan növekvő feszültség, illetve a szovjet igények a „trockisták” elleni fellépésre pedig már Szklarska Poręba előtt egyértelműen jelezték számukra a nagypolitikai helyzet változását.³⁷

A korszak, a párt és Rákosi Mátyás saját logikáját követve azonban a népfrontos politikával való leszámolás nem egyszerűen politikai, hanem rendőri-adminisztratív eszközökkel is zajlott. A népfront megszüntetésének első szakasza még csak az új politikai rezsim jobboldalára került pártokat érintette. Ennek elemei többé-kevésbé ismertek. Az 1947-től egymást követő politikai pereket úgy építették fel, hogy a koalíciós partnerek ellen irányuljanak. A koalíciós partnerek felszámolásának sorába illeszkedő lépés, hogy egyesítik a két munkáspártot 1948-ban. De az 1949-es választások után immár az egyesített párton belül kellett „rendet tenni”. És ahogy a korábbi politikai fordulatoknál is meghatározó szerepet játszott a politikai rendőrség, Rákosi ekkor is a kipróbált módszert követte: jöhetett az az eljárás, amely végül Rajk-perként vonult be a köztudatba.

Ahogy a Rajk-per kifejlődött és az ügy egyre nagyobb szabású eljárássá vált, dinamikus folyamat vette kezdetét. A letartóztatottak számának növekedése miatt egyre több „bizonyíték” – vallomás – gyűlt össze, és ezek egyre több eseményt említettek meg. Azaz a tanúk számával párhuzamosan egyre nőtt azoknak az „ügyeknek” a lehetséges köre, amelyeket viszont ki kellett „vizsgálni”. A pártvezetés oldaláról viszont egyre sürgették az „eredményt”, miközben Rákosi Mátyás személyesen is ellenőrizte a vallomásokat, azaz eldöntötte, hogy mi is válhat váddá, és mi nem. Az eljárás szereplőinek növekedésével viszont a bíróság elé állítandók száma is nőtt. Így vált lehetségessé, hogy nem csupán a Rajk-perben, de más eljárásokban is feltűnt a „spanyolos múlt”, és a bevezetőben Arthur Londontól idézett elképzelés egyre inkább valóságnak tűnhetett: a spanyolországi múlt váddá alakult. A tágabban értelmezett Rajk-ügy mellékpereiben a spanyolos múlt azonban csak néhány szereplőt érintett közelről, és szinte senkinél sem ez volt a kizárólagos vád.

A „spanyolos ügy” – amennyiben létezett ilyen egyáltalán – nem egyetlen eljárásban kapott helyet. Azokat, akiket érintett ez a vád, legalább három eljárásba szórták szét. A legfontosabb, ahol maga az elsőrendű vádlott is érintett volt, a Marschall László és társai elleni eljárás. Ennek kapcsán most csupán annyit kell rögzítenünk, hogy a klasszikusan „amalgámzott” eljárásba két olyan csoportot kötöttek össze, melyek tagjai között semmilyen kapcsolat nem létezett,³⁸ a két csoport külön-külön kapcsolódott a Rajk-perhez.³⁹

Az eljárás az ismert koreográfia szerint zajlott le. A vád sematikusán hangsúlyozta, hogy Marschall László a spanyol polgárháborúban került kapcsolatba Rajk Lászlóval, és lett trockista. Háború utáni tevékenysége ennek jegyében „demokráciaellenes”, amit a határőrségnél és a belügyminisztériumban folytatott tevékenységének megfelelő interpretálásával „bizonyítottak”.⁴⁰ Pontosán ez utóbbi „bizonyítás” lehet gyanús számunkra. A spanyolos múlt ugyanis valójában csak a felvezetéshez kell, mintegy prelúdium a Rajk vezette belügyminisztériumban végrehajtott szabotázs bizonyításához. Egyfajta politikai indoklás.

Mátyás László vagy Cseresnyés Sándor esetében gyakorlatilag ugyanezt a sémát alkalmazzák, az életrajzi adatokhoz igazítva az állításokat.⁴¹ Cseresnyés Sándor, Marschall László és Mátyás László őrizetbe vételét valójában a belügyminisztériumi tevékenységük indukálta és az a tény, hogy a belügyminiszter Rajk ellen akartak bizonyítékot szerezni tőlük. Az a tény, hogy spanyolosok voltak, másodlagos elemnek számított 1949-es letartóztatásuknál.

Ugyanez a helyzet a Ráth Károly, Csébi Lajos vagy az Oszkó Gyula elleni eljárásokkal is. Esetükben a spanyolországi múlt szintén megjelenik, de valójában az ÁVH-n folytatott,

illetve Rajk melletti tevékenységük számított az igazi problémának. Csébi esetében arról volt szó, hogy az 1948-as belgrádi rendőr-attachéi megbízatását Rajktól kapta.⁴² A kihallgatók 1949-es következtetése egyértelmű: ez egy bizalmi viszony jele. Az a feltételezés vezetett Csébi letartóztatásához, hogy így újabb adatokhoz juthatnak a volt belügyminiszter „ellenséges” tevékenységét bizonyítandó. Van azonban egy másik adatunk is, amely közelebb visz minket Csébi letartóztatásának igazi okához. Csébi 1956-os vallomása szerint ugyanis Károlyi Márton megmondta a terheltnek: „Nekem óriási hibám van, nem veszem tudomásul, hogy azelőtt Horthy volt az úr, most Rákosi.”⁴³ Ráth Károly esetében pedig a koncepció másik felét az jelentette, hogy Kovács Ferencsel és Csatárral együtt a „Rajk által irányított ÁVH-s csoport” tagjainak számítottak.⁴⁴

2. A felülvizsgálat során szintén olyan kép alakult ki, mely szerint a spanyolos múlt okozta Major Frigyes vesztét is. Major 1949. május 17-én került őrizetbe, ítéletét csak jóval az alapeljárás lezárulta után, 1950. május 11-én hirdették ki. De esetében egy másik koncepciót érvényesítettek a pernél: a háború utáni ausztriai tevékenységét helyezték előtérbe. A teljesen nyilvánvalóan törvénysértő eljárásban egy kolléganőjével, Kunberg Marcellnéval együttesen folytatott „kémkedés” képezte a vád tárgyát.⁴⁵

Major esetében, illeszkedve a Rajk körül formálódó eljárás logikájához, 1949-es vizsgálatának első szakaszában a spanyol polgárháborús szerepléséről és a franciaországi internálótáborban történekről faggatták a rabot.⁴⁶ Bár vallomása semmilyen újdonsággal nem szolgált, jegyzőkönyvéből egyértelművé válik, hogy már 1934–35-ben kapcsolatban állt Kojcsa Ilonával, sőt, Major többször is mint Noel Field segítőjére hivatkozott a hölgyre. Kojcsa pedig ebben az időben az Osztrák Kommunista Pártban a Vörös Segély egyik fiókjának szervezője volt.⁴⁷ Mindez talán még nem lett volna probléma, az azonban már igen, hogy Major a háború után, Bécsben az OSS kötelékében vállalt munkát. Ez pedig már a zsdanovi „két világ” szétválasztásánál azt is jelenthette, hogy a Kojcsa–Major-útvonalon információk szivároghattak ki az amerikai hírszerzéshez az osztrák párt, a Vörös Segély és Field kapcsolatrendszeréről. Még szélesebb összefüggésben pedig a nyugat-európai mozgalmakról és esetleges szovjet hírszerzési kombinációkról.

Hozzá kell tennünk azt is, hogy mivel a Rajk László elleni eljárást valójában a Noel Field nevét tartalmazó ügynöki jelentés mentén kezdték kialakítani, Major korai őrizetbe vétele azt jelzi, hogy inkább a Major–Kojcsa–Field-kapcsolat miatt került képbe. Az eljárást lezáró perben viszont már egy új koncepciót érvényesítettek – a már említett Kunberg Marcellnéval folytatott kémkedést. Ehhez képest viszont a felülvizsgálat során már a „spanyolos múlt” képezte a felülvizsgálat kiindulópontját.

3. A fentiek alapján bizonyítottnak látszik, hogy bár a felülvizsgálatok során rögzítettek egy olyan eseménytörténetet, mely szerint a Rajk-ügy egyik eleme a „spanyolosok” elleni fellépés, ez azonban csak a felülvizsgálat következtetése. A rövid összefoglalás alapján is egyértelmű, hogy azok, akikre a „spanyolos” vádat ráaggatták, valójában nem emiatt, hanem valamilyen egyéb okból kerültek az ÁVH célkeresztjébe. Ilyen értelemben tehát „spanyolos vonal” nem létezett.

Másrészt viszont mégiscsak fontos ez az átkötés. Nem gyakorlati, hanem elvi szempontból. A „spanyolosság” inkább jelzés volt; éppúgy, mint a „titoista” vagy a „trockista” jelzők használata. Azokra aggatták, akik nem illettek bele a sztálini kommunista modellbe. Ezek a személyek – különösen azok, akik nem töltöttek be különösebben fontos pozíciót – valójában nem a szovjeteknek okoztak problémát, hanem a magyar párt vezetésének. Ahogy fentebb idéztük: nem feltétlen akarták tudomást venni arról, hogy immáron Rákosi az úr Magyarországon.

¹ Az egykorú tanúk közül többek között Fejtő, 1990.

² London, 1991: 83.

³ Carr, 1986: 235–236.

⁴ A heroikus ábrázolás egyébként a Komintern fő propaganda-szakemberének, Willi Münzenbergnek az ötlete volt. Az a Claud Cockburn, aki Münzenberg számára a spanyolországi „tudósításokat” készítette, soha nem járt ott, és útikönyvekből nézte ki az utcaneveket, amikor megírta Tetuán város Franco-ellenes felkelésének történetét. Vö. Carr, 1986: 238.

⁵ A cikk megjelenése az Európai Unió támogatásával, a TÁMOP 4.2.1. B-11/2/KMR-2011-0002 sz. (A tudományos kutatások kibontakoztatása a PPKE-n című) projekt keretében valósult meg.

⁶ Harsányi, 1996: 15.

⁷ ÁBTL 2.1 I/1-d. 14–20. Jegyzőkönyv Cseresnyés Sándor kihallgatásáról, 1954. július 19.

⁸ Vö. Cseresnyés, 1948.

⁹ Ez viszont megmagyarázza, miért gondolta úgy Cseresnyés, hogy ő „csinálta” a Rajk-pert. Ilyen értelemben tehát valóban volt köze ehhez, habár válójában nyilván nem igaz az állítás.

¹⁰ ÁBTL 2.1. I/1-d. 28–31. Ráth Károly sk. feljegyzése, 1954. július 21. (Tisztázat.) Az eredeti kézirat uo. 32–36. Ráth Károly vallomását támasztja alá Sebes Imréné tanúvallomási jegyzőkönyve is, aki megerősíti, hogy Rajk pártengedéllyel érkezett az Internacionalista Brigádokhoz. ÁBTL 2.1 I/1-c. 1954. szeptember 2. 244–248.

¹¹ Rövid ideig létezett egy köztes, „két és feles” Internacionálé, ez elvileg feloldotta volna a problémát, de az egyik társaságnak túl radikális volt, a másikkal meg nem elég forradalmi.

¹² Például a német kommunisták vezetője, Paul Levi, hiába próbálta meggyőzni feletteseit arról, hogy hazájában nincs forradalmi helyzet az első világháború után – nem hittek neki. Viszonylag gyorsan el is távolították pártja éléről, és bár a mozgalomban maradt, 1930-ban, máig tisztázatlan körülmények között, kiesett lakása ablakán. Jellemző, hogy amikor a Reichstagban egyperces felállással emlékeztek meg az elhunyt képviselőről, a nácik és a kommunisták együtt hagyták el az üléstermet.

¹³ A szkeptikus hozzáállás jogosnak bizonyult. Az egyezmény fokozta a németek fenyegetettség-érzetét, ellenszenvenné tette a britek számára Párizst, és elbizonytalanította közép-európai szövetségeseit. Utóbbiak számára ugyanis azt jelentette, hogy egy német–francia konfliktus esetén hadszíntérré válik országuk. Azt aztán végképp nem garantálta senki, hogy a szovjetek – ha esetleg teljesítették kötelezettségeiket – maguktól távoznak a térségből. Az egyezmény tehát semmit nem oldott meg, viszont fokozta a feszültséget.

¹⁴ Cattell, 1956: 23.

¹⁵ Vö. Swain, 1992: 642.

¹⁶ Speech of Dimitrov at the seventh meeting of the Comintern on 2 August 1935. (London, 1935, 43. p.) Idézi Hugh, 1991: 154.

¹⁷ Thorez et al., 1935: 55–56.

¹⁸ Hugh, 1990: 121. Nin nem menekülhetett, a polgárháború alatt, 1937-ben kivégezték.

¹⁹ Cattell (1956: 20.) hivatkozik Kolcsov 1938-as emlékirataira. Kolcsov hivatalosan a *Pravda* tudósítójaként dolgozott Spanyolországban.

²⁰ Hugh, 1990: 121.

²¹ Cattell, 1956: 29.

²² Uo. 27.

²³ Uo. 28.

²⁴ Uo. 52.

²⁵ Carr, 1993: 51.

²⁶ Uo. 51.

²⁷ Uo. 53.

²⁸ Hugh, 1990: 105.

²⁹ A szovjet jelenlét Spanyolországban is nagyon gyorsan ellenszenvenné tette a kommunista modellt, hozzájárulva a népfrontos koalíció belső ellentéteinek növekedéséhez – és végül a kormány bukásához. Hazánkban ezt az agresszivitást a SZEB tevékenysége részben elfedte, viszont a Vörös Hadsereg jelenléte joggal növelte a fenyegetettség-érzést.

³⁰ Boldizsár, 1982: 207. és másutt.

³¹ Uo. 198.

³² Cserépfalvi, 1989: 94.

³³ Vö. Ságvári, 1967: 150.

³⁴ Román, 1990: 9.

³⁵ Fejtő, 1990: 96.

³⁶ Uo. 106.

³⁷ Ebből a szempontból fontos tény, hogy a Belgrád–Moszkva-vita néhány levélváltása Szántó Zoltánon keresztül (is) zajlott, és Rákosi nagyon szorosan követte az eseményeket.

³⁸ Vö. Szabó és mások (szerk.), 1996: 369–384. A Budapesti Katonai Törvényszék ítélete Marschall László és 5 társa ügyében. 1949. november 8.

³⁹ A spanyolos vád a terhelték közül három személyt érintett: a pernek nevet adó Marschall Lászlón kívül Mátyás Lászlót és Csatári Kálcsics Józsefet. A másik három terhelt, Láncz István, Deszkás János, Konkoly Thege Barna a Pálffy György elleni vizsgálat miatt került a Sztálin út 60-ba.

⁴⁰ Szabó és mások (szerk.), 1996: 369–384. A Budapesti Katonai Törvényszék ítélete Marschall László és 5 társa ügyében. 1949. november 8. Kojza Ilona rengeteg pártfunkcionáriust segélyezett 1945 után, Marschall László pedig egy időben nála lakott. Vö. ÁBTL 2.1 I/5. Vértés János tanúvallomási jegyzőkönyve, 1954. szeptember 7. 48–51. A párttagok segélyezésére vonatkozóan pedig lásd Varga, 1989: 55–56.

⁴¹ ÁBTL 2.1 I/6. Kiértékelő jelentés Mátyás László ügyében, 1954. április 14. 3–4.

⁴² ÁBTL 2.1. I/1d. Csébi Lajos jegyzőkönyve, 1954. július 26. 37–39.

⁴³ ÁBTL V-150019/2. Csébi Lajos jegyzőkönyve, 1956. szeptember 18. 39–41.

⁴⁴ ÁBTL 2.1. I/1d. Kovács Ferenc jegyzőkönyve, 1954. július 15. 25–27.

⁴⁵ A tárgyalás és a vádirat alapját képező, 1949-ben született jegyzőkönyveket 1965 októberében semmisítették meg. Vö. ÁBTL 2.1 I/89-a. Jegyzőkönyv, szám nélkül.

⁴⁶ ÁBTL 2.1 I/89-a. Major Frigyes sk. vallomása, 1954. július 13. 95–98. és Major Frigyes kihallgatási jegyzőkönyve, 1954. július 13. 106–109. Az iratokból az is egyértelműen kitűnik, hogy a nyomozóknak sejtelmük sem volt arról, miért is került bíróság elé 1949-ben Major.

⁴⁷ ÁBTL 2.1 I/89-b. Kojza Ilona tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1954. július 17. 72–73.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

2.1.	A volt Zárt irattár levéltári anyaga
I/1-c. (V-142673/3.)	Rajk László és társai
I/1d. (V-142673/4.)	Rajk László és társai
I/5. (V-142678)	Marschall László
I/6. (V-142683)	Mátyás László
I/89-a. (V-144287/1.)	Major Frigyes
I/89-b. (V-144287/2.)	Major Frigyes
3.1.9.	Vizsgálati dossziék
V-150019/2.	Farkas Mihály és társai

Nyomtatásban megjelent források

Szabó és mások (szerk.), 1996
Iratok az Igazságszolgáltatás történetéhez. 5. kötet. Szerkesztette: Szabó Győző és mások. Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó Rt.

Thorez et al., 1935

Thorez, Maurice et al.: *The People's Front in France. Speeches Delivered at the 7th World Congress of the Communist International*. New York, Worker Library Publisher.

Hivatkozott irodalom

Boldizsár, 1982

Boldizsár Iván: Buda 1944–45. In *Don–Buda–Párizs*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.

Carr, 1986

Carr, Raymond: *The Civil War in Spain, 1936–39*. London, Weidenfeld and Nicolson.

Carr, 1993

Carr, Raymond: *The Spanish Tragedy*. London, Weidenfeld.

Cattel, 1956

Cattel, David, T.: *Communism and the Spanish Civil War*. Berkeley, Univ. of California Press.

Cseresnyés, 1948

Cseresnyés Sándor: *...nem csak a spanyol nép ügye*. Budapest, Dante Kiadó.

Cserépfalvi, 1989

Cserépfalvi Imre: *Egy könyvkiadó feljegyzései 1945–1963*. Budapest, Gondolat Kiadó.

Fejtő, 1990

Fejtő Ferenc: *Budapesttől Párizsig. Emlékeim*. Budapest, Magvető.

Harsányi, 1996

Harsányi Iván: *A spanyol polgárháború és magyar önkéntesei*. Budapest, Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége.

Hugh, 1990

Hugh, Thomas: *The Spanish Civil War*. London, Penguin.

London, 1991

London, Arthur: *Beismerő vallomás. A prágai „nagy per”*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.

Román, 1990

Román József: *Távolodóban*. Budapest, Magvető.

Ságvári, 1967

Ságvári Ágnes: *Népfront és koalíció Magyarországon 1936–1948*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Swain, 1992

Swain, Geoffrey: The Cominform. Tito's International? *The Historical Journal*, 35.

Varga, 1989

Varga Endre: *Nem felejtünk. Varga Endre elmondja életét Hegedűs B. Andrásnak és Kozák Gyulának.* Az interjút és a jegyzeteket készítette: Hegedűs B. András és Kozák Gyula. Szerkesztette: Liskó Ilona. Budapest, Vita Kiadó.

Ügynökszemmel a magyar szociáldemokrata emigrációról az 1950-es évek végén

A „szemlélődő” ügynök, „Szepesi” a politikai rendőrség azon tehetséges munkatársainak egyike, aki politikai előélete, széles ismeretségi köre révén könnyedén bizalmas megbeszélésekbe tudott bocsátkozni egykori szociáldemokrata párttársaival. Így a közvetlen, baráti légkörben zajló találkozások alkalmával az adott célszemély politikai ténykedését illetően számos értékes információhoz juthatott, amelyeket tartalmas jelentéseiben hűen továbbíthatott feletteseinek (tartótisztjeinek). Ezért is válhatott alkalmassá korábban különböző politikai területeken működő, majd jobboldalinak bélyegzett prominens szociáldemokraták megfigyelésére. Országhatáron belül és kívül egyaránt foglalkoztatták, bőségesen ellátták feladatokkal, utasításokkal, amelyek végrehajtásáról több tucat jelentése tanúskodik. Az ügynök szerteágazó munkásságával részletesen foglalkozom egy korábbi tanulmányomban.¹ Jelen esetben a szociáldemokrata emigránsoktól szerzett, az emigráció működésére vonatkozó adatokat, tényeket összegező jelentéscsomag közzétételére vállalkozom.

A jelentéscsomagot készítő „Szepesi”, eredetileg Pusztai (Pucsok) László tehetséges, ambiciózus miskolci fiatalember, 1945-ben került kapcsolatba a szociáldemokrata mozgalommal, s lett tagja a Szociáldemokrata Pártnak. Politikai pályája az ifjúsági szervezetben kezdődött, rövidesen – mint megyei titkár – ismert és elismert tagja lett a párt Borsod megyei vezetőgárdájának. Alig hároméves, sikeres, aktív politikai tevékenysége során értékes s a későbbiekben jól hasznosítható információhoz jutott, kiterjedt ismerősi, illetve baráti körre tett szert. Ám politikai karrierje hajótörést szenvedett a két munkáspárt rivalizálása, hatalomért folytatott ádáz küzdelme következtében. 1948-ban számos sorstársával együtt kizárták a Szociáldemokrata Pártból, és így ő is a jobboldalinak bélyegzetek táborát gyarapította, s lett koholt vádak alapján elítélt, börtönviselt ember. Majd a forradalom előtti rehabilitációs eljárások során őt is szabadlábba bocsátották.

A forradalom leverését követő politikai helyzetben, az állambiztonsági szervek megcsappant állománya miatt, Pusztai számára egy újabb, de lényegesen más karrierlehetőség kínálkozott, immáron a politikai rendőrség kötelékében. 1957 tavaszán sikerült – igaz, terhelő adatok alapján – „megnyerni” az ügynöki munkára. Feladatául az úgynevezett jobboldali szociáldemokraták figyelését kapta, s tartótisztjei arra számítottak, hogy politikai előélete folytán sok értékes információval tud majd szolgálni régi munkatársairól, elvbarátairól és párttársaairól. „Szepesi János” jelentéseit később „Szepesi Sándor” fedőnéven készítette.²

Kezdetben a megfigyelendő célszemélyek szülővárosa, Miskolc, és megyéje volt pártfunkcionáriusai közül, majd a Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom fővárosi, illetve vidéki egykori vezetőgarnitúrájából kerültek ki. Később, Budapestre költözését követően feladatköre tovább bővült a fővárosban élő prominens szociáldemokratákkal és külföldi kapcsolataikkal, valamint az emigrált, egykori neves pártvezérekkel. Ahhoz, hogy a magyar szociáldemokrata emigrációról kellő tájékozottságra tegyen szert, s az egyes vezető személyiségek konkrét tevékenységéről, politikai nézeteiről, terveiről, nemzetközi kapcsolatairól minél több adatot tudjon szolgáltatni tartótisztjeinek, több alkalommal külföldre kellett utaznia. Huzamosabb kint-tartózkodásra a brüsszeli világkiállítás alkalmával nyílt lehetősége 1958-ban. Hat hónapos „hivatalos kiküldetése” alatt rendszeresen találkozott Európa különböző országaiban élő és az emigráns

szociáldemokrata mozgalomban aktív szerepet vállaló vezetőkkel, Kéthly Annával, Szélig Imrével, Benjámín Olivérrel, Bölcsföldi Andorral és így tovább. Kitűnő kapcsolatteremtő képessége, megnyerő, bizalomkeltő modora, megbízhatósága, barátságot, együttérzést színlelő megnyilvánulásai megkönnyítették számára a politikai rendőrség kívánalmainak szinte maradéktalan teljesítését.

„Szepesi” az emigráció vezetőivel folytatott beszélgetésekről, megszerzett adatokról rendszeresen beszámolt a hazai politikai rendőrségi feletteseinek, hazautazásai alkalmával vitte-hozta a híreket, üzeneteket az emigránsok és a hazai szociáldemokraták számára. Miután külföldi megbízatása az emigrációban időlegesen véget ért, az ott szerzett információkat tematikus elrendezésben, hat jelentésben összegezve átadta a politikai rendőrségnek. E jelentések számos olyan tény, adatot tartalmaznak, amelyek a magyar szociáldemokrata emigráció korabeli működésével foglalkozó kutató vagy aziránt érdeklődő olvasó számára érdekes és értékes lehet. „Szepesi” ugyanis egy sajátos nézőpontot keresztül láttatja a magyar szociáldemokrata emigráció problémáját.

A jelentéscsomagban lévő dokumentumokat lényegében teljes terjedelemben, csonkítás nélkül közlöm, eltekintve az apróbb értelemzavaró vagy feleslegesen ismételt szavak, kifejezések esetleg mondatrészek elhagyásától, ezt azonban a szövegben minden esetben jeleztem. Ugyanakkor bent hagytam olyan szövegrészeket, amelyek már korábban, más dokumentumban szerepeltek, ha az a tematikus jelentésbe logikailag szükségesnek és beletartozónak látszott, mint például a Kertész Miklós részére juttatott egyszeri pénzbeli segély-ügy. A különböző apróbb elírásokat, helyesírási hibákat igyekeztem korrigálni, ezeket a módosításokat azonban külön nem jelöltem.

Törekedtem a jelentésekben szereplő nevek pontosítására, illetve az egyes személyek tevékenységére vonatkozóan rövid ismertetést nyújtottam, bár ez a források hiányossága miatt nem minden esetben járt sikerrel, különösen a svájci illetőségű politikusok, illetve a Svédországban tevékenykedő magyar szociáldemokrata emigráns esetében.

Dokumentumok

1. „Szepesi” jelentése a szociáldemokrata emigráció szervezetéről, 1958. december 9.

Szigorúan titkos!

Jelentés
Budapest, 1958. december 9.

„Szepesi” jelenti:

A Szociáldemokrata Párt emigrációs csoportjának szervezeti felépítése:

Az 1956 előtti emigrációban Bán Antal³ és Peyer Károly⁴ halála után a szociáldemokraták csaknem teljesen eltörpültek, semmilyen komolyabb szervezeti kapcsolat közöttük nem volt.

Az ellenforradalom utáni helyzet ebben a kérdésben is merőben megváltozott. Ez a helyzetváltozás is döntően Kéthly Anna⁵ személyével függ össze.

1957. évben, Nyugat-Németországban Bonnban összehívták azokat a szociáldemokratákat, akik részben már 1956 előtt is emigrációban voltak, részben az ellenforradalom után disszidáltak.

Az összehívottak között nem szerepelt sem Presser István,⁶ sem Medei [Medey] István.⁷ A bonni pártértekezleten megválasztották a pártvezetőséget, amelynek ismeretes tagjai a következők: Kéthly Anna, Szélig Imre, Bölcsföldi Andor, Benjámín Olivér, dr. Brunauer Sándor,⁸ Láng Lajos,⁹ id.-ifj. Hayagos [Hajagos] Gyula,¹⁰ Vadász Kornél,¹¹ Kisbán Jenő,¹² Bede Béla¹³ és Papp Gyula.¹⁴

A vezetőség elnökké Kéthly Annát, főtitkárrá Szélig Imrét,¹⁵ szakszervezeti megbízottá Bölcsföldi Andort¹⁶ választotta.

A párt központi irodája Londonban székel, Szélig Imre irányításával, ugyancsak itt jelenik meg a párt központi lapjaként a „Népszava”, Kéthly Anna főszerkesztőségében. A londoni központi pártiroda mellett dolgozik bölcsföldi Andor szakszervezeti megbízott, akinek elsőrendű feladata az IBFG¹⁷ felé tartani a kapcsolatot.

Az emigrációs Szociáldemokrata Párt tagjainak száma hozzávetőlegesen 5000 lehet, ebből Angliában kb. 1000, Ausztriában kb. 2000 és a többi európai országokban további 2000. Az 1957-es bonni pártértekezlet óta egységes ülést a pártvezetőség sem tartott, hanem az ügyek vitelét egy szűkebb körű 4 tagú bizottság végzi. Ezek a következők: Kéthly Anna, Szélig Imre, Bölcsföldi Andor, Benjámín Olivér.¹⁸

Megbeszéléseket nem előre meghatározott program szerint, hanem esetenkénti jelleggel tartják, rendszerint Brüsszelben vagy Londonban, esetleg Bécsben. A megbeszélések eredményeit, határozatait levélben közlik a pártvezetőség tagjaival, akik Európa különböző országaiban élnek, sőt Papp Gyula pl. Ausztráliában, a pártvezetőségi tagok esetleges észrevételeiket ugyancsak levélben teszik meg a párt központi irodája felé.

A bonni értekezleten, a párt ifjúsági mozgalma is megalakult, amelynek vezetője Papp Gyula lett. Az ifjúsági mozgalmon belül a szervezeti összefüggés még lazább, mint felnőtt vonalon. Tudomásom szerint ifjúsági csoport csak Bécsben működik, elég gyér eredménnyel, amit az is bizonyít, hogy éppen ezekben a hetekben próbálja Benjámín Olivér átszervezni.

A pártcsoport legélénkebb tevékenységet Ausztriában fejt ki, ahol kéthetenként pártvezetőségi üléseket tartanak, politikai előadásokat rendeznek és kb. 2–3 héttel ezelőtt a „Nemzetőr”,¹⁹ a „Magyar Híradó”,²⁰ az „Október 23-i”²¹ emigrációs csoportokkal közösen egy „Fórum”²² nevű csúcsszervezet megalakulását határozták el, amelynek kulturális, sport szakosztályai is lennének és program szerint nyilvánosság előtt is szereplnének.

Általában Európa valamennyi országában van kisebb pártszervezeti csoport, amely többkevesebb mértékben az illető ország Szociáldemokrata Pártján keresztül is tartja a kapcsolatot.

A „Népszava” sajtóorgánumon kívül Bécsben könyomatos lap jelenik meg Kulturverein²³ szerkesztésében, Zürichben pedig mint az ottani szakszervezeti csoport kiadása egy nyomdailag nyomott 8 oldalas orgánom lát napvilágot havonként, amely végső fokon szintén a szociáldemokrata szervezkedést szolgálja.

Az emigrációban lévő szociáldemokrata mozgalom mai helyzete anyagilag eléggé nehéz, amennyiben azonban a New-York-i emigrációs egységtárgyalások pozitív eredménnyel végződnek, s ezzel együtt az IBFG-n belül is elismerik a Kéthly-féle csoportot, az anyagi kérdések tekintetében lényeges javulás állhat elő, amely valószínűleg az emigrációs párt organizmusában is jelentkezik.

„Szepesi”

[ÁBTL 3.1.2. M–29409 „Szepesi János” fedőnévvel aláírt, gépelt másolat.]

2. „Szepesi” jelentése a szociáldemokrata emigráció politikai irányvonaláról, 1958. december 9.

Szigorúan titkos!

Jelentés

Budapest, 1958. december 9.

„Szepesi” jelenti:

Magyar Szociáldemokrata Párt emigrációs csoportjának programja:

Ebben a kérdésben alapvető tényként azt kell leszögezni, hogy tapasztalatom szerint határozott, ideológiailag alátámasztott pártprogram, politikai irányvonal nem található az emigrációs csoportban, hanem általában a nyugati szociáldemokrata pártokat is jellemző estenként úgynevezett atproh [ad hoc?] megoldások, politikai szemléletek jellemzik a programot.

Persze az igazság az, hogy az emigrációs Szociáldemokrata Párt programja is döntően polgári szemléletű és a népi demokratikus társadalmi berendezésekkel szemben ellenséges. Az egész nyugati szociáldemokrata szemlélet zavaros. Ezt a tényt dokumentálja az is, hogy pl. a gyarmati országok felszabadulás iránti mozgalmával kapcsolatosan nemcsak, hogy nem egységes, de koránt sem határozott álláspontot foglalnak el. Kéthly Anna pl. igen élesen kifogásolta a nyugatnémet Szociáldemokrata Párt²⁴ álláspontját, amely szerint Adenauerrel²⁵ szemben nem képviselnek eléggé következetes politikát. Ugyancsak kifogásolta a Francia Szocialista Párt esetében a De Gaulle-lal²⁶ való együttműködés szándékát is.

Arra a kérdésre, hogy vajon nem érződik-e a tőkés világ szociáldemokrata pártjainak bizonytalan, halogató magatartásából az a tény, hogy a szociáldemokrácia a politikai társadalmi berendezkedésre vonatkozó elképzelései idejét múlta, azt a választ adta, hogy feltétlenül annak a híve, miszerint a középúton kell megtalálni az egyes országok s így közvetve az egész világ nyugalmi, békés helyzetének az alapját.

Ez a szemlélet változatlanul a középutas szemléletet jelenti, amely a jelenlegi nemzetközi helyzetben aligha járható politikai út, mert vagy következetesen a szocialista építést kell végezni, vagy a kapitalizmus szekerét segítjük előre. Kéthly szerint ennek ellenére a távoli perspektíva mégis a középút politikája, ami akkor fog elkövetkezni, ha a jelenlegi feszült nemzetközi problémák levezetődnek, mind a Kelet, mind a Nyugat eljut odáig, hogy békés gazdasági kapcsolatokat teremts egymással, amelynek előfeltétele a leszerelés kérdésében való megegyezés és a közép-európai semleges zóna megteremtése.

A Magyar Szociáldemokrata Párt emigrációs csoportjában, ha programról beszélhetünk, ez a következőkben jelentkezik:

1. A külföldre távozott szociáldemokrata tagok egybefogása, a lehetőségek határain belül egzisztencia teremtése és ennek kapcsán új tagok szervezése.
2. Nemzetközi vonalon képviselni a magyar szociáldemokrata mozgalmat és minél több kapcsolatot teremteni a külföldi szociáldemokrata pártok felé.
3. Amennyiben az emigrációs egység kérdése pozitív megoldást nyer, azon belül az emigrációs politikának az irányítása, kézben tartása. Ennek során határozottan elkülönülni az emigrációban egyre sűrűbben jelentkező szélsőjobboldali, fasiszta

elemektől és egy politikai változás esetén úgy hazamenni az emigrációból, hogy az ott képviselt magatartás senki részéről ne adjon támadási felületet. Ezt Kéthly Anna legutóbbi beszélgetésünk során úgy körvonalazta, hogy hazatérésre kell politizálni, ami gyakorlatban annyit jelent, hogy minden körülmények között figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a Szovjetunió és Magyarország szomszédos államok.

4. Bár egy kikristályosodott ideológiai egységről a nyugati szociáldemokrata pártok tekintetében beszélni nem lehet, mégis az emigrációs politikai csoport is figyelemmel kíséri az egyes országok szociáldemokrata pártjainak ideológiai állásfoglalását. Így pl. rendkívül nagy jelentőséget tulajdonítanak az osztrák Szociáldemokrata Párt²⁷ legutóbbi kongresszusán kinyilvánított annak a határozatnak, amely szerint Ausztriában a munkásosztályt a jövőben nem lehet proletárként megnevezni, mert az életszínvonala az ún. polgári társadalom életszínvonalát elérte, sőt nem egy esetben túl is haladta. Ez annyit jelent, hogy a munkásosztály szempontjából az osztályharc elveszti jelentőségét és a többi, társadalmi osztállyal együtt jelentkezik a társadalmi élet alakulásában.
5. A párt egyik programja az is, hogy az ún. „magyar ügy” mindaddig az ENSZ és a nemzetközi politikai élet nyilvánossága előtt maradjon, amíg az ún. „semleges zóna” megteremtésével a magyar politikai életben változás nem történik. Erre vonatkozóan időpont tekintetében még csak jóslatokba sem bocsátkoznak, de feltétlenül az elkövetkező állapotnak tekintik. A nemzetközi kérdések elrendezésének módját tárgyalások útján, békésen képzelel el, s a háború lehetőségét kizártnak tartják.
6. Magyar vonatkozású kérdésekben az Internacionálé pártjain keresztül főleg a kulisszák mögött minden alkalmat felhasználnak arra, hogy a Szovjetunió felé lépéseket tegyenek a Magyarországon élő volt szociáldemokraták nyugalmi helyzete tekintetében. Itt kell megemlíteni azt a szándékot is, hogy Révész Andrásra az 1959 tavaszán Moszkvába látogató Scharf²⁸ osztrák államférfi, aki az osztrák Szociáldemokrata Párt vezetőségi tagja is, baráti beszélgetés keretében interveniáljon a Magyarországon ez idő szerint börtönben lévő szociáldemokraták ügyében, név szerint Toller Károly,²⁹ Kiszely János³⁰ és Guba Dezső³¹ ügyében.
7. Egyik legdöntőbb kérdés az otthonlévő volt szociáldemokraták csomagok útján való támogatása. Ebben a tekintetben a rendelkezésre álló anyagi lehetőségeket igyekeznek felhasználni, amely az egyes országokban lévő munkássegélyező szervezetek és főleg az IBFG által nyújtott forrásokból ered.
8. Kéthly Anna, Szélig Imre, Bölcshöldi Andor és Benjámín Olivér is külön-külön [...] kifejezésre jutatták azt a meggyőződésüket, hogy semmiképpen nem értenek egyet azokkal a magyar emigrációs elképzelésekkel, amelyek egyes emberek, főleg fiatalok feladattal való hazaküldése tekintetében fennállnak. Ezt kalandorpolitikának tartják, és minden esetben tiltakoznak ellene.
9. Elég sok problémát jelent a Kéthly Anna-féle csoportnak a szociáldemokrata emigrációval kapcsolatos Presser-Medei [Medey]-féle frakció³² jelenléte. Pressert megítélésük szerint elsősorban hiúságában sértették meg és ebből ered az az állásfoglalása, hogy a jelenlegi magyarországi politikai rendszert helyesnek, az 1956-os októberi eseményeket ellenforradalomnak [tartják]. Presserrel semmilyen kapcsolatot nem tartanak, és igen örülnének, ha Presser az emigrációból visszatérne Magyarországra.

A Medei [Medey]-féle kérdés abban az esetben elveszti jelentőségét, ha az emigrációs egység tárgyalásai eredménnyel járnak, mert az IBFG ebben az esetben Medeit [Medeyt]

minden további nélkül elejti. Ehhez az ügghöz kapcsolódik Havas Gábor³³ személye is, aki az egység megteremtése esetében ugyancsak elveszti jelentőségét.

A magyar szociáldemokrata emigrációs csoport célkitűzései és tevékenysége igen szoros összefüggésben áll Kéthly Anna személyével. Amennyiben bármilyen oknál fogva Kéthly a tevékeny emigrációs munkából kiesne, úgy a szociáldemokrata emigráció elvesztené minden jelentőségét.

„Szepesi”

[ÁBTL 3.1.2. M-29409 „Szepesi János” fedőnévvel aláírt, gépelt másolat.]

3. „Szepesi” jelentése a szociáldemokrata emigráció pénzügyeiről, 1958. december 9.

Szigorúan titkos!

Jelentés
Budapest, 1958. december 9.

„Szepesi” jelenti:

A Magyar Szociáldemokrata Párt emigrációs csoportjának anyagi bázisai:

Ezt a kérdést vizsgálva két irányban kell tájékoztatást adnom. Az egyik az emigráció kinti költségeivel kapcsolatos források, a másik a hazafelé küldendő csomagok forrásai.

Kéthly Anna anyagi ellátottságát, az IBFG által ez idő szerint három hónaponként jóváhagyásra kerülő havi 8000 belga frank képezi. Ezen kívül Kéthly Anna különböző országokban lévő szociáldemokrata pártok lapjaiban megjelent cikkekért is tiszteletdíjban részesül, amely becslésem szerint havonta átlagosan 2500–3000 belga frankra tehető. A különböző utazásokkal kapcsolatosan felmerült költségeket általában megfizetik Kéthly Annának. Így azt lehet mondani, hogy Kéthly Anna anyagilag jó körülmények között él, anyagi ellátottsága neki és testvérének Kéthly Magdának³⁴ is biztos megélhetést jelent. Általában kéthavonként arra is van lehetőségük, hogy itthon lévő családtagjaik részére csomagokat küldjenek.

Szélig Imre mint az emigrációs párt főtitkára az ún. „Kéthly-alapból”³⁵ kapja a fizetését. Ezen kívül hetenként szerepel az angol rádióban, negyedórás előadással, amelyért a rádiótól kap tiszteletdíjat. Összjövedelme csak szerény keretek között való megélhetést biztosít. Ez a helyzet annyiban javult, miután a párt főtitkára lett és rendszeres illetményt kap, hogy felesége, aki korábban egy szövögyárban dolgozott, ma már csak a háztartást vezeti.

Bölcsföldi Andort az 1957-ben megtartott bonni pártértekezleten a szakszervezeti ügyek intézőjévé választották, londoni székhellyel. Ekkortól kezdve az angol szakszervezetek biztosítják havi fizetését, 1959. július 1-jéig. Ezt a megbízását megelőzően Kanadában töltött hosszabb időt szakmájában [szerszámkészítő lakatosként] [...] igen szépen keresett és megtakarított pénzükből Londonban házat is vásároltak. Közlése szerint a szakmájában ma is többet keresne, mint amennyit jelenlegi munkájáért kap, de Kéthly Anna és Szélig Imre kívánságára vállalta ezt a megbízatást. Felesége egyébként azon túl, hogy erős honvágya van, nem örül a londoni tartózkodásnak, és mindenáron igyekszik Bölcshöldi Andort befolyásolni, hogy menjenek újra Svédországba, és ott dolgozzon a szakmájában.

Az Ausztriában Kulturverein néven működő szociáldemokrata emigrációs csoport minden költségét az Osztrák Szociáldemokrata Párt [Ausztria Szocialista Pártja] fedezi. Itt

dolgozik Herczog Károly,³⁶ Benjámín Olivér, mindkettő havi 2500–2500 osztrák schillinget kap. Az osztrák párt ezen kívül segíti az emigráns csoport tagjait ösztöndíjakkal és különféle hosszú lejáratú (15 év alatt törlesztendő) kölcsönökkel.

A Londonban működő emigrációs pártcsoport központi irodájának költségeihez rendszeresen hozzájárul az Angol Munkáspárt.³⁷

Svájcban, a svájci szakszervezetek keretén belül egy önálló magyar csoport működik Láng Lajos vezetésével, a csoport minden költségét a svájci szakszervezet fizeti.

Londonban jelenik meg az emigráns pártcsoport központi lapja a „Népszava”, amelynek előfizetéséből és a példányonkénti eladásából koránt sem kerül ki az az összeg, amely az előállításához szükséges. A hiányzó összeget a Kéthly-alapból pótolják.

Bécsben a Kulturverein havonta ad ki könyvatos lapot, amelynek előállítási költségét szintén az osztrák párt fedezi. Svájcban a magyar szakszervezeti csoport havonta 8 oldalas nyomtatott újságot ad ki, ennek költségeit a svájci szakszervezet fedezi.

Más sajtóorgánum megjelenéséről nem tudok. Ezekon kívül a személyi és dologi kiadásokra fordítandó anyagi forrásokon kívül rendelkezésre állnak az alábbi bázisok:

1. Fentebb már szó esett a „Kéthly-alapról”, amelyet az internacionálé pártjai adtak össze és az emigrációs pártcsoport költségeire, valamint a más által nem fizetett utazási költségekre szolgálnak fedezetül. A Kéthly-alap egyszer s mindenkorra szült s így a felhasználás arányában állandó fogyó tendenciájú. Legnagyobb igénybevétel a „Népszava” előállítási költségével kapcsolatos. Ezen kívül az egyes országokban lévő pártcsoportok költségei – kivéve Ausztria, Anglia, Svájc – is ebből nyernek fedezetet. Egy ideig, éspedig 1958 tavaszától 1958 szeptemberéig a Párizsban székelő nemzeti képviselői iroda dologi kiadásait és Benjámín Olivér személyi fizetését is a Kéthly-alapból fedezték.

A Kéthly-alapból hazafelé történő segélyeket tudomásom szerint nem nyújtanak.

2. Az Arbeiter Hilfswerk, a munkás segélyszervezetek képezik a hazafelé küldendő csomagok egyik anyagi forrását. Ez a szervezet önálló költségvetéssel működik, a működéséhez szükséges összeget a szakszervezetek biztosítják. Egy-egy országon belül üdülőket, otthonokat tartanak fenn, és ezen kívül a népi demokratikus országok felé küldendő csomagok tekintetében is rendelkezésre állanak. Ez a csomagküldés nem állandó jellegű, általában 2–3 hónaponként 20–25 csomagot küldenek. Ennek a szervezetnek a svájci központjában dolgozik Bán Antalné (korábban Száváné).³⁸

Ez által a szerv által küldött magyar vonatkozású csomagok névsorát Kéthly Anna bocsátotta rendelkezésre. Az Arbeiter Hilfswerk Magyarország felé Svájcból, Ausztriából és Svédországból szokott csomagokat küldeni.

3. Ugyancsak esetenkénti csomagküldési akciót bonyolít le az amerikai szakszervezet megbízásából dr. Hann [Hahn] Sándor,³⁹ aki Amerikában él és Kéthly Annával jó kapcsolatot tart fenn. Ezeket a csomagokat azonban nem Amerikában, hanem Nyugat-Németországban Brémából postázzák.
4. A segélyezések alapjául szolgáló legjelentősebb anyagi bázis az IBFG által nyújtott lehetőség. 1958. évre 150 000 osztrák schilling értékben nyert megállapítást az az összeg, amely túlnyomórészt a hazafelé küldött csomagok anyagi fedezetét biztosítja. Ennek a csomagküldési akciónak az ügyintézője egy ideig Havas Gábor volt, majd Herczog Károly lett. A legutóbbi IBFG vezetőségének határozata alapján pedig Matáll [Metall],⁴⁰ az IBFG bécsi irodájának vezetője

irányítja ezt az akciót. Nevezett 1958. november 7-e körül Kéthly Annával személyesen beszélte meg azokat a szempontokat, amelyek alapján a hazaküldött csomagokat el kell készítenie. Ekkor megállapodtak abban, hogy 4 kategóriába sorolják a segélyezésre szorultakat. Az első kategóriába azok tartoznak, akik évtizedeken keresztül különböző szakszervezeti funkciókat töltöttek be és ez idő szerint vagy minimális keresettel rendelkeznek csak, vagy minimális nyugdíjat kapnak, és így elsősorban rászorultak a segélyezésre. A második csoportban azoknak a volt szakszervezeti funkcionáriusoknak az özvegyei szerepelnek, akik özvegyi nyugdíjból élnek. A harmadik és negyedik csoportban szerepelnek azok, akik szintén szakszervezeti funkciót töltöttek be, de jelenleg is állásban vannak, s így anyagilag nem szorulnak döntően segélyezésre. A harmadik és negyedik kategóriába tartozók részére a csomagküldés inkább szimpátia jellegű és nem is állandó.

Ezen kívül a segélyezésre szánt összegben kívül az IBFG keretében további anyagi bázis is rendelkezésre áll a magyar emigrációs szakszervezeti csoportnak, ez az összeg jelenleg 14 millió belga frankot reprezentál, és mihamarabb elismert szakszervezeti csoportja lesz a magyar emigrációnak, felhasználhatóvá válik. Ez az összeg az egész emigráció anyagi helyzetére döntő jelentőségű, mert évenkénti költségvetésben újra és újra beállítást nyer s így egy folyamatos bázist jelent. Ebből az összegből elsősorban az emigrációs szakszervezeti csoportok személyi és dologi kiadásait kell fedezni, s ide tartozik a sajtóorgánumok nyomdaköltsége is. Természetesen azonban ez az igen komoly összegű anyagi bázis lehetőséget nyújt arra is, hogy a hazafelé irányuló csomagküldési akciót fokozzák, és lehetőséget nyit arra is, hogy az emigrációs csoportokon belüli anyagi nehézségek – Bölcsföldi, Benjámintámogatása, „Népszava” nyomdaköltsége, az egyes szakszervezeti, illetve pártcsoportok személyi és dologi kiadásainak rendezése – megoldódjon.

Ez a kérdés előre láthatólag a New Yorkban folyó emigrációs egység tárgyalásokkal párhuzamosan fog pozitív, vagy negatív eredményt hozni.

Egyébként ez az anyagi bázis a legkényyszerítőbb hatású, arra vonatkozóan, hogy az emigrációs egység létrejöhessen.

5. Az említett anyagi forrásokon kívül esetenkénti segélyezési lehetőségek is előadódnak. Ilyen alkalomszerű segélyezés volt 1958 őszén a Kulturverein útján rendelkezésre bocsátott 1000 dollár összegű segélyezés is, Hajdú Yvette fizetett ki Zürichben és ugyanakkor itt Budapesten 50 000 forint összeget kapott Révész András⁴¹ a Magyarországon élő volt szociáldemokraták támogatására.

Esetenkénti segélyezésként kell megemlíteni az IBFG által Kertész Miklós⁴² részére megszavazott 500 dollár egyszer s mindenkorra segélyt is, amelyet az izraeli szakszervezeti szövetség⁴³ által, részletekben küldenek meg közvetlenül Kertész Miklós részére, IKKA⁴⁴ átutalás formájában.

Végül itt kell megemlíteni azt a lehetőséget is, amelyet Benjámintámogatása, Olivér Kéthly Annával folytatott tanácskozás alapján javasolt. Előjáróban le kell azonban szögeznünk, hogy ennek a lehetőségnek a felhasználását illetően csak minimális mód áll rendelkezésre, és csak igen szükséges esetben kérte ennek alkalmazását Benjámintámogatása. Konkrétan arról van szó, hogy ha valaki Magyarországról Bécsbe utazik és ott Hercegné Károlynál vagy Benjámintámogatása Olivérnél „Semmering” jelszóval jelentkezik és hozzámondja a szoros ABC egyik betűjét, akkor annyi ezer osztrák schilling kifizetéséről van szó, ahányadik betűt mondotta. Ezzel kapcsolatban az volt Benjámintámogatása kívánsága, hogy ez az összeg maximálisan 6-8 ezer osztrák schilling legyen.

„Szepesi”

4. „Szepesi” jelentése a Magyar Szociáldemokrata Párt és a Szocialista Internacionálé kapcsolatáról, 1958. december 9.

Szigorúan titkos!

Jelentés
Budapest, 1958. december 9.

„Szepesi” jelenti:

Az emigrációban lévő Magyar Szociáldemokrata Párt” viszonya a „Szocialista Internacionálé” pártjaihoz:

1957-ben, Nyugat-Németországban Bonnban megalakult a „Magyar Szociáldemokrata Párt az Emigrációban”⁴⁵ nevet viselő pártszervezet, amelynek elnöke Kéthly Anna.

A „Szocialista Internacionálé” ezt a pártalakulást fogadta el mint a magyar szociáldemokraták hivatalos nemzetközi képviselőjét.

Az internacionálé keretén belül egy ún. „kis internacionálé” működik, amelynek tagjai kizárólag az emigrált országok szociáldemokrata pártjai. [Helyesen: az emigrációba kényszerült szociáldemokrata pártok.] A Kéthly-féle csoport ennek is tagja.

Az internacionálé pártjai anyagilag összeadtak egy alapot, amely az ún. „Kéthly-alap”, abból a célból, hogy Kéthly Anna külföldi utazásait, valamint az egyes nyugati országokban lévő magyar szociáldemokrata pártcsoportok dologi költségeit fedezni tudják.

Az internacionálé ülészakára minden esetben meghívják a magyar szociáldemokrata emigrációs csoport képviselőit is. Legutóbb 1958 júniusában, Brüsszelben ülésezett az internacionálé, ahová Kéthly Annát és Szélig Imrét hívták meg. Az üléseken való megjelenéssel kapcsolatos utazási költségeket, szállásdíjat és étkezési díjat az internacionálé fizette.

Miután az internacionálé egyesíti magában a különböző országok szociáldemokrata pártjait, természetes, hogy ezeken az üléseken az egyes pártok közötti kapcsolat elmélyítésére komoly lehetőség van.

A magyar szociáldemokrata emigrációs csoport tekintetében a kapcsolatok elsősorban Kéthly Anna személyén keresztül teremtődtek meg. Ezt elsősorban nemzetközi viszonylatban már korábban ismert nevének, de nem kis mértékben annak is köszönheti, hogy több éven át börtönben volt és annak is, hogy mint a Nagy Imre-féle⁴⁶ ellenforradalmi kormány minisztere szerepel a külföldi protokollban. Hozzájárul az is Kéthly Anna személyes kapcsolatainak kiépítéséhez, hogy angolul és németül jól beszél.

Rajta kívül a szociáldemokrata emigrációs csoportban egyetlen más személy sem jelent megközelítően hasonló súlyt nemzetközi vonatkozásban. Így pl. Szélig Imre, aki több mint egy évtizede Angliában él, internacionálé vonalon csaknem ismeretlen, Bölcshöldi Andor pedig csak Svédországban rendelkezik kapcsolatokkal, miután 1948-ban történő disszidálását követően Svédországban hosszabb időt töltött. Más jelentős név, aki a Szocialista Internacionálé tekintetében figyelembe jöhet, nincs.

A különböző szociáldemokrata pártok közül legközvetlenebb a kapcsolat az Osztrák Szociáldemokrata Párttal [Ausztriai Szociáldemokrata Párttal],⁴⁷ egyben a magyar szociáldemokrata párt emigrációs csoportja Ausztriában a legszámtalóbb.

Az Osztrák Szociáldemokrata Párt Bécsben Kulturverein néven működő, de lényegileg a magyar szociáldemokrata emigrációs csoportot jelentő szervezet, mind személyi, mind dologi kiadását teljes mértékben fedezi. A tagok részére különböző segítségeket nyújt; hosszú lejáratú kölcsönök, ösztöndíjak [formájában]. Az Osztrák Szociáldemokrata Párt pártvezetősége és a Magyar Szociáldemokrata Párt emigrációs csoportjának vezetősége között Herczog Károlyon és Benjámín Olivéren keresztül közvetlen kapcsolat van.

Amennyiben az Osztrák Szociáldemokrata Párt vezetői Brüsszelbe utaznak, úgy általában, mint Kéthly Anna vendégei szerepelnek, nála is laknak.

Az Osztrák Szociáldemokrata Párt felajánlotta Kéthly Annának, hogy öreg korára való tekintettel vonuljon félre a közéleti szerepléstől, telepedjen le Bécsben vagy egy általa választott ausztriai más helységben, ahol berendezett lakásról és megfelelő összegű nyugdíjról részére gondoskodni fognak. Ezt a kívánságukat több ízben megtették Kéthly-felé, aki azonban ez ideig ezt nem fogadta el.

Az angol Munkáspárttal való kapcsolat, ha nem is ilyen közvetlen, de hathatós. Az angol Munkáspárt intenciója alapján pl. Bölcsföldi Andor, aki a magyar szociáldemokrata emigrációs csoport szakszervezeti megbízottja, fizetését az angol szakszervezetek biztosítják, 1959. július hó 1-jéig.

Ugyancsak az angol Munkáspárt tette lehetővé, hogy londoni székhellyel működjön a magyar szociáldemokrata emigrációs csoport. Az iroda működésének költségeihez az angol Munkáspárt nagymértékben hozzájárul.

Az iroda vezetője Szélig Imre, fizetését ugyan a Kéthly-alapból kapja, de ugyancsak az angol Munkáspárt közbenjárásával sikerült részére minden héten az angol rádióban egy-egy előadási lehetőséget biztosítani, amelyért a rádiótól fizetést kap.

Svédországban Vadász Ferenc⁴⁸ a magyar emigrációs csoport vezetője, de ezen kívül az itteni magyarok az egyes városokban lévő svéd pártcsoport tagjai. Itt legjobb kapcsolattal Bölcsföldi Andor rendelkezik, aki jelenleg ugyan Londonban él, de amennyiben 1959. július 1. után az angol szakszervezetek anyagi támogatása megszűnik, úgy előre láthatólag Svédországba fog átköltözni. Tudomásom szerint Svédországban él jelenleg ifj. és id. Hajagos Gyula, akik közül az ifj. a pártvezetőség, az id. az ellenőrző bizottság tagja.

A többi országokban lévő Szociáldemokrata Pártokkal elsősorban csak Kéthly Anna személyes kapcsolatáról beszélhetünk.

Belgiumban a Belga Szociáldemokrata Párt⁴⁹ vezetőivel baráti kapcsolatot tart fenn Kéthly, ennek eredménye volt az, hogy 1957-ben, amikor New-Yorkból visszaérkezett Spaak,⁵⁰ a Belga Szociáldemokrata Párt egyik vezetője kívánságára az egyik belga üdülőhelyen töltött Kéthly két vagy három hetet. Brüsszelben lévő három szoba összkomfortos lakását is a Belga Szociáldemokrata Párt közbenjárására kapta meg. A lakás berendezési tárgyait elsősorban a belga, de egyéb más országok szociáldemokrata pártjaitól kapta ajándékba.

Nyugat-Németország Szociáldemokrata Pártja felé is szoros kapcsolatot tart fenn Kéthly Anna. Gyakran utazik Nyugat-Németországba, ahol a Szociáldemokrata Párt meghívására különböző előadásokat szokott tartani. Általában ilyenkor megkülönböztetett tisztelettel fogadják, és mint ez legutóbb Kölnben is volt, a párt vendégeként kezelik.

A Svájci Szociáldemokrata Párt is szívesen látja vendégül Kéthly Annát. Svájcban azonban szociáldemokrata csoport is működik, amely lényegileg egyenlő a Láng Lajos által vezetett szakszervezeti csoporttal és ennek kapcsán Láng Lajos is rendelkezik kapcsolatokkal, így pl. Tschäpet⁵¹ belügyminiszter[rel] (szociáldemokrata), Schadek[kel]

a zürichi rendőrség magyar osztályának vezetőjével (szocdem). Általában Svájcban a megnevezettek magyar vonatkozású ügyekben kikérik Láng Lajos véleményét.

A svájci szakszervezet főtitkára Bernasconi intézkedése alapján, a svájci szakszervezetben belül, mint annak egyik szekciója működik a magyar csoport, amelynek vezetője Láng Lajos, aki társadalmi munkában látja el ezt a pozíciót. A csoport költségeit a svájci szakszervezet fizeti. Bernasconi is szociáldemokrata és a Láng Lajos által vezetett szakszervezeti csoport is lényegileg szociáldemokrata pártcsoport, bár tagjai [...] nem mindannyian párttagok is.

Az internacionálé ülésein [a] különböző pártok vezetőivel való találkozás eredményeképpen az Izraeli Szociáldemokrata Párt vezetőivel is bensőséges kapcsolat alakult ki Kéthly Annával. Ennek lett a folyománya, hogy a budapesti izraeli ügyvivő mondta Kéthly Annának, hogy ő Budapesten szívesen segítene a nehézségekkel küzdő volt szociáldemokratáknak, de nem nagyon merik őt megkeresni. Ugyancsak ennek a kapcsolatnak az eredménye az, hogy Kertész Miklós részére az IBFG által megszavazott 500 dollár egyszer s mindenkorra szóló segítséget az izraeli szakszervezeti csoporton keresztül juttatják el részleteiben Kertész Miklós részére.

Kéthly Anna az internacionálé legutóbbi ülészakán az indiai szociáldemokrata párt⁵² képviselőjének felkérésére vállalta, hogy két tanulmányt készít az indiai párt részére. Az egyik tanulmány részletesen foglalkozik a magyar parasztság helyzetével, az első világháborútól kezdődően, míg a másik tanulmány az 1956. évi ellenforradalmi eseményeket írja le.

Meg kell állapítani, hogy a magyar szociáldemokrata emigrációs csoport nemzetközi kapcsolatait, amint a fentebb elmondottakból is kitűnik, döntően Kéthly Anna személyének köszönhetőek és Kéthly nélkül nyilván sokkal kisebb mértékű támogatás állna rendelkezésére az emigrációs csoportnak.

„Szepesi”

[ÁBTL 3.1.2. M-29409 „Szepesi János” fedőnévvel aláírt, gépelt másolat.]

5. „Szepesi” jelentése a szociáldemokrata emigráció belső viszonyairól, 1958. december 9.

Szigorúan titkos!

Jelentés

Budapest, 1958. december 9.

„Szepesi” jelenti:

A magyar emigrációs egység kérdése:

Az 1956 előtti magyar emigráció helyzetével, jelentőségével, személyi összetételével és működésével kapcsolatosan jelentős adatokat, tényeket nem tudok.

Tény az azonban, hogy az 1956. októberi ellenforradalom után disszidáltak az egész magyar emigrációt nemcsak számbelileg töltötték fel, hanem az emigráció aktivitását is nagymértékben fokozták.

A magyar emigráció első szervezett formája 1957 tavaszán Strassburgban jött létre, ez volt az ún. „Strassburgi Forradalmi Tanács.”⁵³

Ebben a szervezetben az 1945 utáni magyar politikai életnek megfelelő, kommunista párton kívüli felfogású személyek foglaltak helyet. Az 1945 utáni politikai pártokon kívül azonban egy keresztény párt nevet viselő szervezet is jelen volt a strassburgi értekezleten és így, ezzel kiegészítve a következő résztvevői voltak a strassburgi értekezletnek: a Független Kisgazda Párt, Paraszt Párt, Szociáldemokrata Párt és a Keresztény Párt. Részt vettek továbbá az értekezleten az elég nagy számban disszidált magyar egyetemisták is, akik azonban túlnyomó többségükben egyik fent megnevezett párthoz sem tartoztak.

Teljesen kívül maradt a strassburgi értekezleten a magyar emigráció két kategóriája: az egyik az 1945 előtti években kormányon lévő Kállai [Kállay] Miklós-féle⁵⁴ csoport, amelynek tagjai volt tőkésekből és katonatisztekéből álltak, a másik csoport a fasizmus nyílt képviselői, Szálasi elvbarátai, a nyilasok.

A strassburgi értekezletnek alapvető elgondolása az volt, hogy az 1956 után disszidáltak kooperációt létesítenek, az 1956 előtti magyar emigrációs vezetőkkel, akik 1956 előtt, mint a „Magyar Bizottmány”⁵⁵ tagjai voltak ismertek. Itt elsősorban Nagy Ferenc,⁵⁶ Kovács Imre⁵⁷ és Varga Béla⁵⁸ jött számításba.

A „Strassburgi Forradalmi Tanács” az adott politikai helyzetből folyóan természetesen egyszerre jelentősebb szervezetté vált, mint a „Magyar Bizottmány” és logikus következmény volt az, hogy az utóbbi fel is bomlott.

A „Strassburgi Forradalmi Tanács” elvi és gyakorlati programként az ellenforradalom idején Budapesten nyilvánosságra került egyetemisták 12 pontját⁵⁹ fogadta el.

Ennek a programnak a végrehajtásához megalakították az európai és az amerikai nemzeti képviselői irodát. Az európai iroda főtákosára Benjámín Olivér (székhely: Párizs), az amerikai iroda főtákosára Kiss Sándor⁶⁰ lett, (székhely: New York). A „Forradalmi Tanács” elnökévé Kéthly Annát választották. Ebben a kérdésben nem is volt vita, mert azon túlmenően, hogy Kéthly Annának külföldön évtizedek óta ismert neve van, személyi körülményei is indokoltá tették, hogy elnök legyen. Ez a személyi körülmény abból eredt, hogy Kéthly Anna a Nagy Imre-féle ellenforradalmi kormány minisztereként szerepelt, és ez által mindenkivel szemben időszerűbb, érdekesebb volt a személye.

A „Strassburgi Forradalmi Tanács” a már említett politikai célkitűzésein kívül megalakulása után legfontosabb feladatának azt tartotta, hogy a külföldi, különféle táborokban lévő disszidált magyarok mielőbbi munkához [...] juttatása tekintetében érjen el eredményeket és ezt a munkáját abban az időben még a Nyugat országaiban lévő szimpátia alapján keresztül is tudta vinni. Természetesen a disszidáltak teljes egészének egzisztenciális ügyét elintézni nem volt képes, hiszen még ma is van Ausztriában mintegy 15 000 személyt magába foglaló gyűjtőtábor, akiknek az egzisztenciális kérdése elintézést nem nyert. Éppen ezekben a hetekben történt azonban ezen a téren némi változás, azzal a ténnyel, hogy az Amerikai Egyesült Államok 1959 tavaszáig újabb 3000 magyar menekültet hajlandó befogadni. Értesülesem szerint azonban ez a kvóta magasabb, mint amennyi disszidens Amerikába szándékozik menni.

A munkaalkalmak teremtésén kívül a „Strassburgi Forradalmi Tanács” nemzetközi kapcsolatai révén igyekezett minél több egyetemista részére ösztöndíjat szerezni.

A „Strassburgi Forradalmi Tanács” tagjai közül legaktívabbnak a szociáldemokraták bizonyultak, ami azzal magyarázható, hogy a különböző országok szociáldemokrata pártjain keresztül hamarabb tudtak érdemi kapcsolatokat teremteni az egyes országok kormányaival, mint a tanács többi tagjai.

Elmondhatjuk tehát, hogy a „Strassburgi Forradalmi Tanács” vezetésében szociáldemokrata jellegű volt.

A „Magyar Bizotmány” korábbi tagjai érthetően bizonyos féltékenykedést tanúsítottak ezzel az új emigrációs csúcsszervezettel szemben, amely nemcsak nyugodt egyéni egzisztenciájuk féltéséből eredt, hanem amint a későbbiek folyamán világossá vált és a mai napig is érzékelhető elvi ellentétek is állottak fenn.

Bár egyik emigrációs csoport sem tagadta szovjetellenes voltát, mégis a mérték tekintetében éles ellentét állott és áll fenn ma is. Ezen túl menően azonban a „Magyar Bizotmány”, amelyik újrakeresztelés útján a „Magyar Bizottság”⁶¹ nevet vette fel, nem hajlandó a „Strassburgi Forradalmi Tanács” 12 pontját, sem politikai programját elfogadni, csupán annyit abból, hogy „szabad választásokat” kell egy politikai rendszerváltozás esetén Magyarországon tartani, és minden további politikai, gazdasági és társadalmi kérdést a választás után kialakult párterőviszonyoknak megfelelően kell majd rendezni. A „Magyar Bizottság” nem mondja ki ugyan nyíltan, hogy a földet, ipari objektumokat, bankokat vissza akarja adni a tőkéseknek, de ugyanakkor bölcsen elhallgatja azt is, hogy az államosítás tekintetében egyáltalán mi az elképzelés.

A „Magyar Bizottság” minden feltétel nélkül áll a „Szabad Európa”⁶² szolgálatában, innét kapják a fizetésüket, amely havi 500–8000 dollárig terjed, ugyancsak innét kapják instrukciójukat a szóbeli vagy írásbeli megnyilatkozásukhoz. Ezek az instrukciók egy központi kérdés körül mozognak, s ez pedig minden lehető alkalommal támadni a Szovjetuniót, az MSZMP-t, ami annyit jelent, hogy megnyilvánulásukkal fokozzák Kelet és Nyugat közötti ellentétet és elképzelésükkel szolgálják a Nyugat, még élesebben az amerikai érdekeket. A „Magyar Bizottság”-nak az elnöke ugyanaz a Varga Béla, aki a „Magyar Bizotmány”-nak is elnöke volt. Főtitkára Kővágó József,⁶³ a vezetőség ismertebb tagjai: Auer Pál,⁶⁴ Adorján József,⁶⁵ Király Béla,⁶⁶ Vidovits Ferenc,⁶⁷ Kovács Imre, Kiss Sándor.

A „Magyar Bizottság” New Yorkban székel, és innen irányítja nemcsak Amerikában, hanem az egész világon, elsősorban Európában folyó munkáját.

A „Strassburgi Forradalmi Tanács” működésének anyagi bázisát egyrészt az amerikai szakszervezetek, másrészt a németországi különböző ún. kultúralapok jelentették. A megalakulást követően mintegy 6 hónap múlva ezek a források egyre inkább kevesebb támogatást tudtak nyújtani, amely nem elsősorban tehetetlenségükből fakadt, hanem politikai okai voltak.

A „Magyar Bizottság” ugyanis megalakulását követően mindent elkövetett, hogy a „Strassburgi Forradalmi Tanács” tagjait kiszakítsa és a „Magyar Bizottság” tagjává tegye. Így történt ez Kiss Sándorral is, valamint a párizsi nemzeti képviseleti iroda minden tagjával, kivéve Benjámin Olivért, akinek magatartását viszont Kéthly Anna, illetve a Szociáldemokrata Párt szabta meg.

Így azután anyagiak hiányában és emberek hiányában elő, és ma már tulajdonképpen a „Strassburgi Forradalmi Tanács” által létrehozott nemzeti képviselet csupán fikció, minden különösebb és érdemlegesebb hatáskör nélkül.

Elsősorban és döntően Kéthly Anna az, aki változatlanul ragaszkodik azonban a „Strassburgi Forradalmi Tanács” célkitűzéséhez és ma is, mint annak megválasztott elnöke igyekszik tevékenykedni.

A két emigrációs szerv között a szakadást a nagy befolyású „Szabad Európa” eredményezte, s ezzel kapcsolatosan azt a célt tűzte maga elé, hogy a magyar emigrációs egységet az ő kívánságainak megfelelően kell létrehozni és munkája folytatását végezni.

A két emigrációs szerv között az említett ellentétek kiküszöbölése céljából 1957 őszén New Yorkban hosszabb tárgyalások voltak. Ezen a tárgyaláson a „Strassburgi Forradalmi Tanács” megbízásából Benjámín Olivér vett részt, aki elutazása előtt Kéthly Annától olyan megbízást kapott, hogy kizárólag abban az esetben köthető megállapodás, ha a „Magyar Bizottság” a „Strassburgi Forradalmi Tanács” politikai programját elfogadja, s az emigrációs egység szerv elnökeként Kéthly Annát elismeri. Ez a megbeszélés semmilyen pozitív eredménnyel nem járt. A megbeszélés során Varga Béla több alkalommal kísérletet tett, hogy Benjámín Olivért is a „Magyar Bizottság” tagjává tegye, és ebből a célból felajánlotta részére a „Magyar Bizottság” főtitkári posztját, s ettől függetlenül valamelyik amerikai egyetemen tanszéket is biztosítottak volna számára. Ezeket a lehetőségeket Benjámín nem fogadta el s így dolgavégezetlenül utazott vissza Európába.

A „Magyar Bizottság”-nak New Yorkban önálló iroda helysége van, amelyik inkább egy klubszerű intézménynek felel meg, ahol igen sokszor vitatkozástól hangos a környék, kihallik az utcára a „Magyar Bizottság” tagjainak egymás elleni támadása, fúrása. A „Magyar Bizottság” tagjai közül Varga Béla bérének tekintélyes részét olajrészvényekbe fekteti.

Bár a „Magyar Bizottság” és a Benjámín között lefolyt tárgyalások eredmény nélkül végződtek, ez a kérdés még sem zárult le, mert a „Magyar Bizottság” gazdái, a „Szabad Európa” rendkívül súlyt helyeztek és helyez arra ma is, hogy a magyar emigrációs csúcsszervezetben a szociáldemokraták is, de különösen Kéthly Anna is helyet foglaljon. Ez magyarázza azt a tényt, hogy 1958 nyarán Király Béla és Kovács Imre Európába utaztak, és [az] éppen Londonban tartózkodó Kéthly Annát lakásán felkeresték, és több órán keresztül beszélgettek az emigrációs egység kérdéséről, amikor is Király Béla a következő perspektívát festette:

A magyar emigráció munkájára egy millió dollár áll rendelkezésre, amelyből a világ minden nagyobb városában anyagilag függetlenítt embereknek kívánunk megbízni egy-egy magyar iroda vezetésével, s egyben felajánlotta Kéthly Annának, hogy minden kötelezettség nélkül vállaljon el egy Távol-keleti, indiai körutat, abból a célból, hogy egyes városokban ismertesse az 1956. évi októberi magyar eseményeket és toborozzon szimpatizánsokat.

Elmondotta továbbá azt is Király, hogy a „Magyar Bizottságban” két hely vár betöltésre a szociáldemokraták részére. Végül arról is szó esett, hogy a Kéthly Anna és Varga Béla közötti személyi ellentétek megoldása céljából az az elképzelése a „Magyar Bizottságnak”, hogy az amerikai csoport elnöke Varga Béla, az európai csoport elnöke Kéthly Anna lenne.

A megbeszéléseken erre a perspektívára Kéthly egy nem érintett kérdéssel válaszolt és pedig azzal, hogy a Király által elmondottakról csak azután lehet beszélni, ha előbb elvileg tisztázzák az emigrációs politika alapját, amely nem lehet más, mint a már többször említett strassburgi 12. pont, ugyanakkor tisztázása annak is, hogy a magyar emigrációs csúcsszervezet döntően és elsősorban magyar érdekeket képvisel és nem hajlandók gondolkodás nélkül a „Szabad Európa” instrukcióit végrehajtani. Azt is le kell itt szögezni – mondotta Kéthly –, hogy én semmilyen kalandorpolitikát, amely abban nyilvánul, hogy a „Szabad Európa” embereket küld haza különböző megbízásokkal, támogatni hajlandó nem vagyok.

Ezekre a kérdésekre Király is, Kovács Imre is semmilyen érdemi választ nem adott, hanem azzal váltak el, hogy New Yorkban a „Magyar Bizottság” tagjainak beszámolnak erről a beszélgetésről, és majd levélben értesítik Kéthly Annát. Ezen a beszélgetésen Király kifejezetten kérte Kéthlyt, hogy személyesen menjen át New Yorkba, és ő reméli, hogy ez alkalommal közös nevezőre tudnak majd jutni.

Az ENSZ jelenleg folyó ülészaka az ún. „magyar ügy” kérdését is napirendre tűzte és ennek előkészítése, valamint tárgyalására Kéthly Anna 1958. november 11-én testvére Kéthly Magda kíséretében átutazott New Yorkba. New York-i tartózkodása alatt – mint elutazása előtt mondta – Király Bélával is tárgyalni fog, ez alkalommal utoljára, az emigrációs egység kérdésében, amely tárgyalások kimenetelét nem látja túlságosan biztatónak és a maga részéről nem is bánná, ha az emigrációs egység a „Magyar Bizottság” eddigi álláspontjának merevsége miatt nem jönne létre, mert így a magyar emigrációs politika viteléért, következményeiért a felelősség Varga Béláékat terhelné.

Kijelentette Kéthly elutazása előtt, hogy az emigrációs egység kérdésében álláspontja változatlanul az, hogy:

1. Elvi programként a „Strassburgi Forradalmi Tanács” 12 pontját kell elfogadni.
2. Semmiféle kötelezettséget a „Szabad Európa” felé a magyar emigrációs politika irányítása tekintetében nem hajlandó vállalni.
3. A helyzet reális felmérése alapján az emigrációs politikának a hazamenetelre kell irányulnia, amely annyit jelent, hogy egy esetleges Magyarországon bekövetkező politikai rendszerváltozás esetén is tudomásul kell venni, hogy a kis Magyarország a nagy Szovjetunió mellett fekszik, és ez befolyással van a magyar kérdés alakulására, megoldására. Bár a szovjet diktatúrát Kéthly Anna is elítéli, de ettől függetlenül minden megnyilatkozásában szovjetellenességet hangoztatni csak azért, mert ez a Nyugat érdeke, nem hajlandó.
4. A magyar kérdés megoldásában azt kell elérni, hogy a Közép-Európában előbb-utóbb létrejövő semleges övezetbe Magyarország is beletartozzon, a politikai berendezés tekintetében pedig az 1945 utáni politikai pártok szerepeljenek, anélkül, hogy bármelyik párt is bármilyen más országtól különleges támogatást kapna.

Mindent összevetve tehát a magyar emigrációs egység kérdése elég éles elvi ellentéteket mutat, amelyek áthidalása nem nagyon remélhető.

Bár kétségtelen, hogy a Kéthly-féle emigrációs csoport anyagilag szorongatott helyzetben van, ez az állapot egy-kettőre megszűnne az emigrációs egység megteremtése esetén. Ezt Kéthly is reálisan mérlegeli, de az általa képviselt elvek feladására aligha fogja magát rászánni, s ebben lényeges szerepe van Szélig Imrének, aki a legmerevebben ellenzi a „Magyar Bizottság”-gal való megegyezést, ha nem százszázalékos mértékben biztosítható az emigrációs magyar politika irányítása a strassburgi értekezlet határozatai alapján, vagy más szóval, ha az emigrációs politikában nem a szociáldemokrata csoport elgondolásai az irányadók.

„Szepesi”

[ÁBTL 3.1.2. M-29409 „Szepesi János” fedőnévvel aláírt, gépelt másolat.]

6. „Szepesi” jelentése a szociáldemokrata emigrációról, 1958. december 9.

Szigorúan titkos!

Jelentés
Budapest, 1958. december 9.

„Szepesi” jelenti:

Az elmúlt 6 hónap alatt az emigrációban élő szociáldemokratákkal való találkozásaim során, amint korábbi jelentéseimből is kitűnik bizalmas, közvetlen kapcsolatot tudtam fenntartani.

Kéthly Annával, Szélig Imrével, Bölcsföldi Andorral és Benjámin Olivérrel valamennyi beszélgetésem fenntartás nélküli volt, amit az általuk elmondottak is igazolnak, s ugyancsak fenntartás nélkül volt itthon Révész Andrással folytatott beszélgetéseim mindegyike is.

Az emigrációban lévő vezetőkkel folytatott beszélgetéseim során érdeklődéssel hallgatták az itthoni elvtársak üzenetét és örültek annak, hogy személyemen keresztül mód kínálkozik arra, hogy az emigráció ügyeit, problémáit elmondhassák, és ez által az otthonlévő szociáldemokraták is a valóságnak megfelelően szereznek tudomást az emigráció ügyeiről.

Utolsó beszélgetéseink során mind Kéthly Annánál, mind Benjámin Olivérnél felvettem annak lehetőségét, hogy amennyiben a brüsszeli magyar étterem felállítására sor kerülne, úgy a tárgyalások lefolytatása alkalmával valószínűleg lehetőségem lesz újra kiutazni. Ezt a tényt mindketten örömmel fogadták, annál is inkább, mert egyrészt a most folyó emigrációs egységtárgyalások befejező részét is el tudnák mondani, és egyáltalán megbízható formában nyernek értesülést az otthoni szociáldemokraták helyzetéről.

Tisztában vagyok azzal, hogy a külföldi kiutazások tekintetében döntő jelentőségű legalább egy külföldi nyelv elsajátítása s ezzel kapcsolatosan a már félig-meddig ismert francia nyelvet próbálom elsajátítani, illetve tökéletessé tenni.

„Szepesi”

[ÁBTL 3.1.2. M-29409 „Szepesi János” fedőnévvel aláírt, gépelt másolat.]

¹ Varsányi, 2013.

² ÁBTL 2.2.2. A „Szepesi János” fedőnevű ügynök 6-os kartonján, valamint a jelentésein is „Szepesi János”-ként, szerepel, csak később, ismeretlen okból átkeresztelték, és az ÁBTL nyilvántartásában is így regisztrálták. „Szepesi” szerteágazó ügynöki tevékenységéről lásd Varsányi, 2013.

³ Bán Antal aktív politikai pályája 1942 után kezdődött, miután az SZDP vezetőségének közreműködésével sikerült visszakerülnie a fővárosba. (Ugyanis a trianoni béke következtében dél-magyarországi tartózkodási helyét Jugoszláviához csatolták.) 1945-től a pártvezetőségben különböző tisztségeket töltött be, parlamenti képviselő, majd a koalíciós kormány iparügyi minisztere lett. 1948 februárjában kizárták a pártból, ekkor Svájcba emigrált, ahol megszervezte az ún. emigráns MSZDP-t, amelynek éllete végéig (1951-ig) főtitkára volt. Bővebben: Strassenreiter, 1999a: 346–348.; 1984: 114–130.

⁴ Peyer Károly 1922–1944 között tagja volt minden olyan testületnek, amely valamely területen az MSZDP, illetve az SZDP munkáját irányította, majd 1945 és 1947 között pártja parlamenti képviselője, 1947-ben csatlakozott a Magyar Radikális Párthoz, ezt követően legálisan elhagyta az országot. 1948-ban megszervezte Párizsban az emigrációs Magyar Szociáldemokrata Pártot, majd áttelepült az Amerikai Egyesült Államokba, ahol pártja vezetőjeként tevékenyen vett részt a magyar politikai emigráció munkájában.

⁵ Kéthly Anna a hazai szociáldemokrata mozgalom kiemelkedő alakja, az emigráció nemzetközileg is elismert vezéregyénisége. Több ciklusban volt fővárosi törvényhatósági bizottsági tag, parlamenti képviselő, 1945 után házelnök is. Koncepciós perben őt is elítélték, majd rehabilitálták. Az 1956-os forradalom alatt újjászervezett MSZDP elnöke, a Nagy Imre-kormány államminisztere lett, majd emigrált, s az 1956 decemberében megalakuló Magyar Forradalmi Tanács, valamint a Magyarországi Szociáldemokrata Párt az Emigrációban elnevezésű szervezet elnökeként, továbbá számos nemzetközi szervezet, illetve fórum aktív résztvevőjeként vált ismertté a világ szocialista és szociáldemokrata pártjai körében. Bővebben: Strassenreiter, 2012: 11–83.; Kádár, 2013: 101–104.

⁶ Presser István, szociáldemokrata mérnök, a két világháború között (1919–1943) Bécsbe, majd Brüsszelbe emigrált. 1943-ban hazatért, és aktívan bekapcsolódott a szociáldemokrata értelmiségi mozgalomba, 1945-től az Értelmiségi Titkárság vezetője. 1948-ban kizárták a pártból, majd ismét elhagyta az országot, és Svájcba települt, vezető szerepet töltött be a pártta szerveződött szociáldemokraták körében. 1956 végén politikai és személyi

nézeteltérések miatt szakított a Kéthly–Szélig vezette párttal, azonban politikai tevékenységét nem adta fel, egy kisebb szocialista csoport tagjaként tevékenykedett tovább. Bővebben: Jemnitz, 1999: 442–443.

⁷ Medey István 1945-től fontos párt- és szakszervezeti tisztségeket töltött be, majd 1948 tavaszán elhagyta az országot, előbb a Bán Antal vezetésével megszerveződött Magyarországi Szociáldemokrata Párt az Emigrációban tagjaként tevékenykedett, később (1949-ben) a Peyer Károly irányította párthoz csatlakozott. 1954-ben áttelepült Amerikába, ahol elsősorban szakszervezeti munkában hasznosította politikai tapasztalatait.

⁸ Brunauer [Brünauer] Sándor dr., orvos, jogász, szociáldemokrata, 1940-ben emigrált, Amerikában telepedett le. Tagja lett a Peyer nevével fémjelzett Magyar Szociáldemokrata Párt vezetőségének.

⁹ Láng Lajos szociáldemokrata, 1957 januárjától emigráns. A Kéthly Anna elnöketével működő párt megbízásából a Svájcban tevékenykedő magyar szakszervezeti csoport vezetője lett. A munkájával kapcsolatban a pártvezetőséghez beérkező panaszok miatt a pártjához és vezérkarához fűződő viszonya megromlott. Később Borsody Lajos álnéven (illegális néven) állítólag emigráns kormányt szervezett, amelyben ő töltötte volna be a miniszterelnöki tiszteletet. Lásd: Strassenreiter, 2002: 55–56.

¹⁰ Az ifjú Hajagos Gyulát több tucat társával 1948 tavaszán kizárták a Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalomból, majd Franciaországba emigrált. Ugyanazon év nyarán Párizsban a Peyer Károly ifjú követőiből megalakuló Magyar Ifjún munkások Szövetsége egyik alapító tagja volt. Később tagja lett a Kéthly elnöketével működő párt vezetőségének, és apjával együtt áttelepült Svédországba. (Az idős Hajagos Gyula politikai előéletéről, emigrációbeli szerepéről csak annyit tudható, amit „Szepesi” „Az emigrációban lévő Magyar Szociáldemokrata Párt viszonya a »Szocialista Internacionálé« pártjaihoz” című jelentésében rögzített, azaz hogy tagja lett a Magyarországi Szociáldemokrata Párt az Emigrációban elnevezésű szervezet Intéző Bizottságának.)

¹¹ Vadász Kornél, szociáldemokrata emigráns, az 1957 januárjában alakult Magyar Forradalmi Tanácsba delegált hét emigráns egyike. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt az Emigrációban második pártértekezletén, Bonnban 1957 októberében beválasztották a 11 tagú vezetőségbe.

¹² Kisbán Jenő, szakszervezeti tisztségviselő, 1945 után szociáldemokrata fővárosi törvényhatósági bizottsági tag. 1952–1955 között börtönbüntetését töltötte. A forradalom után Amerikába emigrált. Tagja lett a Magyar Forradalmi Tanácsnak.

¹³ Bede Béla 1945 után a középszintű szociáldemokrata vezetőség tagja, az újpesti pártszervezet elnöke, a város képviselőtestületének tagja, a *Jövő* című lap felelős szerkesztője, parlamenti képviselő. Pártjából 1948. februárban kizárták, márciusban elhagyta az országot, Svédországba emigrált. A szociáldemokrata emigrációban a bécsi szociáldemokrata csoport elnökségi tagja, majd a párt titkára. Marelyn–Vida (főszerk.), 2005: 43.; *Budapesti*, 1988: 26.

¹⁴ Papp Gyula, a Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom egyik vezetője, 1948-ban emigrált, előbb Ausztriában, később Ausztráliában élt. A Peyer Károly vezette, 1948-ban, Párizsban megszervezett Magyar Szociáldemokrata Párt vezetőségének és az ugyanabban az időben a Peyer híveiből megszerveződött Magyar Ifjún munkások Szövetségének is tagja lett.

¹⁵ Szélig Imre 1945 előtt és után is a Magyar Szociáldemokrata Párt egyik vezető funkcionáriusa, akit 1948-ban számos társával együtt kizártak a pártból, akkor Svájcba emigrált, majd Londonba telepedett le. 1948 nyarán részt vett a Magyarországi Szociáldemokrata Párt az Emigrációban szervezet megalakításában, majd a vezetőség tagja, a párt elnöke, 1951-től főtitkára lett. Nemzetközi szocialista fórumokon ő képviselte a magyar szociáldemokrata emigrációt. Bővebben: Strassenreiter, 1999d: 464–465.

¹⁶ Bölcsföldi Andor 1945 után a vasas szakszervezet egyik vezető funkcionáriusa, majd a Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom főtitkára, parlamenti képviselő. 1948 februárjában kizárták a pártból, rövidesen Marosán György szerezte útlevelel és végkielégítéssel elhagyta az országot. Először Svájcban, majd Angliában, Kanadában s végül Svédországban telepedett le. Az 1950-től a Magyarországi Szociáldemokrata Párt az Emigrációban szervezet végrehajtó bizottságának tagja, 1968-tól főtitkára. Bővebben: Kádár, 1999a: 356–357.; Gábor, 1998: 226–231., 233., 270., 299. és 301–305.

¹⁷ IBFG: Internationaler Bund Freier Gewerkschaften (Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szervezete).

¹⁸ Benjámín Olivér, rendőr vezérőrnagy, 1945 után budapesti főkapitány-helyettes, a szociáldemokrata rendőrfrakció vezetője. 1950-ben a rendőrtisztek koncepció perének fővádlottja, akkor életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték. 1956 tavaszán szabadult, azt követően rehabilitálták. A forradalom alatt részt vett az MSZDP újjászervezésében, majd emigrált. Előbb Párizsban, később Bécsben kapcsolódott be a szociáldemokrata emigráció munkájába. Részt vett a Kéthly nevével fémjelzett párt vezetőségében, valamint egyik vezetője volt a Magyar Forradalmi Tanácsnak is.

¹⁹ A *Nemzetőr* című lapot néhány 1956-os emigráns a már korábban az ország elhagyására kényszerült sorstársak közreműködésével jelentette meg előbb Bécsben, majd Münchenben. A kiadás anyagi fedezetét a *Nemzetőr* Társaság biztosította. Borbándi, 1989: 469–470.

²⁰ *Magyar Híradó* (eleinte *Bécsi Magyar Híradó*), 1957. január 1-jétől jelent meg Bécsben az Osztrák Nemzeti Bizottság és az Osztrák Szakszervezeti Tanács kiadásában magyar nyelvű osztrák hetilapként. „Szepesi” a lap köré sereglett emigráns csoport elnevezését a sajtóorgánum címével azonosította. Borbándi, 1989: 470–471.

²¹ Az *Október 23.* című, angol nyelvű folyóiratot 1958. március és 1959. december között New Yorkban az emigrációban életre keltett Petőfi Kör jelentette meg. Az ügynök a lap köré szerveződött magyar emigráns csoportot önálló szervezeti egységként említi. Borbándi, 1989: 454.

²² A tervezett Fórum elnevezésű szervezet létrehozására vonatkozó adatokat kutatómunkám során nem találtam.

²³ Kulturverein néven működött az osztrák fővárosban a magyar szociáldemokrata emigrációs csoport.

²⁴ A párt hivatalos neve: Németország Szociáldemokrata Pártja (Sozialdemokratische Partei Deutschlands). Fencsik (szerk.), 1978: 103–104.

²⁵ Konrad Adenauer, német kereszténydemokrata politikus, a Kereszténydemokrata Unió elnöke (1946–1966), szövetségi kancellár (1949–1963).

²⁶ Charles de Gaulle, francia tábornok, 1958-ban miniszterelnök és hadügyminiszter, 1958 és 1969 között köztársasági elnök.

²⁷ Az 1889-ben alapított, Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártjának 1945-ben történt újjászerveződése óta a hivatalos neve: Ausztria Szocialista Pártja (Sozialistische Partei Österreichs). Fencsik (szerk.), 1978: 20–21.

²⁸ Adolf Scharf, szociáldemokrata, jogász, politikus. Ausztria Szocialista Pártjának elnöke, parlamenti képviselő, frakcióvezető, majd alkancellár, 1957-től 1965-ben bekövetkezett haláig köztársasági elnök.

²⁹ Toller Károlyt mint jobboldali szociáldemokrata rendőrtisztet 1950 augusztusában a Benjámín Olivér és társai koncepciójában perben 12 évre ítélték, 1955-ben az Elnöki Tanács kegyelemben részesítette. 1958-ban több rendbeli politikai és gazdasági bűncselekmény vádjával 15 évi börtönre ítélték, amit a Legfelsőbb Bíróság életfogytiglani fegyházbüntetésre súlyosbított, azonban 1963-ban szabadlábra helyezték. Kádár, 1996: 32–33.; 2012: 98.

³⁰ Kiszely János, szociáldemokrata, a két munkáspárt „egyesítésekor” tagja lett a Magyar Dolgozók Pártjának. Az Ózdi Kohászati Üzem szakszervezeti titkára lett, majd mint jobboldali „befurakodót” kizárták a pártból. 1956 novemberében a kohászati üzemek munkástanácsának elnökhelyettese, és tagja a decemberben megalakuló négyfős ideiglenes szakszervezeti intéző bizottságnak. 1957 elején letartóztatták. Az ügynevezett ózdi per másodrendű vádlottjaként tízévi börtönre ítélték. Bővebben OHA, Szakáts interjú 340. 39., 94., 105., 127., 144., 149., 157.; uo. Révész interjú 5./1. 673.

³¹ Guba Dezső, a szociáldemokrata ifjúsági mozgalomban kifejtett szervezkedésért 1950-ben tízévi börtönre ítélték, 1955-ben szabadult, két évvel később a forradalom alatt folytatott tevékenysége miatt ismét vádat emeltek ellene, halálra ítélték, 1963-ban azonban szabadon engedték, de kitiltották a fővárosból. Bővebben: OHA, Guba interjú. 1991; Elhunyt Guba Dezső, az MSZDP örökös tiszteletbeli elnöke. MTV Archívum, www.tvarchivum.hu/?id=99856 (utolsó letöltés: 2013. október 20.).

³² Hogy Presser Medeyvel egy külön frakciót alkotott volna, az jelenlegi ismereteim alapján dokumentumokkal nem támasztható alá.

³³ Havas Gábor 1945-től az SZDP Budapest V. kerületi titkára, 1948-ban emigrált. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt az Emigrációban elnevezésű párttal szemben álló szociáldemokrata csoport egyik vezetője, az IBFG bécsi irodájának alkalmazottja.

³⁴ Kéthly Magda Kéthly Anna húga, aki követte nővérét az emigrációba, és titkárnőként segítette politikai munkáját.

³⁵ A Kéthly-alaphoz lásd a jelen dokumentum 1. pontjában írottakat.

³⁶ Herczog Károly (Oroszlán Pál) magyar szociáldemokrata emigráns, 1920-tól Bécsben élt osztrák állampolgárként. A helybeli szociáldemokrata emigránsokat összefogó szervezet, a Kulturverein (Kulturális és Szociális Egylet) vezetője, a Kéthly Anna nevével fémjelzett Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségi tagja volt.

³⁷ A párt pontos neve: Munkáspárt (The Labour Party). Fencsik (szerk.), 1978: 92–94.

³⁸ Bán Antalné Develák Margit (korábban Száva Istvánné) 1948-ban Bán Antallal együtt emigrált Svájcba, majd az 1949 őszi megszervezett Magyarországi Szociáldemokrata Párt az Emigrációban szervezet kádereseként tevékenykedett. Neve az 1956-os forradalom után a Magyarországot elhagyni kényszerülő honfitársai segítőkjeként vált ismertté az emigránsok körében.

³⁹ Hahn Sándor dr., jogász, több évtizedes fővárosi közszolgálati múlttal, közegészségügyi és köztisztasági ügyosztályi tapasztalatokkal rendelkezett már, amikor 1945-ben – Stern Szeréna mellett – Budapest második szociáldemokrata tanácsnoka lett, majd a háború alatt külföldre kivitt értékek hazahozatalát intéző kormánybiztos és a Frankfurtban működő magyar visszaszolgáltatási bizottság vezetője. Az 1940-es évek végén emigrált, Amerikában telepedett le. *Budapesti*, 1988: 81.

⁴⁰ Matall, az „osztrák szakszervezetek embere”. (Személyére és tevékenységére vonatkozó bővebb információt sem „Szepesi” jelentéseiben, sem egyéb forrásokban nem találtam, Révésznel – OHA, Révész interjú 5./1. 849. – is keresztnév nélkül szerepel, és mindössze annyit közöl róla, amit e jegyzetben leírtam.)

⁴¹ Révész András, szociáldemokrata politikus, jogász, 1945 után a főváros tanácsnoka, főjegyzője, a Városháza szociáldemokrata pártjének elnöke. 1948-ban pártjából kizárták, 1950-ben koholt vádak alapján elítélték, 1955 végén egyéni kegyellel szabadult. A forradalom alatt újjászerveződő pártja főtitkárhelyettese

lett, s évtizedekig megőrizte a szociáldemokrata eszmék, a szociáldemokrata hagyományok iránti elkötelezettségét. Kádár, 1999: 446.

⁴² Kertész Miklós, szociáldemokrata párt- és szakszervezeti vezető, 1945 előtt fővárosi törvényhatósági bizottsági tag, parlamenti képviselő. 1945 után nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő, a Magánalkalmazottak Biztosító Intézetének alelnöke. 1948-ban pártjából kizárták, 1950-ben koholt vádak alapján elítélték, 1955-ben elvesztve látását, betegen szabadult. A forradalom idején tagja lett újjászervezett pártja vezetőségének, az év novemberétől azonban nem vett részt a szociáldemokraták tevékenységében.

⁴³ Bizonyára az 1920-ban alakult Izraeli Zsidó Dolgozók Általános Szervezetéről (Hisztadrut) van szó. Vö. *Munkásmozgalom-történeti*, 1976: 257.

⁴⁴ IKKA: IBUSZ (Idegenforgalmi, Beszerzési, Utazási és Szállítási Rt.) Külföldi Kereskedelmi Akció, ajándék-, illetve segélyközvetítő intézmény. A külföldön élő magyarok hazai rokonaiknak, ismerőseiknek az IKKA révén juttathatták el pénz- vagy csomagküldeményeiket.

⁴⁵ A pontos elnevezés: Magyarországi Szociáldemokrata Párt az Emigrációban, de a korabeli dokumentumokban, sőt az utóbbi évtizedekben készült tudományos munkákban is gyakran elmarad az „az” névelő. A jelentésben szereplő megalakulására vonatkozó dátum is téves. A párt ugyanis már 1948 őszén megszerveződött, elnöke Szélig Imre, főtitkára Bán Antal lett. Első pártértekezletét 1950-ben, Stockholmban, a másodikat 1957 januárjában, Bonnban tartották. Bővebben: Varga (főszerk.), 1999: 622–623., 625.

⁴⁶ Nagy Imre, Magyarország kommunista miniszterelnöke 1953–1955 között és az 1956-os forradalom idején október 24-étől november 4-ig. A forradalom leverése után halálra ítélték, és 1958. június 16-án kivégezték.

⁴⁷ A továbbiakban is Ausztria Szocialista Pártjáról van szó.

⁴⁸ Vadász Ferenc személyével, politikai ténykedésével kapcsolatos további információkat nem sikerült találni.

⁴⁹ Az 1885-ben alakult párt neve: Belga Munkáspárt, 1945-ben történt újjáalakulása óta: Belga Szocialista Párt. Fencsik (szerk.), 1978: 23.

⁵⁰ Paul-Henry Spaak, belga jogász, munkáspárti, illetve szocialista politikus, parlamenti képviselő, több kormányzati ciklusban külügyminiszter, illetve miniszterelnök (1947–1949), az ENSZ-közgyűlés elnöke, a NATO főtitkára, az európai egység megeremtésének egyik megalapozója.

⁵¹ A svájci belügyminiszter (Tschäpet), a zürichi rendőrség magyar osztályának vezetője (Schadek), valamint a szakszervezeti főtitkár (Bernasconi) teljes nevét sem sikerült kiderítenem, politikai szerepükről, a magyar emigránsokkal való kapcsolataikról semmi konkrét információval nem rendelkezem.

⁵² Indiában szociáldemokrata elnevezéssel nem működött párt. „Szepesi” bizonyára a Nemzeti Kongresszuson belül az 1930-as években megalakult Kongresszus Szocialista Párt 1950-es évekbeli megfelelőjére gondolt. A Kongresszus Szocialista Párt 1948-ban önállósodott, majd 1952-ben fuzionált a Paraszt–Munkás Népi Párttal és 1962-ig Összindiai Népi (Pradzsa) Szocialista Pártként működött. *Munkásmozgalom-történeti*, 1976: 239.; Fencsik (szerk.), 1978: 173.

⁵³ A „Strassburgi Forradalmi Tanács” (hivatalosan Magyar Forradalmi Tanács) 1957. január 5–8. között alakult Strassburgban mint a „magyar forradalom egyetlen jogos képviselője”. Elnöke Kéthly Anna, alelnöke Király Béla és Kóvágó József, főtitkára Kiss Sándor lett. Az alakuló ülés résztvevői megállapodtak a Tanács szervezeti és működési elveiben, körvonalazták a szervezet programját. New Yorkban és Párizsban irodát terveztek felállítani, az előbbi Kiss Sándor, az utóbbit Benjámin Olivér vezette volna, de az európai székhely működtetése anyagi erőforrások híján rövidesen meghiúsult. Vö. Strassenreiter (összeáll.), 2011: 129–132.; Borbándi, 1989: 418–428.

⁵⁴ Kállay Miklós, Magyarország miniszterelnöke volt 1942–1944 között.

⁵⁵ A Magyar Nemzeti Bizottmány 1949. július 21-én kezdte meg működését. Létrejöttének körülményeit, tevékenységét, nemzetközi kapcsolatait részletesen taglalja: Borbándi, 1989: 141–162.; Nagy, 1984: 98–113.

⁵⁶ Nagy Ferenc, kisgazdapárti politikus, a Független Kisgazdapárt egyik megalapítója, 1945 után a Parasztszövetség elnöke, újjáépítési miniszter, 1946–1947 között miniszterelnök. A nevével jegyzett ügynevezett köztársaságellenes összeesküvés kapcsán 1947 nyarán kormányfői tisztségéről lemondatták, majd Svájcba emigrált, később áttelepült Amerikába. Fontos szerepe volt a Magyar Nemzeti Bizottmány és a Magyar Bizottság létrehozásában 1949-ben, illetve 1957-ben, melyeknek egyik vezető személyisége volt.

⁵⁷ Kovács Imre, a neves szociográfus, a Nemzeti Paraszt Párt egyik megalapítója, 1945 után a párt főtitkára, 1947-ben emigrált, előbb Svájcban, 1949-től Amerikában élt.

⁵⁸ Varga Béla, kisgazdapárti politikus, a párt alelnöke, 1945 után parlamenti képviselő, 1946-tól 1947-ben bekövetkezett emigrálásáig házelnök. Amerikában telepedett le és vezető tisztséget töltött be mindkét magyar emigráns szervezetben: a Magyar Nemzeti Bizottmányban és a Magyar Bizottságban is.

⁵⁹ A programként szerepeltetett „12. pont” bizonyára gépelési hiba, feltételezhető, hogy tizenkét pontból álló követelésről van szó. Ám sem a forradalom előestéjén, sem a forradalom idején egyetlen fővárosi felsőfokú intézmény hallgatói sem készítettek 12 pontból álló programcsomagot. Vidéken is csupán egyről tudunk, ez a Tolna megyei fiatalok 1956. október 25. körül, Szekszárdon készült tizenkét pontos követelése. Vö. Vida (szerk.), 2007: 206.; Gosztonyi Péter a *Föltámadott a tenger... 1956* című művében közli a budapesti

Műegyetem és a Kertészeti Főiskola hallgatói által megfogalmazott 14 pontból álló követeléseket. (Egyébként ez a legismertebb variáns.) Az ügynök pontatlanságára egyértelmű magyarázatot Palasik Mária *A forradalom a Műegyetemen* című tanulmány ad. Ebből megtudható, hogy a terjesztéssel kapcsolatos probléma megoldása érdekében mikrofonban olvasták be a diákság által megfogalmazott határozatot azért, hogy akinek módjában áll, sokszorosítsa, illetve terjessze. Így ki mit tudott lejegyezni, azt másolta le és adta tovább. Ezért maradhatott fenn 10, 11, 14, 16, 17 pontos követeléscsomag is, de 12-es még véletlenül sincs köztük! Lásd: Palasik, 2009: 83.; Lomax, 1989: 120–121. A szerző itt a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFSZ) 10 és 16 pontos variánsát közli.

⁶⁰ Kiss Sándor, kisgazdapárti politikus, az 1944 végén megalakuló MADISZ (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség) első elnöke, parlamenti képviselő, a Parasztszövetség elnöke. 1947-ben a Nagy Ferenc nevével fémjelzett „összeesküvésben” való „bűnrészessége” miatt bebörtönözték. Szabadulását követően Amerikába emigrált. Tagja lett az emigráns Független Kisgazdapártnak, a Magyar Forradalmi Tanács Intéző Bizottságának, ez utóbbinak főtitkára is. 1958-ban titkára volt a New Yorkban működő Magyar Bizottságnak, főtitkára az 1957-ben alakult Szabad Magyarország Nemzeti Képviselői Szervezetnek.

⁶¹ Magyar Bizottság 1958 márciusában alakult, voltaképpen az 1949 júliusában alakult Magyar Bizottmány utódszervezeteként. A 16 tagú bizottságban 9 kisgazdapárti, 2 parasztpárti, 2 demokrata néppárti politikus foglalt helyet, az 1956-os szervezeteket 3 neves emigráns (Jónás Pál, Király Béla, Váli Ferenc) képviselte. Elnöke Varga Béla, alelnök Kővágó József lett. Bővebben Borbándi, 1989: 428–434.; Strassenreiter (összeáll.), 2011: 133–137.

⁶² Az amerikai kormány kezdeményezésére, magánszemélyek által 1949. július 1-jén, New Yorkban létrehozott Szabad Európa Bizottságról van szó, amelynek célja egyfelől a Szovjetunió további terjeszkedésének megakadályozása, másfelől a befolyási övezetébe tartozó kelet-közép-európai országokból érkező politikai menekültek segítése, valamint szervezeteik, intézményeik működéséhez támogatás nyújtása. E Bizottság külön osztályaként szerveződtek meg a különböző nemzeti bizottmányok, köztük a magyar is, az emigrációba kényszerült politikusok részvételével. Mint a Bizottság külön osztálya kezdte meg működését a Szabad Európa Rádió 1949 decemberében, az első magyar nyelvű adást kísérleti jelleggel 1950 augusztusában sugározták New Yorkból, majd a rádió európai központját 1951-ben Münchenbe telepítették. Bővebben Borbándi, 1989: 162–173.; 1996: 599.

⁶³ Kővágó József, kisgazdapárti politikus, 1945-től Budapest alpolgármestere, majd polgármestere 1947-ig, parlamenti képviselő. 1950-ben koholt vádak alapján életfogytiglani börtönre ítélték, 1956 őszén szabadlábra helyezték. A forradalom idején újjászerveződött Független Kisgazda Párt főtitkára. November végén elhagyta az országot, Amerikában élt, tagja lett az emigrációban megszerveződött pártja Intéző Bizottságának, társelnöke a Magyar Forradalmi Tanácsnak, alelnöke a Magyar Bizottságnak. Bővebben Palasik, 2008: 249–254.

⁶⁴ Auer Pál, kisgazdapárti diplomata, 1945-től pártja Országos Intéző Bizottságának tagja, külügyi bizottságának elnöke volt. Parlamenti képviselő és a fővárosi törvényhatósági bizottság tagja, majd 1946 és 1947 között párizsi követ. Nagy Ferenc miniszterelnök lemondatását követően a franciaországi emigrációt választotta. Tagja, majd alelnöke volt a Magyar Nemzeti Bizottmány Végrehajtó Bizottságának. Megszervezte a Közép- és Kelet-európai Bizottságot, amivel a kelet-európai emigránsokat próbálta összefogni. A Magyar Parasztszövetség Emigrációs Szervezete külügyi bizottságának elnöki tisztét is betöltötte. Dolgozott a Szabad Európa Rádióknak is

⁶⁵ Adorján József, kisgazdapárti politikus, 1945 után pártja országos központjában titkár, majd Intézőbizottságának tagja. 1950 tavaszán koncepciós perben elítélték. 1956-ban rehabilitálták. A forradalom alatt részt vett pártja újjászervezésében. 1956 novemberében Bécsbe emigrált, ahol a megszerveződött Független Kisgazdapárt Intézőbizottságának elnöke lett. 1957-ben a strassburgi Magyar Forradalmi Tanács, 1958-tól a Magyar Bizottság tagja volt. Emigráns éveit Ausztriában, Franciaországban és Kanadában töltötte.

⁶⁶ Király Béla, katonatiszt, a második világháború után tagja lett a Magyar Kommunista Pártnak, majd a Magyar Dolgozók Pártjának, 1949–1956 között börtönben volt. A forradalom leverése után emigrált, előbb Bécsben, utóbb Amerikában élt. Alelnöke lett a Magyar Forradalmi Tanácsnak és a Szabad Magyarország Nemzeti Képviselőinek, továbbá tagként közreműködött a Magyar Bizottság munkájában.

⁶⁷ Vidovics (Vidovits) Ferenc, volt Somogy megyei főispán, kisgazdapárti képviselő. Pártja szétzúzása idején őt is letartóztatták. Szabadlábra kerülése után 1956-ban emigrált. 1957 elején Bécsben Király Béla vezetésével megalakult a Magyar Szabadságharcos (Nemzetőr) Szövetség (később Magyar Szabadság Szövetség néven áthelyezte székhelyét New Yorkba) egyik társelnöke és ausztriai megbízottja, valamint az 1958 márciusában megalakult Magyar Bizottság 16 tagjának egyike lett.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

2.2.2.	Hálózati nyilvántartó	
3.1.2.	Munka dossziék	
	M-29409	Szepesi Sándor

1956-os Intézet, Oral History Archivum (OHA)

- | | |
|------|---|
| 5/1. | Révész András interjú. Készítette Hegedüs B András. 1986. |
| 334. | Guba Dezső interjú. Készítette Abod László. 1991. |
| 340 | Szakáts Albert interjú. Készítette Neményi Mária. 1991. |

Nyomtatásban megjelent források

Budapesti, 1980

Budapesti közéleti névmutató 1945–1950. Az anyagot gyűjtötte, összeállította: Halasi László. 1. köt. Budapest. Kossuth nyomda.

Budapesti, 1988

Budapesti közéleti névmutató 1945–1950. Az anyagot gyűjtötte, összeállította: Halasi László. 2. köt. Budapest, Szegedi nyomda.

Fencsik (szerk.), 1978

A világ politikai pártjai. Szerkesztette: Fencsik László. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Marelyn–Vida (főszerk.), 2005

Országgyűlés almanachja. Történeti sorozat. III. kötet. 1947. szeptember 16. – 1949. április 12. Főszerkesztők: Marelyn József – Vida István. Budapest, Magyar Országgyűlés kiadása.

Munkásmozgalom-történeti, 1976

Munkásmozgalom-történeti lexikon. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Strassenreiter (összeáll.), 2011

Kéthy Anna válogatott levelei (1921–1976). A bevezető tanulmányt írta, a dokumentumokat válogatta, a kötetet összeállította: Strassenreiter Erzsébet. Budapest, Napvilág Kiadó.

Vida (szerk.), 2007

Diák- és ifjúsági mozgalmak 1956–1958. Forradalom – ellenállás – megtorlás. Szerkesztette: Vida István. Budapest, Gondolat Kiadó – Nagy Imre Alapítvány.

Hivatkozott irodalom

-
- Borbándi, 1989
Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. 1. kötet. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Borbándi, 1996
Borbándi Gyula: *Magyarok az Angol Kertben. A Szabad Európa Rádió története*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Gábor, 1998
Gábor Róbert: *Az igazi szociáldemokrácia. Küzdelem a fasizmus és a kommunizmus ellen 1944–1948*. Budapest, Századvég Kiadó.
- Gosztonyi, 1990
Gosztonyi Péter: *Föltámadott a tenger... 1956*. Budapest, Népszava Kiadó.
- Jemnitz, 1999
Jemnitz János: Presser István. In *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Főszerkesztő: Varga Lajos. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Kádár, 1996
Kádár Zsuzsanna: A magyarországi szociáldemokrata perek története. *Múltunk*, 2. sz.
- Kádár, 1999a
Kádár Zsuzsanna: Bölcshöldi Andor. In *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Főszerkesztő: Varga Lajos. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Kádár, 1999b
Kádár Zsuzsanna: Révész András. In *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Főszerkesztő: Varga Lajos. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Kádár, 2013
Kádár Zsuzsanna: Kéthly Anna (1889–1976). In *Rendszerváltozások kortársa és kutatója. Tanulmánykötet Izsák Lajos 70. születésnapjára*. Főszerkesztő: Erdődy Gábor. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- Lomax, 1989
Lomax, Bill: *Magyarország 1956*. Debrecen, Aura Kiadó.
- Nagy, 1984
Nagy Kázmér: *Elvesztett alkotmány. A magyar politikai emigráció 1945–1975*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Palasik, 2008
Palasik Mária: Kővágó József polgármester 1945–1947. In *A főváros élén. Budapest főpolgármesterei és polgármesterei 1873–1950*. Szerkesztette: Feitl István. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Palasik, 2009

Palasik Mária: A forradalom a Műegyetemen. In *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban. / Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések, V./* Szerkesztette: Némethné Dikán Nóra – Szabó Róbert – Vida István. Budapest, Nagy Imre Alapítvány – Gondolat Kiadó.

Strassenreiter, 1984

Strassenreiter Erzsébet: Bán Antal. In *Politikus pályák*. Szerkesztette: Sánta Ilona. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Strassenreiter, 1999a

Strassenreiter Erzsébet: Bán Antal. In *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Főszerkesztő: Varga Lajos. Budapest, Napvilág Kiadó.

Strassenreiter, 1999b

Strassenreiter Erzsébet: Kertész Miklós. In *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Főszerkesztő: Varga Lajos. Budapest, Napvilág Kiadó.

Strassenreiter, 1999c

Strassenreiter Erzsébet: Kéthly Anna. In *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Főszerkesztő: Varga Lajos. Budapest, Napvilág Kiadó.

Strassenreiter, 1999d

Strassenreiter Erzsébet: Szélig Imre. In *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Főszerkesztő: Varga Lajos. Budapest, Napvilág Kiadó.

Strassenreiter, 2002

Strassenreiter Erzsébet: Kéthly Anna védelmében. *História*, 5–6. sz.

Varga (főszerk.), 1999

A magyar szociáldemokrácia kézikönyve. Főszerkesztő: Varga Lajos. Budapest, Napvilág Kiadó.

Varsányi, 2013

Varsányi Erika: A barikád két oldalán... Szociáldemokrata „figyelők” és megfigyeltek. II. rész. *Betekintő*, 2. sz.
http://www.betekinto.hu/2013_2_varsanyi

A garázs

Dokumentum egy titkos belügyi objektum legalizálásáról

A politikai rendőrség számára korszaktól és rendszertől függetlenül meghatározó fontosságú az állam/rendszer vélt vagy valódi ellenségeinek nyomon követése, róluk – és kapcsolati rendszerükről – rendszerezett információk gyűjtése, a célba vett polgárok tevékenységének – az aktuális technikai fejlettségi szintnek megfelelő – dokumentálása. Ezek a műveletek mindenkoron az állambiztonság egyik leginkább konspirált, leggyakrabban valamely nyílt működési forma álcája alatt végzett tevékenységének számítottak. Ennek révén próbálták, próbálják az ezzel megbízott szervek feltérképezni egy személy vagy egy csoport napi tevékenységeit, kapcsolatait, ismeretségi körét (vonatkozzon ez akár az ellenségesnek vagy potenciális együttműködőnek tekintett személyekre, de akár már aktív kollaborátorokra, sőt gyanúsnak tartott kollégákra is), de hasonló eszközökkel derítették fel egy „objektum” (követség, találkozóhely, üzem, lakás stb.) használatát, látogatottságát, feltételezhető funkcióit.¹ Az itt közölt forrás a Kádár-korszak első időszakában újjászervezett politikai rendőrség konspirációs tevékenységébe, a külső figyelések során alkalmazott módszerekbe és a „legalizálás” gyakorlatába nyújt bepillantást.

Tárgyalt időszakunkban az állambiztonsági megfigyelés, valamint az ún. környezettanulmányok készítése (ez utóbbi lényegében a célszemély tevékenységére, kapcsolataira és megbízhatóságára vonatkozó, titkos és a legális úton beszerzett információk rendszerezett formája²) mindvégig egy, a mindenkori állambiztonsági szervek belül különálló szervezeti egység feladata volt. Ez a különállás nyilvánvalóan összefüggésben volt azzal, hogy az ezen a területen dolgozókat egyedi szempontok alapján választották ki (alapkövetelmény volt a legszigorúbban vett erkölcsi és politikai megbízhatóság, a jó megfigyelőkészség, alkalmazkodóképesség, kiváló egészségi állapot, de az átlagos testalkat vagy a nem feltűnő megjelenés is³), sajátos kiképzést kaptak, tevékenységüket pedig még a belügyi és rendőri szervek nagy része előtt is konspiráltan, valamilyen polgári szerv vagy vállalat fedésében végezték. A megfigyeléssel és környezettanulmány készítésével foglalkozó részleg igen hamar létrejött a világháború után megszerveződött politikai rendőrség keretei között, hiszen a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán például már 1945 februárjában létezett ilyen csoport Péter Gábor közvetlen vezetése alatt, de a kezdetektől fennállásáig természetesen a Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Osztálya is ellátta ezt a klasszikus titkosrendőrségi funkciót.⁴ Az Államvédelmi Hatóság szervezetén belül a III. Operatív Főosztály 1. Osztályának a) és b) alosztálya kapta ugyanezeket a feladatokat,⁵ 1953 után pedig a BM VIII. Osztálya. A forradalom után újjászervezett politikai rendőrségen a BM II. Politikai Nyomozó Főosztályának 9-es számot viselő osztálya keretében folytatódott a más operatív osztályok által „megrendelt” figyelés és a környezettanulmányok készítése – az alább közölt dokumentum is ennek a szervezeti egységnek a berkein belül született.

A közölt forrás egy rövid életű fedőszerv, a Reprezentatív Fuvarozó Vállalat működésébe, pontosabban a vállalat fedése alatt végzett belügyi tevékenységbe nyújt bepillantást. A céget komoly ambíciókkal és többes funkciókkal 1957-ben alapították.⁶ A Magyarországra beutazó külföldi személyek exkluzív fuvarozó vállalata egyrészt legalitást biztosított a komoly gépkocsiforgalmat lebonyolító belügyi figyelő szolgálatnak, másrészt az amúgy is az állambiztonság célkeresztjében álló külföldiek operatív megfigyelésére is kiváló lehetőséget kínált. (Nem titkolt reménye volt emellett az alapítóknak az is, hogy a kezdeti befektetés után a fuvarozó vállalat önfenntartóvá, ily módon költséghatékony üzleti modellté váljon, vagyis a beutazó külföldiek lényegében maguk finanszírozhatták

volna saját megfigyelésüket.) A cégalapítás szigorúan konspirált formában történt: hivatalosan ugyan a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium volt az alapító, azonban ott a miniszteren és helyettesén, az Autóközlekedési Főosztály vezetőjén, a párttitkáron és a főkönyvelőn kívül senki sem tudhatott az intézmény belügi működtetéséről. A vállalatot és a telephelyül szolgáló garázst a BM II/9-es osztálya működtette, és a BM Külügyi Osztálya – amely nevével ellentétben önmaga is konspirált szervként a belügi operatív tevékenység anyagi és ellátási háttérintézménye volt – finanszírozta. A legalitást minden szükséges eszközzel igyekeztek biztosítani: a vállalatnak saját bankszámlája, bélyegzői, nyomtatványai, az ott dolgozóknak fedőigazolványai voltak, sőt arról is gondoskodtak, hogy a titkos munkatársak a fuvarozó vállalatnál bejelentett SZTK- és szakszervezeti tagok legyenek. A garázs 17 alkalmazottját szigorú konspirációs szabályok kötötték: nemcsak saját családtagjaiknak, de belügi kollégáiknak sem fedhették fel valódi tevékenységüket, sőt a XIII. kerületi Tüzér utca környékén ismerőseikkel együtt egyáltalán nem is mutatkozhattak. További jelentős érdeksérelem lehetett a garázs alkalmazottai – valószínűleg leginkább a sofőrök – számára, hogy belügi alkalmazásukat még közúti vagy egyéb rendőri ellenőrzések során sem fedhették fel, így a civil fedőfoglalkozás a belügi kollegialitástól – és annak minden (anyagi) előnyétől – is megfosztotta őket. Ami pedig minden bizonnyal még a fentieknél is fájóbb konspirációs szabály volt: a garázs alkalmazottai a nyílt belügi klubokat, üdülőket, gyógyintézeteket sem látogathatták, ez pedig a korabeli ellátási és szolgáltatási viszonyok mellett jelentős kiváltságmegvonást jelentett.⁷

Mint említettük, a Reprerentatív Fuvarozó Vállalat nem volt hosszú életű vállalkozás: az 1959. május 1-jén alapított céget három és fél évvel létrehozása (és alig fél évvel a jelen dokumentum megszületése) után a 0011/1962. számú szigorúan titkos belügyminiszteri utasítás⁸ – arra hivatkozva, hogy a fedett vállalat további fenntartása nem indokolt – 1963. január 1-jei hatállyal megszüntette. A felszámolás pontos okairól nincs információnk, de a jelen forrás is azt valószínűsíti, hogy – talán részben a fent vázolt ellátási hiányosságok következtében – nem sikerült megfelelő személyi állományt, kellően rátermett, nyelveket is beszélő és operatív munkára is alkalmas hivatásos sofőröket biztosítani a megfigyelésekhez. Ez (is) vezethetett ahhoz az állapothoz, hogy a csoport ugyan megvalósította a fent említett önfenntartó üzleti modellt (sőt 1961-ben még 20 ezer Ft-os többletbevételt is produkált), de a többi állambiztonsági szerv megbízása vagy kooperációja híján operatív munkát lényegében alig volt képes végezni. A Reprerentatív Fuvarozó Vállalat ténylegesen elért operatív – vagy gazdasági – eredményei nem tekinthetők tehát érdemlegesnek, a cég működéséről szóló dokumentum azonban pontos képet fest egy titkos állambiztonsági szerv legalizálásának módszereiről és fedett tevékenységéről.

A dokumentumot 2013-ban adta át a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat a Történelmi Levéltárnak, ahol jelenleg a levéltári rendszerben az egykori III/V. Csoportfőnökség 1.11.8. jelzetű fondjában található.

Dokumentum

1. A Reprerentatív Fuvarozó Vállalat ügyrendjének vázlata, 1962. június 9.

69- /1962

EGYSÉGEK ÜGYREND VÁZLATA

A Belügyminisztérium II/9 Osztály javaslatára felsőbb szervek jóváhagyásával létrehoztunk egy „Fuvarozó Csoport”-ot, melynek munkája lehetővé teszi az operatív feldolgozás alatt álló, vagy ellenséges tevékenységgel gyanúsított külföldi állampolgárokat ily módon is ellenőrzés alatt tartásunk.

A Reprezentatív Fuvarozó Vállalat alapítása:

(Kivonat a Közlekedés és Postaügyi Minisztérium 234581/1958.sz. alapítási határozatából)

Ivócs⁹ főosztályvezető elvtárstól kapott utasítás és adatok alapján javaslatot teszünk Reprezentatív Fuvarozó Vállalat néven új autóközlekedési vállalat alapítására, Budapest székhellyel a KPM. VI. főosztályának főfelügyelete és közvetlen irányítása alatt.

A vállalat alapítását az indokolja, hogy a nagyobb ünnepek, külföldi delegációk, stb. látogatása során minden alkalommal kéznél legyen bizonyos reprezentatív jellegű gépkocsipark.

A vállalatot 1959. május 1. napjával kívánjuk létrehozni.

Az új vállalat egyelőre 50-50 személygépkocsival kezdené meg működését, dolgozóinak létszáma mintegy 100 fő lenne.

Alapítási határozat

Az állami vállalatról szóló 1950. évi 32. számú törvényerejű rendeletnek az 1952. évi 5. számú törvényerejű rendelet 2. §-ával módosított 15. §-a alapján a következő vállalat alapítását határoztam el.

1. A vállalat elnevezése: Reprezentatív Fuvarozó Vállalat.
2. A vállalat székhelye: Budapest, XIII. Tüzér u.15.
3. A vállalat tárgya: Ünnepek, valamint külföldi természetes és jogi személyek-személygépkocsi fuvarszükségletének biztosítása.
4. A vállalat közvetlen irányító szerve: Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium VI. Autóközlekedési Főosztály.
5. A vállalat vállalati csoportja (kategóriája): A/I. (minisztérium közvetlen irányítása alatt).
6. A vállalat 1959. évi május hó 1. napján alakul.

Kérem a jelen határozattal alapított vállalatot az állami gazdálkodó szervek nyilvántartásába bejegyezni és annak megtörténtéről az érdekelteket értesíteni.

Budapest, 1959. évi március hó 24.

II.
Magyar Nemzeti Bank
Budapest, V. Szabadság-tér 8-11.

III.
Magyar Beruházási Bank Budapest.

V. Deák Ferenc u. 5.

IV.

Reprezentatív Fuvarozó Vállalat
Budapest. XIII. Tüzér u.15.

Budapest, 1959. március hó 24.

A határozatot aláírták:

Ivócs
sk.

Földvári¹⁰
sk.

Kossa¹¹
sk.

A Fuvarozó Csoport szigorúan titkos állományban végzi a feladatát, az osztályon belül, személyfuvarozást végez különböző intézmények részére, mint pld: IBUSZ Nyugati Osztályának, Kulturális Kapcsolatok Intézetének, MOGÜRT¹² Igazgatóságának, Magyarok Világszövetségének és azon intézmények részére, akik ily módon igénylik a külföldiek fuvaroztatását és ezzel egyben legalizálja az osztály központját, a Reprezentatív Fuvarozó Vállalat fedése alatt működő szervezet.

1. A Fuvarozó Csoport feladata:

Feladata kettős:

1. Legális feladata: a külföldi személyfuvarozás.
2. Operatív feladata: a szállított személyek operatív ellenőrzése.

A Belügyminisztérium számára az operatív ellenőrzés az elsődleges, maga a fuvarozás csak e cél elérésének lehetőségét biztosítja. A legális feladatok maradéktalan végrehajtása elengedhetetlen feltétele az eredményes operatív munkának. A Fuvarozó Csoport szervezeti felépítését, működését is elsősorban az operatív feladat szabja meg.

2. A csoport szervezeti felépítése:

Csoportvezető: aki közvetlen alárendeltségben van a BM. II/9 Osztály vezető helyettes alá [sic!], kitől közvetlen utasítást kap a feladatok végrehajtására és a csoport irányítására. Irányítja a csoport munkáját úgy operatív szempontból, mint vállalati forma szempontjából. Felel a csoport harckészségéért, fegyelmezettségéért és üzembiztonságáért. Közvetlen kapcsolatot tart a fuvart rendelő vállalatok, vagy annak megbízottjaival.

Adminisztrátor: A csoportvezető mindenkori helyettese, kinek feladata a gépkocsik indítása, menetlevelek kezelése, a csoport adminisztrációs feladatainak elvégzése.

A csoporthoz tartozik 10 fő gépkocsivezető. akikből 8 fő személyfuvarozást végez, míg 2 fő tartalékot képez szabadság, betegség esetére.

A csoport létszámához tartozik még 1 fő szerelő, aki a gépkocsikkal kapcsolatos javításokat végzi az osztály garázsában.

3. A csoport munkájának ügymenete:

A BM. II/9 Osztály Fuvarozó csoport vezetője, közvetlenül az osztályvezető helyettes alá van rendelve, feladatokat csak annak utasítására és jóváhagyásával hajtja végre. Feladatához tartozik még a polgári jellegű munkakörének ellátásán kívül az állomány operatív nevelése, irányítása, a munkáról adott jelentések kiértékelése, majd leírása és annak továbbítása a II/9 Osztály vezetője felé.

Kettős feladatából adódik, hogy a csoportvezető felveszi a külső vállalatoktól a gépkocsi rendeltetést, majd az adminisztrátor kiállítja a menetlevelet, indítja a gépkocsit a kért helyre. A fuvar elvégzése után a gépkocsivezető bevonul a telephelyre és megírja a részletes jelentést az utasítás szerint.

Amennyiben kiértékelés után van operatív jelentősége, úgy a csoportvezető feljegyzést készít az illetékes operatív osztály felé.

Olyan esetben, ha az operatív osztálynak tudomására jut olyan személy érkezése, aki feldolgozás alá kerül, úgy értesíti a II/9 osztály vezetőjét, vagy annak illetékes helyettesét, aki utasítást ad a fuvarozó csoport vezetőjének a fuvar különleges végrehajtására.

A csoportvezető intézkedik az operatív gépkocsivezető kijelölésére, a feladat végrehajtására, esetleg technika használatára. (fotó-lehallgatás.)

A Fuvarozó csoport állománya el van látva Reprezentatív Fuvarozó Vállalati igazolványokkal, gépkocsi forgalmi engedéllyel, és polgári túramenetlevéllel, mely teljes mértékben azonos a hasonló szállító vállalatok okmányaival. Ellenőrzés esetén csak ezekkel az okmányokkal igazolhatja magát. Minden igazoltatást köteles jelenteni a csoport vezetőjének.

A fuvarozó csoport beosztottaival szembeni követelmények az operatív munka eredményes végzése érdekében a következők:

Általános alkalmassági követelmények: mint megfelelő életkor, egészség, műveltség, rendezett családi élet és anyagi körülmény.

Személyi tulajdonságok: mint az őszinteség, konspirációs készség, emberismeret, megfigyelő készség. Megjelenésben, magatartásban, ruházkozásban alkalmazkodni tudjon a polgári gépkocsivezetőkhöz. Szilárd jellemű legyen, hogy az ellenséges környezet hatást ne gyakoroljon rá. Ne fecseggjen, ne dicsekedjen, tartsa szem előtt azt az elvet, hogy „amit nem mondana el az ellenségnek, azt ne mondja el a legjobb barátjának sem.”

Magatartásán, beszédjén ne érződjön az operatív tapasztalat, a katonás tiszteletadást mellőzze, nehogy ebből is következtetni lehessen, hogy fegyveres szervnél szolgál.

Családi, baráti, lakókörnyezetében, ismerősei körében teljes mértékig konspirálnia kell a BM-hez való tartozását.

Olyan tárgyakat, okiratokat – mint; pld. szolgálati pisztoly, egyenruhás felvételek, belügyminisztériumi igazolványok, címek, telefonszámok stb. –, amelyekből a BM-hez való tartozására következtethetnek, nem hordhat magánál.

Operatív tapasztalattal kell rendelkeznie. Ismernie kell a BM. operatív munkájának alapelveit, operatív eszközeit, módszereit, konspirációját. Rendelkeznie kell 2 éves operatív tiszti vizsgával. Tudni kell alkalmaznia – megfelelő időben és körülményekkel – az operatív módszereket és technikákat.

Különös jelentősége van ezen a területen a jó megfigyelő képességnek. Az utassal történt első találkozástól kezdve állandóan tanulmányozni kell az utas szokásait, szenvedélyeit; hangulatát, érdeklődési körét, mozgását, kapcsolatait, magatartását, tevékenységét, amelyekből következtetni tud, hogy az utas ismeri-e a magyarországi viszonyokat, ellenséges feladatot hajt-e végre, milyen módszerekkel dolgozik stb.

A munka során szem előtt kell tartania, hogy az ellenséges személyek előtti dekonspiráció helyrehozhatatlan hibákat eredményez, és sokévi operatív munka eredményét megghiúsíthatja. Emellett külföldön, a sajtón keresztül ellenséges propagandaanyagul is szolgálhat.

A feladatok a gépkocsik igénybevételének időszakára terjedhetnek ki és a következők lehetnek:

Az utas tanulmányozása a kért és megadott szempontok alapján. (magatartása, megjelenése, tevékenysége, külső megnyilvánulásai, érdeklődési köre, szenvedélyei, költsége, kapcsolatai, a beutazás céljának megfelelően mozog-e, stb.)

Az utas és gépkocsivezető, illetve az utas és kapcsolatai között folyó beszélgetés rögzítése emlékeztetőből, illetve a beépített technikai eszköz útján. Különösen fontos pld. a külkereskedelmi tárgyalást megelőző, illetve azt követő időszakban elhangzott beszélgetés rögzítése.

Felkeresett címek megállapítása, melyhez azonban csak olyan módszert használhat, ami nem feltűnő, pld. az utas csomagjainak bevitele. Az utas után a felkeresett épületbe bemenni, annak hívása nélkül szigorúan tilos! Ilyen esetekben csak a felkeresett cím, házsám rögzítésére kell törekedni.

Személyes kapcsolatok megállapítása, amely történhet fénykép, cím, személyleírás, gépjármű rendszám, levél cím, meghallott név és lakcím, telefonszám stb. alapján.

A kapcsolatok személyadatainak megállapítását a gépkocsivezető elvtársak nem végezhetik, hanem azt a megadott név, cím, egyéb jelzések alapján a BM. II/9 osztály, vagy adott esetben a hálózati osztály végzi.

Operatív fénykép és filmfelvételek készítése, a gépkocsiban, illetve a gépkocsi vezetői ruhába beépített technikai eszközökön keresztül. Felvételeket csak alapos kiképzés után készíthetnek, elsősorban a figyelt személy kapcsolatairól, találkozásairól, tárgyak átadásáról, átvételéről, címek felkeresésekor, levél bedobáskor stb.

4. Kapcsolattartás más BM. és polgári szervekkel:

A Fuvarozó Csoport Vezetője, valamint annak beosztottjai csak a II/9 Osztály vezető, vagy a helyettese utasítására tarthat kapcsolatot más rendőri vagy BM. szervekkel.

Hivatali kapcsolatban csak a fuvarrendelő szervekkel áll kapcsolatban a csoportvezető, valamint adminisztrátora, akinek szükséges, hogy közvetlen, vagy telefon összeköttetésben álljon, de akkor is csak a Reprezentatív Fuvarozó Vállalat vezetőjén keresztül. Más szervekkel kapcsolatban nem állhat a Fuvarozó Csoport.

5. A körletek legalizálása, konspirációja:

A Fuvarozó Csoportnak a körlete mint Reprezentatív Fuvarozó Vállalat legális működő szerve, legalizálja az osztály központját és garázsát.

A szigorú konspiráció a csoport eredményes munkájának alapvető feltétele. Amikor konspirációról beszélünk, akkor nem csak a jelenlegi „T” állomány gyakorlatában kialakult konspirációról, hanem annál sokkal mélyebb konspirációról beszélünk, és az esetleges dekonspiráció következményei is sokkal nagyobbak.

Ha egy figyelő dekonspirálódik, az operatív munkában kudarcot jelent, de alapjaiban nem veszélyezteti az állomány létét. A fuvarozó csoportnál a dekonspiráció viszont az egész módszer, szervezet bukását eredményezheti, és azzal a veszéllyel jár, hogy pontosan

azok a személyek fogják távol tartani magukat a vállalattól, akiknek operatív ellenőrzése a cél. Dekonspiráció esetén a csoport munkája teljes egészében csak gazdasági jellegűvé válhat és elveszítheti eredeti, operatív rendeltetését.

a.) Külső konspiráció:

A külső konspiráció alapvető szabálya az, hogy a fuvarozó csoport beosztottainak a Belügyminisztériumhoz való tartozásáról senki sem – még a beosztott legközelebbi hozzátartozója, pld. házastárs – tudhat. A BM. „Szigorúan titkos” állományába való tartozásukról csak a BM. illetékes vezetői és szervei tudhatnak.

A „szigorúan titkos” állomány tagjainak a vállalaton belül és a magánéletben alkalmazkodnia kell a fedővállalat munkájához és jellegéhez és beosztásuknak megfelelő életmódot kell folytatni.

Rendezni kell a lakóhellyel kapcsolatos problémákat. Ha a beosztott korábban is titkos állományban volt és a lakókörnyezetében valóban nem tudtak a BM-hez való tartozásáról, egyszerűen csak a munkahelyváltást kell bejelentenie az új viszonyoknak megfelelően.

A beosztott – olyan ismerősei körében, akik tudták róla, hogy a Belügyminisztériumhoz tartozik – köteles azt a hírt terjeszteni, hogy leszerelt és a polgári életben helyezkedett el. A beosztottaknak felül kell vizsgálni baráti körüket és lehetőséghez képest csökkenteni kell azoknak az ismerősöknek, barátoknak a számát, akik a BM-hez tartozásukról tudtak.

A szigorúan titkos állományú beosztott hivatalos szervek előtt sem fedheti fel a BM-hez való tartozását, még akkor sem, ha ez számára esetleg hátrányt jelent. Bármilyen rendőri, vagy hivatalos intézkedés van a gépkocsivezető elvtársakkal szemben, csak mint polgári fuvarozó vállalat gépkocsivezetője szerepelhetnek.

b.) Belső konspiráció:

A „szigorúan titkos” állományú beosztottaknak a Belügyminisztérium más beosztottai felé is meg kell őrizni titkosságukat. A BM. II/9 osztály beosztottai előtt – tekintve, hogy a gépkocsik az osztály konspiratív garázsában nyernek elhelyezést – a BM-hez való tartozásukat titkolni nem tudják, de a munka jellegéből, feladatokról, a csoport munkájával kapcsolatos más kérdésekről nem beszélhetnek, ami nem a régi munkatársakkal szembeni bizalmatlanságot jelenti, hanem a konspiráció alapvető szabálya.

A külső és belső konspiráció megőrzése érdekében a „szigorúan titkos” állomány tagjai – beleértve a csoport vezetőjét is – nyílt belügyminisztériumi objektumokat, klubokat, gyógyintézeteket, üdülőket, a BM. II/9 osztály klubját és üdülőjét nem látogathatják.

6. A beosztottak legalizálása, fedőigazolványai:

A csoport tagjait a vállalatnak – illetve a „szigorúan titkos” állományba – történő átadásuk előtt megfelelő polgári igazolványokkal, egyéb legalizáló iratokkal kell ellátni. Előző munkahelyként a Belügyminisztérium nem szerepelhet, így fedésként egy tényleges polgári vállalatot, vagy a BM. II/9 Osztály valamelyik legalizáló körletét kell kiválasztani. Az előző munkahely kiválasztásánál azt is figyelembe kell venni, hogy a vállalat, vagy egyes személyek utólag információt kérhetnek, tehát a legalizálásnak ezt is biztosítania kell.

[A] „szigorúan titkos” állomány szabályainak megfelelően a beosztottak BM. vonatkozású igazolványokat, papírokat, szolgálati fegyvert nem hordhatnak magukkal. Ezeket a II/9

Osztály titkársága elkülönítve kezeli. A „szigorúan titkos” állomány tagjai, mint polgári személyek fegyvertartási engedélyt kapnak és ennek megfelelően pisztollyal is rendelkeznek.

7. Problémák, javaslatok a fenti témakörrel kapcsolatban:

1. A II/9. Osztály vezetésnek el kell érni a többi operatív osztály felé, hogy hálózati úton a hozzánk beutazó külföldi személyeket a Reprezentatív Fuvarozó Vállalat fuvaroztassa, amennyiben ez lehetséges még felsőbb szerveket is vegye igénybe e cél eléréséhez.

A csoport fennállása óta nagyon kevés operatív jelentőséget mutatott fel, mivel eddig az operatív osztályok kevésbé segítettek a csoport felé a minket érdekelt [sic!] személyek szállításához.

Az elmúlt évben maga a csoport anyagilag fenntartotta magát, ezen felüli bevételünk kb. 20.000.-Ft.

2. Amennyiben a továbbiakban is van perspektívája a fuvarozó csoportnak, úgy javaslom későbbiek során a csoporthoz csak olyan gépkocsivezető felvételét, akik megfelelő operatív tapasztalattal rendelkeznek, minimum két külföldi nyelvet beszélnek és hivatásos gépkocsivezetői jogosítvánnyal rendelkeznek. Ez nagyban elősegítené a munka operatív értékét.

A továbbiakban javaslom a jelenlegi (minifon¹³) technikánk átalakítását, mivel jelenleg használni nem tudjuk és a kívánt célt nem érjük el vele.

Javaslom a fotó-technikát a gépkocsivezetők ruházatába, valamint a gépkocsik különböző részeibe való beszerelését [sic!]. Ez nagyban elősegítené a kapcsolatok felderítésénél az azonosítást.

Budapest, 1962. június 9.-én.

(Dudás Imre r. szds.)
csoportvezető

BM. II/9. Osztály vezetőjének

K: 2 pld/6 lap.

K: DI/G-né.

Nytsz: /62.

[ÁBTL 1.11.8. sz. n. (657/139) RFV Ügyrend Vázlata. Géppel írt tisztázat, Dudás Imre saját kezű aláírásával.]

¹ Lásd pl. ezzel kapcsolatban: ÁBTL 4.1. A-3050/1-3.

² Lásd erre vonatkozóan: ÁBTL 4.1. A-3830.

³ ÁBTL 4.1. A-3050/1. I. kötet, 6–10.

⁴ Lásd ezzel kapcsolatban: Papp, 2013: 245–249.

⁵ Cserényi-Zsitnyányi, 2009. http://www.betekinto.hu/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi (utolsó letöltés: 2013. december 5.).

⁶ ÁBTL 1.11.8. 69-1824/59.

⁷ A figyelő apparátus hátrányos létfeltételeivel kapcsolatban lásd: Papp, 2013: 245.

⁸ ÁBTL 4.2. 10-22/11/1962.

Megjelent:

http://www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_22_11_1962.pdf (utolsó letöltés: 2014. április 24.).

⁹ Ivócs Béla a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium Autóközlekedési Főosztályának volt a vezetője.

Helytelen

Nagy Lajos nyíregyházi operatív tiszt fegyelmi ügye 1960-ban

1.

1960. szeptember 26-án egy fiatal nyíregyházi újságíró, Kopka János becsületsértés miatt feljelentést tett a Szabolcs-Szatmár Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztályának beosztottja, Nagy Lajos hadnagy ellen.¹ Kopka az előző napon megtekintette a Nyíregyházi Spartacus – Szolnoki Lokomotív NB II.-es bajnoki labdarúgó mérkőzést. A meccs után hazaindulva látta, hogy a lelátón többen is újságot égetnek. Ezen nem ütközött meg, ám észrevette, hogy két, láthatóan ittas állapotban lévő honvéd tizedes is az égetők között van. A katonák az őket figyelmeztető embereket lemarházták, és egyébként is szemtelenül viselkedtek velük. Az újságíró erre már rosszállását fejezte ki, amikor odament hozzá egy alacsony, civil ruhás férfi, mint később megtudta, Nagy Lajos, és azt mondta neki: „Kopjál le, édesapám, neked itt nincs szavad”, és többször megismételte, hogy „húzzon el”. Kopka időközben felismerte, mintha nyomozó lett volna az illető, és azt mondta, majd másnap megbeszéljük a dolgot, de a hadnagy továbbra sem nyugodott, és azt vágta az újságíró fejéhez, hogy „kis pont”. Miután Kopka azzal fenyegette, hogy jelenti az esetet a felettesének (Antal Pál alezredesnek, a megyei rendőr-főkapitányság vezetőjének), azt mondta: „Nem érdekel, csinálhatsz, amit akarsz, menj a p...ba”. A stadion kijárata felé haladva Nagy Lajos továbbra is azt hajtogatta, Kopka tűnjön el onnan, de gyorsan. Az ott tartózkodó Gyuris András rendőr százados figyelmeztette kollégáját, hogy hagyja abba a felháborító viselkedést, mire Nagy – még mindig kiabálva – megkérdezte: „Miért, hisz ez egy ellenforradalmár.” Gyuris ismételt figyelmeztetésére aztán a hadnagy a két honvéd tizedes társaságában elment onnan. Az újságíró Gyuristól megtudta, hogy Nagy Lajos maga is részt vett az újságégetésben, és ezért egy rendőr figyelmeztette is. A százados tanácsolta Kopkának, hogy tegyen feljelentést.

Kopka János egyik ismerőse, Bódi István is tanúja volt a történeteknek, aki Nagy Lajos távozása után elmondta, hogy pár hónappal korábban, május 1-jén a belvárosban a tiszt az ő társaságukat is inzultálta, lefasisztázta, megrugdosta és leköpdöste őket. Másnap Kopka egyik újságíró kollégájától, Farkas Kálmántól megtudta, hogy a meccs után Nagy Lajos arról érdeklődött tőle: „Ki az a szőke ellenforradalmár újságíró nálatok?” Farkas természetesen azt válaszolta, hogy a *Kelet-Magyarország* szerkesztőségében nincsenek ellenforradalmárok, de a hadnagy csak annyit mondott, ismeri ő az illetőt, és majd intézkedni fog.²

A feljelentés nyomán fegyelmi eljárás indult, amelynek során valamennyi nevesített szemtanút meghallgatták. Bódi István elmondta, hogy amikor észrevette az újságírót és a rendőrtisztet, még nem gondolta, hogy vitakoznak, mert mindkettőjük arcán „bizonyos fokú kényszeredett mosoly” látszott. Odaérve hallotta, amint Kopka megjegyezte, hogy másnap majd nyugodtan megtárgyalják a dolgot, mire Nagy Lajos azt válaszolta: „Kis pont vagy te, na, tűnjél el gyorsan, kopjál le.” Ezt a kijárat felé haladva többször is megismételte, amikor egy rendőr (később megtudta, hogy Gyuris százados volt az) figyelmeztette Nagyt. Ekkor Kopka társaságában félre is húzódtak, így ő nem hallotta, hogy Nagy Lajos ellenforradalmárnak nevezte-e Kopkát. Később újra találkoztak, akkor tudta meg a konfliktus okát, és ekkor számolt be az újságírónak, hogy pár hónappal korábban neki is volt egy afférja a hadnaggyal. (Erről is részletes vallomást tett.)³

Farkas Kálmán megerősítette, hogy a mérkőzés után hazafelé tartva találkozott Nagy Lajossal, aki megkérdezte, ki az a szőke újságíró náluk. Farkas tudta, hogy miről van szó, mert a stadionból kifelé tartva összetalálkozott Kopka Jánossal, aki beszámolt neki a pár perccel korábban történt incidensről. Farkas tehát megmondta Kopka nevét, amit a

hadnagy azzal nyugtázott, hogy „igen, az a kis ellenforradalmár”. Az újságíró megjegyezte: lehet, hogy a rendőr szerint ellenforradalmárok dolgozhatnak a megyei pártbizottság és a megyei tanács lapjánál, szerinte azonban nem. Nagy Lajos azonban csak annyit mondott, Kopka kis pont ahhoz, hogy ügyet csináljon a mérkőzés után történekből.⁴

Gyuris András százados, a megyei politikai nyomozó osztály belsőreakció-elhárító alosztályának a tisztje a mérkőzés után két nappal adott hivatalos jelentést a botrányról. Gyuris látta, amint a meccs végén Nagy Lajos meggyújtott egy halom papírt, amelyet a nézők által otthagytott újságokból gyerekek hordtak össze. Kollégájuk, Horváth Ernő főhadnagy el akarta taposni a tüzet, ám Nagy durván eltaszította onnan. Ekkor a Gyuris társaságában lévő Bakó István (szintén főhadnagy) kérdőre vonta Nagyot, ám ő nem reagált erre. A hazafelé készülődő nézők körében az keltett leginkább felháborodást, hogy Nagy Lajos és a társaságában lévő katonák (köztük egy tizedes, akit egy honvédtiszt figyelmeztetett is) az iskolások által összegyújtott papírt gyújtották meg, amelyet feltehetően a MÉH-be kívántak elvinni. A közönség megbotránkozását olyan nagynak tartották, hogy attól féltek, Nagyot akár meg is verhetik, ezért úgy döntött, vele tart. Mégis sikerült szem elől tévesztenie, és csak akkor látta meg újra, amikor Kopka Jánossal vitatkozott. Olyanokat kiabált az újságírónak, hogy „kis fiú vagy te ahhoz, kis pont vagy te ahhoz” stb., mire az kijelentette, hogy a történekről tájékoztatni fogja Antal alezredest. Nagy Lajos – Gyuris figyelmeztetései ellenére is – tovább hajtogatta a fentieket, majd azt kiabálta Kopka felé: „Ismerjük, ki vagy, ellenforradalmár voltál”, és erről próbálta meggyőzni őt, azaz Gyuris Andrást is. (Nem sok eséllyel, hiszen a százados a jelentésben az újságíróat következetesen Kopka *elvtársnak* nevezte.) Az eset „igen kínos” volt, mivel legalább ötven ember is a tanúja lehetett. Gyuris ezért – tettelegességet is kilátásba helyezve – felszólította Nagyot, hogy távozzon, aki ennek eleget is tett, de közben őt is megfenyegette: „Téged is ismerünk, rólad is tudjuk, hogy ki vagy.” Ezt követően Gyuris András és Kopka János megbeszéltek, hogy mindketten jelentést tesznek a történekről.⁵

Hasonlóképpen számolt be az újságégetésről Bakó István főhadnagy is. (Ő nem követte Gyuris századost Nagy Lajos után, így az újságíróval történt összeszólalkozásról csak kollégája elmondásából értesült.)⁶ Jelentést tett az ügyben Horváth Ernő főhadnagy is (szintén a politikai nyomozó osztály beosztottja), aki elmondta, hogy Bakó kiabálására figyelt fel és vette észre, hogy Nagy Lajos két honvéd társaságában újságot éget. Ő azonnal odament, és próbálta lebeszélni Nagyot, mondván, ez nem rendőrtiszthez méltó viselkedés, de az nem hallgatott rá, sőt amikor Horváth el akarta taposni a tüzet, az egyik honvéddal együtt ellökte onnan, kijelentve, semmi köze sincs hozzá, mit csinál. Horváth főhadnagy – Bódihoz hasonlóan – azért is ítélte súlyosnak a helyzetet, mert az ott tartózkodók tudták, hogy Nagy rendőrtiszt. Felháborodott megjegyzések, „szűrős megnyilatkozások” hangzottak el: hogyan legyen rend a sportpályákon, ha rendőrök és honvédek csinálnak botrányt (égetik el a gyerekek által a MÉH-nek összegyújtott papírt).⁷

Természetesen meghallgatták Nagy Lajost is. Ő elmondta, hogy a meccsen „inkább” a szolnoki együttesnek szurkolt, mert annak a játéka jobban tetszett neki. Amikor a nézők hazafelé indultak, észrevette, hogy a gyerekek a lelátókon hagyott papírokat egy kupacba hordják össze. Egy katonától gyufát kért, és meggyújtotta a papírcsomót, és hangosan azt a kijelentést tette, hogy „ég a Spartacus”. (A jegyzőkönyvekben a klub neve Spartakusz vagy Spártakusz formában szerepel, de előfordul Szpárták alak is; én minden esetben a helyes alakot használom.) Ekkor már csak kb. 50–60 ember tartózkodott a stadionban, akik közül többen is átvették a kijelentését. Ennek magyarázataként megjegyezte, hogy a nyíregyházi csapat vezetett ugyan, de a találkozó végül 1–1-es döntetlennel végződött. A fentiekkel ő és mások a Spartacus játékaival szembeni elégedetlenségüket kívánták kifejezésre juttatni. Kis idő múlva odalépett hozzá Horváth Ernő főhadnagy, és figyelmeztette, helytelen, amit csinál, s egyúttal el akarta taposni a tüzet, ám egy ismeretlen személy elhúzta onnan. Nagy tagadta, hogy ő ellökte

volna Horváthot.

Már a lépcsőn mentek lefelé, amikor Kopka János újságíró megfenyegette Nagyot, hogy jelentést tesz a dologról, és „elintézteti” őt Antallal. Erre ő azt válaszolta, hogy „kisfiú vagy te ehhez”. Időközben Kopka háta mögött egy „Kopasz” becenévre hallgató személy, akiről a hadnagy tudta, hogy börtönből frissen szabadult csavargó, az ott lévő kiskatonákat becsmérelte. Nagy Lajos erre tett olyan kijelentést, hogy „kopjál le, tűnjél el, de gyorsan”, amelyet – mivel az illető az újságíró mögött állt – „lehetséges”, hogy Kopka magára vett. Az időközben odaérkező Gyuris András is azt gondolhatta, hogy az újságírónak címezte a szavait, és ezért szólt neki, hogy helytelenül viselkedik. Nagy erre felelősségre vonta a századost: „Még te is igazat adsz ennek az ellenforradalmár újságírónak, tudod, hogy ki volt az ellenforradalom ideje alatt?” – mivel négy szemközt mondta ezt Gyurisnak, nem gondolta, hogy Kopka János is meghallja. Gyuris András ismét figyelmeztette, és távozásra szólította fel, ellenkező esetben fejbe veréssel fenyegette meg, amire ő valóban tett valami ahhoz hasonló kijelentést, hogy „ismerlek téged, te is olyan vagy, mint a többi”, amit úgy értett, hogy elfogult Spartacus-rajongó. Nem sokkal ezután a városban találkozott Farkas Kálmánnal, akitől megkérdezte, hogy ismeri-e Kopka Jánost, és hogy „tényleg” ellenforradalmár volt-e. Farkas erre semmit sem mondott, csak szóvá tette a rendőrtiszt stadionbeli viselkedését. Nagy azzal magyarázta ezt, hogy nem a nyíregyházi, hanem a szolnoki csapatnak szurkolt. Ezt követően kezét fogtak („mivel jó barátok vagyunk”) és elváltak.⁸

2.

Nagy Lajos 1931-ben született a Maros megyei Ratosnyán. Szüleivel 1944-ben menekült el a faluból. A család előbb Nagykállóba, majd Nyíregyházára került, ahol a fiú kiegészítő vasúti pályamunkásként helyezkedett el. 1949-ben toborzásra jelentkezve vették fel a BM-be, a három hónapos mosonmagyaróvári próbarendőri iskola elvégzése után a hercegfalvai rendőrségre osztották be. 1949 novemberében az államvédelemhez került, előbb a pártórségben szolgált, majd 1952-től az ÁVH (az 1953-as átszervezést követően a BM) belsőreakció-elhárító osztályának operatív beosztottja lett. Egy parancs szerint 1953 augusztusában, egy másik szerint racionalizálás során 1954 novemberében (önéletrajza szerint saját kérésére) a BM Szabolcs-Szatmár Megyei Főosztályára került. Itt a belsőreakció- és a mezőgazdasági elhárítás területén dolgozott, míg 1955 júniusában kiértékelő ügykezelőből a főosztály I. (kémelhárító) Osztályára került operatív beosztottnak. Az 1956-os forradalom kitörése már a baktalórántházi járási osztályon érte.

Elmondása szerint az októberi–novemberi események alatt a szülei lakásán tartózkodott, majd november 4-e után jelentkezett a megyei főkapitányságon, és Branovics Ferenc, valamint egy szovjet államvédelmi tiszt vezetésével részt vett a munka megindításában: „ellenforradalmárokat” hallgatott ki és különböző akciókban vett részt. December 20-án Branovicsot elhelyezték, így ez a munka véget ért. 1956. november 30-ai hatállyal elbocsátották. Erről ő maga nem tett említést, elmondása szerint 1957 elejéig a főkapitányságon dolgozott, majd január 10-én jelentkezett a karhatalomba. Februárban a nyírbátori határőrségre helyezték operatív munkásnak. 1957 novemberében a Dzerzsinszkij Tisztképző Iskola hat hónapos szakmai tanfolyamára küldték, ezt elvégezve 1958 májusában visszakerült a megyei politikai rendőrség állományába, a Politikai Nyomozó Osztály II., kémelhárítással foglalkozó alosztályára.⁹

A Dzerzsinszkij iskolában tanárai fegyelmezettnek és szorgalmasnak tartották, ám a tananyag elsajátításában és rendszerezésében jelentősen hátráltatta az általános műveltség hiánya. Politikai kérdésekben is sok „előítélettel” küzdött, nézetei helytelenségéről csak nehezen lehetett meggyőzni őt.¹⁰ A tanfolyam elvégzése után Nagy Lajost a II. alosztály körözési és kutatási részlegébe osztották be, ám – felettesei értékelése szerint – kezdeti lendülete gyorsan alábbhagyott, az iskolában megszerzett tudását nem tudta megfelelően alkalmazni. A munkaszervezés terén is komoly hiányosságok mutatkoztak nála, és még a legalapvetőbb adminisztratív intézkedések

terén is mulasztásokat követett el. Egyetlen új beszervezést sem hajtott végre, a már meglévő ügynökökkel pedig alig tartotta a kapcsolatot. Politikai képzettségét alacsony fokúnak értékelték: bár osztályhelyzeténél és a rendszer melletti kiállásánál fogva megbízhatónak tartották, a párt aktuális irányvonalához való viszonyulásáról nem tudtak véleményt alkotni, mert „politikai megnyilvánulásai nincsenek, nem politizál”. Alosztályvezetője, Tamási Imre százados Nagy habitusát így jellemezte: „Egyéniségét az alacsony műveltségű emberek makacssága jellemzi. A feléje felvetett bírálatot ritkán fogadja el, helytelen álláspontjáról nehezen lehet meggyőzni.” 1959 októberében például határidős intézkedés elmulasztása miatt ötnapi fogdát kapott, a fenyítési határozat kihirdetése során azonban felettesével szemben megengedhetetlen hangot ütött meg, így függelemsértő magatartásért büntetését húsz nappal megtoldották. A minősítést jóváhagyó osztályvezető-helyettes is megjegyezte, hogy Nagy a képzettségének javítására vonatkozó felszólítást teljesen figyelmen kívül hagyva „még csak hajlandóságot sem tanúsít az alacsony műveltsége megszüntetésére”.¹¹ Ehhez még hozzátehetjük: a hadnagy „makacssága” abban is megmutatkozott, hogy a fenti minősítéssel sem értett egyet.

Nagy Lajost nem a fent említett esetben fenyítették meg először: 1958-ban kétnapi fogdát kapott azért, mert a nyíregyházi stadion avatásán botrányosan viselkedett. Büntetését 1959-ben dicséretből törölték, sőt ebben az évben jó munkájáért még tárgyjutalomban is részesítették (egy étkezésletet kapott). A nevelő célzatú lépések azonban nem érték el a céljukat, hiszen, mint láttuk, 1959 októberében ismét megfenyítették, méghozzá *sorozat*os hanyag és felületes munkavégzés miatt, ami különösen érthetlenné teszi a pár hónappal korábbi megjutalmazását. Pár hónappal később a szolgálati helyéről való önkényes távolmaradás miatt újabb fegyelmi indult ellene, amiért 1960 áprilisában megrovásban részesítették. Augusztusban viszont ismét megjutalmazták, igaz, ezúttal „jó sportteljesítményéért” (egy órával felszerelt éjjeli lámpát kapott). Alig egy hónap elteltével aztán, a stadionban tanúsított (újabb) botrányos magatartása miatt, újabb eljárás várt rá.¹²

3.

Az ötvenes évek végétől új szurkolási szokások kezdtek meghonosodni a hazai szurkolók között, amelyek alapvetően megváltoztatták a stadionok képét és a labdarúgó-mérkőzések hangulatát. Megjelentek a zászlók, transzparensok és különböző zajkeltő eszközök – és általánossá vált az újságok fáklyaként történő meggyújtása. Az „újításban” természetesen a nagy fővárosi klubok (mindenekelőtt a Ferencváros) drukkeri jártak az élen, de példájukat hamar követték a vidéki csapatok nézői, nemcsak az első-, hanem a másodosztályban is. Nyíregyháza sem maradt ki a sorból, olyannyira, hogy azok szemében, akik 1960. szeptember 25-én jelen voltak a stadionban, nem számított újdonságnak az ilyesfajta magatartás. Lássuk Kopka János elbeszélését: „A mérkőzés befejezése után a stadion főépületével szemben voltam, ezért a másik oldal, a főépület felé igyekeztem. Közben láttam, hogy a lelátórészen több újságpapírt összeszedve néhány személy azokat meggyújtotta és égette. *Még ezen nem ütköztem meg annyira*, hanem a stadion nézőtéri oldaláról, a lépcsőről lemenve, annak alján két honvéd tizedes is újságpapírokat égetett. Ez a jelenség bizonyos mértékig »huligán« magatartásra jellemző.” Az általam kiemelt rész arra utal, hogy akkoriban már annyira meghonosodott szokásról volt szó, hogy nem keltett megütközést az újságíróban. Kopkát igazából csak az háborította fel, hogy két katona is „huligán” módon viselkedett, akik ráadásul az őket figyelmeztetőket is „lemarházták”.¹³

Természetesen mind a három, jelentést tevő rendőrtiszt helytelennek tekintette Nagy Lajos cselekedetét. Bakó István rá is szólt („Mit csinálsz, Lajos?”), Horváth Ernő pedig próbálta megakadályozni az égetést, illetve eloltani a tüzet. A rendszer és a rend védelmezőiként nyilvánvalóan magát a cselekményt is elítélték, ám szavaikból az is kiolvasható, hogy az esetet leginkább az elkövető személye miatt tartották igazán komolynak. Horváth főhadnagy, miután Nagy eltaszította, és így nem tudta eltaposni a tüzet, azt mondta neki, szégyellje magát, hogy *sportember létére* ilyet csinál. Bakó

főhadnagy azért tartotta aggályosnak a dolgot, mert a jelenlévők közül sokan, akik elítélték a tettét, tudták Nagyról, hogy *rendőrtiszt*. Gyuris András szintén a közelben tartózkodók reakciója miatt ítélte kritikusként a szituációt, úgy látta, botrányos magatartása miatt akár bántalmazhatják is Nagy Lajost. Mindamellelt jelentéséből mintha az lenne kiolvasható, hogy a hazafelé induló nézők elsősorban nem is a gyűjtogatás miatt háborodtak fel: „Olyan megnyilvánulások hallatszottak, hogy igen csúnya dolog, hogy a gyerekektől elvették azokat a papírokat, amit azok a MÉH-nek gyűjtöttek.” Vagyis ha a saját újságukat égették volna el, akkor nem is lett volna olyan nagy a baj?¹⁴ (Ez a mozzanat egyébként a nyíregyházi stadion korabeli mindennapjainak egy újabb apró részletére világít rá: a mérkőzés után a gyerekek összeszedték a nézők által hátrahagyott újságokat. A szurkolók persze, mint azt Gyuris meg is jegyezte, nem olvasnivalót vittek magukkal a nem sokkal korábban átadott stadionba, hanem a betonülésekre tették ülőalkalmatosság gyanánt.)

Nagy Lajos bevallása szerint ráébredt arra, hogy helytelenül cselekedett, ám nem tartotta olyan súlyosnak az egészet: „A szeptember 25-én történt újságégetéssel kapcsolatos magatartásomat utána nyomban megbántam, főleg akkor, amikor már munkatársaim is erre figyelmeztettek, azonban én nem tulajdonítottam neki komoly jelentőséget, mivel, mint említettem, mint sportember szurkoló ilyen módon akartam kifejezésre juttatni nemtetszésemet [a] Spartacus labdarúgóink iránt [!].”¹⁵ Szavai a felettesei által kritizált csökönyösségéről árulkodnak: nehezen fogadja a bírálatokat, nem akarja belátni, hogy hibázott. Megbánása ezért nem tűnik őszintének. Úgy vélem azonban, hogy itt nem csak a tiszt nehéz természetéről van szó. Magyarázkodásából ugyanis kiolvasható: azért nem érti igazán, mi is a probléma, mert az újságégetés bevett véleménynyilvánítási eszköznek számít a sportpályákon, ő csak élt ezzel az eszközzel.

Nagy Lajos vallomása szerint tehát a meccs után nem örömtüzek gyúltak a nyíregyházi stadionban, éppen ellenkezőleg. Ezt a jelenlévők is tudhatták, legalábbis Farkas Kálmán magától értetődőnek tartotta, hogy az égetők mit akarnak kifejezni a cselekedetükkel: „A mérkőzés befejezése után több személy, helytelenül, újságpapírokat égetett el. Ezzel mintegy tüntetve a Spartacus labdarúgócsapat játékosai ellen.”¹⁶ A tüntetésre nyilván a gyenge játék és az eredmény szolgált indokul, amit Nagy Lajos egyértelművé is tett: „Ezzel mintegy kifejezésre juttattuk, hogy nem vagyunk megelégedve a Spartacus játékkal.” Mindez csak azért érthetetlen, mert a hadnagy saját bevallása szerint nem is a hazai csapatnak szorított: „A mérkőzés ideje alatt inkább többet a szolnoki Lokomotívna szurkoltam, mivel annak játéka jobban tetszett.” Farkas Kálmánnak is ezzel igyekezett magyarázatot adni a magatartására: „Azért viselkedtem csúnyán talán, mert nem a Spartacusnak, hanem a szolnoki Lokomotívna szurkoltam.”¹⁷ Nagy Lajosban tehát nem a „mieink” produkciója miatti felháborodás munkált, tette sokkal inkább a „másikon” való gúnyolódás kifejezéséeként értelmezhető. Ezt mutatja, hogy a papírcsomó meggyújtása közben azt kiabálta, „ég a Spartacus”. (Horváth Ernőt is azzal taszította odébb a tűztől, hogy „mi közöd hozzá, hadd égjen a Szpárták [!].”¹⁸)

Az eljárás iratait olvasva feltűnő, hogy a politikai rendőrség tisztjei közül milyen sokan foglaltak helyet a lelátó ugyanazon szektorában. Nagy Lajos saját bevallása szerint szurkolóként volt jelen, az égetés szemtanújaként jelentést író három másik nyomozó esetében azonban nem derül ki, hogy őket vajon a futball iránti érdeklődés vagy a hivatali kötelesség szólította a stadionba. Gyuris és Bakó a megyei politikai nyomozó főosztály 5. alosztályának a beosztottjaiként akár a mérkőzés operatív biztosításában is részt vehettek.¹⁹ (Horváth Ernő a mezőgazdasági elhárításnál szolgált.) Hasonlóképpen Kopkával és Farkassal kapcsolatban is felmerülhet, hogy vajon tudósítani vagy szurkolni mentek-e ki a meccsre. (A mérkőzésről szóló beszámoló szerzőjét nem tüntették fel a megyei lapban.)²⁰

A vallomások alapján úgy tűnik, 1960-ban a nyíregyházi újságírók és a politikai nyomozók jól ismerték egymást (mint Gyuris András és Kopka János), sőt esetenként szorosabb személyes kapcsolat is kialakult közöttük. Nagy Lajos és Farkas Kálmán

például tegeződtek, előbbi szerint egyenesen baráti viszonyban voltak. Nagy ugyan nem tudta Kopka nevét, azt azonban igen, hogy az illető újságíró, utóbbi is hamar rájött arra, hogy a másik a rendőrségen dolgozik. Mindezen természetesen nem kell csodálkozni. 1960 körül nem sok újságíró működött Nyíregyházán, akik ráadásul foglalkozásukból adódóan is rendszeresen bejárhattak a főkapitányságra, és itt találkozhattak és megismerkedhettek a rendőrtisztekkel. Kopka János elbeszélése mindenesetre tanulságos e viszony szempontjából. Amikor rájött, hogy ki is az, akivel összetűzésbe keveredett, azt mondta neki: „Rendben van, majd erről még holnap beszélgetünk.” Kijelentése éppúgy lehetett a békülékenység jele, mint a fenyegetésé, a panaszfelvételi jegyzőkönyv megfogalmazása alapján ezt nem lehet eldönteni. A hadnagy mindenesetre fenyegetésnek értékelhette, mert azzal vágott vissza, hogy az újságíró „kis pont ehhez”. Kopka ekkor már tényleg megfenyegette a tisztet, hogy jelenti az esetet „Antal alezredes elvtársnak”, vagyis a főkapitányság vezetőjének. Nagy Lajost, mint láthattuk, nem hatotta meg a dolog. Itt azonban nem is az ő reakciója a feltűnő, hanem az újságíró magabiztos fellépése egy politikai nyomozóval (egy volt ávóossal) szemben. Szavai alapján Kopka jó viszonyban lehetett a megyei rendőrség vezetőjével, és ezt az adott helyzetben nem is mulasztotta el kijátszani. Az persze nem derül ki, hogy az újságíró tisztában volt-e azzal, hogy nem egy „közönséges” bűnügyi beosztottal, hanem egy állambiztonsági tiszttel került konfliktusba, így nem tudni, hogy ez az esetleges tudatlansága milyen szerepet játszott a magabiztosságában.

4.

Térjünk vissza ahhoz a kérdéshez, hogy vajon miért „tüntetett” a nyíregyházi együttes gyenge játéka miatt az, aki – állítása szerint – az ellenfélnek drukkolt. Nem a hazai szurkolóknak lenne okuk és jogalapjuk nemtetszésüket kifejezni a csapatuk teljesítménye felett? Egyébként is, aki évek óta Nyíregyházán élt és dolgozott, miért nem a helyi együttesnek szurkolt? (Egy meccsen legalábbis, de egy olyan meccsen, amely nem különbözött a többitől.) A vidéki városokban persze nem volt ritka, hogy valaki a település csapata mellett (vagy az előtt) az egyik budapesti nagycsapat drukkere legyen; Nyíregyházán az 1980-as évekig, az NYVSSC NB I.-be kerüléséig a kettő nem is kerülhetett konfliktusba egymással. Itt azonban nyilván nem erről volt szó. Nagy Lajosnak szolnoki kötődése nem volt. Az sem valószínű, hogy vasutas kötődése lett volna. Noha egykor pályamunkásként dolgozott, ám mindössze két évig állt a MÁV alkalmazásában. Az apja ugyan szintén a vasútnál dolgozott, de ő is csak 1946–1947 környékén került oda, és 1957-ben már nyugdíjas volt. Nehéz tehát elképzelni, hogy a hadnagynak olyan erős vasutas identitása alakult volna ki, amely egy idegen város vasutascapatának való szurkolásban nyilvánult volna meg.

Nagy Lajos vallomása szerint tisztán futballsakmai okokból szurkolt a szolnoki együttesnek: „A mérkőzés ideje alatt inkább többet a Szolnoki Lokomotívna szurkoltam, mivel annak játéka jobban tetszett.” Én fentebb abból indultam ki, hogy aki évek óta egy városban él és dolgozik, általában a helyi csapatnak szurkol. Ez az összefüggés persze, mint azt a konkrét példa is mutatja, nem magától értetődő. Szavai alapján Nagy Lajos semleges nézőként, *footballszurkolóként*, és nem *Szpari-szurkolóként* ment ki a meccsre. A fociért és nem a csapatért látogatott ki hétről hétre a pályára. Végül is miért ne? Értő szemek számára (Nagy maga is focizott, a DISZ-ben és később a KISZ-ben sportfelelős volt) egy NB II.-es bajnoki mérkőzés is szolgálhat élvezetekkel, főleg, ha nincs lehetősége színvonalasabb, első osztályú találkozók látogatására. A hadnagy szakértő szemmel nézte a mérkőzéseket, és ha történetesen a hazai csapat játszott jobban, akkor annak szurkolt, ha a vendég együttes, hát akkor annak. Talán erre utal megfogalmazása: a meccsen „*inkább többet*” a Szolnoknak szurkolt. És talán ezért tett Gyuris Andrásra mint elfogult Spartacus-drukkerre elítélő megjegyzést (aki nyilván azért elvakult, mert a mutatott játéktól függetlenül képes mindig a nyíregyházi csapatnak szurkolni).

A hadnagy láthatóan nem vallotta azt, amit nagy írónk: „Minden ellenkező *finom* elgondolás ellenére az ember nem azért drukkol egy csapatnak, mert a csapat jó, hanem mert a miénk.”²¹ Engem azonban továbbra sem hagy nyugodni a kérdés: lehet-e valaki

annyira magának a futballnak a fanatikusa, hogy mérkőzésről mérkőzésre *válasszon* magának csapatot (az alapján, hogy ki játszik jobban)? És ha valaki ennyire számító a meccs elején, akkor hogyan válhat a választott csapat megszállottjává a végére, olyannyira, hogy a gyengébben játszó együttes ellen tüntessen, gúnyolódva annak teljesítményén? Hogyan viselkedhet így egy *futball-esztéta*? És – igen, ismét csak ide lyukadok ki – miként lehetséges, hogy valakinek, aki évek óta rendszeresen látogatja a Nyíregyházi Spartacus találkozóit, még ha csak a játékért magáért is, semmiféle kötődése nem alakul ki a csapathoz? Talán azért, szól a lehetséges válasz, mert nemcsak a helyi csapatot, hanem a helyet, a várost sem érezte a sajátjának, az övének. A hadnagynak a városhoz fűződő viszonyáról, a helyi kötődés hiányának vagy zavarainak az okairól pusztán a fegyelmi ügy iratai alapján nem sokat tudunk mondani. (Ezt már csak a helyidentitás komplex és dinamikus jellege sem teszi lehetővé.²²) Néhány hipotézist azonban meg lehet fogalmazni ezzel kapcsolatban.

Elképzeltető, hogy Nagy Lajos számára a fő viszonyulási pontot a politikai rendőrség jelenthette, amelyhez olyan szorosan kötődött, hogy az semmilyen más azonosulásnak nem biztosított helyet. Az ávósokat előszeretettel helyezték egyik helyről a másikra, a legritkább esetben maradhattak a születési helyükön, éppen azért, hogy sehol se tudjanak megmelegedni, gyökeret eresztetni. Az utolsó nagy átirányítási hullámra az 1956-os forradalom leverését követően került sor, amikor a kádári vezetés az egykori vidéki államvédelmi állományt az egyik megyéből a másikba helyezte át. (Branovics Ferenc például, akinek a vezetésével 1956 novemberében Nagy is bekapcsolódott a politikai rendőrség újjászervezésébe, Szabolcs-Szatmárból Pest megyébe került. Az ügyben tanúként jelentést tevő, egyébként megyei kötődésű Bakó István 1957 januárjában a volt budapesti főosztályról került Nyíregyházára.) Egy volt ávós, mint amilyen Nagy Lajos is volt, tehát elsősorban az intézményhez kötődött; Nyíregyháza csak egy állomáshely volt az életében, ahová szolgálata során helyezték. Ennek ellentmond azonban, hogy a hadnagy szülei itt laktak, és hogy, ha hinni lehet az önéletrajzának, 1954-ben maga kérte a Nyíregyházára helyezését. (Vagyis – leszámítva pár hónapos baktalórántházai és nyírbátori szolgálatát – 1960-ban már hat-hét éve a városban élt és dolgozott.)

Az indok esetleg Nagy Lajos személyiségében kereshető. 1960 elején készített jellemzésében ez áll: „Baráti köre nincs, a közelmúltban nősült, társaságba nem jár. Nősülése előtt mint sportembernek a fodbalisták [!] között volt egyszerű sportbaráti kapcsolata.”²³ A valahova tartozás a valakikhez tartozást is jelentheti: a környezetpszichológiában kialakult konszenzus szerint a „helykötődésben és annak megformálásában a társas aktoroknak [...] is fontos szerep jut”.²⁴ Vagyis ha Nagynak nem voltak szoros személyes kapcsolatai, akkor sokkal nehezebben érezhette magát idetartozónak. Ám éppen a sportbarátságok lehettek volna azok, amelyek révén valamiféle idetartozás-érzés kialakulhatott volna Nagyban, amelyek közreműködhetek volna a (környezetpszichológiai értelemben vett) helyépítésben, helykialakításban.²⁵ A lelátókról ugyanis sokan ismerték őt. A május 1-jei affér egyik szenvedő alanya, Horváth Jenőné – akit a hadnagy bántalmazott – például elmondta, hogy a férjét Nagy Lajos, „mivel mindketten labdarúgó-szurkolók, ismeri, és tegező viszonyban vannak”. Az asszony azonban csak akkor tudta meg, ki inzultálta őket, amikor pár nappal később a Kossuth téri csemegeüzletben Nagy odament hozzájuk bocsánatot kérni.²⁶ A meccslátogatók tipikusan férfiak voltak az ötvenes-hatvanas évek Nyíregyházáján (is).

Elképzeltető, hogy nem a város, csupán a Spartacus iránt nem alakult ki kötődése Nagy Lajosnak. Noha a csapat a legerősebb nyíregyházi együttes volt, éppen 1960-ban jutott fel a másodosztályba, nem az egyetlen a városban. A megyei bajnokságban játszott a Munkás és a Vasutas (valamint versenyen kívül a Spartacus II. csapata), míg a járási bajnokságban a Nyíregyházi Dózsa. (Nagy Lajos maga is focizott, az iratok nem említik, hol, de minden bizonnyal ez utóbbi egyesületben.) A Spartacus tehát nem feltétlenül volt a nyíregyházi csapat. Akkor viszont a hadnagy miért látogatta rendszeresen ennek a meccseit? Mégiscsak a játékért magáért, a sportág vagy általában a sport szeretetért?

Persze könnyen meglehet, hogy mindvégig rossz nyomon jártam, rossz irányban kutakodtam. A megoldást talán Nick Hornby szolgáltathatja, aki így ír a lelátón szerzett első élményeiről: „A legeslegmélyebb benyomást az tette rám, hogy a körülöttem lévő emberek közül a legtöbben mennyire *gyűlöltek*, igen, a szó szoros értelmében *gyűlöltek* ott lenni. Amennyire meg tudtam állapítani, senki nem élvezett semmit abból – legalábbis ahogy én értettem ezt a szót –, ami azon a délutánon ott történt.”²⁷ Az angol író úgy tapasztalta, hogy mindez nemcsak az Arsenal pályájára jellemző, hanem általános jelenség: „a futballszurkoló természetes állapota a keserű csalódottság, függetlenül az eredménytől”.²⁸ Vagyis mi a helyzet akkor, ha Nagy Lajos nem azért járt ki hétről hétre (pontosabban kéthetenként) a Spartacus meccseire, hogy jól érezze magát, hanem éppen ellenkezőleg, azért, hogy gyűlöljön ott lenni? És válthat-e ki nagyobb gyűlöletet, dühöt, keserűséget más, mint a *saját* csapat? Annyira elképzelhetetlen volna, hogy az égetéssel kifejezésre jutó gúnyolódás („Ég a Spartacus!”) célpontja nem az ellenfél, hanem a sajátnak tekintett együttes? „Remélem, jól kitömik őket” – mondták az angol válogatottról az angol (!) szurkolók.²⁹ Nagy Lajos azonban nem volt egy Hornby, így mindez vélhetően nem tudatosodott benne. A hivatalos vizsgálat során azonban valamiképpen magyarázatot kellett adnia a tettére (talán magának is), és az tűnt a legkézenfekvőbb megoldásnak, ha azt mondja, a vendégcsapatnak szurkolt, mert az jobban játszott.

Annak, hogy valóban jobban játszott volna a szolnoki együttes, egyáltalán nincs jelentősége. Érdemes persze megjegyezni, hogy a megyei lapban megjelent tudósítás szerint a mintegy nyolcezer néző előtt lejátszott találkozón a nyíregyházi csapat kezdettől fogva jobb volt, amit az is jelez, hogy már az első percben megszerezte a vezetést. A hazaiak végigtámadták a mérkőzést, és a mutatott játék alapján gólokkal kellett volna nyerniük. Ám a rengeteg kihagyott gólhelyzet megbosszulta magát, és a rutinos Szolnok a vége előtt tíz perccel szerzett találattal elvitte az egyik pontot a szabolcsi megyeszékhelyről.³⁰ Nem mellesleg: a tudósításban a vendég együttest Szolnoki MÁV-ként, míg a rendőrségi iratokban Lokomotívként említik. A vasutas csapatokat 1949-ben szovjet mintára nevezték át így, ám 1953 után ezt Törekvésre magyarosították, 1956 után pedig a klubok visszavehették az eredeti nevüket. A „Lokomotív” használata azt mutatja, a nyíregyházi politikai rendőrség tagjai még 1960-ban is a Rákosi-korszak szövegvalóságában éltek.

5.

Nagy Lajos láthatóan igyekezett az ügyét a sport területén tartani. Hangsúlyozta, hogy szurkolóként ment ki a meccsre, maga is futballista, azért viselkedett úgy, ahogy, mert a szolnokiaknak szurkolt, Gyuris Andrásnak annak fanatikus Spartacus-imádata miatt szólt le. Talán felismerte, hogy nem éppen politikai éleslátásról tett tanúbizonyságot akkor, amikor – 1960-ban! – leellenforradalmározza a megyei pártbizottság lapjának az újságíróját. Egyébként, mint láthattuk, ennek tényét is tagadni próbálta, mondván, nem Kopka Jánost, hanem a mögötte álló, Kopasz gúnynevű csavargót küldte el – drasztikus szavakat használva – a helyszínről. Védekezése azonban elég átlátszó és nevetséges volt, hiszen ennek ellenére mégis az újságíróval való vitáról beszélt, és, ezt nem tagadta, ellenforradalmárnak titulálta azt. (Nyilván az indulat szólt Nagy Lajosból, így nem sok jelentősége van annak, hogy Kopka „valóban” az volt-e. A megyei lap munkatársaként tovább dolgozott a forradalom napjaiban is, cikkeket is írt az akkor már a megyei nemzeti bizottság és a városi munkástanács lapjaként megjelenő *Szabolcs-Szatmár Népe*-be, de a jelek szerint a forradalom leverését követően nem indult ellene eljárás.)

A hadnagy törekvése nem járt sikerrel, főnökei, akitől a sorsa függött, nem a sport kontextusában értelmezték tetteit. 1960 őszén Nagy Lajossal már csak a baj volt. Egymást érték a fegyelmi ügyei, munkáját nem a kellő eredményességgel végezte, szakmai és politikai képzettsége, de magatartása is sok kívánnivalót hagyott maga után. 1960 januárjában az alosztály és az osztály vezetése, a főkapitányság vezetőjének egyetértésével, javasolta a hadnagy fegyelmi úton történő elbocsátását. (Az

előterjesztésből kiderült, hogy alkalmatlanság miatt a megyei főosztály már 1955-ben kezdeményezett hasonlót.³¹) Az 1960. februári minősítésében főnöke, Tamási Imre, a II. alosztály vezetője szintén úgy értékelte, hogy Nagy Lajost felkészültségének színvonala nem teszi alkalmassá operatív tisztnek, pozitív irányú fejlődést nem mutat, nem is törekszik erre. Ezért Tamási ezúton is javasolta, hogy Nagyot bocsássák el a Politikai Nyomozó Osztályról, és más munkaterületre, a polgári életbe helyezték át.³²

A BM Fegyelmi Osztályán azonban másként gondolták a dolgot, és túlságosan súlyosnak ítélték a megyei szervek által javasolt büntetést. Az indoklás szerint Nagy Lajos hibáit a megfelelő nevelés és vezetés mellett ki tudja javítani (a vezetők ugyanis nem foglalkoztak vele eléggé, nem adták meg neki a kellő segítséget, az állítólagos alkalmatlansága ellenére operatív beosztásban hagyták stb.).³³ Pálincás Ferenc, a megyei politikai rendőrség feje tiltakozott, és a felterjesztett iratokra hivatkozott, amelyek bizonyítják a központ állításainak a megalapozatlanságát. Véleménye szerint Nagy Lajosnak sikerült a BM fegyelmi előadóját meggyőznie arról, hogy az ellene folytatott eljárás csupán a főnökei rosszindulatának a szüleménye. Az viszont rossz hatással lehet a fegyelmi helyzetre, ha a hasonló ügyekben nem a vezetés által javasoltakat fogadják el, ezért kérte, a felterjesztett bizonyítékokat a jövőben „alaposabban vegyék figyelembe”.³⁴

A főnökei tehát szabadultak volna Nagytól, ám a központban, csakúgy, mint 1955-ben, keresztbe tettek az ilyen irányú törekvéseknek. Jól jött tehát egy újabb botrány 1960 szeptemberében. Ráadásul nemcsak a stadionban történeteket használhatták fel a hadnagy ellen, hanem egy hónappal korábban, május 1-jén történt balhét is (amelyben az érintettek akkor nem is tettek feljelentést, beérték Nagy bocsánatkérésével és a kár, az elszakított női harisnyák értékének megtérítésével). Ennek megfelelően Nagy Lajos védekezését nem fogadták el, a fegyelmi vizsgálatot lezáró jelentés alapvetően a sérelmet szenvedettek és a szemtanúk beszámolóira támaszkodott. Így megállapította, hogy szeptember 25-én szolgálaton kívül mint néző részt vett egy labdarúgó-mérkőzésen, utána újságot égetett, amelyen sokan felháborodtak, már csak azért is, mert tudták róla, hogy rendőrtiszt. Az őt figyelmeztető Horváth Ernőt és Kopka Jánost becsmérő szavakkal illette, az újságíró ellenforradalmárnak is nevezte. (Május 1-jén kötekedett, nőkbe rúgott bele, a védelmükre siető férjeiket is bántalmazta, csavargónak és fasisztának titulálta őket.) Tekintettel a sorozatos fegyelemsértésekre és munkájának színvonalára, a rendőr-főkapitányság és a politikai nyomozó osztály vezetői (ismételten) azt javasolták, hogy Nagy Lajost fegyelmi úton bocsássák el a BM állományából. Ezzel az MSZMP megyei első titkára (Benkei András, a későbbi belügyminiszter) és a rendőr-főkapitányság pártbizottságának a titkára is egyetértett.³⁵

Budapesten azonban ismét másként gondolták. A BM Fegyelmi Osztályán a fenti jelentésre november 15-én írt megjegyzés arra utal, hogy kompromisszumos megoldás született: elbocsátás helyett a főkapitány 20 napos fogdabüntetésben részesíti Nagyt, aki ezután egy civil munkahelytől érkező kikéréssel leszerel a rendőrségtől.³⁶ A végül megszületett megoldás még kedvezőbb volt a tisztre nézve: a november 26-ára keltezett határozat szerint csak 15 napi fogdával fenyegették meg, amelyet november 30-án reggel kellett megkezdenie.³⁷ Az kérdéses, hogy megkezdte-e egyáltalán, ugyanis a fegyelmi előadó azzal küldte irattárba a vizsgálat iratait, hogy miután nevezett más munkakörbe kerül, „így további eljárást az ügy nem igényel”. (Megjegyzem, a szintén november 26-ára keltezett kísérőlevél a rajta található bélyegző szerint már 23-án megérkezett az irattárba, ami arra utal, hogy az eljárást valójában már napokkal korábban befejezték.³⁸) Ezzel párhuzamosan Kopka Jánost is értesítették, hogy a panaszát kivizsgálták, és a felsőbb szervek döntésének megfelelően „a Főkapitány Elvtárs saját hatáskörén belül szigorúan felelősségre vonta, megfenyítette Nagy hdgy-t”.³⁹

Nagy Lajos számára az Állami Biztosító nyíregyházi városi fiókjánál találtak állást. A megyei igazgatóságtól érkező kikérő levél hivatkozik is az „elvtársakkal”, nyilván a főkapitányság vezetőivel történő személyes megbeszélésre. A biztosító igazgatója a

beszélgetésük során jobb benyomást szerezhettek Nagyról, mint addigi felettesei: „Az a meglátásom, hogy ezen új munkakörben helyét meg fogja állni, és szorgalmas munkájával megfelelő jövedelmet fog tudni biztosítani saját részére.”⁴⁰ Azt nem tudni, hogy az egykori hadnagy milyen munkát végzett a biztosítások szerzése terén; végül is elképzelhető, hogy új helyén ki tudta bontakoztatni a személyes kapcsolatépítés terén addig elrejtett képességeit. Ez azonban már egy másik történet. Nagy Lajos politikai nyomozó tiszt története 1960. december 30-i leszerelésével véget ért.⁴¹

Nagy Lajos hadnagynak nem volt szerencséje a nyíregyházi stadionnal: 1958-ban az ennek avatásán okozott botrány miatt kapta az első fegyelmi büntetését, és két évvel később az itt tanúsított magatartása miatt volt kénytelen megválni a politikai rendőrségtől. Ennek ellenére mégsem valószínű, hogy balsorsának okozójaként tekintett volna a helyre, bizonyára továbbra is rendszeresen látogatta a bajnoki mérkőzéseket. A lelátón ülve nyilván eszébe sem jutott, hiszen nem is juthatott, hogy 1960. szeptember 25-én milyen nagy szolgálatot tett a későbbi korok kutatói számára. A cselekedetei miatt indított fegyelmi vizsgálat iratai, bár elsősorban a hadnagy elleni bizonyítékok összegyűjtését szolgálták, olyan elbeszélésekkel szolgálnak, amelyek segítségével valamelyest megismerhetővé válnak az 1960 körüli nyíregyházi mindennapok. Úgy a stadionon kívül, mint – és most ez a fontos számunkra – a stadionon belül.

Nagy Lajos két közegben mozgott otthonosan: az állambiztonsági szolgálatban és a fociban, bár előbbiben – 1958-tól mindenképpen – egyre kevésbé találta a helyét. (Ám talán az sem lehetett véletlen, hogy 1952-től kezdve nem sok időt töltött el egyetlen beosztásában sem.) Talán ezzel magyarázható, hogy amikor életének két fő szerepe 1960. szeptember 25-én konfliktusba került egymással, a futballszurkoló felülkerekedett az operatív tiszt felett. A politikai nyomozó osztály meccsre kilátogató többi beosztottjánál viszont a rendőr-én volt az erősebb. A történet, ha egyáltalán, azzal a tanulsággal szolgálhat, hogy az állambiztonsági tisztek akár saját kollégájukkal szemben is felléptek, ha úgy látták, az illető a lelátók általuk elképzelt rendjét veszélyezteti.

¹ A tanulmány az OTKA K-104408 számú programja támogatásával készült.

² SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960. 1–2. Kopka János panaszfelveletli jegyzőkönyve, 1960. szeptember 26. Az ügy irataira Gottfried Barna hívta fel a figyelmet, amit ezúton is szeretnék neki megköszönni.

³ SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960. 15–17. Jegyzőkönyv Bódi István meghallgatásáról, 1960. szeptember 27.

⁴ SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960. 11–12. Jegyzőkönyv Farkas Kálmán meghallgatásáról, 1960. szeptember 29.

⁵ SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960. 25–26. Gyuris András jelentése Nagy Lajos botrányozásáról, 1960. szeptember 27.

⁶ SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960. 27. Bakó István jelentése Nagy Lajos botrányozásáról, 1960. szeptember 27.

⁷ SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960. 29. Horváth Ernő jelentése, 1960. szeptember 26.

⁸ SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960. 31–33. Jegyzőkönyv Nagy Lajos meghallgatásáról, 1960. október 3. Nagy vallomást tett a május 1-jén éjszaka történekről is, amelyek szintén a fegyelmi eljárás részét képezték.

⁹ Az életút adatainak forrásai a személyi anyagában (ÁBTL 2.8.1. 3988.) található szolgálati adatlap és önéletrajz, valamint az 1960. március 1-i meghallgatási jegyzőkönyve (SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960.), továbbá a következő állományparancsok: ÁBTL 2.8.1. A BM személyzeti osztályvezetőjének 10. sz. állományparancsa, 1953. augusztus 26. Uo. A BM személyzeti osztályvezetőjének 3527. sz. parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1954. november 18. Uo. A BM Szabolcs-Szatmár Megyei Főosztály vezetőjének 62. sz. parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1955. június 16. Uo. A BM Szabolcs-Szatmár Megyei Főosztály vezetőjének 862. sz. parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1956. november 22.

¹⁰ ÁBTL 2.8.1. 3988. Jellemzés, 1958. május 15. (Az értékelés szerint Nagy Lajos 1957 novembere és 1958 májusa között végezte el a tanfolyamot. Az iskolába történő vezénylését elrendelő, illetve megszüntető állományparancsok viszont 1957 decemberében, illetve 1958 júniusában keltek. ÁBTL 2.8.1. A BM Szabolcs-Szatmár Megyei Rendőr-főkapitányság vezetőjének 1966. sz. parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1957. december 30. Uo. A belügyminiszter-helyettes 1797. sz. parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1958. június 14.)

- ¹¹ ÁBTL 2.8.1. 3988. Minősítési lap, 1960. február 12. (Orvos István osztályvezető-helyettes észrevétele február 16-án kelt.)
- ¹² A jutalmak és a fenyítések felsorolását lásd: ÁBTL 2.8.1. 3988. Szolgálati adatlap. Az 1959. októberi és az 1960. eleji fegyelmi eljárások anyaga megtalálható az 1960. szeptemberében induló eljárás iratai között: SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960.
- ¹³ SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960. 1–2. Kopka János panaszfelvételi jegyzőkönyve, 1960. szeptember 26.
- ¹⁴ SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960. 29. Horváth Ernő jelentése, 1960. szeptember 26. Uo. 27. Bakó István jelentése Nagy Lajos botrányozásáról, 1960. szeptember 27. Uo. 25–26. Gyuris András jelentése Nagy Lajos botrányozásáról, 1960. szeptember 27.
- ¹⁵ SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960. 31–33. Jegyzőkönyv Nagy Lajos meghallgatásáról, 1960. október 3.
- ¹⁶ SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960. 11–12. Jegyzőkönyv Farkas Kálmán meghallgatásáról, 1960. szeptember 29.
- ¹⁷ SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960. 31–33. Jegyzőkönyv Nagy Lajos meghallgatásáról, 1960. október 3.
- ¹⁸ SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960. 29. Horváth Ernő jelentése, 1960. szeptember 26.
- ¹⁹ Gyuris András nem egyszerű beosztott, hanem csoportvezető volt. Évekig a katonai elhárításnál szolgált, 1957-ben került a megyei politikai rendőrségre, vizsgálóként. 1958-tól az V. alosztály csoportvezetője, 1961-től alosztályvezető. 1964-ben hasonló beosztásban Komárom megyébe helyezték át, ahol később a rendőr-főkapitányság III/III. Osztályát is vezette, sőt átmenetileg a főkapitány állambiztonsági helyetteseként is működött. ÁBTL 2.8.1. Komárom 726.
- ²⁰ *Kelet-Magyarország*, 1960. szeptember 27. 6.
- ²¹ Esterházy, 2006: 11.
- ²² A helyidentitásról lásd: Düll, 2009: 213–236.
- ²³ ÁBTL 2.8.1. 3988. Minősítési lap, 1960. február 12.
- ²⁴ Düll, 2009: 133.
- ²⁵ Vö. uo. 237–256.
- ²⁶ SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960. 21–22. Jegyzőkönyv Horváth Jenőné meghallgatásáról, 1960. szeptember 28.
- ²⁷ Hornby, 2010. 17.
- ²⁸ Uo. 18.
- ²⁹ Uo. 31.
- ³⁰ *Kelet-Magyarország*, 1960. szeptember 27. 6.
- ³¹ SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960. 0138/3/1960. Javaslat Nagy Lajos fegyelmi elbocsájtására, 1960. január 16.
- ³² ÁBTL 2.8.1. 3988. Minősítési lap, 1960. február 12.
- ³³ SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960. 0138/3/1960. Jelentés Nagy Lajos ügyében, 1960. március 10.
- ³⁴ SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960. 0138/3/1960. Átirat Nagy Lajos ügyében, 1960. április 25. Nagy Lajos hivatkozott, március 1-ji meghallgatásának jegyzőkönyve: uo.
- ³⁵ ÁBTL 2.8.1. 3988. Jelentés a Nagy Lajos elleni fegyelmi ügyben, 1960. október 7. A jelentés megtalálható még: SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960. 39–41.
- ³⁶ ÁBTL 2.8.1. 3988. Jelentés a Nagy Lajos elleni fegyelmi ügyben, 1960. október 7.
- ³⁷ SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960. Határozat Nagy Lajos fenyítéséről, 1960. november 26.
- ³⁸ SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960. Kísérőlevél, 1960. november 26.
- ³⁹ SZSZBML XXIV. 15. 01289/1960. Átirat, 1960. november 26. Annak nincs nyoma, hogy Kopka János fellebbezett volna a döntés ellen.
- ⁴⁰ ÁBTL 2.8.1. 3988. Kikérés, 1960. december 7.
- ⁴¹ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 779. sz. parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1960. december 24. Vö. A BM Szabolcs-Szatmár Megyei Rendőr-főkapitányság vezetőjének 3. sz. parancsa a személyi állományra vonatkozólag, 1961. január 1.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

2.8.1. Az állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai

Központi 3988.

Nagy Lajos

Komárom 726.

Gyuris András

Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára (SZSZBML)

XXIV. 15. Szabolcs-Szatmár Megyei Rendőr-főkapitányság iratai

01289/1960.

Nagy Lajos fegyelmi ügye

Felhasznált irodalom

Dúll, 2009

Dúll Andrea: *A környezetpszichológia alapkérdései. Helyek, tárgyak, viselkedés.* Budapest, L'Harmattan.

Esterházy, 2006

Esterházy Péter: *Utazás a tizenhatos mélyére.* Budapest, Magvető.

Hornby, 2010

Hornby, Nick: *Fociláz.* Budapest, Európa.

Szemelvények a könnyűzenei rádiózás állambiztonsági megfigyeléséről

A Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnökségének illetékes egységei a Kádár-rendszerben egyaránt megfigyelés alatt tartották a kulturális élet fontos és kevésbé jelentős területeit, lényegében mindenről tudtak, amiről érdemes volt tudni, sőt, a kisebb jelentőségű ügyekkel is igyekeztek foglalkozni, mintegy legitimálva saját munkájukat. Az állambiztonsági szervezet 1962-ben végrehajtott átalakítása után a belső elhárítás még koncentráltabban tudott foglalkozni a kulturális területtel, az ezt követő években pedig ennek megfelelően megszorodott a könnyűzenei élet szereplőit megfigyelő hálózati személyek száma, ami érintette a Magyar Rádió tevékenységét is. Utóbbi intézményben maguk az alkalmazottak is válhattak ügynökökké, de a kultúra számos más szegmenséből is akadtak, akik vállalták a besúgó szerepét a rádióval kapcsolatban. Így volt mások mellett író, elektronikai műszerész, a Magyar Rádió győri stúdiójának riportere, újságíró, lemezlovas, természetesen rockzenész, valamint kozmetikus (!) is a hálózat tagjainak sorában.

A Kádár-rendszer könnyűzenéről szóló ügynöki jelentései közül minden bizonnyal az egyik legkorábbi „Lehel”¹ információátadása Suder Jánosné rendőr századosnak 1959. november 3-án. Az ügynök alapvetően a komolyzenével foglalkozott, de egy alkalommal ebben a jelentésben kitért az akkoriban könnyűzenének tekintett irányzatokra, de hogy ezek alatt pontosan mit értett, azt pontosan nem részletezte. Londoni útjáról és a BBC-nél tett látogatásáról számolt be, ahol komolyzenei koncerteken is részt vett, és elmondása szerint a Magyar Rádióról általában véve jó véleménnyel voltak vendéglátói. A kedvező fogadtatást Solymár Magda, a rádió külügyi osztályvezetője eredményes tevékenységének tudta be, s ezt ottani beszélgetései során sűrűn hangoztatta. A megállapítást – beszámolója szerint – mindenesetre alátámasztotta egy bizonyos Ash, a BBC programcsere osztályának vezetője, akivel a két rádió közötti műsorcsereéről tárgyalt. Az ügynök elmondta tartótisztjének: Ash arról is beszélt, hogy szerinte a kelet-európai országok közül Magyarországnak volt a legjobb kapcsolata a BBC-vel. Ezt alátámasztandó megállapodtak arról, hogy a Magyar Rádió a jövőben több tánczenét és népzenei küld az angol rádióknak, mert ezeket a BBC szívesen iktatta műsorába. Utalt arra is, hogy 1959. október 15-én a BBC Zenei Osztályán járt egy bizonyos Wade-nél, a Könnyűzenei Osztály vezetőjénél. A szocialista hiánygazdaságot jól jellemzően könnyűzenei felvételeket kért angol kollégájától, miközben persze érdeklődött a könnyűzenei felvételek technikájáról is, nyilvánvalóan azzal a nem rejtett szándékkal, hogy ezt Magyarországon is meggyökereztesse. Az ügynök nem kis örömeire részt vehetett a BBC stúdiójában George Melachrino nyilvános adásának felvételénél.²

„Lehel” 1960. június 2-án adott jelentésében sorra vette a Magyar Rádió Zenei Főosztályának munkatársait, kivéve a főosztályvezetőt. Rövid, néhány soros jellemzéseket adott Petur György és Sebestyén András főosztályvezető-helyettesekről, Kroó György és Bónis Ferenc fiatal zenetörténészekről, Kun Imre „rég” hangversenyrendezőről, Gonda Mária szerkesztőről, Szentkúti Pálról, a könnyűzenei rovat akkori helyettes vezetőjéről, Grabócz Miklósról, valamint legutoljára tett említést Bágya Andrásról, a korszak egyik legtermékenyebb, főként slágereket alkotó zeneszerzőjéről. Mivel könnyűzenei tekintetben a felsoroltak közül utóbbi volt a legjelentősebb személyiség, ekkoriban ugyanis a könnyűzenei rovatot vezette, álljon itt „Lehel” róla szóló jelentése: *„Bágya András nem híve a rendszernek, de szolgálja, mert mint zeneszerző sokat keres. Ezért már néha értekezni is hajlandó, de ha lehet, minden*

megmozdulás alól kivonja magát. Az osztály dolgozóival igyekszik a legjobb viszonyban lenni, és ezért mindig mindenkinek igazat ad.”³ Úgy látszik, Bágya András személyisége fokozottan érdekelte az állambiztonságot, mert 1960. augusztus 24-án újabb adatokat kaptak „Lehel”-től róla. Itt említette meg az ügynök, hogy 4-5 éve ismerte meg a zeneszerzőt, akivel majdnem napi szintű kapcsolatban állt. A szubjektív megjegyzésektől, beállítástól, sőt Bágya András befektetésétől és személyeskedéstől sem mentes beszámolót érzékeltetve adjuk át a szót ismét „Lehel”-nek, hogy megtudjuk, mivel is bővítette ki az állambiztonság tudását a zeneszerzőt illetően: „Általában mindenki nagyon barátságos, jómodorú, szorgalmas, udvarias embernek ismeri. Válogatás nélkül keresi az emberek barátságát. Ha valakivel beszél, annak mindig igazat ad. Szívesen tesz apró szívességeket; kocsijával bárkit hazavisz, a zenekar vagy a rovat tagjait gyakran hívja meg egy-egy kávéra és olyan kérdésben, amely nem vág az ő érdekeibe, boldogan enged a másik javára. Más képességeit szívesen elismeri és minden alkalmat megragad, hogy valakit megdicsérjen, így aztán mindazok, akik az ő érdekeivel nem kerülnek ellentétbe – nagyon szeretik, legalábbis mindaddig, amíg rá nem jönnek, hogy Bágyánál miről is van szó?

Bágya Andrászt ugyanis alapjában véve csak a saját és feleségének, Hollós Ilonának erkölcsi és anyagi érdeke érdekli. Ezeket az érdekeket azonban – az ő taktikája szerint – csak úgy tudja szolgálni, hogy ha mennél kevesebb ellenlábasa és mennél több híve van. A híveket ezért elsősorban nem a zeneszerzőkből és nem az énekesnőkből toborozza. Ugyanakkor azonban a riválisokat nem akarja nyíltan eltenni az útból. Ezért kicsit bonyolult módszerrel dolgozik, melynek nincs látszata – de idővel annál eredményesebbnek bizonyul. Hogy úgy mondjam: hosszú távra dolgozik.

Fényes Szabolcs zeneszerző – aki papírforma szerint ma Bágya legnagyobb konkurrensé lehetne – elmondta, hogy mit tapasztalt saját bőrén Bágya módszereiből. Ezek szerint Fényes benyújt Bágyához néhány új szerzeményt, felvételre. Bágya gyorsan közli vele, hogy el van ragadtatva és valamennyi [utóbbi szó aláhúzva] nagyon tetszik neki, természetesen valamennyit felveszik. Fényes azonban nagyon jól tudja, hogy nem valamennyi száma remek, hanem csak egy-kettő; a többi legfeljebb megüti a mértéket. De sláger, amelyből népszerű dal lehet, az csak egy-kettő. Bágya valóban felveszi valamennyi dalt. A gyengébbek kitűnő hangszerelésben, a legjobb énekesekkel kerülnek felvételre – csupán az az egy-kettő, amelyben valóban van lehetőség, az kerül gyengébb előadóval, olcsóbb hangszerelésben vagy rosszabb zenekarral felvételre. Sőt, nem egy esetben a »sláger-gyanús« dalok szöveg nélkül, csak zenekari feldolgozásban látnak napvilágot, ami annyit jelent, hogy egy szöveg nélküli dalból sohasem lehet igazán népszerű szám. És mint Fényes Szabolcs mondotta: ezen még vitatkozni is nagyon nehezen lehet, mert egy dal megítélése szubjektív dolog. Ha szólna, úgy Bágya azt felelné, hogy mit akar? Valamennyi száma felvételre került, a lehető legjobb körülmények között. Hogy éppen az az egy-két dal? Ő ezeket nem tartotta különösen jónak. A többi jobban tetszett neki. És itt perrendszerűen valóban nem lehet bizonyítani. Legfeljebb meg lehet nézni, hogy ma kinek van a legtöbb slágere, ki kapja a Jogvédőtől a legtöbb jogdíjat?

De Bágya nem szereti az énekesnő-utánpótlást sem. A rádió könnyűzenei stúdiójának – elvben – ő a művészeti vezetője. Gyakorlatilag ez azonban azt jelentené, hogy ebben a stúdióban Hollós Ilona versenytársait képezzük ki. Bágya – anélkül, hogy ezt nyíltan megmondaná – ellene van az egész stúdióknak. Az elmúlt évben két ízben is interjút kellett készítenem vele a stúdió munkájáról. Mindkét esetben hetekig húzódozott a nyilatkozattól, aztán mondott néhány semmitmondó mondatot. De nem az interjú számára megjegyezte, hogy vagy tehetséges valaki – vagy nem; kár annyit vacakolni ezekkel a fiatal énekesekkel. Egy ízben Balassa Tamás, a stúdió tanára is megjegyezte, hogy ez a stúdió teljesen ellentétben áll a »Bágya-család érdekeivel« – és éppen ezért ő Bágyától semmiféle komoly segítséget nem várhat. Ebben a részben természetesen nagy szerepe van Hollós Ilonának is, aki szívből utál minden más énekesnőt. Még inkább persze, a tehetséges fiatalokat.

Nemrégiben hármásban beszélgettünk Zsoldos Imrével, a tánczenekar vezetőjével és Szentkuti Pállal, a könnyűzenei rovat helyettes vezetőjével (Bágya helyettese) a zenekar további munkájáról, lehetőségeiről és egyéb új ötletekről. Zsoldos és Szentkuti egyaránt panaszkodtak Bágyára, hogy munkáját ugyan nagyon jól és hozzáértően végzi – de sok mindent nem tesz meg, amit még meg lehetne tenni. Munkájában tehát nem lehet hibát találni – csupán abban, amit nem csinál meg.

Ugyanakkor azonban azt tapasztalom, hogy Bágya szakértelmét és tehetségét – amelyhez nem fér kétség – az osztályvezetés elismeri és miután olyan jelenségekről és visszahúzó erőről van szó nála, amelyet konkrét adatokkal nem lehet bizonyítani: neki nem szólnak. Egymás között azonban egyre inkább kerül szóba a »Bágya-kérdés«.

Végül szeretnék kitérni Bágya politikai nézeteire – melyeket nem hangoztat senkinek. De a munkához való viszonya és nem politizáló viselkedése legalábbis arra enged következtetni, hogy nem híve a rendszernek. Ugyanakkor azonban tudja, vagy érzi, hogy ebben a rendszerben milyen jól él, mennyit keres és milyen elismerésben részesül. Nekem az az érzésem, hogy úgy akar élni, hogy a rendszertől mindent megkapjon – anélkül, hogy ő bármit is adjon.

Baráti köréről nem tudok semmit – de azt hiszem, hogy nincs is.”⁴

Ez az ügynöki jelentés úgy van felépítve, mint egy jól megkonstruált dráma vagy rockopera, amelynek végén az az olvasó, aki teljes mértékben azonosul vele, katarzison megy keresztül. Történészszemmel azonban nem lehetünk elfogultak, így mindemellett, hogy elmarad a katarzisz, be kell érnünk annyival, hogy megpróbálunk reális képet adni arról, mi is lehetett az oka a fenti jelentéstételnek. Bágya András az elején meglehetősen felszínes embernek állította be a hálózat tagja, olyannak, mint akinek önálló véleménye vagy gondolata nincs is, ismerősei, munkatársai felé gyakorolt gesztusait pedig szembeállította a hatalomra törekvéssel, illetve az ahhoz való ragaszkodással, amely a felületes olvasót megtévesztheti. Élnünk kell ugyanis a gyanúperrel, miszerint az ügynök, aki szintén a rádió alkalmazottja volt, nem lehetett igazán jó viszonyban megfigyeltjével, talán érdekellentéteik is lehettek, hovatovább még azzal is számolnunk kell, hogy inkább Bágya Andrásnak a jelentésben ábrázolt ellenpólusával, Fényes Szabolccsal szimpatizált, és emiatt túlzásokba eshetett, amikor Bágya Fényes elleni manővereit állította be negatív színben.

Ettől függetlenül nem zárhatjuk ki persze, hogy Bágyának megvoltak a maga kis ügyletei a rádióban, amit az ügynök igyekezett karikírozni, és az sem hagyható figyelmen kívül, hogy egy könnyűzenei rovatvezetőnek rendelkezésre álltak azok az eszközök, amelyek által a felkaroltakat – jelen esetben feleségét, Hollós Ilonát – előtérbe tudták helyezni. Mindaddig, amíg ez nem sértette drasztikusan mások érdekeit, egy bizonyos fokig talán akceptálható, ha tehetséges az illető, és már letett valamit az asztalra, hiszen lássuk be: új névként betörni a könnyűzenei élvonalba a Kádár-rendszerben még a mainál is nehezebb volt a könnyűzenészekkel foglalkozó intézmények monopolhelyezete miatt. Ez vezetett oda, hogy az intézményvezetők, illetve befolyásos munkatársaik eleinte nemigen kockáztattak új nevek könnyűzenei piacra való bevezetésével, inkább követték a „Győztes csapaton ne változtass!” ősi elvét, és a korábban már unos-untalan megszokott arcokkal énekelgették el a hatvanas évek első felében a legújabb szerzeményeket. Az már azonban más kérdés, hogy a táncdalok enyhén anakronisztikus stílusának előtérben maradása sok esetben gátolta az új stílusok megjelenését, holott a nagyközönség soraiban a hatvanas évek közepén már nem kis igény mutatkozott a valóban dinamikus vérfrissítést jelentő beatre. Végezetül az elemzőnek nem kerülheti el az sem a figyelmét, hogy minden bizonnyal Bágya kiemelkedően jónak sugallt keresete sokakat irritálhatott, s emiatt sok irigye lehetett. Ezzel kapcsolatban azonban utalhatunk a fent már megemlített tényre, miszerint a szerzői jogdíjak elosztási rendszere alapvetően a komolyzeneszerzőknek kedvezett azáltal, hogy egyfajta szociális álérzékenységről téve

tanúbizonytságot a könnyűzeneszerzők jogdíjának egy részét a komolyzeneszerzők kapták meg.

„Lehel”-nek a Magyar Rádió alkalmazottjaként, valamint a *Magyar Rádió és Televízió Újság* munkatársaként lehetősége volt a nemzetközi porondon is összehasonlítani a Magyar Rádió könnyűzenei teljesítményét, ahogy ezt már a fentiekből is láthattuk. Utazásai során eljutott az 1960. november 12–20. között Lipcsében rendezett II. Könnyű- és Táncczenei Fesztiválra, munkája miatt azonban viszonylag kevés információval tért haza, ezeket pedig leginkább Margit Schaumäkertől, egy berlini bemondónótól, bizonyos Klotztól és Vogttól, a lipcsei rádió munkatársaitól, valamint Fred Froberg énekestől szerezte. Ez az 1960. december 5-én leadott jelentés politikatörténetileg mindenféleképpen figyelemre méltó közegben és szituációban született, hiszen már 11 éve bekövetkezett Németország kettéválása, ugyanakkor még nem létezett a berlini fal, tehát még nem zárták el hermetikusan a keleti és a nyugati német országrészeket egymástól, noha már akkor is szigorúan ellenőrizték a határokat.

Ennek a jelentésnek külön érdekessége, hogy a rádió egyik ügynöknek beszervezett munkatársa egy külföldi könnyűzenei fesztiválról adta át hangulatjelentését a magyar állambiztonságnak. Eszerint a fenti kollégák úgy nyilatkoztak, hogy Németország kettéosztottsága már nem tartható fenn sokáig, mert akkoriban szinte nem volt olyan család, amely ne lett volna kettészakítva, Berlinben pedig jellemző volt, hogy anyák szöktek át a határ egyik oldaláról a másikra, hogy lányukat láthassák. Tegyük hozzá: a kommunizmusba vetett hitet alaposan megtépázta, hogy ez a folyamat lényegében arra irányult, hogy az NDK-polgárok átjussanak az NSZK-ba. Erről természetesen nem tett említést „Lehel”, azt viszont megjegyezte, hogy akkoriban beszélgetőpartnereinek az volt a meglátása, hogy mindegy, hogy melyik rendszerben, de egységesüljön újra Németország. Az ügynök kitért arra is, hogy az NDK-ban az életszínvonal szerinte alacsonyabb volt, mint Magyarországon, többféle árucikket nagyobb bőségben lehetett kapni nálunk, mint az NDK-ban, ugyanakkor több technikai és könnyűipari cikknek az ára a keletnémeteknél volt alacsonyabb. Némileg talán eltúlozva tolmácsolta az NDK-soknak azt a véleményét, miszerint a külföldi utazások tekintetében Magyarország „földi paradicsom” hozzájuk képest, mert a nyugati országok nem ismerték el az NDK-t, ezért nem volt külképviseletük a keletnémeteknél, akik emiatt nem is kaptak nyugati vízumot. Az ügynök beállításában még a keletnémet rádiósok is irigykedtek a magyar kollégáikra, mert utóbbiak szabadabban utazhattak a nyugati országokba, míg nekik a keleti blokk országaiba való eljutás is nehézséget okozott.⁵

Nem véletlen, hogy a rádió beépített hálózati embere az ideológiai és politikai, közéleti kérdésekre helyezte a hangsúlyt, míg amiért voltaképpen kiutazott, a könnyűzenei fesztivál értékelése, egészen 1961. április 3-áig (!) váratott magára. Ekkor azonban leírta mintegy két oldal terjedelemben, hogy Magyarországot a rendezvényen a Magyar Rádió 18 tagú táncczenekara és három énekes, Sárosi Katalin, Toldy Mária és Németh Lehel, valamint Kiss Kálmán elnökhelyettes, Faludi Rezső zenei főosztályvezető, Bágya András könnyűzenei rovatvezető, Bencés Magda, a rovat szerkesztője, továbbá Gyulai Gaál János karmester képviselte. Az ügynök magára vállalta a tolmács szerepét is Gyulai Gaál Jánosnál, így könnyebb dolga volt az alapvető információk megszerzésében. Bencés Magdát „Lehel” meglehetősen rossz színben tüntette fel, amikor azt jelentette róla, hogy még alapfokon is csak törte a német nyelvet, ezért aztán az ő feladatait is átvette a német nyelvű összekötőszövegek magyarra fordítása terén, így még jobb helyzetbe került a jelentésírást illetően. Beszámolt arról, hogy a magyar delegáció minden délelőtt konferencián vett részt, ahol Faludi Rezső külön tolmácsot kapott, miközben ő Gyulai Gaállal próbákon vett részt. November 14-én egy napra Berlinbe utaztak, ahol a Deutschlandsender zenekarával próbáltak a másnapi koncertre. Örömmel számolt be arról, hogy a német sajtó és a többi ország delegációja is nagy elismeréssel nyilatkozott a magyar delegáció sikeréről, melynek eredményeként a lipcsei rádió felvételt is készített a magyarokkal, a berlini Amiga hanglemezgyár pedig négy felvételre kötött szerződést velük, emiatt a rádió táncczenekara kiküldetésének utolsó négy napját végül Berlinben

töltötte. Jelentésében tolmácsolta Faludi Rezső megállapításait is, miszerint a magyar delegáció kitett magáért, és nem volt tapasztalható körükben – az előző kiutazásoktól eltérően – széthúzás vagy veszekedés. Közölte tartótisztjével, hogy ő, valamint tudomása szerint Sárosi Katalin is ötszáz forintos elnökségi jutalmat kaptak a rádiótól. „Lehel” ez utóbbi jelentése tehát, ahogy a fentiekből kitűnik, leginkább a pusztá tények és a hangulat leírásában merült ki, eltekintve a Bencés Magda-affértól.⁶

„Lehel” egy másik alkalommal beszámolt az állambiztonságnak egy további londoni útjáról, illetve egy újabb jelentésében arról, hogy miután hazaérkezett, 1962. szeptember 21-én felkereste Budapesten Sinclair kultúrattasét, hogy megköszönje az úthoz nyújtott segítségét. Ez utóbbi beszélgetés során – ahogy azt az 1962. október 31-én adott jelentésében elmondta – egyebek mellett új hanglemezeket kért a diplomáciai alkalmazottól, amelyeket a rádióban leadhatott volna, s amelyeket egyébként Londonban is kért a megfelelő fórumokon, így a British Councilnél egy bizonyos Bakertől. A beszélgetés során az attasé egy beosztottját kérte a szobájába, aki ígéretet tett a hanganyagok rádióhoz történő szállítására. Ebből a momentumból az látszik, hogy a Magyar Rádió hiányt szenvedett jó minőségű, Nyugatról származó hanganyagokban, amelyek között értelemszerűen szerepeltek könnyűzenei felvételek is, ugyanakkor ezt a szituációt az állambiztonság arra igyekezett felhasználni, hogy az angol diplomáciáról minél többet megtudjon.⁷ A kérés, miután nem teljesült, még felmerült egy másik alkalommal is, 1963. március 26-án a követség egyik rendezvényén.⁸

Közben az ügynök jelentést adott 1963. május 10-én a rádió Zenei Főosztálya nemzetközi programcsere rovatának vezetőjéről, Kun Imréről is. Ebben leírta, hogy az illető 71 éves „öregember”, aki öt-hat éve az osztályvezetőség nagy meglepésére tölti be megbízatását, s aki abban az évben éppen ötven éve volt a pályán zenészek és énekesek között. 1945-ig hangversenyrendező irodája volt, ezt követően az Országos Filharmóniánál, majd a Nemzetközi Koncertigazgatóságnál dolgozott, utóbbi helyről került a rádióhoz. „Lehel” úgy jellemezte megfigyeltjét, mint aki komoly nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett, és úgyszólván ismerte a világ összes jelentős zeneművészt. Ez nyilván túlzás volt az ügynök részéről, de ezzel is saját munkáját szerette volna hangsúlyosabbá tenni, hiszen egy általa nagy jelentőségűnek mondott rádiós alkalmazottról jelentett. Kivételesen nem volt rosszindulatú „Lehel”, amikor Kun Imre politikai meggyőződéséről szólt, mivel azt állította róla, hogy a rendszer ellen nem hallotta nyilatkozni, ezenkívül szorgalmas, igyekvő embernek mondta. Egyik negatív jellemzőjeként anyagiasságát említette, amiről idősebb zenészek számoltak be az ügynöknek, mondván, hogy Kunnak korábban volt néhány sötét anyagi jellegű manővere. Másik rossz tulajdonságának a hiúságát mondta, mert igyekezett minél többet szerepelni a rádiós műsorokban, és érdekes módon ide sorolta azt is, hogy életének tapasztalatait könyv alakban megjelentette.⁹

„Papp Ferenc”¹⁰ munkássága kezdetén – „Lehel”-től eltérően – nem volt annyira lelkes, ennek ellenére munkadossziéjában az idők során összegyűlt 300 oldal. Beszervezésének évében, 1965. június 21-én tartótisztje, Simon Károly rendőr százados szóvá tette neki egy alkalommal, hogy nem voltak vele meglepődve, mert olyan alkalom is akadt találkozásokon, amikor az ügynök nem adott jelentést, illetve ennél is kirívóbb esetként értékelte, hogy a hálózati személy a megbeszélte találkozókra rendszertelenül vagy egyáltalán nem ment el, s ilyen alkalmakkor be sem jelentkezett, hogy újabb találkozót beszéljenek meg. A tartótiszt azzal zsarolta meg és próbálta intenzívebb munkára bírni, hogy átadják a katonai elhárításnak, és így kénytelen lesz bevonulni a katonaságba, amit feltehetően addig is csak az állambiztonság közbenjárására tudott elkerülni. A dorgálás mindenesetre használt, a következő időszakban „Papp Ferenc” rendszeresebben jelentett.¹¹

Az Elekes Zoltán néven ismert, a Sámson, később a Juventus együttesben szaxofonozó ügynök belügyi pályafutása elején leginkább a pesterzsébeti „Csili” művelődési központ galérijeiről számolt be, míg az első, rádiózással kapcsolatos jelentését 1968. augusztus

23-án adta tartótisztjének, Bíró György rendőr alhadnagynak a „Szabó” fedőnevű találkozási lakáson. Itt is csak mellékesen jelent meg a jelentésben a rádiózás, miszerint egyik megfigyeltje, az egyébként vele azonos zenekarban játszó (!) Fábíán Tibor, aki a próbákon a csehszlovákiai katonai beavatkozást kritizálta, rendszeresen hallgatta a Szabad Európa Rádiót (SZER). Az ügynök beszámolója szerint ennek adásaiból tudta meg Fábíán Tibor, hogy a szocialista tábor katonáinak bevonulása után összehívták az ENSZ Biztonsági Tanácsát, amely tiltakozott a szovjetek által vezetett intervenció ellen, és követelték, hogy vonják ki a csapatokat, ám ezt a szovjet és a magyar fél is ellenezte. A rend kedvéért „Papp Ferenc” még megnevezte azokat is, akik a beszélgetésnél jelen voltak, ők pedig nem voltak mások, mint a zenekar tagjai: Harmath Ádám, Gerdesits Ferenc (ő az énekes volt az együttesben, és később őt is sikerült beszerveznie az állambiztonságnak, így már két ügynök is fürkészett információk után egy olyan, nem az első vonalba tartozó zenekarban, mint a Sámson) és Oláh Ferenc.¹²

Ugyancsak Fábíán SZER-, illetve Luxemburg Rádió-hallgatási szokásairól jelentett „Papp Ferenc” 1968. szeptember 11-én, amikor közölte, hogy megfigyeltje a Műgyetem (ahová az ügynök is járt korábban, csak eltávolították onnan) stúdiójának magnójával vette fel a nyugati adókból a könnyűzenei slágereket.¹³ A jelentések sorozatából bizonyossá válik az utókor számára, hogy a zenészek még saját zenekari társaikban sem bízhattak meg, mert nem tudhatták, mikor és hol beszélnek egy spiclivel, aki még az „ártalmatlan” beszélgetéseikről is jelenthetett. Ezzel összefüggésben leszögezhetjük, hogy nemigen beszélhetünk „ártalmatlan” belügyi jelentésekről, mert szinte valamennyit be lehetett sorolni egy-egy ügy mentén, ha az adott eljárás koncepciója úgy kívánta. Ezért nem jelenthető ki kategorikusan, hogy egy-egy ügynök csak és kizárólag jóindulatú jelentéseket adott megfigyeltjeiről. Még ha esetleg ilyen szándékkal is adta azokat a hálózat egyik vagy másik embere, akkor sem tudhatta még ő maga sem, hogy mikor, hol és milyen módon használják majd fel az általa adott információkat.

Áttételesen a rádióhoz is kapcsolódik „Papp Ferenc” azon jelentése 1970. március 13-án, amely az Omega együttes tagjairól szólt, ugyanis szerepelt benne B. Tóth László, a későbbi rádiós műsorvezető, aki a Poptarisznya házigazdája lett. B. Tóthról jelentette, hogy akkoriban a zenekarral járta az országot, mint disc jockey, és emellett a Fővárosi Művelődési Ház magnós klubjának helyettes vezetője volt. Főállásban a Gelkánál dolgozott műszerészként, és angol zenei lapokkal állt levelezésben, amelyek segítségével új könnyűzenei felvételeket tudott szerezni igen gyorsan, legalábbis a pártállami viszonyokhoz képest.¹⁴ „Papp Ferenc” jelentései egyébként 1975 után két évig gyakorlatilag szüneteltek, mert vendéglátóznia ment az akkori NSZK-ba, illetve hazatérve összegezte két év zenei tapasztalatait az állambiztonságnak,¹⁵ rádiózással kapcsolatban azonban sem ekkor, sem a későbbiekben nem adott további információkat. 1980. március 11-én már arról írt második tartótisztje, Jámbor Gábor rendőr százados, hogy huzamos külföldi vendégszereplése miatt pihentették „Papp Ferenc”-et, akinek végül 1983. május 31-én zárták le dossziéját.¹⁶

Szintén rádiós vonatkozású ügynöki jelentést produkált az állambiztonsági hálózat 1967. március 2-án „Kurucz Tibor” fedőnevű informátor¹⁷ révén, aki Poór István közgazdász negyedéves egyetemi hallgató, a Táskarádió műsorának külső munkatársa tevékenységéről jelentette Bándi Ferenc rendőr hadnagynak, hogy egy klubot szeretett volna létrehozni a II. kerületben (közelebbről nem nevezte meg a helyszínt), ahol fiatal művészek szerepeltek volna, utána pedig a hallgatóság táncolhatott is volna. Egyszer maga az informátor – aki szintén indított klubot egy, a Liszt Ferenc téri könyvklubban, és ő is segédkezett Komjáthy György mellett a rádió műsorszerkesztésében – volt ott előadást tartani, és negatív felhanggal állapította meg, hogy a fiatalok leginkább a tánc reményében látogattak a klubba, az előadások annyira nem érdekelték őket. Furcsa kijelentésnek ítélnéljük meg ezt az ügynök részéről, tekintve, hogy Cintula néven közismert lemezlovas volt, amellett, hogy a rádióban is dolgozott.

„Kurucz Tibor” 1967. november 27-én beszámolt Poór István további működéséről. Ebben elmondta, hogy 1967. november 23-án a pestlőrinci klubban tartott előadást, de ott „hülyeségekbe bonyolódott”, és úgy mutatkozott be, mint a Táskarádió zenei szerkesztője. Még azt is megemlítette az ügynök, hogy Poór István igencsak meglephette a helyi agitációs és propaganda bizottság titkárát azzal a kijelentésével, hogy a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat (MHV) lemezeit silánynak nevezte. Az ügynök arról is beszámolt, hogy Poór István zenekart akart alapítani Cseh Tamással, akivel angol nyelvű számokat adtak volna elő. Akkurátusan hozzátette, hogy igaz lehetett a hír, mert három gitárt is látott nála.¹⁸ Poór István életének további részletéről is beszámolt az informátor, egyebek mellett egyetemi vizsgáiról, ¹⁹ a szülei lakásáról, ahol ő is lakott,²⁰ valamint arról, hogy a megfigyelt személy továbbjutott az együttesével a „Ki mit tud?” selejtezőjén.²¹ Utolsó jelentése 1968. június 24-én áttételesen szintén kötődött a rádióhoz, amelyben többek között megemlítette, hogy Tardos Péter zenei újságíró, a Magyar Rádió külső munkatársa szerzett számos lemezt a Nashville Teens és a Spencer Davis Group együttesek akkor éppen Magyarországon tartózkodó menedzserétől, aki egyébként Zalatnay Sarolta, valamint a Metró és az Omega angliai fellépéseiről tárgyalt.²² Amikor „Kurucz Tibor” munkadosszióját Bándi Ferenc rendőr főhadnagy 1968. december 14-én lezárta, nem javasolta a dosszié megsemmisítését, azaz a későbbi operatív munka szempontjából „Kurucz Tibor” jelentéseit vagy azok egy részét informatívnak tartotta. Megállapította azt is, hogy a jelentésekben „felmerült problémák ellenőrzöttek és azok a valóságot tükrözik”.²³

Nemcsak Cintula jelentett másokról, hanem róla is jelentettek, ami egyébként a korabeli állambiztonsági viszonyokat ismerve tipikus volt. A „Lovász” fedőnevű informátor²⁴ a később a rádióban is rendszeresen szereplő Cintulát „megjászós alaknak” nevezte a Ligeti Roland rendőr századosnak 1968. március 9-én az ELTE Eötvös Klubjáról adott jelentésében. Némileg tipikus bölcsész freudi elszólásnak tekinthető, hogy Komjáthy György helyett Komjáthy Jenőnek titulálta a rádió könnyűzenei szerkesztőjét, akinek Cintula a segítőtje volt. Az ügynök Rosenberg Tamástól, a Scampolo dobosától szerezte információit Cintuláról, akiről elmondta, hogy rengeteg tánczenei lemeze van, és pénzt kapott az Eötvös Klubtól ott végzett munkájáért. Beszámolt arról is, hogy Cintula több lábon állt, máshol is vezetett műsorokat, például a Liszt Ferenc téri könyvklubban és az Utasellátó Vállalat Arany János utcai klubhelyiségében. Az ügynök igyekezett a szintén hálózati tag Keresztes Tibort negatív színben feltüntetni, amikor megjegyezte, hogy már négy éve nincs „rendes” állása, fellépéseinek tiszteletdíját pedig kiegészítette azzal, hogy megkeresésekre különböző lemezeket pénzért kölcsönadott, hogy azokból felvételeket készítsenek magnószalagra.²⁵ A „rendes” munkahelyre vonatkozó megjegyzéséből következik, hogy a disc jockey szakmát nemigen tekintette akkor még hagyományos polgári foglalkozásnak a pártállam. Ez az ügynök szintén a Scampolo zenekar dobosától informálódva jelentett arról is, hogy happeninget szerveztek 1968. március 18-án az Utasellátó klubjában, ahol az eseményt a rádió ifjúsági osztályának alkalmazottja vezette. Nevét nem tudta – vagy nem akarta – megmondani, csak annyit, hogy ezt a szakállas előadót is Cintula vitte el erre az alkalomra, ahol viszont nemigen értették a tréfáit.²⁶ Az ügynök, akit elsősorban az ELTE hallgatóinak megfigyelésével bíztak meg, úgy tűnik, nem adott az állambiztonság számára lényeges információkat, mert munkadossziéja mindössze az 1968-as esztendőre terjed ki, és meglehetősen gyorsan, már 1968. november 11-én lezárták azt. Ligeti Roland ennek megfelelően úgy döntött, hogy jelentéseit nem kell megőrizni a megadott határidőn túl az irattárban.²⁷

A „Komjáti István” fedőnevű ügynök²⁸ szintén azok számát gyarapította, akik rádiós alkalmazottként adták jelentéseiket. 1970. október 16-án tartótisztjének, Pintér B. Sándor rendőr alhadnagynak szóban jelentett, mivel a jelentésírást konspirált körülmények között, azaz úgy, hogy ne leplezze le magát, nem tudta megoldani. Egyebek között arról számolt be, hogy egy bizonyos Frauhammer Flórián (aki 1952-ben Mosonmagyaróváron született, az adott időpontban pedig Győrben élt tanulóként a Pápai utca 21. szám alatt) arról tájékoztatta, hogy sok levelet kapott, amelyek közül az egyikben egy pápai fiatal leírta, hogy rendszeresen hallgatta a BBC műsorát, és kérte őt,

hogy a győri rádióban ő is játsszon le egy dalt az ott hallottak közül. A levelet Frauhammer megmutatta főnökének, aki azt kérte beosztottjától, hogy „politikusan válaszoljon a feladónak”.²⁹ Ez utóbbi alatt minden bizonnyal azt kell érteni, hogy finoman, de határozottan utasítsa el a kérést, és ne nyújtson teret a nyugati számoknak azon felül, amelyeket egyébként is játszottak. Nem sokkal ezután az ügynököt tartótisztje arra kötelezte, hogy Frauhammeren keresztül lépjen be az amerikai Manhattan Klubba, amelynek Svájcban volt az európai székhelye, és egyfajta ismerkedési fórumként szolgált a fiatalok számára.³⁰ A tartótiszt által ellenséges nyugati klubnak nevezett közösségbe való beépüléssel az volt a céljuk, hogy bomlasszák az ottaniakat, és minél többet megtudjanak működésükről. Ebből is jól látható, hogy még egy olyan ártatlan kezdeményezés, mint a beat-/pop-/rockrajongókat összefogó klub megfigyelése is szolgáltatathatott alapot arra, hogy rájuk titkos ügyjelzést nyissanak „Tervezők” fedőnéven.

Még ártatlan viccmesélések is előkerültek „Komjáti István” ügynökjelentéseiből, ilyen volt az, amikor arról számolt be, hogy a győri rádióstúdióban, ahol dolgozott, egyik munkatársa – akit nem nevezett meg közelebbről, és ezt még a tartótisztje is szóvá tette, a géppel írt jelentés mellé odaírván: „de ki?” – az egyik tréfa előtt arról beszélt, hogy „ezt nem mondom el, mert a Cserjés az FBI embere, és neki ezt nem szabad hallani”. Az ügynököt nagyon meglepte a kijelentés, de ez szerinte csak véletlen lehetett, és semmiféleképpen nem az, hogy dekonspirálódott volna. A tartótiszt mindenesetre arra a következtetésre jutott, hogy ügynökét a továbbiakban nem hívja telefonon a munkahelyén, és külön felkészíti a hasonló helyzetekre, arra, hogy miként kell viselkedni, amikor az ügynökkérdés felmerül. Azt, hogy ez utóbbin pontosan mit értett, nem részletezte.³¹ A rádiósként dolgozó ügynök a magyar származású, 1956-ban Ausztriába emigrált és ott állampolgárságot szerzett, 1970-ben már Essenben élő Hollósy István üzletemberrel is kapcsolatba került, aki arra kérte, hogy a Hotel Rábában fellépő Sólyom Ágnes énekesnővel készítsen jó minőségű magnófelvételt, amivel az előadóművész nyugati felléptetését szerette volna elősegíteni. Eközben ifjabb Horváth Ede filmet is készített a lányról, Cserjés László rádióriporter pedig munkájáért cserébe a megegyezés értelmében nyugati lemezeket kapott disszidens hazánkfiától.³²

„Komjáti István”-ról 1971. február 2-án készített foglalkoztatási tervet Radics József rendőr százados és Pintér Borus Sándor rendőr alhadnagy, amelyet Simon Tihamér rendőr alezredes hagyott jóvá. Ebből kiderül, hogy „Komjáti István”-t 1970. október 10-én szervezték be hazafias alapon az ifjúsági vonalra a nyugati klubokkal, ifjúsági szervezetekkel, valamint az „ellenséges nyugati rádióadókkal” kapcsolatot tartó fiatalok felderítésére, ellenőrzésére.³³ Hírszerző lehetőségeit jónak ítélték, mert a győri rádió stúdiójának munkatársaként tartotta a kapcsolatot a Győr-Sopron megyei fiatalokkal, akiknek öltözködéséhez és viselkedéséhez természetes módon hasonult, továbbá szellemi képességei, intelligenciája révén a fiatalok között nagy népszerűségnek örvendett, ugyanakkor szerény volt, annak ellenére, hogy műveltségi szintjét a tartótisztek átlagon felülnek tartották. Az állambiztonságnak kapóra jöhetett, hogy nem volt vallásos, azonban az már nem, hogy a KISZ-nek és az MSZMP-nek sem volt a tagja. Szűkebb baráti köréhez a foglalkoztatási terv szerint elsősorban „kispolgárok, gazdag maszekok” és értelmiségi szülők gyermekei tartoztak. Egy év alatt 24 találkozó lebonyolítását tervezték a tartótisztek a „Csendes otthon” fedőnevű „T”-lakásban.

Az ügynöknek fel kellett derítenie, hogy környezetében, ismerősei között kik voltak azok, akik valamely nyugati rádióadóval leveleztek vagy csupán azokat hallgatták. Ezt leginkább úgy kívánták elérni, hogy az ügynöknek vitát kellett kezdeményeznie a fiatalokkal egyes zeneszámok kapcsán, illetve úgy, hogy összehasonlításokat végeztetett velük a különböző rádióadók zenei műsorait illetően. Mintegy provokációra is buzdították, sőt azzal bízták meg, amikor arra kérték, ismerősei között beszéljen arról, hogy ő is sokat hallgatja a BBC-t és a SZER zenei műsorait, és azokat jónak tartja, valamint arról is, hogy hallotta, miszerint győri fiataloknak is küldtek zeneszámokat, és aziránt kellett érdeklődni, hogy kik is voltak ők név szerint valójában. Esetenként érdeklődni kellett

az említett rádiódók, illetve azok szekcióvezetőinek címei iránt is. Konkrét ügygel is megbízták „Komjáti István”-t, nevezetesen azzal, hogy az állambiztonság által már ismert Lukács Ferenc aktív BBC-hallgatóval és -levelezővel vegye fel a kapcsolatot, és érdeklődjön tőle a kapcsolattartás formáiról, valamint arról, hogy kik azok még rajta kívül, akik ugyancsak leveleznek a BBC-vel, továbbá azt is meg kellett tudnia, hogy a nyugati magazinokat milyen csatornákon keresztül szerezték be a fiatalok. Lukács Ferenc-től azt az információt is meg kellett szereznie, hogy mely nyugati rokonaival, ismerőseivel tartotta a kapcsolatot, és azt is meg kellett tudakolnia, hogy mi volt a mozgatórugója az 1969-es illegális Nyugatra való szökési kísérletének. A dokumentumból az is kiderül, hogy az ügynök bizalmas viszonyban volt Lukács Ferencsel, ugyanis utóbbi intim ügyeiről is beszámolt már neki korábban, tehát ebben az esetben igyekeztek kihasználni azt a helyzeti előnyt, amelyet az ügynök és az adott célszemély közötti bizalmi viszony jelentett. Az ügynök azonban nem régen dolgozott a hálózatban, ezért nem volt meg a teljes bizalom irányában az állambiztonság részéről, amit az is mutat, hogy „K”-ellenőrzését, azaz leveleinek titkosszolgálati elolvasását és kontrollálását újabb 30 napra meghosszabbították, illetve találkozóiokon fokozták személyes ellenőrzését.³⁴

Az ügynök 1971 decemberétől két évre bevonult katonának Sopronba, ezen időszak alatt nem vállalta a határőrségnél az állambiztonsági szolgálatot, így pihentették a III/III-as Csoportfőnökségen.³⁵ Leszerelése után a Moszkvai Magyar Rádió szerkesztőségébe küldték,³⁶ de kiutazásáig is jelentett. Egyebek mellett azzal bízták meg, hogy a győri Rába Művelődési Házban Komjáthy György és Dévényi Tibor Csak fiataloknak címmel vezetett műsoráról jelentsen, és arról, hogy ez milyen hatással volt az ottani fiatalokra. Ezenkívül Dévényi műsorát magnóra is rögzítenie kellett.³⁷ A rádiós műsorvezetőkhöz kapcsolódó küldetését valószínűleg nem teljesítette, mert erről nem lelhető fel irat. Az 1974. október 22-ei utolsó, belső elhárításhoz kapcsolódó jelentésben leszögezték, hogy a titkos megbízott (tmb.) elköltözött, és megtették az átadására vonatkozó intézkedéseket.³⁸ Összességében tehát elmondható, hogy „Komjáti István” a belső elhárítás által számára utoljára kiszabott, rádióval kapcsolatos feladatait – leginkább objektív okok miatt – nem látta el.

Egy másik ügynököt, „Liliom”-ot, aki a Revü Bár alkalmazottja volt abban az időszakban,³⁹ előtte pedig kozmetikusként dolgozott, mások mellett könnyűzenei rádiós személyiségekre is ráállítottak. Így a „Gitáros” fedőnevű ügyben – amelynek célszemélye Bródy János volt – az Illés zenekar körül egyebek mellett kvázi-menedzseri feladatokat, valamint műsorvezetést is ellátó Keresztes Tiborról is kellett jelentést adnia. Őt úgy igyekezett behálózni 1970. október 13-án a budapesti Disc Jockey Bárban, hogy megkérte: beatzene-rajongó pécsi unokaöccsének születésnapjára vegye fel azokat a számokat, amelyeket Cintula rendszerint játszott. Hozzátette azt is, hogy a születésnap ünnepelt járt már a bárban, és hallotta a lemezlovas repertoárját. Utóbbi azt mondta a tőle szívességet kérőnek, hogy két hét múlva hívja fel, és akkor felveszik a zeneszámokat. Minderről „Liliom” a „Puskás” fedőnevű „T”-lakásban számolt be Kis Géza rendőr hadnagynak, aki Cintuláról megállapította, hogy anyagot gyűjtenek róla, és ezen információk birtokában döntenek beszerzéséről.⁴⁰ (Mint tudjuk, és azt fent is láthattuk, korábban már sikerült Cintulát az állambiztonság kötelékébe bevonni, ezúttal azonban újra megpróbálkoztak vele a belügyi szervek.)

Az időközben tmb.-vé előléptetett hálózati személy egy másik későbbi könnyűzenei rádiós műsorvezetőt, B. Tóth Lászlót is megemlített egy 1975. január 13-ai jelentésében, amelyből csak annyi derül ki, hogy a disc jockey által a zuglói Kassák Művelődési Házban tartandó foglalkozásra nem ment el 1974. december 14-én.⁴¹ B. Tóth László akkor nem kapott nagy hangsúlyt az állambiztonság munkájában, ami abból is érzékelhető, hogy az esemény után egy hónappal történt meg a jelentésadás, s ez akkor is hosszú időnek tekinthető, ha hozzászámítjuk, hogy közben voltak a karácsonyi ünnepek. Ugyancsak B. Tóth László Kassák Művelődési Ház-beli hiányzásáról számolt be a tmb. egy 1975. január 21-ei esemény kapcsán 1975. február 11-én Gábor Róbert rendőr törzsszászlósnak tett

jelentésében, amelyet február 27-én gépeltek le. További jelentéseket ez ügyben „Liliom” nem adott, dossziéját pedig 1976. október 21-én zárta le Gábor Róbert.

A Kassák Művelődési Ház előfordult „Tomba”⁴² jelentéseiben is, aki a rádió zenei rendezőjéről, Victor Mátéről számolt be Gyulafi József rendőr hadnagynak 1974. december 23-án. Ebből megtudhatjuk, hogy Victor Máté részt vett a Sebő Klub rendezvényén 1974. december 17-én, ahol saját szerzeményeiből is adott elő néhányat. A „Hobby” fedőnevű lakáson adott jelentésében arról is beszélt, hogy Matyi – így hívták a társaságban – akkoriban Erdélybe utazott, ám azt nem tudta megmondani, milyen céllal. A klubrendezvények alkalmai egyébként azért kerültek az állambiztonság érdeklődésének középpontjába, mert a koncert, illetve a táncház után mindig rendeztek beszélgetéseket, ahol aktuális közéleti témák is előkerülhettek.⁴³ Ezek a foglalkozások olyannyira foglalkoztatták a belügyi szerveket, hogy az ügynöknek még fényképeket is mutattak egy másik beszámolója alkalmával 1975. február 20-án, ahol mások mellett Sebő Ferenc barátnőjén, Czakó Gábor író és Novák András egykori Metró-tagon kívül Victor Máté fényképét is bemutatják neki azonosításra, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy ha nyílt nyomozásra került volna a sor, olajozottabban működjön az állambiztonsági gépezet, és mihamarabb kézre tudják keríteni az érintetteket.

Ugyancsak „Tomba” jelentett a Magyar Rádió és a Sebő Klub olyan szintű kapcsolatáról, melynek során Csoóri Sándor *A halálba táncoltatott lány* című művét mutatták be az író jelenlétében felvételről. Az eseményen megjelent a Kaláka együttes két tagja, valamint a rádiójáték rendezője is (akit azonban elfelejtett megnevezni). Ez sem lehetett közömbös az állambiztonságnak, ugyanis erről is több ügynökük jelentett, ami abból derül ki, hogy Gyulafi József értékelésében azt írta: a jelentését párhuzamosan foglalkoztatott hálózat segítségével ellenőrizték, azaz ügynöktársainak jelentését összevetették „Tompá”-éval. Az operatív tiszt levonta azt a következtetést is, hogy a klubba egyre kevesebben mentek el, amit azonban tévesen állapított meg, mert a prózai alkotásokkal egyébként is kevesebb érdeklődőt lehetett bevonzani egy-egy rendezvényre, mint zenével.⁴⁴ Érdekes összefüggést lehet felfedezni „Tomba” és a rádió viszonyában abban a tekintetben is, hogy operatív tisztjével 1975. április 24-re ütemezett találkozóját rádiófelvétel készítésének okán mondta le telefonon,⁴⁵ és ugyanezért nem tudott elmenni Sebőék az évi zárófoglalkozására sem.⁴⁶

Az ügynök jelentett a rádió által is alkalmazott Cintuláról, régi ismerőséről, akiről megállapította, hogy vasárnaponként a Budapesti Műszaki Egyetem „E” épületében, nyári időszakban a Lánchíd mellett horgonyozó hajón működő Hajó bárban, illetve a XII. kerületi Böszörményi úti Sarokház presszóban lépett fel disc jockey-ként. Ezenkívül az Omega együttes hazai koncertjein ő volt a műsorközlő. A tmb. gondosan leírta a lemezlovas tevékenységét, miközben – lojálisan nyilatkozva jó ismerőséről – arra is kitért, hogy Cintula nem nyilatkozott meg politikai kérdésekben sem a színpadon, sem a magánéletben. Beszélt arról ugyanakkor, hogy Cintula kiterjedt ismeretségi körrel rendelkezett, valamint arról is, hogy szakmai körökben Cintulát tartották akkoriban a legjobb magyar lemezlovasnak. Még azt is hozzátette, hogy Cintulának volt autója, de arról már nem volt tudomása, hogy szabadidejét mivel töltötte a rádió külső munkatársaként is dolgozó disc jockey.⁴⁷ „Tomba” dossziéját 1976. augusztus 24-én zárta le Gyulafi József, aki munkásságáról megállapította, hogy egyebek mellett a „Zugló” fedőnevű bizalmas nyomozást az ügynök hatékonyan segítette, miközben őt magát is ellenőrizték, amelyet szintén eredményesnek nevezett a rendőr hadnagy. „Tomba” ezenkívül a beatzenekarok ellenőrzésében is részt vett, melynek során jelentéseit operatív munkájukban eredményesen használta fel az állambiztonság.⁴⁸

Rádiózással kapcsolatos híreket osztott meg előjárójával, Szalontai László rendőr főhadnaggyal a „Lukács” fedőnevű tmb.⁴⁹ is, amikor 1977. december 3-ai, Salgótarjában legépelte jelentésében arról szövegezt, hogy a helyi ZIM Kultúrházban rendezett diszkóban elhangzott egy 15-20 perces blokk, amelyet egy külföldi rádióadó magyar nyelvű adásából vettek át. A civilben a Nógrád megyei Moziüzemi Vállalatnál

dolgozó tmb. nem tudta megállapítani, hogy melyik rádióadóról volt szó, de joggal feltételezhetjük, hogy a SZER vagy az Amerika Hangja felvételeit játszották le a diszkóban. Az is szóba került, hogy az ebben a zenei összeállításban elhangzott dalok közötti összekötő szövegekben nem fordult elő szocialista országok elleni kijelentés. Lehetséges, hogy ez utóbbi mondatnak az volt a célja, hogy igyekezzen minél kevésbé rossz színben feltüntetni azt, hogy előfordulhatott egyáltalán ilyen eset, mindenesetre a tartótiszt az ügynök feladatául szabta, hogy derítse ki: melyik rádióadóról volt szó.⁵⁰ Az ügynök, akinek felesége akkor a Komszomol Főiskolán tanult a Szovjetunióban, a későbbiekben sem tudta teljesíteni ezt a feladatot. Ellenben 1979. szeptember 26-án adott jelentése szerint szeptember 3-án arra lett figyelmes, hogy a salgótarjáni lakberendezési áruház műszaki osztályán az eladók a raktárban a SZER „Tinédzserparty” című műsorát hallgatták. A rádiót egy 20-23 éves, fekete hajú fiatalember üzemeltette, aki a műszaki osztályon dolgozott. Az ügynök annyira buzgó volt, hogy az esetről azonnal telefonon akart tájékoztatást adni, de nem tudott kapcsolatot teremteni a megbeszélte 13-18-as telefonszámon. Az eset ettől függetlenül felkeltette az állambiztonságiak érdeklődését, és a következő időszak egyik feladatául tűzték ki, hogy személyesen, társadalmi kapcsolatok, valamint a hálózat tagjai segítségével mérjék be, kik és hol hallgatták a SZER adásait.⁵¹ „Lukács” ugyan visszatért a tett színhelyére, de 1979. október 23-ai jelentése alapján nem sikerült még egyszer tetten érni a társaságot a rádióhallgatáson,⁵² s ugyanerről számolt be 1980. január 21-én is.⁵³

Az ügynök a Magyar Rádió által is felkarolt salgóbányai rocktáborról is jelentett, először 1983. május 11-én, amikor arról számolt be, hogy 8 magyar és 2 „csehszlovák” zenekar lép majd ott fel 1983. június 13–23. között. Az igazság kedvéért meg kell jegyezzük, hogy ez utóbbi két zenekar is javarészt magyar fiatalokból állt, hiszen az akkor túlnyomórészt magyarok lakta Fülekről, illetve a Besztercebányai Tanárképző Főiskoláról érkeztek.⁵⁴ Egy következő jelentésben, 1983. június 2-án már pontosította magát az ügynök, amikor ezt a két zenekart egyetlen együttesként említette, mert a füleki Moment a fent említett tanárképző főiskola együttese volt. A fiatal zenészek oktatásában Salgóhányán részt vett Berki Tamás és együttese, Bontovics Katalin, Victor Máté, Friedrich Károly, valamint Göczey Zsuzsa, a Magyar Rádió zenei szerkesztője.⁵⁵ Úgy látszik azonban, nem volt különösebben fontos az állambiztonságnak a rockzenei tehetségkutató összejövetel, mert több jelentés nem maradt fenn „Lukács”-tól erről, és gyakorlatilag ebben ki is merült a rádiózással kapcsolatos tevékenysége. Az ügynököt egyébiránt ebben az esetben azzal motiválták, hogy 1978 és 1985 között, amíg a hálózat tagja volt, számos külföldi turistaúton vehetett részt, ennek fejében persze azokról is jelentenie kellett.⁵⁶

„Husztai László”⁵⁷ is jelentett – igaz, nem túlzott mértékben – a rádióval kapcsolatban. A foglalkozására nézve újságíró tmb. 1979. december 20-án beszélt Gábor Róbert rendőr alhadnagynak B. Tóth Lászlóról, s ezeket az információkat 1980. január 7-én gépelték le. Ebben az állt, hogy a disc jockey-ként is működő rádiós szerkesztő visszaélt a korabeli jogszabályok adta lehetőségekkel, vagyis átjátszotta azokat. Mindezt úgy tette, hogy egy adott napra több helyszínen vállalt fellépést, ám rendszerint nem maradt egy-egy helyen sokáig, hanem ment tovább a második, illetve alkalomadtán a harmadik diszkóba. Ugyanakkor mindenhol felvette a teljes honoráriumát, holott nem dolgozta végig a megszabott penzumát, mert ezt egy úgynevezett „helyettes” tette meg. Az ügynök megjegyezte, hogy ez nem volt kirívó eset a diszkósok körében, ami arra volt visszavezethető, hogy viszonylag kevésnek volt közülük engedélye az Országos Szórakoztatózenei Központtól, de a kereslet a közönség körében nagy volt irántuk. A tmb. Riskó Gézára, az *Esti Hírlap* könnyűzenével is foglalkozó munkatársára hivatkozott, mint akitől az információkat beszerezte. A tartótiszt a jelentés tartalmán nem csodálkozott, mintegy tudomásul vette, mivel az állambiztonság tisztában volt a korabeli diszkózás viszonyaival, és annak ellenére, hogy megállapította az adócsalás tényét B. Tóth László esetében, némiképp meglepő módon nem indított semmiféle nyomozást, sőt nem szabott újabb feladatot sem „Husztai László”-nak ezzel kapcsolatban, hanem egy korábbi munkáját, Balaskó Jenő megfigyelését tűzték ki újra célul.⁵⁸

Ugyancsak érintette a könnyűzenei rádiózás témáját az, hogy „Huszi László” beszámolt a Beatrice együttes munkásságáról, melynek kapcsán 1980. március 6-án tett jelentésében megjegyezte: a zenekar körül rendeződni látszik a helyzet, mert szerződés aláírása előtt álltak a monopolhelyzetben lévő lemezkiadóval, s emellett rádiós felvételeket is készítettek. Ez a fejlemény azonban információi szerint a közönségükben visszatetszést keltett, ugyanis ők úgy látták, a Beatrice ezzel a lépéssel „eladta a lelkét”, és az addigi kívülállásukat már nem tudták tartani, ráadásul fél évre ki kellett volna vonniuk magukat a forgalomból. A Beatrice történetéből tudjuk, hogy valóban megpróbálta őket a Kádár-rendszer kultúrpolitikája „betörni”, azaz a nyilvánosság megadásával – és ebben benne volt a rádiós megszólalások lehetősége is – igyekeztek a csapatot kordában tartani, hiszen nagyközönség előtt könnyebben ellenőrizhetőbbé válhattak. A cenzúra jelenléte miatt ugyanis nem énekelhették ugyanazokat a szövegeket a rádióban, mint a koncerteken, holott azért utóbbi alkalmakkor is ellenőrizték őket. Az MHV-val kötendő exkluzív szerződés azonban megkötötte volna a kezüket a tekintetben is, hogy vállalniuk kellett volna: amíg a hanghordozót készítik, nem lépnek fel. A hatalom nyilvánvalóan abban bízott, hogy ez idő alatt rajongóik elfelejtik őket, így a problémát megoldva már csak „jólfésült” zenekarként, szigorúan ellenőrzött számokat játszhattak volna a korábnál kevésbé problémás közönség előtt. Mint tudjuk, az MHV-szerződést a zenekar mind a négy tagja aláírta, ám az életbe lépése előtt nem sokkal visszaléptek, emiatt pedig nem lett önálló lemezük, de a tömegbázisuk megmaradt, ahogy a kívülállás mítosza is.

A tmb. örömmel számolt be tartótisztjének arról: az ELTE Közművelődési Titkársága felkérte, tartson előadást 1980. december 9-én a „csöves kérdés”-ről, illetve a „szakadt-kultúrá”-ról. Megemlítette azt is, hogy ugyanerre az alkalomra meghívták Kőbányai Jánost is, aki viszont visszautasította az ajánlatot, mert nem kapott tiszteletdíjat érte. Gábor Róbert dicsőően írta beosztottjáról, hogy a kerekasztal-beszélgetésen megvédte a pártállam „csöves-kérdés”-hez való hozzáállását, miközben beszélgetőpartnerei ellenzéki álláspontot képviselve egyebek mellett arról társalogtak a nagy nyilvánosság előtt, hogy a csöveseknek igazuk volt, amikor ezt az életformát választották, és államilag létrehozott „csövező-helyek” létrehozását szorgalmazták. Az ügynökön kívül felszólalt Mezei Éva, Fodor Tamás, Gyulai László és Lukács János, a vitát pedig Szaitz Mariann, Krémer Balázs, Péli Gábor és Incze László vezették.⁵⁹

„Huszi László” sorsa és állambiztonsági pályája egyébként típustörténetet jelenít meg, ezért nagy vonalakban érdemes áttekinteni. A belügyi szervek 1969 és 1982 között alkalmazták, eközben pedig – ahogy azt fent láthatjuk – „mellékesen” foglalkozott a könnyűzenével is, amelynek volt rádiós vonatkozása. Terhelő adatok alapján szervezték be (hogy pontosan mit tett, azt nem tudjuk), amit tekinthetünk zsarolásnak is, de ezt – úgy tűnik – megbocsátották neki azzal a feltétellel, hogy csatlakozik a hálózathoz. Természetesen ez nem jelentett számára azonnali felmentést, hiszen bármikor emlékeztethették arra, hogy mit művelt korábban, ezzel az eszközzel pedig az állambiztonság az ügynök megingásakor előszeretettel élt is. Ez fordult elő „Huszi László”-val is, ugyanis munkadossziéjának összefoglaló jelentése megemlíti, hogy tevékenységének első három hónapja után hozzáállásában törés jelentkezett, ami abban mutatkozott meg, hogy nem jelentett őszintén. Minden bizonnyal jelentkezett nála egyfajta lelkiismeret-furdalás, hogy saját környezetéről a rezsim képviselőinek beszámolt, úgy, hogy azok a bizalmukba fogadták, és nem tudtak arról, hogy ők is szerepeltek az állambiztonság célpontjai, potenciális áldozatai között. Ezt a helyzetet végül felettesei kezelni tudták, valószínűleg emlékeztették kisebb-nagyobb botlásaira, ezt hívták ebben az esetben a szakzsargonban „megfelelő kombináció”-nak, melynek eredménye az lett, hogy az ügynök ismét jelentett, amit tartótisztje úgy élt meg, hogy visszanyerték a bizalmát. Ennek során folyamatosan befolyásolták életét, amelyet az állambiztonság nevelésnek fogott fel, ugyanakkor „Huszi László” jelentéseiért cserébe megkapta jutalmát, elvégezhetette az újságíró-iskolát, ráadásul cikkeiért még kitüntetések is kaptak. Nem lehetett tehetségtelen azonban az állambiztonság

szempontjából sem, mert ez utóbbi területen munkássága kooperatív volt, amit bizonyít, hogy amikor meghatározták feladatát, annak végrehajtása módját illetően neki is voltak – az állambiztonsági tisztje szerint – jól hasznosítható ötletei. Ennek eredményeként segítségével a belső elhárítás adott alosztálya több ügyet és előzetes ellenőrzést realizált eredményesen, azaz a titkosszolgálat megtudta, amit akart az illetőről, illetve ha kellett, tudtak ellene akár nyílt eljárást is indítani.

Nemcsak a belső elhárítás használta azonban „Husztit”, hanem időnként kiküldték szocialista és nyugati országokba egyaránt, ahonnan rendre időre megérkezett, miközben ellátta hírszerzési feladatait is. Amikor 1981. június 7-én egy német tanárnőhöz az NSZK-ba küldték feladattal, valószínűleg a szerelem húzhatta keresztül az állambiztonság számításait, mert egy hónapos kint-tartózkodás után kérte feletteseitől kiküldetésének meghosszabbítását, amit meg is kapott, de ennek lejárta után már megszakadt vele a magyar belügyi szervek kapcsolata. Az állambiztonság „Husztin László” NSZK-beli tevékenységének ellenőrzése után konstatálta, hogy nem akart visszatérni Magyarországra. A 385 jelentést adott ügynöktől ezután váltak csak meg, kizárták a hálózattól, s ennek megfelelően lezárták munkadosszióját is 1982. július 22-én, amelyet a beszerzési dossziéjával együtt irattárba tettek 20 évre.⁶⁰

A hálózati személyek részéről a Magyar Rádióról különböző vonatkozásokban leadott jelentések között találunk tartalmasakat és semmitmondókat egyaránt, és az is előfordul, hogy olyan információkat tudunk meg belőlük, amelyek más jellegű dokumentumokból nem derülhetnek ki, ezek pedig árnyalhatják a rádió könnyűzenei munkásságáról alkotott képünket. A hálózati személyek között volt szorgalmas és lusta is, egyéniségüknek és a rendszerhez való hozzáállásuknak megfelelően. Ugyanígy csoportosíthatók a leadott információk rosszindulatú, semleges vagy éppen a megfigyeltet mentegető beszámolókra. A célszemélyek megfigyelései során bírósági eljáráshoz egyik rádiót érintő titkos nyomozás sem vezetett, beszervezést azonban – ahogy az a fentiekből is kiderül – sikerült a belügyi szerveknek realizálni. Az ügynökök időről időre jelentettek, s az ezekből nyert információkból operatív tisztjeik igyekeztek a lehető legtöbbet felmutatni a feletteseiknek szóló összefoglalókban, mintegy demonstrálva a titkosszolgálatok létjogosultságát a pártállami vezetés felé.

¹ „Lehel” 1921-ben Budapesten született Friedmann Ervinként, ezt magyarosította Földényire. Íróként tevékenykedett, munkahelyéhez a „jelenleg nincs” megjegyzést fűzték. Richter István államvédelmi alhadnagy még 1955-ben szervezte be hazafias alapon a színészi, írói körök megfigyelésére. 1984. május 11-én kizárták a hálózattól. ÁBTL 2.2.2. „Lehel”. 6-os karton.

² ÁBTL 3.1.2. M-31882. 43–44.

³ Uo. 69–70.

⁴ Uo. 78–80.

⁵ Uo. 84–87.

⁶ Uo. 92–93.

⁷ Uo. 218–219.

⁸ Uo. 227.

⁹ Uo. 239.

¹⁰ „Papp Ferenc”-et Elekes Zoltánként ismerték zenésztársai, aki a Sámson együttesben szaxofonozott, és együtt játszott a szintén ügynök Gerdesits Ferencsel, aki ugyanitt énekelt. 1942-ben született Kolozsvárott, 1963-as, hazafias alapú, legénységi vonalra szóló beszerzésekor – amit Kárpáti Pál rendőr százados végzett – a dunakeszi vagongyárban dolgozott. 1983. június 21-én távolították el a hálózat kötelékéből jogellenes külföldi tartózkodása miatt. ÁBTL 2.2.2. „Papp Ferenc”. 6-os karton.

¹¹ ÁBTL 3.1.2. M-39755. 31.

¹² Uo. 161.

¹³ Uo. 164.

¹⁴ Uo. 199.

¹⁵ Uo. 276–285.

¹⁶ Uo. 298–299.

¹⁷ „Kurucz Tibor”-t, azaz az 1944-ben Komáromban született Keresztes Tibort, aki Cintulaként volt ismert a hazai diszkós körökben, 1966-ban szervezte be hazafias alapon ifjúságvédelmi vonalra tartótisztje, Bándi Ferenc rendőr hadnagy. Cintula akkoriban a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem hallgatója volt, 1969. január 7-én „nem dolgozott” megjegyzéssel zárták ki a hálózathoz. ÁBTL 2.2.2. „Kurucz Tibor”. 6-os karton.

¹⁸ ÁBTL 3.1.2. M-29275. 33–34.

¹⁹ Uo. 38–39. és 44.

²⁰ Uo. 40.

²¹ Uo. 42.

²² Uo. 59.

²³ Uo. 61.

²⁴ „Lovász”, azaz Takács Ferenc 1948-ban született Budapesten, az ELTE BTK egyetemi hallgatójaként szervezte be tartótisztje, Ligeti Roland rendőr százados politikai terhelő adatok alapján egyetemi-ifjúsági vonalra, 1968-ban. Nem sokáig volt a hálózat tagja, 1969. január 7-én már ki is zárták, mert megtagadta a munkát. ÁBTL 2.2.2. „Lovász”. 6-os karton.

²⁵ ÁBTL 3.1.2. M-29215. 8–10.

²⁶ Uo. 12.

²⁷ Uo. 29.

²⁸ Az 1949-ben Győrben született „Komjáti István”, civil nevén Cserjés László, rádióriporterként dolgozott az MRTV győri stúdiójában. Hazafias alapon szervezte be tartótisztje, Pintér B. Sándor rendőr alhadnagy ifjúságvédelmi vonalra. 1970 és 1989 között tartották nyilván a hálózatban, 1989. augusztus 7-én „hírszerzési lehetősége megszűnt” megjegyzéssel zárták le munkadosszióját. ÁBTL 2.2.2. „Komjáti István”. 6-os karton.

²⁹ ÁBTL 3.1.2. M-36284. 5.

³⁰ Uo. 7.

³¹ Uo. 10.

³² Uo. 14–17.

³³ Ide tartozik, hogy már egy 1967-es belügyi összefoglaló jelentés is negatív tendenciaként értékelte, hogy a fiatalok egy része kapitalista országok nagykövetségeit látogatta, a nyugati rádióadók ifjúsági műsorait, angol nyelvleckéit hallgatta. Megemlítették ezen kívül az ifjúsági klubokat, ahol sok esetben a nyugati ideológiai áramlatok terjedtek többek között zenei csoportok segítségével, de a klubok apolitikus magatartását ugyancsak elítélték, nem beszélve az itt megjelenő hippikről. MNL OL XIX-B-1-ai 57. d. 1-a/450. 8–13.

³⁴ ÁBTL 3.1.2. M-36284. 24–26.

³⁵ Uo. 39.

³⁶ Uo. 45.

³⁷ Uo. 50.

³⁸ Uo. 51.

³⁹ Az 1940-ben Budapesten, Kiszely Róza Gabriella néven született (később Serényi Györgyné) „Liliom”-ot 1970-ben szervezte be hazafias alapon kulturális vonalra tartótisztje, Kis Géza. Kozmetikusként, majd a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen élelmészeti előadóként dolgozott. 1983. február 8-án zárták ki a hálózathoz családi okok miatt. ÁBTL 2.2.2. „Liliom”. 6-os karton.

⁴⁰ ÁBTL 3.1.2. M-36931. 18–19.

⁴¹ Uo. 108.

⁴² „Tompá” az 1947-ben Budafokon született Gerdesits Ferenc, a Sámson együttes énekes volt, ennek megfelelően az ORI alkalmazottjaként, „táncdalénekes”-ként tartották számon. Tartótisztje, Sebestyén Ferenc rendőr százados hazafias alapon szervezte be 1973-ban a belső elhárítás kulturális területére. Egészen 1990. január 3-ig tmb.-ként tartották nyilván, akkor azért zárták ki, mert nem járt el az operatív tisztjével megbeszélte találkozókra. ÁBTL 2.2.2. „Tompá”. 6-os karton.

⁴³ ÁBTL 3.1.2. M-36848. 24.

⁴⁴ Uo. 41.

⁴⁵ Uo. 40.

⁴⁶ Uo. 44.

⁴⁷ Uo. 15.

⁴⁸ Uo. 55/a.

⁴⁹ „Lukács”, azaz Kassai László 1952-ben született Salgótarjánban. Az elektronikai műszerészként dolgozó tmb.-t 1977-ben szervezte be hazafias alapon ifjúságvédelmi vonalra tartótisztje, Szalontai László rendőr főhadnagy, aki 1985. július 8-án zárta ki beosztottját a hálózathoz, ezt követően azonban társadalmi kapcsolatként számított volt ügynöke szolgálataira. ÁBTL 2.2.2. „Lukács”. 6-os karton.

⁵⁰ ÁBTL 3.1.2. M-40828. 10.

⁵¹ Uo. 28–29.

⁵² Uo. 31.

⁵³ Uo. 32.

⁵⁴ Uo. 51.

⁵⁵ Uo. 52.

⁵⁶ Uo. 14., 19., 20.,21., 22., 30. és 53.

⁵⁷ „Husztli László”, azaz Hajnal László Gábor 1948-ban született Szabadszálláson. Beszervezések foglalkozásnélküliként tartotta nyilván, de értelmiségi kategóriába sorolta az állambiztonság. Tartótisztje, Virág László rendőr hadnagy a belső reakció elhárítására szervezte be gazdasági terhelő adatok alapján. 1982. augusztus 10-án jogellenes külföldön tartózkodás, azaz disszidálás miatt zárták ki az ügynökök közül. ÁBTL 2.2.2. „Husztli László”. 6-os karton.

⁵⁸ ÁBTL 3.1.2. M-39271/3. 153.

⁵⁹ Uo. 207–208.

⁶⁰ Uo. 230.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

2.2.2.	Hálózati nyilvántartások	
	„Lukács”	6-os karton
	„Husztli László”	6-os karton
	„Tomba”	6-os karton
	„Lehel”	6-os karton
	„Papp Ferenc”	6-os karton
	„Kurucz Tibor”	6-os karton
	„Lovász”	6-os karton
	„Komjáti István”	6-os karton
	„Liliom”	6-os karton
3.1.2.	Munka dossziék	
	M-29215	„Lovász”
	M-29275	„Kurucz Tibor”
	M-31882	„Lehel”
	M-36284	„Komjáti István”
	M-36848	„Tomba”
	M-36931	„Liliom”

M-39271/3. „Husztai László”

M-39755 „Papp Ferenc”

M-40828 „Lukács”

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

XIX-B-1-ai

Belügyminisztérium Miniszteri Titkársága iratai